DE

GENEESKUNDE

OP HARE WEGEN TOT ZEKERHEID,

OF DE

THEORIEN, STELSELS EN GENEESWIJZEN DER ARTSEN.

SEDERT DEN LEEFTIJD VAN HIPPOCRATES TOT IN ONZE DAGEN;

DOOR DEN HOOGLEERAAR

A. F. HECKER.

NAAR DEN DERDEN VERBETERDEN DRUK

Uit het Hoogduitsch vertaald;

DOOR

F. VAN DER BREGGEN, CORNZ.

Med. Doctor te Amsterdam.

TE HAARLEM, BIJ
FRANÇOIS BOHN.
MDCCCIX.

AAN DEN LEZER.

Hoogst belangrijk is voorzeker de Geschiedenis, in den uitgestrekten zin des woords genomen, voor de bevordering der Kunsten en Wetenschappen; meer bepaaldelijk is ook die der Geneeskunde onontbeerlijk, wanneer zij zich niet zoo zeer tot de opgave van de levensgeschiedenissen van beroemde Geneesheeren, of van de geschriften over de wetenschappelijke kunst, in haar geheel zoo wel, als in hare bijzondere deelen ontworpen en geschreven, bepaalt, maar wanneer zij meer afzonderlijk eene zamenhangende geschiedenis van de lotgevallen en verwisselingen dezer wetenschappelijke kunst met derzelver oorzaken en gevolgen, afgeleid uit de geschiedenis der beschaving van den menschelijken geest, oplevert. Zulk eene waarlijk *pragmatische* Geschiedenis der Geneeskunde heeft ongetwijfeld niemand vollediger geleverd, dan de onvermoeid werkzame Duitsche geleerde KURT SPRENGEL in zijn hier onder gemelde werk,

aan welks bewerking hij veertien jaren besteed heeft (*).

De Hofraad en Hoogleeraar HECKER te regt overtuigd, dat alle pogingen, om een Geneesheer, in den echten zin des woords, te worden, en tot de volkomenheid der kunst, om ziekten te genezen, mede te werken, door de naauwkeurigste kennis van dat alles moest voorafgegaan worden, wat van den beginne af aan, tot op dezen dag, tot bevestiging en uitbreiding dezer kunst in het werk gesteld is, vervaardigde ten dien einde het door mij vertaalde werkje, de *Theorien*, *Stelsels en Geneeswijzen der Artsen van de vroegste tijden tot op den tegenwoordigen dag* bevattende. Hetzelve had in Duitschland zulk eenen bijval, dat reeds de derde druk in het afgeloopen jaar het licht zag. Deze laatste druk voorzeker is vollediger dan de twee vorige, daar de Natuurwijsbegeerte in dezelve eene belangrijke plaats vervult; naar dien laatsten druk is ook deze vertaling gevolgd, de inleiding uitmakende van het werk zelf van dezen Schrijver, onder den titel, *kunst om de ziekten der menschen te genezen.* In zoo verre nu de Theorien en Stelsels algemeen het oog hebben op deze kunst

(*) *Versuch einer pragmatische Geschichte der Arzneikunde, zweite umgearbeitete Auflage, Halle* 1800, 5 *Theile.*

kunst om ziekten te genezen, en om der geneeswijze, in haren geheelen omvang, hare houding te geven, is de behandeling des bekwamen Schrijvers aan dezelve toegewijd. Hij legt derzelver eigendommelijke grondtrekken open, ſchildert derzelver weldadigen of ſchadelijken invloed op de kunst, geeft derzelver betrekking op de ondervinding op, bepaalt daarna hunne waarde of onwaarde, en beſluit met de gevolgtrekkingen, die uit dit onderzoek, met betrekking tot de Natuur, de waarde en de zekerheid der Geneeskunde in het algemeen, en der verſcheidene geneeswijzen der Artſen in het bijzonder, voortvloeijen. De kennis, daardoor verkregen, verheft den waren Arts tot het hoogſte ſtandpunt, waar van al zijne pogingen tot verdere uitbreiding van zijn onderwerp ontſpringen, en waarin zij zich weder vereenigen moeten; van dit ſtandpunt kan hij den uitgeſtrekſten blik over het voorledene en het toekomende nemen; eenen blik, waardoor hij alleen in ſtaat geſteld wordt om oude waarheden tegen nieuwe dwaling, even als oude dwaling tegen nieuwe waarheid, juist te waarderen; eenen blik, voor welken de onwaardige glans van oude en nieuwe Theorien verdwijnt, en alleen de echte luister der waarheid beſtaat.

De geneeskundige Wetenſchap is, dit zal

ten duidelijkſten blijken, van de vroegſte tijden, tot op den tegenwoordigen dag, zeer rijk geweest in veelvuldige onderſtellingen en ſtelſels; de zucht naar nieuwe ſtelſels in de laatſte vijftien jaren heeft het hoofd van vele oude en jonge, geleerde en ongeleerde, Geneesheeren zeer op den hol gebragt, terwijl er geen ſtelſel beſtond, dat niet weldra door anderen omver geworpen en vernietigd werd.

Ieder tijdvak der geneeskundige Geſchiedenis, van hare vroegſte kindschheid af, tot hare zoogenoemde volkomenheid, zal deze uitſpraak openlijk bekrachtigen; maar het is ontwijfelbaar, dat de jongſte lotgevallen van het ſtelſel van BROWN en van de theorie der Opwekbaarheid dezelve op het zekerſte ſtaven. Men denke ſlechts terug op die openbare ſchreeuwers in die tijdvakken, welke alles verwierpen wat niet in den vorm der eenzijdige Browniaanſche leere bewerkt was. In die leer zag men de Geneeskunde, bij uitſluiting, op den hoogſten trap van volkomenheid geplaatst, en hij, die als Schrijver of Leerling iets wilde doen gelden, moest volgens de grondſtellingen van het Browniaanſche ſtelſel ſchrijven of leeren.

In het *Bambergsch* Hospitaal was men voor weinige jaren tot zulk eene hoogte van zekerheid omtrent de opgenoemde leer geklommen,

men, dat men niet alleen aan alle eifchen der kunst wist te voldoen, maar dat zelfs de dienstmeisjes, tot oppasfing van den zieken bestemd, de vaardigheid bezaten, om volgens deze zoo *zekere* leer te handelen, daar zij, zonder leiding van den Geneesheer, den zieken het *heulfap* voorfchreven. In de gefchriften eens Browniaanfchen vorm werd de Geneeskunde als een voor altoos voltooid *geheel* behandeld, en deze verkregen daardoor, door de altijd durende draaijing tusfchen *fthenie* en *asfthenie*, eenen graad van eenzijdigheid en eenvormigheid, die onder de handen hunner nafchrijvers tot de grootfte walging ftijgde. Men fprak niet meer van ware kennis, noch van hare uitbreiding, noch van hare nuttige toepasfing in den praktifchen werkkring, maar alleen van dat, wat BROWN leerde, — wat WEIKARD zeide; — wat ROSCHLAUB bewees, terwijl zulks door talrijke affchrijvers werdt herhaald. Maar wie zou al de tegenftrijdigheden kunnen opnoemen, die den eenen dag openlijk met geweld zelfs verdedigd en den volgenden dag even fpoedig vernietigd werden. Helaas! in zulk eene verwarring, waar befpiegeling immer tegen befpiegeling ftreed, kon en zal de Geneeskunde nimmer haar vast beginfel vinden. Neen, de zekerheid in de Geneeskunde kan door geene ftelfels verkregen worden; dit kan de Ge-

ſchiedenis der Geneeskunde zelve ons verklaren.

Zij toch leert ons, dat alle ſtelſels, welke in verſchillende tijdvakken beſtaan hebben, daar juist het eene het andere verdrong, bijzonder der Geneeskunde in hare volkomenheid hinderlijk geweest zijn. Een juist begrip intusſchen van *ſtelſel*, van *wetenſchap* en van *waarneming* wordt er vooraf vereischt, om dit nader te ſtaven. Sommigen toch zijn van gevoelen, dat een *ſtelſel* eenerlei als *wetenſchap* te beſchouwen zij, moetende beiden, volgens hun oordeel uit één begrip *a priori* ontſpringen; dit begrip moet zuiver *a priori*, van alle ondervinding onafhankelijk zijn, en op alle ſtellingen aangewend, terwijl alle ſtellingen tevens uit dat begrip moeten afgeleid worden. Maar kan zulk eene beſchrijving aan de Geneeskunde gegeven worden? Heeft er in dien zin, buiten de zuivere wiskunde, wel immer eenige wetenſchap beſtaan? Die beſchrijving voegt ongetwijfeld aan een ſtelſel der Geneeskunde. Dit toch moet uit eene grondſtelling ontſpringen, terwijl deze grondſtelling op alle ſtellingen kan aangewend worden. — Eene *wetenſchap* is eene vereeniging van waarheden, die met elkander overeenſtemmen, en uit elkander afgeleid kunnen worden. *Waarneming* beſtaat uit de opmerking van alle menigvuldige voorvallen en uit het daaruit afgeleide reſultaat.

On-

Ondervinding bestaat uit de opmerking van enkelde voorvallen en de daaruit getrokkene gevolgtrekking. Waarneming en ondervinding onderscheiden zich alleen met opzigt tot de hoeveelheid der bespeurde verschijnselen (*).

Stellen wij bij voorbeeld in de Geneeskunde de grondstelling vast, dat alle ziekten uit vermeerderde of verminderde opwekbaarheid ontstaan moeten; dan is dit begrip *a priori*, dat is, uit het verstand ontstaan, maar hetzelve is niet zuiver *a priori*, daar hetzelve iets *empirisch*, de verschijning namelijk van den regelmatigen of onregelmatigen toestand van het dierlijk ligchaam, ten grondslag legt; derhalve bezit hetzelve slechts eene vergelijkende algemeene wettigheid. Wilde men nu alle ziekten uit deze grondstelling afleiden, dan zou men een *stelsel* bezitten.

Stellen wij echter, bij voorbeeld, meerdere ziekten, welken elkander met opzigt tot uitwendige toevallen of in betrekking der oorzaken, gelijk zijn, in eene klasse, en brengen wij al-

(*) Ziet H. G. SPIERING, *Handbuch der innern und äussern Heilkunde*, en bijzonder *Anleitung zur Gewisheit in der praktischen Heilkunde*, *Leipzig* 1807, welke werken ik heb leeren kennen in de fraaije, volledige, en met betrekking tot de Geneeskunde, in hare geheele uitgestrektheid, *eenige* bibliotheek, van mijnen hooggeachten vriend, den Amsterdamschen Geneesheer C. H. à ROY.

alle ziekten in het een of ander opzigt onder alle klasſen, dan hebben wij de kunst tot eene *wetenſchap* verheven. — Letten wij op al die ziekten, welke zich in den loop van vele jaren vertoonden; bemerken wij bij dezelven die daadzaken, welke zich gelijk, en tevens de zoodanige, welke zich ongelijk zijn; kunnen wij al deze verſchijnſelen van eene oorzaak afleiden, en deze oorzaak door eene voegzame geneeswijze verwijderen, dan hebben wij uit het menigvuldige eene eenheid te voorſchijn gebragt; wij hebben *waargenomen*.

Beſpeuren wij eindelijk eenige ziekten, met derzelver eigendommelijke toevallen, de oorzaak en aanleiding gevende, de therapeutiſche oorzaken, en weten wij dat deze ziekten door deze of gene middelen genezen zijn en genezen worden, dan hebben wij uit afzonderlijke ziekten eene eenheid voortgebragt, en alzoo *ondervinding* opgezameld.

Beoordeelt men naar deze vastgeſtelde regelen de voornaamſte Artſen, dan zal men gemakkelijk zien, wie hunner waarnemers of ſtelmatigen of wetenſchappelijke Geneesheeren waren, terwijl daarbij die zelfde geneeskundige Geſchiedenis ons het ontmoedigend vonnis zal doen vellen aangaande de zekerheid der Geneeskunde, daar zij ons in de vroegſte en jongſte dagen zulk een verſchrikkelijk afbeeldſel van de dwalin-

lingen van den menschelijken geest levert, dat men aan de vatbaarheid van dien zelfden geest ter volkomenheid welhaast zou twijfelen. Ondanks de voordeelen, die de theorien en stelsels der Geneeskunde mogen aangebragt hebben, daar zij door hunne eigene tegenstrijdigheden, het verstand en het oordeel opscherpten en opwekten, zoo zal men echter bij de overweging van de *Beginselen*, welke ten grondslag van het een of ander stelsel uitgevonden en gelegd werden, moeten erkennen, dat zij *valsch* waren, en er in den volstreksten zin in de Geneeskunde geen bepaald stelsel bestaan kan; — dat ten minste langs dien weg hare volkomenheid niet bewerkt kan worden, — neen, de zekerheid in die wetenschappelijke kunst is niet dan door eene *verstandige empirie* te bekomen. De man, die zoodanig eene *verstandige empirie* aan het ziekbed uitoefent, is voorzeker de waare Geneesheer. Het wel gebruiken van zijn verstand onderscheidt hem van den valschen empiricus, die alleen uit gelijkvormigheid van gevallen besluit. De *eerste* vereert en maakt van de beste geschriften, van oude en nieuwe geneeskundige Schrijvers, gebruik, omdat, naar zijn begrip, een mensch op zich zelven zoo veel niet waarnemen kan, als alle Geneesheeren van alle tijden en van alle volken. De *laatste* verwerpt alle geleerdheid,

heid, omdat hij zich niet bekommert aan datgeen, wat andere geleerd hebben, houdende zich daaraan alleen, wat hij met eigene zintuigen waarneemt. De *eerste*, de verstandige Empiricus, let niet zoo zeer op den naam der ziekte, maar op de oorzaak en hare zitplaats, en rigt daarnaar zijne middelen in. Bij den *laatsten* is de naam der ziekte genoegzaam, om haar met al zijne geneesmiddelen te bestormen. De *eerste* doet niets zonder te weten, waarom hij zulks doet: de toediening zijner geneesmiddelen rust op de oorzaken der ziekte zelve, wanneer zij bekend zijn; en dit niet plaats hebbende, dan op verschijnselen en teekenen, terwijl de *laatste* zich noch om oorzaken, noch om teekenen der ziekten bekreunt. — Eene verstandige *empirie* is de veiligste weg tot zekerheid in de Geneeskunde, waarvoor de natuur van het menschelijk kenvermogen, en dus ook dat van den Geneesheer, het sterkste pleiten moet, juist omdat de Geneeskunde met zinnelijke onderwerpen te doen heeft, en hare beoordeelingen op zinnelijke waarneming, zoo wel op eigene, als op die van anderen, berusten. Bij deze ondervinding (*) maakt de verstan-

(*) Men geve aan het woord *ondervinding* dien zin, waarin ik wilde, dat men hetzelve zal opvatten, en bepale zich alzoo tot het voortreffelijke werk van ZIMMER-

ſtandige empiricus zijne gevolgtrekking door *Analogie* en *Inductie*; deze behoeft hij tot zijne ondervindelijke kennis. Zulk een Arts onderzoekt in hoe verre de verſchijnſelen in den tegennatuurlijken toeſtand elkander gelijk zijn en in hoe verre zij onderling verſchillen; uit deze gelijkheden en verſchillen leidt hij gevolgtrekkingen af, ſpoort de oorzaken dezer verſchijnſelen op, redeneert over dezelve, en wanneer hij de oorzaken door vergelijking van alle omſtandigheden, van alle gelijkheden en verſchillen ontwikkelt, en den zamenhang tusſchen de oorzaak en de werking ontdekt, is hij de redenerende empiricus, en kan alsdan eerst zijne ondervindelijke kennis in uitoefening brengen.

De Arts, zoo lang hij mensch is, kan alleen door waarneming, door opmerkzaamheid op

MERMAN, *over de ondervinding*, wanneer hij onder anderen zich dus uitdrukt: „Men vermoedt, dat in het algemeen bij die Artſen de meeste ondervinding heerscht, die de meeste zieken zien. Dit vermoeden is ongegrond. De Geneesheer, die de meeste zieken, en hij die in dezelfde ſtad de minſten ziet, zien beiden dikwerf even vele zieken. Men kan toch vele zieken zien en niets opmerken: zonder den echten geest ter waarneming te bezitten, ziet men niets." De menigte van zieken vormt den praktiſchen ondervindelijken Geneesheer niet, enz. enz.

op vele naar elkander gelijkende werkingen of ziekten, als onderwerpen, welke de zinnelijke wereld hem aanbiedt, en door de uitſpraak van het verſtand, met opzigt tot het onderſcheid der gelijke en ongelijke verſchijnſelen, en met betrekking tot de kenbare oorzaken, ook door de oordeelvelling van het verſtand, met opzigt tot dezelve, door waarneming en ondervinding tot de waarheid geraken. De Geſchiedenis der Geneeskunde leert ons ten klaarſten, dat, hoe meer de Geneesheeren den weg der verſtandige empirie bewandelden, en zich van alle beſpiegeling onthielden, de Geneeskunde hare volkomenheid ſteeds naderde. Hoedanig nu de grenzen der ondervinding in de Geneeskunde behooren daargeſteld te worden, hebben ons HIPPOCRATES, BAGLIVIUS, SYDENHAM, HOFFMANN en vele anderen getoond, en de trage vorderingen, die de Geneeskunde, ondanks zoo vele nieuwe uitvindingen en vorderingen in de Ontleed-, Natuur- en Scheikunde gemaakt heeft, zoodat het ons aan wezenlijke *indicatien*, ter genezing van ziekten, ontbreekt, is ongetwijfeld aan het verlaten van dien weg toe te ſchrijven, welke de grondlegger der Geneeskunde en zijne navolgers bewandeld hebben, zoo dat men zich meermalen gedrongen ziet openhartig te bekennen, dat de Geneeskunde van vroegere dagen, zonder de uitvindingen der la-

te-

teren, volkomen ſtand zou kunnen houden, maar dat in tegendeel die der lateren, zonder de oude, verloren had moeten gaan.

Het hoogſte ſtandpunt derhalve, om hier de eigen woorden van onzen Schrijver te bezigen, dat de Geneeskunde nemen kan, is en blijft altoos de *ondervinding*. Hij die de ondervinding der Artſen van alle tijden kent; die derzelver ſtelſels, derzelver menigvuldige pogingen, om alle geneeskundige kennis tot wetenſchap te verheffen, met eenen blik overziet; die deze inzigten met die kennis verbindt, welke de gezamenlijke Natuurwetenſchap tegenwoordig aanbiedt; die vrij van verkleefdheid aan eenige leerwijze, in al het weten, de mogelijkſte eenheid en harmonie brengt, en in den praktiſchen werkkring niets overdraagt, dat aan eene loutere beſpiegeling, een vernuftbegrip, eene bovenzinnelijke wereld behoort; alleen hij en niemand anders heeft het *hoogſte ſtandpunt* bereikt. Hij daarentegen, die, volgens de verkeerde gewoonte van onze dagen, met ſpot en verachting op eene Geneeskunde, welke op ondervinding ſteunt, nederziet; die ons zijne eenzijdige, zinnelijke en bovenzinnelijke voorſtellingswijzen, als de eenige juiste opdringt; die den ſchat van kennis, welke onze voorouders ons hebben overgeleverd, verwerpt en van de gehaltvolle geſchrif-

ſchriften, die iedere eeuw opleveren kan, met verachting ſpreekt; die het gezag van dit of dat ſtelſel als een afgod, dien de geheele geneeskundige wereld bij uitſluiting huldigen moet, daarſtelt; die de kunst, volgens de vernuftbegrippen eener oude of nieuwe ſchool wil uitgeoefend hebben: — deze kent onze ware behoefte niet; hij werpt neder, zonder weder op te bouwen; hij rukt den Arts uit den werkkring, waarin hij als kunſtenaar handelen moet; hij ontrooft hem de hoofdbronnen zijner kennis en beſchaving, *Geſchiedenis* en *Letterkunde*, en geeft op deze wijze aan zijne pogingen eene valſche rigting; in één woord, hij ſtaat *op het hoogſte ſtandpunt van het onverſtand.*

Mogten de pogingen van den Schrijver, om den Geneesheer voor deze vernederende uitſpraak te behoeden, door de uitgave van dit werkje dubbeld gezegend worden, dan zou ook de Vertaler van hetzelve, wien men deze vooraf geplaatste uitweiding wel zal ten goede houden, daardoor tevens ook zijne pogingen beloond achten, wanneer men ware verdienſten erkennen wil, offchoon dezelve in ſchier der vergetelheid opgeofferde geſchriften liggen opgeſloten, en alzoo den grondleggeren der Geneeskunde die hoogachting toekent, welke zij zoo billijk verdienen.

DE VERTALER.

IN-

I N H O U D.

INLEIDING.

§ 1. Oorſprong der Geneeskunde. . Bladz. 1
2. Het ontſtaan der Geneeskundige Theorien en Stelſels. . . . . ibid.
3. Verſcheidenheid derzelve. . . 3
4. De bijzondere Theorien en Stelſels der Geneeskundigen. . . . 5
5. Van waar deze verſcheidenheid in de leer der Artſen. 7

I. DE BEHANDELING DER ZIEKTEN IN DE VROEGSTE TIJDEN VOOR HIPPOCRATES.

§ 6. Uitvinding der Geneeskunde en hare Theorien. 10
7. I. Bij de op de ſtraten geplaatste zieken. 12
8. II. In de Gezondheids-Tempelen. . 13
9. III. In de Scholen. . . . 17
10. Overgang tot de Geneeskundige Theorie. ibid.
11. Eerſte bewerking der Geneeskunde door de Wijsgeeren. . . . 19
12. Stelſel van PYTHAGORAS. . . 20
13. ——— — ALKMÂON. . . ibid.
14. ——— — EMPEDOKLES. . . 21
15. ——— — ANAXAGORAS. . . 22
16. ——— — DEMOKRITUS. . . 24
17. ——— — HERAKLITUS. . . 25
18. Gevolgtrekkingen. . . 26

II. STELSEL VAN HIPPOCRATES.

§ 19. HIPPOCRATES invloed op den toeſtand van de Geneeskunde van dien tijd. . . . 29

** § 20.

§ 20. De Theorie van HIPPOCRATES in het algemeen. 30
21. HIPPOCRATES Pathologie en Semeiotica. Bladz. 32
22. ——— Diaetetica. . . 36
23. ——— Geneeswijze. . . 37
24. Gevolgtrekkingen; de eigenlijke verdienste van HIPPOCRATES in de kunst. . . 38
25. Nadeelige invloed van de leere van HIPPOCRATES op de Geneeskunde. . . 40

III. DE DOGMATICI NA HIPPOCRATES.

§ 26. Overgang van de leere van HIPPOCRATES, tot het Dogmatismus. . . 45
27. PLATO's Stelsel. . . . 46
28. Het Stelsel der eerste Dogmatici. . 50
29. Stelsel van PRAXAGORAS. . . 54
30. Stelsel van HEROPHILUS. . . 54
31. ——— ERASISTRATUS. . . 55
32. Gevolgtrekkingen. . . . 57

IV. DE EMPIRICI.

§ 33. Oorsprong van dezelven. . . 59
34. Grondstellingen der eerste Empirici. ibid.
35. De latere Empirici. . . 62
36. Nieuwe proeve van een Empirisch Stelsel. 64
37. Overgang der nieuwste Wijsgeerige Stelsels tot die der Empirici. . . 99

V. DE METHODICI.

§ 38. Derzelver ontstaan. Stelsel van ASCLEPIADES. 71
39. Het Methodische Stelsel. . . 75
40. De Pneumatici en Eclectici. . . 77
41. Gevolgtrekkingen. . . 78

VI. STELSEL VAN GALENUS.

§ 42. Voorstelling van hetzelve. . . 81
43. Gevolgtrekkingen. . . . 83

VII.

VII. STELSEL VAN PARACELSUS.

§ 44. Ontſtaan van hetzelve. . Bladz. 84
45. Leer van PARACELSUS. . . 86
46. De invloed van PARACELSUS op de Geneeskunde. 90
47. Bewerking van de Geneeskundige Theorie, volgens PARACELSUS. . . 93

VIII. HELMONT'S SELSEL.

§ 48. Ontſtaan van hetzelve. . . 94
49. HELMONT'S Pathologie. . . 95
50. ——— Geneeswijze. . . 98

IX. STELSEL VAN SYLVIUS.

§ 51. Ontſtaan van hetzelve. . . 101
52. SYLVIUS Ziekte - leer. . . 102
53. ——— Geneeswijze. . . 106
54. Gevolgtrekkingen. . . . 107

X. DE LEER VAN HARVEY VAN DEN OMLOOP DES BLOEDS EN DE THEORIE DER IATRO-MATHEMATICI.

§ 55. HARVEY'S ontdekking. . . 109
56. Het Iatromathematisch of Mechanisch Stelſel. 110
57. Eene nieuwe Proeve om de Wiskunde op de Geneeskunde aan te wenden. . 114

XI. SYDENHAM'S LEER.

§ 58. Voorſtelling van dezelve. . . 117
59. SYDENHAM'S Geneeswijze der Koortſen. 119
60. De invoering van den Koortsbast. . 122
61. Gevolgtrekkingen. . . . 123

XII. BOERHAVE'S LEER.

§ 62. Algemeene Aanmerkingen omtrent dezelve. 125

§ 63. De Theorie van BOERHAVE. . Bladz. 126
64. De Geneeswijze van BOERHAVE. . 128

XIII. FREDERIK HOFFMANN'S LEER.

§ 65. Het ontſtaan dezer Leer. . . 131
66. HOFFMANN's Ziekte-Leer. . . 133
67. ——— Geneeswijze. . . 140

XIV. STAHL'S LEER.

§ 68. Ontſtaan van dezelve. . . 145
69. STAHL's Ziektekunde. . . . 146
70. ——— Geneeswijze. . . 148
71. Beoordeeling van het Stelſel van STAHL. 153
72. Nieuwe poging, om het Stelſel van STAHL geldend te maken. . . 154
73. Algemeene Aanmerkingen over de Geneeswijze van SYDENHAM, BOERHAVE, FR. HOFFMANN en STAHL. 157
74. Eene, tegen de grootſte Artſen der vroegere tijden, gemaakte beſchuldiging. . 160

XV. DE INVLOED VAN HET STELSEL VAN HALLER OP DE GENEESKUNDE.

§ 75. Ontwikkeling van hetzelve. . . 162
76. Het Noſologisch Stelſel. . . 163

XVI. STELSEL VAN CHR. LODEW. HOFFMAN.

§ 77. Algemeene Aanmerkingen. . . 164
78 Stelſel van CHR. LODEW. HOFFMANN. 165
79. Gevolgtrekkingen. . . . 171

XVIII. STELSEL VAN CULLEN.

§ 80. Ontſtaan van hetzelve. . . 172
81. Grondtrekken van CULLENS Theorie. 173
82. CULLEN's Geneeswijze. . . 175

XVIII.

XVIII. DE LEER VAN STOLL; DE ZOOGENOEMDE GASTRISCHE THEORIE.

§ 83. Ontſtaan van dezelve. . Bladz. 179
84. De leer van STOLL. . . 180

XIX. DE THEORIE DER VERSTOPPINGEN; KÄMPF'S LEER.

§ 85. Voorſtelling van dezelve. . . 182
86. Algemeene Aanmerkingen omtrent de Gastriſche Theorie. . . . 184

XX. DE NIEUWSTE SCHEIKUNDIGE THEORIEN.

§ 87. Ontſtaan van dezelve. . . . 187
88. PRIESTLEY, CRAWFORD, RIGBY. . 188
89. Dierlijk Magnetismus. . . 189
90. GIRTANNER, TROTTER, BEDDOES. . 190
91. MITCHILL. 192
92. REICH. 193
93. BAUMÉS. 195
94. Gevolgtrekkingen. 197
95. Stelſel van REIL. 201
96. Verdere Scheikundige Voorſtellingen. . 202
97. Het Galvanismus. . . . 203

XXI. STELSEL VAN BROWN.

§ 98. Ontſtaan van hetzelve. . . 204
99. Het Pathologisch Stelſel van BROWN. 207
100. Geneeswijze van BROWN. . . 217
101. Algemeene Aanmerkingen omtrent de voordeelen van het Stelſel van BROWN. . 219
102. Gebrek en nadeelige invloed van het Stelſel van BROWN. . . . 222

XXII. DE THEORIE DER OPWEKKING.

§ 103. Haar kenmerk. . . 230

§ 104. Tegenwoordige toestand der Opwekkings-theorie. . . . Bladz. 236
105. De Psychische Geneeskunde. . . 240

XXIII. DE LEER VAN DARWIN.

§ 106. Algemeen kenmerk van dezelve. . . . 240
107. DARWIN's Ziektekunde. . . . 242
108. ——— Geneewijsze. . . 246

XIV. DE OP HOOGERE BEGINSELEN DER BOVENZINNELIJKE WIJSBEGEERTE, BIJZONDER OP DE BESPIEGELINGEN DER NATUUR-WIJSBEGEERTE, GEBOUWDE GENEESKUNDIGE THEORIEN.

§ 109. Algemeene Aanmerkingen. . 247
110. De Natuurwijsbegeerte. . . 260
111. Verdere Aanmerkingen over het Natuur-wijsgeerig Stelsel der Geneeskunde. . 262
112. Aanwending van Natuur-wijsgeerige Stellingen op de kunst. . . . 269
113. Gevolgtrekkingen. . . . 273
114. De jongste toestand der Natuur-wijsgeerige Geneeskunde in het algemeen. . 274
115. De nieuwste Natuur-wijsgeerige Geneeskundige Theorie. 292
116. De Natuur-wijsgeerige Geneeswijze. 320
BESLUIT. 325

*

INLEIDING.

---

§ 1.

Oorſprong der Geneeskunde.

De Geneeskunde is zoo oud als het menſchelijke geſlacht: in zijnen oorſprong, en in zijne eerſte kindschheid liggen tallooze aanleidingen tot *ziekten*, welke hetzelve, wat men ook van de ontkwetstbare gezondheid en den langeren levensduur bij de onbeſchaafde volken moge gezegd hebben, niet ontgaan konde. Ziekten behooren tot de gevoeligſte ongemakken der menſchen; men behoefde ze eerst te ondervinden, om tot derzelver *afwering*, *matiging* en *genezing* aangedreven te worden.

§ 2.

Het ontſtaan der Geneeskundige Theorien en Stelſels.

Ter verkrijging dezer oogmerken ſloeg de menſchelijke geest onderſcheidene wegen in, die de verſchillende trappen zijner *cultuur* hem aanboden. Blind geloof, toeval, inſtinct, waarneming en proefneming maakten denzelven het eerst op

 mid-

middelen tegen de ziekten bedacht; men ging derzelver loop, het gunſtige of ongunſtige gevolg der onderſcheidene van buiten invloed hebbende middelen, en de verſchijnſelen, na het gebruik van het een of ander geneesmiddel, zorgvuldig na. Nu was de eerſte ſchrede tot eene *Theorie* gemaakt; dan het is eene gelukkige behoefte voor den menſchelijken geest, bij eenzelvige en eenvoudige waarnemingen niet ſtaande te blijven, maar derzelver oorſprong na te vorſchen en ze, zoo wel onderling, als met den voorraad van elders verkregene kennis, te vergelijken, te verbinden, te regelen en daaruit gevolgtrekkingen af te leiden. Daardoor werd de voorraad van opgezamelde *waarnemingen*, gelijk zij met *proefnemingen* verbonden aan de zinnen voorgeſteld werden, tot *ondervinding* verhoogd; overeenkomst en verbeelding, ſtellingen en beſpiegelingen, legden naar de als wettig erkende Wijsbegeerte, de theorien ten grondſlag, en hare wetenſchappelijke vereeniging tot een geheel, rigt het ſtelſel op. Alle geneeskundige theorien en ſtelſels, zijn dus van de poging, om de *Natuur te conſtrueren*, dat is, om hare verſchijnſelen in eenen onveranderlijken en noodwendigen zamenhang van eene zelfſtandige aangenomene oorzaak af te leiden, ontſtaan. Deze poging is zoo oud, als het menſchelijke geſlacht, terwijl de weg, langs welken iedere conſtructie, welke een diep inzigt in den zamenhang der bijzondere verſchijnſelen van het bewerktuigd geſtel, door eene keten van oorzaken en werktuigen met derzelver laatſte voorwaarden,

on-

onderstelt, gelukken moet, naar de verschillende tijden eene nieuwe rigting verkreeg.

§ 3.

Verscheidenheid derzelve.

Ziekten zijn, gelijk alles, wat wij door de zinnen waarnemen, verschijnselen der zinnenwereld, en alzoo maken derzelver kennis, afneming en genezing, een deel der algemeene *empirische leere der Natuur* uit. De geneeskunde staat dus met deze natuurleere in de naauwste verbindtenis, vormt zich naar hare gesteldheid en naar de betoogen, welke zij voorstelt, en stijgt of valt met haar op eenen hogeren of lageren trap van volkomenheid. Zij houdt zich of binnen de palen eener *empirische kunst*, en behandelt de ziekten naar regelen die uit de ondervinding of ook uit bijzondere waarnemingen opgemaakt, en door deze bevestigd zijn; — of zij tracht zich tot eene *wetenschap* te verheffen; legt hare handelwijzen eene theorie ten grondslag, zoekt naar dezelve alle verschijnselen te verklaren, deze als noodwendige gevolgen eener bepaalde oorzaak te construeren, schrijft haar middelen voor, en brengt alle de voorvallen aan het ziekbed met hare betoogen in overeenstemming. De genezingskunst is van de oudste tijden af tot op den tegenwoordigen dag hare volkomenheid immer met gelijke schreden te gemoet gegaan; met de uitbreidingen, menigvuldigheid, zuiverheid en zekerer bekrachtiging der ondervinding, haren eenigen steun, ver-

breidt zij zich van eeuw tot eeuw zoo veel te meer; en nadert dien trap van zekerheid, waarvoor hare natuur nog vatbaar is. Geheel anders was het lot der *geneeskundige wetenſchap*. Door theorie geſchraagd, moest zij zoo dikwerf veranderen en vallen, als deze veranderde en viel; en ook dit is gedurende tweeduizend jaren zoo menigmaal geſchied. Wat gedurende dat tijdvak, in onderſcheidene tijden, onder den naam van Wijsbegeerte, der wetenſchappen hare geleidende, nu eens heerſchende, dan weder dienende beginſelen en form opdrong, is een veranderlijk, wankelbaar ding; en wat de algemeene Natuurleer tot empiriſche kennis den Geneesheeren aanbood, droeg immer den ſtempel der heerſchende Wijsgeerte diens tijds, der meer of min grondige en volkomene naſporing der ons omgevende verſchijnſelen, als ook van ons onvermogen om uit eene grondige kennis van de menging der krachten en de overige betrekkingen der levende bewerktuiging tot de buitenwereld, de natuur te conſtrueren. Van hier die veelvuldigheid in Theorien en Stelſels in de Geneeskunde, van hier bij al het ſtreven naar wetenſchappelijke zekerheid, bij alle inſpanningen der Artſen, om zich boven de zinnenwereld door beſpiegeling te verheffen en het gebied der zinnelijke verſchijnſelen te overſchreden, aan het ziekbed niet anders als de *kunst* om op de uitſpraken van de hoogſte regtbank, die der *ondervinding*, terug te zien.

§ 4.

§ 4.

De bijzondere Theorien en Stelſels der Genees-kundigen.

Talloos zijn de Theorien, welke ons de geſchiedenis der Geneeskunde oplevert; eenige betreffen zulke, die op de uitoefening der kunst bijna geenen invloed hebben; andere bepalen zich op de natuur en de behandeling van bijzondere ziekten; weer andere hebben algemeen het oog op de kunst om ziekten te genezen, en geven alzoo der geneeswijze, in haren geheelen omvang, hare houding. Aan deze laatſten is de tegenwoordige behandeling toegewijd. Ik zal hunne eigendommelijke grondtrekken openleggen, derzelver weldadigen of ſchadelijken invloed op de kunst afſchilderen, derzelver betrekking op de ondervinding opgeven, daarna hunne waarde of onwaarde bepalen, en met de gevolgtrekkingen beſluiten, die uit dit ons onderzoek, met betrekking tot de Natuur, de waarde en de zekerheid der Geneeskunst in het algemeen, en der verſcheidene geneeswijzen der Artſen in het bijzonder, voortvloeijen. Zij zijn de volgende:

I. De behandeling der ziekten in de vroegſte tijden voor HIPPOCRATES.
II. Stelſel van HIPPOCRATES.
III. De DOGMATICI na dezen.
IV. De EMPIRICI, of de uit ondervinding handelende.
V. De METHODISTEN.

VI. Het ſtelſel van GALENUS.
VII. Dat van PARACELSUS.
VIII. Dat van HELMONT.
IX. Dat van SYLVIUS.
X. HARVAEUS leere van den bloedomloop en de theorie der Iatromathematici.
XI. SYDENHAMS,
XII. BOERHAVES,
XIII. FREDERIK HOFFMANNS,
XIV. STAHLS leere.
XV. De invloed van HALLERS ſtelſel op de Geneeskunde.
XVI. CHRISTOFFEL LODEWYK HOFFMANNS ſtelſel.
XVII. CULLENS ſtelſel.
XVIII. De leer van STOLL; de zoogenoemde gastriſche Theorie.
XIX. De Theorie der verſtoppingen; KAËMPFS ſtelſel.
XX. De nieuwſte Scheikundige Theorie; REILS leere.
XXI. Het ſtelſel van BROWN.
XXII. De Theorie der opwekbaarheid.
XXIII. De leere van DARWIN.
XXIV. De op hoogere beginſelen der transcendentale Wijsbegeerte, bijzonder op de beſpiegeling der Natuurphiloſophie gegronde Geneèeskunkundige Theorie.

§ 5.

§ 5.

Van waar deze verscheidenheid in de leer der Artsen?

De hier opgenoemde geneeskundige stelsels wijken niet in het oogloopend van elkanderen af, maar zij zijn gedeeltelijk juist tegen elkander gesteld. Het onderscheid ligt niet, gelijk zulks in eenige punten het geval is, in verscheidene woorden, in eene afwijkende voorstelling van gelijke begrippen, maar in wezenlijke, eigendommelijke vertoogen. Hetgeen, volgens de eene Theorie waarheid is en aanwijzend bewezen werd, wordt door eene andere wederlegd en geloochend; hetgeen de eene als nuttig tot den welvaart verklaart, noemt de andere hoogst schadelijk en verwerpt het, ja het ontbreekt niet aan voorbeelden dat de Artsen sommige geneeswijzen en middelen moordadig noemden, wier heilrijkheid zij weinige jaren vroeger niet genoeg prijzen konden. Van waar deze tegenspraak, waardoor de Geneeskunde zich zoo menig verdiend als onverdiend verwijt op den hals haalde? — Behalve hare algemeene twisten, welke in de veranderlijkheid der heerschende Wijsbegeerte en in onze onvolkomene inzigten in de leere der Natuur gezocht moeten worden (§ 3.), moeten wij die tegenspraak bijzonder aan het gebrek van een *opperst algemeen geldend beginsel der Geneeskunde* toeschrijven: van dat hoogste grondbeginsel, waar uit niet slechts de verschijnselen der levendige bewerktuiging, zoo wel in den gezonden als zie-

ken ſtaat afgeleid kunnen worden, maar waarnaar tevens de mogelijkheid, ter onderhouding der gezondheid en iedere genezing der ziekten, niet ſlechts noodzakelijk bevestigd is, maar ook grondig ingezien kan worden; van een opperst ontwijfelbaar bewezen beginſel, waaruit andere bijzondere beginſelen even zoo ontwijfelbaar en in noodzakelijke gevolgen afgeleid kunnen worden, zoodat de geheele Geneeskundige Theorie eenheid en volkomenheid bevatte. Zoeken wij dit beginſel op den weg der *beſpiegeling*, hetgeen na zoo vele mislukte bewijzen in onze dagen, zoo zeer geſchiedt, dan ontſtaan er zoo vele Geneeskundige Theorien als er beſpiegelende vernuften gevonden worden, die voorgeven zulk een beginſel uitgedacht te hebben; maar de beſpiegeling hangt altijd van de perſoonlijkheid des beſpiegelenden af. Zoeken wij hetzelve echter langs den weg der *ondervinding*, dan ſtuiten wij overal, uit gebrek en ontoereikbaarheid in onze kennis omtrent de dierlijke bewerktuiging en hare betrekkingen tot de buitenwereld, die onze conſtructien onmogelijk maken of bij iedere ſchrede afbreken. Van hier moeten wij de onvolkomenheid en verſcheidenheid onzer, langs dezen weg, gevondene Theorien, zonder hierbij het gebrek aan onze kennis in meerdere deelen der Empiriſche Natuurleer te gedenken, hoofdzakelijk aan de groote gebreken der *Phyſiologie* toeſchrijven. De ziekte is, even als de gezondheid, een natuurlijk verſchijnſel van het levend ligchaam; zij is even als deze, op de wetten des levenden orga-

ganismus gegrond, en ontstaat door zeker bepaalde werkingen van uitwendigen invloed op denzelven, welke anders gewijzigd zijnde, de genezing, de terugkeering en de onderhouding der gezondheid ten gevolge hebben. Eene *Theorie der ziekte* en hare *genezing* is dus zonder eene *Theorie der gezondheid* niet mogelijk, en juist deze, de *Physiologie* namelijk, behoort nog tot de onbebouwdste velden in het gebied der Geneeskunde! De meeste stichters der geneeskundige stelsels hebben zich zelven eene Phijsiologie naar eigene voorstellingswijzen gevormd, hebben stellingen en onderstellingen de plaats van toereikend verklaarde verschijnselen en bewezene waarheden doen innemen, en ons bij iedere verrigting in het gezond ligchaam tot onzekerheid en twijfeling gebragt: — hoe kunnen dus hunne theorien van de ziekte en hare genezing, zeker wezen, en moeten zij dus aan geene dwaling en tegenspraak onderhevig zijn?

I.

DE BEHANDELING DER ZIEKTEN IN DE VROEGSTE TIJDEN VOOR HIPPOCRATES.

§ 6.

Uitvinding der Geneeskunde en hare Theorien.

Met eene bijzondere geleerdheids-vertooning heeft men trachten uit te vorſchen, waar en door wien de Geneeskunde uitgevonden zij? — Om deze vraag te beantwoorden, *moet men vooral* de *eenvoudige geneeskundige kennis*, welk ieder ruw ſchepſel en iedere onbeſchaafde Natie bezit, en welke de *huisſelijke Geneeskunde* van eenen ieder uitmaakt, zorgvuldig van die onderſcheiden, welke wij *wetenſchappelijke Geneeskunde*, *Theorie der Geneeskunde* noemen.

De eerſte is op geenen bepaalden tijd, door geene bijzondere perſonen, noch door een bijzonder volk uitgevonden; zij nam bij ieder volk haren oorſprong, gelijktijdig met zijne overige betrekkingen op den laagſten trap der beſchaving, op de reeds opgegevene wijze, (§ 2) en nam bij ieder eenerlei rigting: de ruwe mensch ſchrijft alles, wat hem overkomt, en waarvan *hij den natuurlijken* grond niet inziet of begrijpt, aan de werking van andere buiten hem beſtaande hoogere wezens toe, die zijne verbeelding (*phantaſie*) hem gedeeltelijk ſchept en van welke hij zich onderſcheidene gedaanten en eigenſchappen vormt.

Hij

Hij bemint en vereert die wezens, van welke hij veel goeds verwacht, de Zon en andere hemelſche ligchamen, de Nijmphen eener weldadige bron of van een heilig bosch; de Geesten der afgeſtorvenen, die zich op de eene of andere wijze bij zijne Natie verdienſtelijk gemaakt hebben, zekere Dieren en zelfs bijzondere Geneesmiddelen. Van andere Wezens vreesde hij het kwade, en zoekt zich met andere te verzoenen. Dit is de gang van den menſchelijken geest bij alle onbeſchaafde Natien, hij is het die de geneeskundige Godheden en Herauten der Egijptenaren, Grieken en van andere Volken, ſchiep, die haar Priesters, Offers en Tempelen wijdde, en de genezing der ziekten uitſluitend tot eene priesterlijke godsdienſtige handeling maakte. Op dezen trap beſtond de geheele kunst van ziekten te behandelen, in eene ſtrenge opvolging van bepaalde voorſchriften omtrent de dieet, in het gebruik van eenige weinige in- of uitwendige middelen, die toeval, inſtinct, geluk enz. aanboden, (*) in de waarneming van zekere plegtighe-

(*) Wij zouden onbetwistbaar tot hoogst belangrijke opheldéringen gebragt worden, indien wij de wegen konden naſporen, langs welke woeste Natien tot de kennis van krachtvolle geneesmiddelen en vergiften gekomen zijn. Ongetwijfeld heeft iedere Volksſtam, in *Afrika* en *Amerika*, hierin iets eigendommelijks. De koortsbast en meer andere gewigtige geneesmiddelen bezitten wij uit zulk eene bron. Eenige dezer natien kennen de middelen tegen den beet van vergiſtige ſlangen, welke nimmer mislukken, en al waren de berigten van KALM, (*Verhandelingen van de Zweedſche Academie der Wetenſchappen Ao.* 1750. 12 *band. pag.* 289,) omtrent de kunst der Amerikaanſche Wilden, om de

heden en godsdienstige daden, eindelijk in het opzeggen van onzinnige bezweringsvoorschriften onder velerlei zeldzame gebruiken. Men wendde deze kunst, zoo veel wij uit de voorhanden zijnde berigten weten, en zonder op fabelachtige geruchten acht te geven, op eene drieledige wijze aan.

§ 7.

I. *Bij de op de straten geplaatste zieken.*

Er bestond eene gewoonte, welker oorsprong zich in den versten ouderdom verliest, en welke wij echter bij oude Oostersche Natien, de Babijloniers, Assijriers, en later bij de Egijptenaren en Grieken waargenomen vinden; om zieken aan openbare straten te plaatsen en den raad der voorbijgangeren tot hunne genezing in te winnen. Ieder raadde, wat hij wist, wat volksgerucht, waarneming, welligt eigene navorsching hem geleerd hadden, of waaraan hij geloofde, zonder op eene theorie of heerschende geneeswijze acht te geven. Hoe ruw de behandeling ook ware, en

venusfmet spoedig en zeker, zelfs in haren hoogsten graad, te genezen, eens overdreven, zoo worden deze nogthans door latere Reizigers verwezenlijkt. Wie kent het geduchte mengsel in de Ticunis en dergelijke vergiften? Het haschisch der Mooren, (*Journal der auslandischen medicinischen Literatur von* HUFELAND, HARLES *en* SCHREGER. II *Band. pag.* 74.) wordt welligt in het vervolg een hoogst belangrijk geneesmiddel, want het verwekt streelende gewaarwordingen, vrolijkheid en moed, — waarnaar wij dagelijks hoe langer zoo meer moeten wenschen. — Zou het immer dat geen geweest zijn, hetwelk wij toeval of instinct noemen, dat wilde Volken tot die kennis gebragt heeft?

II.

en vele zieken daarvan een prooi werden, behoorden er ook zeer gelukkige gevolgen plaats te hebben, om zulk eene nationale gewoonte in aanzien te houden, die den voorraad van geneeskundige kennis uit enkelde waarneming met iederen dag verrijken, en bij gevolg tot volkomenheid der kunst, zeer merkbaar medewerken moest.

§ 8.

II. *In de gezondheids-tempelen.*

In *Griekenland*, en later daarna in *Rome*, wijdde men der Godheden en halve Goden, die de menfchen met ziekten bezogten en dezelve weder genazen, tempelen. Deze Tempelen waren het eigenlijk, waar de Priesters de geneeskunde uitoefenden, welke door vele eeuwen heen, verre van alle Theorie, als bloot kunstgewrocht in het bezit der Priesterfamilien bleef en immer van den vader op den zoon bij erfenis overging. Hoe talrijk deze tempelen ook waren, zoo zijn er echter twee te *Cofs* en te *Knidos*, in de gefchiedenis beroemd geworden. Waar deze gevonden werden, daar heerschte het Volksgeloof, dat alle ziekten en alle hulp daartegen van de Godheid afkwam. De Priesters maakten zich dit geloof ten nutte, en alzoo bleef hun de uitoefening der kunst uitfluitend in hunne heiligdommen, de met de Goden verzoende werd genezen, en die ziek bleef, ftond bij de vertoornde Godheid in geene goede gunst of hij verzuimde iets in het ceremonieel, terwijl hij hulpe zocht. Deze meening zoch-

zochten de Priesters in het bijzonder te onderhouden, en wat het gevolg hunner genezingen ook mogt zijn, zoo bleef de Godheid en de Tempel daarbij zonder ſchuld en in aanzien. De hoofdzaak kwam ſteeds hierop neder, dat de zieken hunne genezing door offers bevorderen en beloonen moesten.

De geheele rigting was doelmatig genoeg ingerigt, dat een groot aantal van zieken in de Tempelen genezen moesten worden, en ongunstige gevolgen niet ligt het aanzien derzelve verminderen konden. De Tempels, en zelfs de gronden waarop zij ſtonden in eenen wijden omvang, waren heilig en niemand durfde ze naderen, die niet door onthouding, baden en andere plegtigheden daartoe ingewijd was. Het beeld der Godheid zelve kon men niet zonder voorbereidingen en in eenige Tempelen in het geheel niet zien, en reeds daardoor werd de verwachting der hulpzoekende zieken uitgerekt en hunne verbeelding verhit.

De ligging der Tempelen was altijd aangenaam en gezond, in heilige bosſchen of op aangename bergen, en men zag dat eene rivier, eene bron van gezond water, of zelfs eene warme of mijnachtige wel, in de nabijheid geplaatst was. De reis naar het geheiligd oord, het aanſchouwen van nieuwe voorwerpen, het nieuwe gezelſchap, de verſtrooijingen van allerlei aard, bevorderden dezelve zeer aanmerkelijk. De Priesters zelven bleven niet in gebreke, om alles wat de verbeeldingskracht hunner zieken verhitten of hunne hoop op genezing zeer levendig houden kon,

aan

aan te wenden; alles was geheimzinnig en met eene heilige donkerheid omgeven; men prees de hulp, die anderen verkregen hadden, en vertoonde de gedenkteekenen daarvan met veel omslag. Men zorgde naauwkeurig, dat niemand in het gebied eens Gezondheidstempel stierf. Men hoorde zang- en maatgeluid, men rookte met specerijgeurige, balsamieke dingen, men rigtte spelen en ligchamelijke oefeningen aan, in 't kort, men deed alles, wat tot het doel bijdragen kon. De zieken moesten vervolgens de strengste onthouding waarnemen, zeer matig leven en durfden in het geheel geene spijzen, welke de waarneming of het geloof als schadelijk verklaard hadden, gebruiken. Werden zij eindelijk ten offer zelf toegelaten, dan geschiedde zulks weder zeer geheimzinnig, zoo dat daardoor de verwachting zeer hoog gespannen werd. Na het afgelegde offer en na een ijverig gebed tot de Godheid, legden zich de zieken ter rust, dan eens op de huid van eenen geofferden bok, of soms in eene geheimvolle plaats des Tempels, om door eenen droom de ingeving der Godheid te bekomen; en wie zou na zoo vele voorbereidingen, die de verbeelding verhitten, niet hebben moeten droomen? In sommige Tempelen droomden de Priesters zelven, in plaats van de zieken, en altijd bleven zij zich de uitlegging van den droom, waarin nu eens de genezende Godheid zelve met raad en daad, dan weder een geneesmiddel of iets anders, hun verschenen was, voorbehouden; zij schreven nu slechts iets voor, dat den zieken

zou

zou genezen. Hunne voorschriften waren gewoonlijk zeer eenvoudig, meestal onschadelijk, en bestonden vaak in de verordening eener bepaalde dieet; somwijlen echter wierden er bijgeloovige middelen voorgeschreven; men weet intusschen, dat menig zeer werkzaam middel, als aderlating, sterke purgeermiddelen enz., aangewend werd. Men was over het geheel zeer gesteld op algemeene geheimzinnige verordeningen, die op onderscheidene wijzen uitgelegd konden worden, en aldus van hun aanzien niets verloren, onverschillig wat ook het gevolg ware. De geschiedenissen der genezene zieken en der aangewende middelen werden op zekere Tafelen (gewijde tafelen, *tabulæ votivæ*) geschreven, en in de Tempelen tot aandenken en tot roem der Godheid bewaard.

Men ziet ligt in, dat door de beschrevene handelwijzen in de Tempelen, zeer vele zieken hersteld werden, en zelfs zonder eenige aanwending eener geneeskundige Theorie. De Priesters hadden gelegenheid genoeg, om met iederen dag hunne waarnemingen te vermenigvuldigen en zich eenen voorraad van ondervindelijke kennis op te zamelen, die hun bij hun ambacht zeer te stade kwamen.

De gewijde Tafelen dienden, om dezen voorraad te bewaren, en zij hebben onbegrijpelijk veel tot vestiging der geneeskunde, die op de ondervinding rust, bijgebragt.

§ 9.

§ 9.

III. *In de Scholen.*

Men kent de ligchamelijke oefeningen als een gewigtig gedeelte der ftaatsgefteldheid van het oude *Griekenland* en van *Rome*, aan dezelve verbond zich zeer fpoedig eene uitoefening der Geneeskunde, welke gedeeltelijk op verfterking des ligchaams, het doelwit dezer oefeningen, gedeeltelijk op de genezing der beleedigingen of wonden, die daar bij onvermijdelijk waren, gerigt was. *Koude en warme baden*, de wrijving en zalving des ligchaams, werden in die fcholen in het werk gefteld en de opzieners verwierven zich bij de behandeling der wonden, zweren en beenbreuken enz., gelijk bij iedere ligte heelkundige bewerkingen, vele ondervinding.

§ 10.

Overgang tot Geneeskundige Theorie.

Wij hebben reeds gezien, hoe allengs bij de Oosterlingen, bij de Ægijptenaren, Grieken en Romeinen, in evenredigheid bij iedere Natie, tot den laatften trap hunner befchaving, eene opzameling van Geneeskundige kennis, uit waarneming en ondervinding verkregen, ontftond, en hoe de Geneeskunde, geheel na deze ondervinding, eeuwen lang uitgeoefend en niet dan voorfpoedig uitgeoefend is. Eindelijk ging men tot eene Theorie, tot wetenfchappelijke Geneeskunde over. (§ 6.) Dit

 kon

kon intusſchen bij geen volk eerder plaats grijpen, voor dat de drie volgende omſtandigheden bij hetzelve in aanmerking kwamen.

Vooreerst moest, langs de voorheen bekende wegen, een aanmerkelijken voorraad van ondervindings-kennis bijeengezameld zijn. Dit geſchiedde bij het eene volk ſneller dan bij het andere, terwijl de mededeeling daarvan, bij het eene vroeger, bij het andere trager, voorviel. De Empiriſche geneeskunde moest reeds voor de geneeskundige wetenſchap, en voor de theoretiſche Artſen, plaats grijpen.

Ten tweeden, was daartoe zoodanig een trap van beſchaving noodzakelijk, die de ziekten menigvuldiger maakte, de drift, om iedere aangenaamheid des levens te genieten en zich van al het onaangename te onthouden, verhoogde en verfijnde, en de bewerking van beſpiegelende wetenſchappen begunſtigde. Dezen trap van cultuur bereikten, door de vereeniging van meerdere gelukkige omſtandigheden, ten tijde van HIPPOCRATES, de Grieken het eerst, en men kan dus met regt zeggen dat de wetenſchappelijke Geneeskunde van Griekſchen oorſprong zij.

Ten derden moest eindelijk de Wijsbegeerte tot eene bepaalde volkomenheid gekomen zijn, want zoo lang der menſchen verſtand niet door wijsgeerige kennis en beſpiegelingen opgewekt, opgeklaard en opgeſcherpt is, blijft hij een vreemdeling in iedere wetenſchap. De beſpiegeling voert hem tot Theorie en verbant alle ſtelſels. Het is dus eene waarheid, dat de Geneeskunde voor de

Wijs-

Wijsbegeerte uitgevonden is, als het tevens waarheid zij, dat deze laatste de moeder der Geneeskundige Theorien en Stelsels werd.

§ 11.

Eerste bearbeiding der Geneeskunde door de Wijsgeeren.

De gezondheidstempelen en de scholen ter ligchaamsoefening werden allengs openbare verzamelplaatsen, waar de beschaafdste personen bijeenkwamen, en dus de bezitters der toenmalige geleerdheid, de Wijsgeeren. Deze zich met bespiegeling omtrent de natuur der dingen onledig houdende, werden nu op ziekten en derzelver genezing opmerkzaam; zij strekten hun onderzoek daaromtrent uit, vonden de geneeskundige theorien uit, en werden zelven de practijk uitoefenende Geneesheeren. Deze verdeeling in de wijze van genezing verdreef de Priesters uit hunnen toenmaligen empirischen werkkring, en noodzaakte hen, wilden zij hun gezag behouden, aan de bearbeiding der geneeskundige theorie deel te nemen. — De vroegste Theorien die op dezen weg door de Wijsgeeren gevormd werden, hadden wel is waar meer betrekking op de algemeene Anthropologie, en de Physiologie, dan op de uitoefening der kunst, maar er zijn ons echter de grondtrekken van eenige der vroegste practische stelsels overgebleven, die ons niet alleen als eerstelingen van het menschelijk verstand in dit vak belangrijk zijn, maar waar in wij ook

de kiemen van latere, ja zelfs van de nieuwſte ſtelſels opmerken. Wij willen dezelve leeren kennen.

§ 12.

Stelſel van PYTHAGORAS. (500 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

Zoo juist, als ook meermalen ſcherpzinnig, PYTHAGORAS zich omtrent ſommige onderwerpen verklaarde, zoo weinig wijkt, aan den anderen kant, zijne Theorie, waarnaar hij de ziekten beoordeelde en genas, van de ruime Volks- en Priester-begrippen zijner tijdgenooten af. Overal verdichtte hij Geesten en Dæmons, die de ziekten voortbragten en genazen; die genezen zijn wilde, moest zich met dezelve verzoenen of derzelver invloed vernietigen, waartoe hij waarzeggerijen, tooverijen, tooverachtige aanwending van kruiden en dergelijken voorſchreef. Men weet hoe lang deze geneeswijze, zelfs onder de beſchaafdſte volken, ſtand heeft gegrepen! —

§ 13.

Stelſel van ALKMÄON. (480 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

ALKMÄON, de leerling van PYTHAGORAS, plaatſte de oorzaken der gezondheid in de overeenſtemming des ligchaams; de genezing beſtond alzoo in de herſtelling dezer harmonie. Hadden wij, omtrent deze in zich zelven zoo juiste ſtelling, hare bepaalde verklaring; had hij

ſlechts

flechts gezegd: de gezondheid beftaat in de overeenftemming der opwekbaarheid met de prikkels, de ziekte in de disharmonie tusfchen beiden, dan zou hij als de uitvinder van een nieuw ftelfel zijn geprezen geworden. In alle gevallen bezat hij fchoone, opgeklaarde begrippen, die hem bij gunstiger omftandigheden tot den BROWN zijner tijdgenooten zou gemaakt hebben.

§ 14.

Stelfel van EMPEDOKLES. (480 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

EMPEDOKLES is de uitvinder der beroemde en tot in de 18de Eeuw heerfchend geblevene leer der vier Hoofdftoffen: van Vuur, Lucht, Aarde en Water, en van de daarop gegronde vier hoedanigheden van het ligchaam, warmte, koude, droogte en vochtigheid. De toevallige vereeniging van de vier Hoofdftoffen met elkander gaf allen ligchamen het beftaan, de gedaante en eigenfchappen. Alles werd in de Natuur door fcheiding en nieuwe vereeniging dezer Hoofdftoffen bewerkt, die zelven eeuwig en onveranderlijk waren en zich, dan eens in verfcheidene betrekkingen, vriendfchappelijk vereenigden, of dan weder zich vijandig terugftieten of van een fcheidden. Van hier ook alle verfchijningen, aan het menfchelijk ligchaam waar te nemen; bijzonder kende EMPEDOKLES den vermogenden invloed, die de warmte op het ontftaan, den wasdom en de onderhouding van hetzelve had; vermindering

 der

der warmte, overwegende evenredigheid der overige Hoofdſtoffen, verwekte ziekten en den dood. — In deze Theorie worden wij de grondtrekken van vele volgenden gewaar; het ſtelſel van GALENUS, dat op de laatſte tijden den grootſten en algemeenſten invloed op de geneeskunst gehad heeft, is op dezelve gebouwd; en wat is de nieuwe ſcheikundige theorie anders, dan EMPEDOKLES leer, gewijzigd naar dien trap van meerdere kennis, waarop wij ons thans geplaatst bevinden. Had de oude afſtammeling van PYTHAGORAS, in plaats zijner Hoofdſtoffen, onze zuur en koolſtoffen enz. vriendſchappelijk tot bewerktuigde ligchamen kunnen laten toetreden; wat zou hem dan verhinderd hebben, naar zijne voorſtellingswijze, eene Theorie gelijk aan die van REIL op te maken? — En wanneer de nieuwſte Natuurphiloſophie de Natuur als in eenen eeuwigen ſtrijd met zich zelve voorſtelt, wanneer een beſtendig Antagonismus, een altoosdurende tegenſtrijd van krachten, alles in de Natuur ſchept, terwijl alles tot vernietiging ſtreeft; wat hebben wij dan daar anders op te merken dan den ouden ſtrijd der Hoofdſtoffen, waar van ons de geheimzinnigen aller Eeuwen zoo veel te vertellen wisten.

§ 15.

Stelſel van ANAXAGORAS. (480 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

De wijsbegeerte der grondligchaampjens, waarnaar de Wijsgeeren tot dien tijd, in onderſcheidene voor-

voorſtellingswijzen, alle ligchamen, derzelver eigenſchappen en veranderingen hadden doen ontſtaan, vond in ANAXAGORAS eenen voortreffelijken beoefenaar. Hij nam eenen voorraad van talloos kleine, onzigtbare grondligchaampjens in de Natuur aan, die, zoo lang zij gelijk- of ongelijkaardig in een chaos lagen, geen ligchaam vormden. De eeuwige ziel der wereld, waaruit ieder dier, iedère plant een uitgang mededeelde, bepaalde ieder grondligchaam, ſcheidde de ongelijkaardige en vereenigde de gelijkaardige tot de onderwerpen onzer zinnenwereld. De wijze van vereeniging bepaalde de eigenſchappen en veranderingen der ligchamen. Deze leer had op den gang der theoretiſche geneeskunde eenen grooten invloed; zij was weldra de teelſter van het ſtelſel der Methodisten met zijne onderſcheidene afwijkingen, en wat worden wij in de grondleer onzere ziektekunde van de enkelde en algemeene ziekten der vaste of vloeibare deelen, van de droogte, rigiditeit, ſlapheid enz. anders gewaar dan betoogen, die op de Wijsbegeerte der grondligchaampjens gegrond zijn, en die in de ſcholen der Artſen zoo lang gegolden hebben. Ook is de ziel der wereld in de nieuwſte Wijsbegeerte kenbaar weder ten voorſchijn gekomen.

Te gelijk werd ANAXAGORAS de vader van een geheel ander Stelſel, dat, na veelvuldig tegenſtreven, in vroegere tijden, in het laatſte vierde deel van de achttiende Eeuw weder tot een groot aanzien kwam; het ſtelſel der galziekten, dat bij en met STOLL zulke hevige verdedigers vond.

Hij meende dat de gal de oorzaak van alle heete ziekten was, en deze daardoor verwekte, wanneer zij in de aderen, in de longen en in het ribbenvlies treedt. ARISTOTELES vond (330 jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.) deze bepaling te algemeen, omdat hij in vele heete ziekten de gal in het geheel niet voorſtond, welke naauwkeurige waarneming der heete ziekte, ging beiden, zoo wel de meening van ANAXAGORAS als de wederlegging van ARISTOTELES, vooraf; en hoe zigtbaar ſtemt deze vroegere gebeurtenis in de bearbeiding der geneeskundige theorie, met de voorvallen van onze dagen niet overeen! —

§ 16.

Stelſel van DEMOCRITUS. (480 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

DEMOCRITUS, een tijdgenoot van de reeds genoemde Wijsgeeren; Schrijver van veelvuldige Geneeskundige werken, die niet tot ons gekomen zijn, maalde de Wijsbegeerte der grondligchaampjes verder af en wendde ze op de geneeskunde, welke echter uit haar niets dan bijgeloovige tooverkunsten ſchijnt geput te hebben. Vele ten uiterſten kleine, ondeelbare en onverganklelijke grondligchaampjens, *Atomen*, bewogen zich in het ledig ruim van het Geheel-al, zij hadden oneindig verſchillende gedaanten, omdat uit dezelve alle ligchamen te voorſchijn traden; ook derzelver laag was zeer onderſcheiden; maar hardheid, weekheid, kleur enz., zinnelijke eigenſchappen

kwa-

kwamen hun, als ondeelbare ligchamen, niet toe. De krachten der deeltjes, waren gevolgen hunner figuur, ligging en ſchikking. De blinde noodzakelijkheid was het die dezelve met verſchillende verſchijnſelen en eigenſchappen vereenigde, en het was deze geheele voorſtellingswijze, welke het daarop volgende ſtelſel der Methodisten ten grondſlag had.

§ 17.

Stelſel van HERACLITUS. (460 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

Het vuur was, volgens de leere van HERACLITUS, het eerſte werkende beginſel in de Natuur; door verſchillende graden van verdikking traden uit het vuur, de lucht het water en de aarde ten voorſchijn, en uit deze al de ligchamen der Natuur. Het vuur doordringt en onderhoudt alles in eene beſtendige beweging. De aantrekking van tegen elkander overſtaande beginſelen, de vijandſchap, verbindt alles; door aantrekking van gelijkaardige beſtanddeelen, door vriendſchap gaat alles ten onder. De ziel is van eene vurige natuur en de grond van alle beweging; de menſchelijke ziel een uitvloeiſel der algemeene ziel der wereld; hoemeer zij aan de vurige natuur, der laatſte, deel neemt, des te vernuftiger is zij, hoe meer zij echter door de vochtige uitwaſemingen der dierlijke vochten lijdt, des te onvernuftiger wordt zij. Door de ademhaling werden wij der vernuftige ziel der wereld deelachtig. Deze voorſtellingswijze bevat op nieuw de kiemen

men tot meerdere theorien der nakomelingen; de zoo beroemd gewordene leer van het *Calidum innatum*, en van een levensbeginfel, dat wij door het ademen inzuigen, moet in HERAKLITUS haren aanvanger erkennen, en de Theorie van STAHL, die de menfchelijke ziel eenen zoo grooten werkkring bij de veranderingen des ligchaams toeftond, ftaat met deze voorftellingswijze der oude Wijsgeeren in meer dan eene betrekking en overeenkomst. De natuurwijsbegeerte echter heeft den ftelrel: de vijandfchap verbindt alles, door vriendfchap gaat alles ten onder, tot haren volkomen eigendom gemaakt.

§ 18.

Gevolgtrekkingen.

Een oog geflagen op het lot der geneeskunde in dat lange tijdvak, tot op HIPPOCRATES. (400 jaren voor de Geb. van CHRISTUS.) zien wij:

1°. Dat de kunst, om ziekten te genezen, uit eenvoudige waarneming ontftaan, door ondervinding uitgebreid, en, zoo verre het naar de voorhanden zijnde masfa van ondervindelijke kennis mogelijk ware, met gelukkige gevolgen uitgeoefend is.

2°. Dat de aangevoerde theorien, wel verre van iets tot de echte volkomenheid der kunst bijgedragen te hebben, veelmeer haar gevoelig nadeelig geweest zijn, omdat de voorraad van historifche en empirifche natuurkennis te gering was om tot theorien over te gaan; omdat men de oor-

oorzaken der dingen naarvorschte, zonder derzelver werking behoorlijk te kennen, naar oorzaken die gedeeltelijk altijd buiten den kring der menfchelijke kennis, liggen; en omdat men in den zwier der Dichtkunde, in den ijver der befpiegeling omtrent onnafpeurbare dingen, ftout zijn toevlugt tot Geesten en dergelijke bovenzinnelijke wezens nam; en zijne meening daaromtrent als zekere waarheid opgaf. Van deze afwegen, waarop de eerfte bearbeiders der Theorie vervielen, zijn hunne Nakomelingen, tot op dezen dag, niet geheel kunnen terug gebragt worden.

Juist in deze oogenblikken bevinden wij ons voorzeker meer dan ooit op dezen afweg teruggebragt. Men roemt die vermoedens, welke in vroegere dagen ontftonden en als vooruitzigten van den geest, het wezen van het Organismus hadden moeten openbaren; men befchouwt zich als wijs, in de Eeuw der bewusteloosheid, draagt de fterrekunde in de geneeskunde over, en leert ons helder en duidelijk in het gefternte lezen, wat zich hier beneden in de duisternis der aarde verbergt. De hemelteekenen worden wederom belangrijk, daar in dezelve de kleine aardfche formen vermogend uit elkander treden, enz. In een woord, wij zullen fpoedig genoeg aan het ziekbed de gevolgen naar den loop der Planeten berekenen, en, welke deze ook zijn mogen, met WALLENSTEIN uitroepen: de fterren liegen niet.

Het moet met onzen leeftijd tot dit doel eenmaal komen! — Ieder volk had zijn tijdvak van bewusteloosheid, waar verdichting de plaats van we-

wetenſchap bekleed, en waar de gelukkige kindsheid van het verſtand zich met beelden der verbeelding gaarne vergenoegt. Dit dichterlijk tijdvak op de verſchillende trappen der volksbeſchaving, heeft zijnen bepaalden duur, even gelijk de knopjes der kindschheid en de bloei der jeugd, het hunne bij ieder afzonderlijk mensch heeft. Is een volk zijn gelukkig dichterlijk tijdvak ontwasſen, heeft eerst het verſtand de verdichtſelen der verbeelding ontwikkeld en hare beelden getracht te verklaren, zijn zij door den vorst en het water der wijsbegeerte en van het ſcholastieke doorgegaan en heeft men ze, gelijk de Artſen met hunne kunst niet anders vermogen, van het wezenlijke rijmloze leven van den mensch afgetrokken, dan is het te laat om tot de kindschheid van het menſchengeſlacht terug te keeren, en beelden, dichterlijke phrazen daar te ſtellen, waar het verſtand een *wezenlijk weten* vordert. Zulk eene handelwijze gelijkt ten minsten naar eene deftige Matrone, welke zich zelve vleit, dat zij immer goedgunstig grimlachen harer jeugdige ſchoonheid zal afperſen. Beiden zullen zich aan beſpotting blootſtellen.

II.

II.

STELSEL VAN HIPPOCRATES.

§ 19.

HIPPOCRATES *invloed op den toeſtand der Geneeskunde van dien tijd.*

In een tijdſtip, waarin in *Griekenland* de wetenſchappen en kunſten op eenen trap van volkomenheid geſtegen waren, bij welke de inrigtingen in de gezondheidstempelen, in zoo verre zij zich door bijgeloof, bedrog en heerſchappij der Priesters over het volksgevoelen ſtaande hielden, het aanwezen niet langer behouden konden, — in dat tijdſtip verhief zich zelfs een geſlacht van Aſclepiaden over de toenmalige Leden hunner Orde.

Het was het Hippocratiſche, dat buiten andere beroemd gewordene mannen, zeven Hippocratesſen telde, die allen, meer of min, tot de gelukvolle rigting medewerkten, die onze kunst na het groote doelwit harer volkomenheid nemen zal. Wat het geheele geſlacht, niet in eenen menſchenleeftijd, maar in een tijdvak van meer dan 200 jaren, tot voordeel der kunst verrigtte, heeft daarna de geſchiedenis aan eenen HIPPOCRATES toegeſchreven. Dubbeld is zijne verdienste, daar hij aan den eenen kant de Geneeskunde uit de handen der Priesteren ontwrong, die zich door bijgeloof, bedrog en eene grove

Em-

Empirie, gevestigd hadden, en aan de andere zijde uit die der Wijsgeeren rukte, door wier Schooltheorie, ſpitsvindigheid en beſpiegeling in eene bovenzinnelijke wereld, zij op niet minder gevaarlijke omwegen gevallen was. Hij voerde haar tot dat punt terug, waarvan zij alleen haren weg volkomen berekenen kon, tot de *ondervinding*.

§ 20.

De theorie van HIPPOCRATES, *in het algemeen.*

Geheel zonder theorie kon de geneeskunde ten tijde van HIPPOCRATES niet beſtaan, zij had bijgevolg de hare; men zou tevens zeer dwalen, indien men aan de *Hippocratiſche* Geneeskunde, omdat zij zich aan de boeijen der Wijsgeerte diens tijds onttrok, den weldadigen invloed der Wijsbegeerte van het gezond verſtand wilde ontkennen. HIPPOCRATES wil uitdrukkelijk, „ dat men de Wijsbegeerte in de Geneeskunde invoeren, en van haar bij dezelve gebruik zou maken; want, zegt hij, een wijsgeerige Arts is een waarlijk goddelijk mensch!" — Maar op welke Wijsbegeerte heeft hij het oog? Niet op de ijdele ſchoolterminologie, niet op beſpiegelingen buiten het gebied der zinnenwereld, niet op het betoog van geneeskundige waarheden, *a priori*, ook niet op bovenzinnelijke geneeskundige begrippen des vernufts, maar op eene Wijsbegeerte, zoo als zij volgens eene ondervindelijke wetenſchap mogelijk, en, opdat waarneming, opmerking en ondervinding behoorlijk in het werk geſteld, ge

bruikt

bruikt en het ſtelſel ten grondſlage gelegd worde, noodzakelijk is: op de wijsbegeerte, die zich geenen conſtitutiven, maar ſlechts eenen regulativen of formelen invloed op de wetenſchappen der ondervinding aanmatigt, die ons dus juist waarnemen, ondervinden, denken en beſluiten leert.

De theorie van HIPPOCRATES was, gelijk dezelve door EMPEDOKLES en de overige reeds genoemde Wijsgeeren (§ 14) aangeboden is: Hij neemt in de geheele ligchamelijke wereld de vier Hoofdſtoffen, het vuur, de lucht, het water en de aarde, en in het dierlijke ligchaam, bloed, ſlijm, zwarte en geele gal aan. Uit gebrek of overvloed van de eene of andere dezer vochten, ontſtaan ziekten, die door herſtelling der behoorlijke evenredigheid genezen worden. Men ziet hier uit hoe zeer HIPPOCRATES de kiem van die pathologie der vochten opvoedde, welke daarna, op den bodem van andere ſtelſels verplant, zoo ongeloofelijk gebloeid heeft! Hij was er intusſchen zeer verre af, om zich bij deze theorie met ſpitsvindige beſpiegelingen in te laten, of zich hunne geneeswijze tot eenen onveranderlijken grondſlag te ſtellen. Ondervinding bleef hem immer de hoogſte regtbank en hij waarſchuwde bij onderſcheidene gelegenheden de Artſen, om vooringenomen te beſlisſen, waar de beſlisſing van deze regtbank faalde. „ De Artſen, zegt hij, „ bij voorbeeld, bezitten geene genoegzame ondervinding, de gevallen te onderkennen, waar „ de zwakte in de ziekten de gevolgen der le-

„ di-

„ diging van het vaatgeſtel, of waar zij de wer„ king van eenen anderen prikkel, of waar zij „ de pijnen en de hevigheid der ziekte is, en „ wat onze natuur en ligchamelijke geſteldheid „ voor toevallen en menigerlei ſoort van ziekten „ verwekt." Eene uitſpraak, die, betrekkelijk, heden even toepasſelijk op zekere nieuwe theorien kan overgebragt worden, als voor tweeduizend jaren.

§ 21.

HIPPOCRATES, *Pathologie en Semeiotica.*

De genezingen in de tempelen en de altijd menigvuldig wordende inwijdingstafelen (§ 8) moesten eindelijk de aanhangers van *Aſclepiades* eene zeer toereikende empiriſche kennis der ziekten en derzelver beloop opdringen. Met deze kennis, met den geheelen grooten voorraad van eenvoudige waarnemingen toegerust, zelf opmerkzamer waarnemer van den voortgang en de aan zich zelven overgelatene ziekten tot genezing of tot den dood, moest HIPPOCRATES, als een man van een onzijdig verſtand, tot de navolgende ziektenkundige fundamentele leerſtukken geraken.

De Natuur is het, welke de ziekten geneest! Een vernuftig nadenken leidde alzoo op eene zekere oorſpronkelijke kracht des ligchaams, (ἐνοϱμων,) die, in de ziekte bijzonder werkzaam, met haar als met iets tegennatuurlijks, als het ware ſtrijdende is, zegenpraalde of overwonnen werd, in het kort, door hare werkzaamheid, de gunſtigſte verſchijnſelen, die na de humoraal-patho-

thologie voornamelijk in lediging beſtaan moesten, bewerkte. Dit *Enormon* van den Vader der Geneeskunde is, onder velerlei naamsveranderingen, alle ſtelſels der Nakomelingen, tot aan de nieuwſte, bijgebleven; het ware wezenlijk begrip daarvan is altijd gebleven, en de uitdrukking en voorſtellingswijzen alleen zijn veranderd. Thans beſchouwen wij de heilzame werkzaamheid van het bewerktuigd geſtel, of bezigen de hierna volgende natuurwijsgeerige uitdrukkingen.

Noch uit afgetrokkene begrippen, noch uit de theorie van de Hoofdſtoffelijke vochtigheden, (§ 20), leidde HIPPOCRATES, de oorzaken der ziekten af: ſtellingen over het wezen en derzelver naaste oorzaken waren hem vreemd. De *verdere oorzaken* daarentegen der ziekten, den invloed van het klimaat van het jaargetijde, der Epidemie, der woonplaatſen, van het voedſel enz. verwaardigde hij met eene voortreffelijke opmerkzaamheid, en zag de ziekten als gevolgen dezer invloeden aan. Deze invloeden, vergeleken met de verſchijnſelen, bepaalden de *Diagnoſis* der ziekten, welker opeengeſtapelde benamingen hij eerder zocht te verminderen, dan door het opzoeken van menigvuldige kenteekenen, (*Sijmptomata*,) te vermeerderen. Hij kende het toevallige in de verſchijnſelen zelven: — alle deze juiste beſchouwingen hebben meer of min invloed op de volgende ſtelſels; en wanneer een nieuw zich het inzigt in de overeenkomst der zieken voor zijne ziekte als nieuwe ontdekking toeëigent, zoo wordt er ſlechts een blik op de echte Hippocra-

tifche fchriften tot een zonneklare overtuiging gevorderd, hoe onvoldoende zulk een bewijs zij.

De ftof, welke door de zoo even gemelde omftandigheden met de overige in onevenredigheid gekomen was, (§ 20) de flijm, die geele of zwarte gal, welke de ziekte verwekten, bevonden zich eerst in den ftaat van *raauwheid*, ondergingen daarna eene zekere verandering, de *koking*, en werden daarop, onder zekere verfchijnfelen, *critisch* uitgeworpen, waardoor de ziekte zich *fcheidde*. De kenteekenen der raauwheid, der koking en der crifis, befchreef HIPPOCRATES met zulk eene naauwkeurigheid, welke alleen door de zorgvuldigfte opmerkzaamheid op den gang der ziekten mogelijk werd; en al zijn onze voorftellingswijzen van het verband van iedere *critifche* bewerking bij de ziekten veranderd, zoo blijft toch deze Hippocratifche leere, in zoo verre zij zich tot de verfchijnfelen in den ziekelijken toeftand bepaalt, die van algemeene en onveranderlijke natuurwetten afhingen, een voortreffelijk en gewigtig onderwerp van *ieder* geneeskundig ftelfel. Zoo lang deze natuurwetten niet opgehouden zijn, zoo lang zullen de Artfen met raauwheid, koking en crifis zich moeten bezig houden, hoe ook het onverftand het tegendeel verzekeren wilde; zij kunnen zich van dezelve flechts andere wijzen van voorftelling, en hun genezingsplan anders, dan het de Hippocratifche leere deed, daarnaar inrigten.

In de geheele Natuur zien wij, hoe vele verfchijnfelen aan zekere bepaalde tijdftippen gebonden

den zijn. Op deze tijdstippen was HIPPOCRATES bijzonder opmerkzaam, en daar hij bespeurde, dat onder de Griekfche luchtstreek, bij zijne krachtvolle landgenooten, bij den ongestoorden voortgang der ziekten, de verschijnsels gewoonlijk op bepaalde tijden zich vertoonden, zoo werd hij daardoor op zijne leere van de *critische dagen* gebragt, welke daarna zoo beroemd geworden is, en tot op dezen dag tot eenen oneindigen strijd heeft aanleiding gegeven. Wanneer men de zeldzaamste spitsvindigheden, die men in latere tijden in deze leere indrong, de bijgeloovige aanwending van het getalstelsel der latere Pijthagoristen, waarvan HIPPOCRATES zelf niet het minste voorgevoel had, wegneemt, dan blijft alles, wat hij omtrent de *critische* dagen beweert, een bewijs zijner groote opmerkzaamheid op daadzaken, die nog heden den gang des ziekelijken toestands genoegzaam aanbiedt.

Bij deze voorstellingswijzen van het ontstaan, den loop en de afscheiding der ziekten, in zoo verre zij met de betoogen der Humoralpathologie overeenkomen, overzag HIPPOCRATES nogthans de *krachten* van het ligchaam niet. Het *Enormon*, afhankelijk van den voortreffelijksten levensprikkel, van de warmte, was het, door welks werkzaamheid, kokingen, crisen, in het kort, den gang en de afscheiding der ziekten bepaald werden. Het behoeft dus bijna geene gezochte verklaring, om bij HIPPOCRATES de kiem der nieuwere leere te vinden, welke overal sterkte en zwakte des ligchaams bovenaan plaatst,

en al de overige verſchijnſelen, in den zieken toeſtand, onder deze beiden rangſchikt.

§ 22.

Diaetetica van HIPPOCRATES.

In de geneeswijze der Asclepiaden, gelijk in die van alle Artſen voor en ten tijde van HIPPOCRATES, nemen de voorſchriften tot eene zekere levenswijze, de eerſte plaats in. Hij zag zich dus tot eene methode, volgens de ſtemming zijner eeuw, opgeleid, waarnaar zijn ziektekundig ſtelſel gevormd was, en hetgeen hij naar zijne inzigten verder uitbreidde. De Natuur, de werkzaamheid van het *Enormon*, genas de ziekten; hare weldadige werkingen moesten dus door de dieet begunſtigd, maar doorgaans niet geſtoord worden. In alle heete ziekten beval hij daarom de ſtrengſte matigheid, onthouding van allen voedſel en een rijkelijk gebruik van koele, ſlijmerige, zuurachtige dranken aan, waarvan de Ptiſanen, het honigwater, de azijnhonig door alle eeuwen in ſtand gebleven zijn. Neemt men aan, dat hij deze dieet ſlechts bij echte ontſtekings (*ſtheniſche*) ziekten, en bij ware onreinheden der eerſte wegen aanwendde, dan moet men erkennen, dat wij tot op onzen dag niets doelmatiger en gepaster in zijne plaats hebben weten te ſtellen, terwijl men dit ten minſte in de meeste gevallen aannemen moet, omdat HIPPOCRATES uitdrukkelijk bij deze dieet een beſtendig inzigt aanbeveelt, op de krachten van den zieken, daar hij zelf

zelf zijne Ptifanen, onder de noodige voorwaarden, voedend en verfterkend maakt, en zeer uitvoerig te kennen geeft, hoe bij alle ziekten, uit zwakte des ligchaams ontftaan, gevoed en verfterkt moet worden. De prikkelende verfterkende dieet, die thans zulk een gewigtig gedeelte onzer geneeswijze uitmaakt, was den Vader der Geneeskunde als een gewigtig hulpmiddel der ziekten in het geheel niet onbekend; hij zelf gaf de regelen op, waarnaar melk, wijn, vleesch enz., gebruikt kunnen worden. Deze regelen waren voor dien toeftand begrijpelijk door hem opgegeven, waarin zich de geneeskunde ten zijnen tijde bevond, en dat deze dieet juist niet het meest in het oogloopend onderwerp in zijne fchriften uitmaakt, daarvan moet de grond alleen gezogt worden in het algemeen karakter der ziekten van zijnen tijd en zijner natie, voor welke dezelve minder noodzakelijk was, dan zij ons nu moge geworden zijn.

§ 23.

Geneeswijze van HIPPOCRATES.

De willekeurige Empirie werkte HIPPOCRATES daardoor tegen, dat hij de wijze van genezen naar bepaalde regelen, naar *Indicatien*, zocht vast te ftellen. Deze regelen waren op zijne ziektekundige betoogwijzen gegrond; bij gevolg van allen afgetrokkene onderzoek verwijderd, en hadden algemeen de bevordering der kokingen en der crifen ten doel. De eerfte regel was altijd de heilzame bewegingen der Natuur waar te ne-

men, te leiden, na te gaan, dezelve te verſterken of te verzwakken, naarmate de omſtandigheden zulks vereischten. In den ſtaat van raauwheid ontlastte hij nimmer, maar bevorderde door de opgegevene dieet, de kokingen, en verwachtte nu de criſis van de werkzaamheid der Natuur, of van gegevene ontlastende middelen, die zeker zijn geheele voorraad van geneesmiddelen uitmaakten, maar, uit hoofde van derzelver hevige werking, met onze inzigten niet meer overeenkomen. Hij geeft nogtans, omtrent derzelver aanwending, gedeeltelijk zulke voorſchriften, die behoorlijk begrepen, tot op dezen dag waarheid bevatten en volkomen geldend zijn, offchoon men aan den anderen kant erkennen moet, dat zijn vertrouwen op de hulp der Natuur, dikwerf tot overdrevene onwerkzaamheid verleidde, en dat hij even dikwijls, zijne grondbeginſelen ongetrouw, middelen, zonder toereikende rede van bepaling, aanwendde, bij gevolg, tot eene grove Empirie verviel.

§ 24.

Gevolgtrekkingen; de eigenlijke verdienste van HIPPOCRATES *in de kunst.*

HIPPOCRATES onderging het lot van alle groote mannen, die in hunne wetenſchap eene omwenteling bewerken en een epoque daarſtelden; zijne vijanden, en nog meer zijne aanhangers, hebben het moeijelijk gemaakt, zijne ware verdienste, om der kunst wille, te bepalen. Hij beſtaat in de volgende: Hij beweerde dat in eene

we-

wetenſchap, gelijk in de Geneeskunde, volgens hare natuur, de gewone empiriſche weg alleen tot uitbreiding en volkomenheid voerde, maar dat het vernuft ons doolen deed, wanneer het zich in de gewesten der bovenzinnelijke wereld aan beſpiegelingen overgeeft, en geenszins door de ondervinding zeker geleid wordt: hij vorderde vooraf eene toereikende ondervinding, om theoretiſche beſluiten te maken; hij verwees de Artſen tot eene zorgvuldige waarneming en ondervinding aan het ziekbed, ſtelde een verſtandig nadenken in de plaats van theoriſche beſpiegelingen, en grondige waarneming der genezende natuurkrachten in de plaats van een blind geloof of van ſpitsvindige verklaringen der naaste oorzaken; hij zelf gaf voorbeelden van onzijdige waarnemingen omtrent de geſteldheid der natuur en den zieken toeſtand, die voor alle tijden leerrijk gebleven zijn; hij bouwde eindelijk op deze waarnemingen een practisch ſtelſel, dat bij al zijne gebreken en bij alle verkeerde uitleggingen van hen, door welke het van ouds uitgelegd is, altijd den weldadigſten invloed op de kunst behoudt, en welks waarheden nog zoo vast ſtaan, als de eeuwige en onveranderlijke wetten der Natuur zelve. In de leere van HIPPOCRATES ligt de kiem van alle volgende *echte* verbeteringen, van alle voortgangen in de kunst, en het was geenszins aan hem te wijten, dat deze zoo langzaam en zoo laat volgden. Meer dan de kiem zoeke men echter bij hem niet, want zelfs de grootſte Man kan den geest ten zijnen tijde altijd ſlechts

weinige ſchreden vooruit ſnellen, en moet voor de nakomelingſchap den verderen voortgang overlaten. Volgens dezen geest, volgens dien algemeenen toeſtand der kunsten en wetenſchappen bij zijne natie, moet men hem beoordelen, en van den grijzen ouderdom die vruchten niet eiſchen, die zich, in de tegenwoordige oogenblikken, nog op den weg tot derzelver rijpheid, en nog zeer verre daarvan verwijderd, bevinden.

§ 25.

Nadeelige invloed van de leere van HIPPOCRATES *op de Geneeskunde.*

Bij de voorgeſtelde groote voordeelen, die het Hippocratisch geſlacht aan onze kunst verſchaft heeft, durven wij ook den nadeeligen invloed niet ontkennen, die, helaas! onder de handen der Nakomelingen van hetzelve uitging, of eigenlijk van hen afgeleid werd. Dat men de Hippocratiſche leere als een volkomen ſtelſel der Geneeskunde aanzag, waaraan niets meer veranderd of verbeterd kon worden; dat men met blind geloof aan zijn gezag zich hield, en zijne verkeerde uitſpraken, in plaats van ze te verwerpen, zocht te doen gelden; dat men voor iederen onzin, voor iedere dwaling der volgende tijden bij HIPPOCRATES een dekmantel meende te vinden; dat men geheel tegen het wezenlijk kenmerk zijner leere van de ondervinding afweek, en het geneeskundig vernuft, dat zoo dikwijls zijne plaats, onmiddelijk naast het onverſtand, innam, in dezelve

in-

indrong; — deze waren de bronnen, waaruit onbeſchrijfelijke nadeelige gevolgen voor de echte, ware Geneeskundigen ontſproten!

Uit de Hippocratiſche leere van de hoofdſtoffelijke vochtigheden van het menſchelijk ligchaam en derzelver afwijkingen in den zieken toeſtand (§ 21), ontſtond de raauwſte ziektekunde der vochten, die met niets dan met bloed, ſlijm en gal te doen, en deze onophoudelijk te koken en uit te werpen had. Der geneesmiddelen werden eigenſchappen toegeſchreven, die tot dit einde dienen moeten. De krachten, welke HIPPOCRATES eenen zoo grooten werkkring bij de genezing der ziekten toeſchreef, werden achteloos vergeten, of op den achtergrond geplaatst, en de 18de eeuw moest daarenboven daartoe vervallen, dat zij het Enormon, onder den naam van Geneeskunst der natuur, levenskracht, opwekbaarheid, werkzaamheid van het organismus, in veranderde gedaante weder deed herleven! Zoo langzaam volgde de uitſpruiting en de wasdom van het uitgeſtrooide goede zaad!

De op zich zelve zoo juiste ſtelling: *de Natuur geneest de ziekten*, voerde tot eene nadeelige traagheid en onwerkzaamheid bij derzelver behandeling. De Artſen hadden van HIPPOCRATES geleerd, dat zij den gang der Natuur moesten waarnemen; daardoor werden zoo vele waarnemers in luije aanſchouwers hervormd, die zich bij de *curatio morborum per exſpectationem*, het beste meenden te bevinden. Zoo moeijelijk viel het hen, den regten middelweg te houden, en zoo gemak-

kelijk, om in den Vader der Geneeskunde een voorbeeld hunner practische onwerkzaamheid te vinden. — Geneesheeren van eene tegenovergestelde stemming, namen gretig hun toevlugt tot het gebruik van sterke, drastieke purgeermiddelen, die HIPPOCRATES immers ook had aanbevolen, voerden geele en zwarte gal af, en wat gene door onwerkzaamheid deden omkomen, doodden deze door hunne practische heldendaden.

Kokingen en Crisis hadden de Hippocratessen als verschijnselen afgebeeld, die hun de waarneming der ziekten, en de daarop gevolgde genezing, hadden aangeboden. De Nakomelingen bleven bij deze waarnemingen stilstaan, en in plaats dat zij spoedig leeren zouden, hoe het in de magt van den Arts staat, ziekten in hunnen oorsprong te onderdrukken, hunnen loop te verkorten, de talrijken heviigheid der toevallen te verminderen, en ze zonder een hevigen critischen storm, tot afscheiding te brengen, — bleven zij eeuwige aanschouwers van kokingen en crisis, welke zij dikwijls langs de tegenstrijdigste wegen meenden te bevorderen.

Zij schiepen van het geheel critisch werk, gedeeltelijk volkomen verdachte leeringen, en lieten daarbij oorzaken en werkingen eene plaats bekleeden, waaraan geen HIPPOCRATES gedacht had, en die nimmer den toets der echte, onpartijdige ondervinding konden doorstaan. — De leere der critische dagen ontaarde reeds in vroegere tijden, in onvruchtbare bespiegelingen en blind bijgeloof. HIPPOCRATES had daadzaken vermeld, zoo als hij ze

ze zag; den Nakomelingen ſpoorden de oorzaken op, en lieten daarbij geheime krachten, waarbij men van heilige getalen als 3, 7 enz. droomde, werken. Latere Artſen hielden zich overtuigd van het aanwezen van critiſche dagen, waar geene waren; — andere ontkenden ze, omdat zij zich niet overal en ten allen tijde zoo bevonden, als zij volgens HIPPOCRATES gebeuren moesten. Zij vitteden over de letters der leere, en overzagen daarbij hunne vruchtbaarheid, derzelver geest.

Door de magere dieet van HIPPOCRATES hebben in de wereld ontelbare zieken honger geleden, vele welligt zijn daardoor uitgehongerd geworden. Men maakte, kort na HIPPOCRATES, een eigen ſtudie daaruit, om het voedſel eigenſchappen toe te kennen, gelijk dit de meening van dien tijd medebragt, om ze daarna op de ziekten toe te pasſen. Had HIPPOCRATES, gelijk een zijner waarſchijnlijk onechte geſchriften opgeeft, behalven ſlijm en gal, reeds van zoete, bittere, zure, zoutachtige en dergelijke ſcherpten in de vochten gedroomd, dan zou hij de voortganger van die rampzalige methode geworden zijn, welke door zekere voedſels, volgens eenen theoriſchen waan, het bloed reinigen, de vochten verzoeten, of ten minste de ſcherpten inwikkelen wilde; van eene methode, welke bij waterige, plantaardige dieet, door Ptiſanen en verzoetende, zachtſtreelende dranken, de zieken uithongerde, om hun ſlechts zuivere vochten te bezorgen.

In het voorſchrijven van het gebruik van eigenlijke geneesmiddelen, was HIPPOCRATES zelf zoo em-

empirisch en onzeker, en deze voorschriften zijn zoo ontoereikende tot zijne nakomelingen overgekomen, dat iedere onzin der volgende tijden in hem eenen waarborg vinden kon en altijd gevonden heeft. De raauwste Empirie beriep zich op HIPPOCTATES, omdat hij de Geneeskunde tot de ondervinding verwezen had, zonder de wezenlijkste eischen der Hippocratische ondervinding te bestraffen: het spitsvindigste Dogmatismus vond in hem eenen beschermer, omdat zijne geschriften niet geheel van alle theorische verklaringen ontbloot zijn. Zoo schijnen de Artsen, van den beginne af, tot *het noodlot gedoemd te zijn*, om zeldzaam den geest van nieuwe leeringen te begrijpen en vast te houden, en nog zeldzamer den gulden middelweg der waarheid tusschen de zijpaden der dwaling te vinden!

III.

III.

DE DOGMATICI NA HIPPOCRATES.

§ 26.

Overgang van de leere van HIPPOCRATES, *tot het Dogmatismus.*

Waren de nakomelingen van HIPPOCRATES, terwijl zich hunne historifche kennis in de natuurlijke gefchiedenis, de ontleedkunde en andere takken der algemeene natuurwetenfchap, van tijd tot tijd uitbreidde, op den empirifchen weg, welken hun de Vader der kunst getoond had, voortgegaan, hoe fchielijk zouden zij hoogere trappen van volmaaktheid bereikt hebben! Maar zij verlieten dien weg. De geftemdheid des tijds wilde, dat een verderflijk *fcepticismus*, dat aan de geheele zinnelijke wereld, flechts niet aan de zeldzaamfte verdichtfelen, welke een gewaand verftand fchiep, twijfelde, eene geneigdheid tot befpiegelingen, tot redeneer- en twistkunst, de overhand behouden moest. Van alle gevoelbare dingen, derzelver beftaan en eigenfchappen, liet zich, zoo als men meende, geen bewijs bijbrengen, zij waren hoogst toevallig en veranderlijk, en konden dus niet het onderwerp eener wetenfchap worden; maar wij moesten tot het wezen der dingen en derzelver oorfprong terug gaan, om iets met zekerheid te bepalen. Juist zoo als

in onze dagen, zoo riepen ook toen reeds de wijsgeerige Artſen elkander toe: niet van waarneming, niet van ondervinding, mogen de gronden hunner wetenſchap afgeleid worden, maar van de *zuivere begrippen der rede*; de *beſpiegeling* moest de ondervinding voorafgaan en de oorſpronkelijke wet der natuur vinden. — Wij zullen zien, waarheen deze beſpiegelingen en de door haar geſtelde begrippen der rede voerden.

§ 27.

PLATO'S *ſtelſel.* (350 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

De ſtelſels der vroegere Wijsgeeren (§ 12–17.) breidde PLATO verder uit, en ſchiep eene theorie, welke de eerſte dogmatiſche Artſen, in plaats van alle ondervinding, tot een grondſlag van hun ſtelſel leiden. In hoe verre zij dat verdiende, moge het volgende overzigt harer hier behoorende grondleeringen toonen: de hoofdſtoffen hebben hare bepaalde hoekige vorm, zijn gedeeltelijk uit gelijkzijdige, gedeeltelijk uit ongelijkzijdige driehoeken zamengeſteld; het geringſte getal van driehoeken vormt het pyramidale *vuur*, de *lucht* is twaalfhoekig, het *water* is twintighoekig, en de *aarde*, als de zwaarſte en onbeweeglijkſte hoofdſtof, een *dobbelſteen.* Behalve eene algemeene goede en eene booze wereldziel, is het geheelal vol Dæmons, die alle ligchamen der natuur, ook de dierlijke, geſchapen hebben. Zij bouwen zich zelven, terwijl zij de hoofdſtoffen, naar derzelver

ver hoeken, behoorlijk zamenpasſen, of zelf een dierlijk ligchaam, of vormen ook uit een gedeelte van zich zelven, de dierlijke ziel. Zoo heeft iedere menſchelijke ziel een redelijk, goddelijk, en een onredelijk, ligchamelijk beſtanddeel. Dit laatſte ſtoffelijke, onredelijke, dierlijke deel der ziel, is weder tweevoudig, en heeft gedeeltelijk in het hart, gedeeltelijk in de maag, zijne zitplaats; de redelijke ziel echter heerscht in het hoofd.

Met de voortbrenging en geſteldheid des menſchelijken ligchaams gaat het zoo toe: uit geheel ligte en fijne, de grondfiguren van het vuur *gelijkende driehoeken*, formeerde de Dæmon, die ons ligchaam bouwde, eerst het merg, waardoor de ziel met het ligchaam vereenigd is. In dit merg of eigenlijk in de herſenen, zaaide God de zielen. Het leven beſtaat in vuur en geest, en de onderhoudingsbron van dit vuur is de warmte des bloeds. Het vuur verdeelt en lost de ſpijzen op, en volbrengt daardoor de vertering; het klimt in de geſtalte van eenen vlugtigen geest met de voedingsſappen op, vult de aderen, en zoo wordt het voedingsſap door het geheele ligchaam verſpreid, dat zich naar zijne geſtalte aan de eenvoudige dierlijke deelen, waar aan het past, hecht. Het aanzetten van nieuwe deelen tot voeding, is enkel een gevolg van de gelijkheid der figuren van de hoofdſtoffen. — De ſpieren dienen tot verwarming en beſcherming des ligchaams tegen uiterlijk geweld; zij zijn uit aarde, lucht en water, door middel der gisting van zure en zoute ſtoffen, ontſtaan; de banden echter hebben niet

ge-

gegist en houden daarom het midden tusſchen het gebeente en de ſpieren. — Op gelijke willekeurige ſtellingen, welke PLATO's verbeelding verdichtte, die ik hier echter voorbijgaan moet, loopt zijne geheele *phyſiologie* uit, waaruit zich intusſchen zoo veel in latere ſtelſels ſtaande heeft gehouden, bij voorbeeld, het aanzetten van gelijkſoortige ſtoffe tot gelijkſoortige, waaruit men, offchoon in andere uitdrukkingen, nog lang naderhand den groei en het onderhoud des ligchaams verklaarde. — Gewigtiger zijn ons hier de ziektekundige grondleeringen van den ouden Wijsgeer.

De onevenredigheid der phyſieke hoofdſtoffen des ligchaams, is de eerſte oorzaak van alle ziekten. Daar nu het merg, de beenderen, de ſpieren en banden, uit deze hoofdſtoffen even zoo zamengeſteld zijn, als het bloed en de uit hetzelve afgezonderde vochten; zoo ontſtaat in diervoegen het bederf der vochten uit de onevenredigheid van derzelver hoofdſtoffen, en uit de eerſten weder het onderſcheid der ziekten. Wanneer oude, harde ſpierdeelen ſmelten en tot bederf overgaan, dan ontſtaat de *ſcherpe*, *zwarte gal*; de *geele gal* echter, wanneer verſche, teedere ſpiervezelen door hitte ſmelten. Te onregt ſchijnen beide vochtigheden den naam der gal te voeren. Wanneer versch, teeder vleesch met lucht zamenſmelt, dan ontſtaat eene *weiachtige*, *phlegmatieke* ontaarding der vochten, welke gedeeltelijk van zure, gedeeltelijk van zoute geſteldheid is. De gevaarlijkſte, boosaardigſte ziekten heb-

hebben hunnen grond in het bederf des mergs. Ook de geest, of de lucht, veroorzaakt zeer zware ziekten; daar alle kramppijnen en hevige ſmarten daarvan afgeleid worden. Uit de ontſteking der gal ontſtaan de meeste heete en aanſtekende ziekten; de vallende ziekte en andere langdurige kwalen uit zwartgallig bederf. Uit phlegmatiekheid ontſtaan de meeste vloeijingen, als roeringen en buikloop. Uit overvloed des vuurs ontſtaan de aanhoudende koortſen, uit overvloed der lucht de dagelijkſche, des waters de derdendaagſche, en der aarde de vierdendaagſche koortſen.

Hoe ruw en willekeurig al deze Platoniſche ſtellingen waren, zoo golden zij toch, onder verſcheidene veranderingen, zeer lang in de ſcholen der Artſen. De humoraal-pathologie vestigde zich hierop en liet, tot op de nieuwſte tijden, niets af van hare zwarte gal en van de overige ontaardingen en ſcherpte der vochten. Nog zeer onlangs zocht men de verſcheidenheid van den *typus* in koortſen, van de verſcheidenheid der tot grondſlag liggende ziekteſtof af te leiden; een andere *typus* werd van ſlijm, weder een andere van gal enz. voortgebragt. De tweevoudige *Platoniſche* ziel, bragt HELMONT weder in zijn ſtelſel bij, zoo als de zielewerkingen in eenen gezonden en zieken toeſtand over het algemeen door STAHL; en leidt deze tweevoudige ziel (werkzaamheid) niet op ons dualismus der natuur?

§ 28.

Het ſtelſel der eerſte Dogmatici.

Het ſtelſel der eerſte Wijsgeeren, (§ 12 en verv.) hetwelk meestal uit kwalijk begrepene leeringen van HIPPOCRATES, vervolgens van PLATO's ſtelſel beſtond, bood de zucht der eerſte dogmatici, om alles uit redelijke begrippen af te leiden en tot de eerſte oorzaak der dingen terug te gaan, genoegzaam voedſel aan. Van den eenvoudigen weg der waarneming en ondervinding waren zij afgeweken; eenen onbeweeglijken grond van hun dogmatisch gebouw ontdekten zij in de leeringen der voorgangers, zij bouwden dus hunne beſpiegelingen daarop voort, geraakten zeer natuurlijk in twijfeling en tegenſtrijdigheid, en onder hunne handen werd dus de geneeskunde een weeſſel der zeldzaamſte droomerijen, welke zij nogtans ver boven alle ondervinding ſtelden. Daar zulk eene bewerking der kunst tot geen zamenhangend ſtelſel voeren kon, zoo moeten wij uit de volgende afgebrokene ſtukken de gevoelens der Dogmatici beoordeelen, hoe zij de onechte *Hippocratiſche* ſchriften aanbieden.

De rol, die de nieuwere ſtelſels aan eene levenskracht, een levensbeginſel, eene opwekbaarheid enz., in den gezonden, zoo wel als in den zieken toeſtand, toegedeeld hebben, droegen de oude dogmatici insgelijks aan een onbekend geestig wezen over, dat zij πνεῦμα noemden. Deze *Pneuma* is de grond des levens, der ziekten en

en derzelver enkele verſchijningen; het wordt door warmte ontwikkeld en als de albelevende ſtof in alle werktuigen des ligchaams opgenomen. Wat maar hier of daar buiten den kring der ondervinding lag, dat geloofde men voldoende verklaard te hebben, wanneer men op het *Pneuma*, als op de eerſte werkende oorzaak in de dierlijke bewerktuiging, terugwees; — juist zoo, als de nieuwſte dogmatiſche theorien ons naar overvloed of gebrek van zuurſtof, naar opgehoopte of verminderde opwekbaarheid, naar het dualismus, de tripliciteit of quadrupliciteit der natuur, en dergelijken, verwijzen. De leer der vier Hoofdſtoffen en de daaruit afgeleide vier elementvochtigheden des menschlijken ligchaams, bleef eeuwen lang het onveranderlijkſte geloofsartikel van alle dogmatiſche ſtelſels. De gezondheid ontſtaat door inwendige vermenging der Hoofdſtoffen, zoo dat niet een boven de anderen zigtbaar is. Inzonderheid maakt het fijnſte gedeelte des vuurs en het dunſte gedeelte des waters die vermenging uit, welke de grond der gezondheid is. Bloed, gal, ſlijm en water worden, in eene overwegende betrekking, de oorzaken van alle ziekten. Derzelver gemeenſchappelijke bron is de maag, waaruit zij door onderſcheidene werktuigen, wanneer er ziekten ontſtaan, aangetrokken worden. Behalve de maag hebben zij nog bijzondere bronnen: de gal in de lever, de ſlijm in het hoofd, het water in de milt enz. De gal verwekt alle heete ziekten; de ſlijmvloed uit het hoofd veroor-

zaakt zinkingen en rheumatismus; de waterzucht ontſtaat uit gebreken der milt. De menigte der gal in de koortſen bepaalt derzelver typus: de groote menigte veroorzaakt eene aanhoudende koorts, eene geringere de dagelijkſche, eene nog geringere de derdendaagſche, en de geringſte hoeveelheid gal, met een gedeelte taaije zwarte gal gemengd, veroorzaakt de vierdendaagſche afwisſelende koorts. — Ook zoute, zure, bittere en dergelijke ſcherpten kent het oude dogmatiſche humoraalſtelſel.

Zelfs de ziel laat dit ſtelſel op eene wonderbare wijze uit de Hoofdſtoffen zamengeſteld worden; vuur en water zijn derzelver grondſlagen, en van de veranderingen in de vermenging hangen hare eigenſchappen af. Deze ziel heerscht volkomen over haar ligchaam; gevoelt zij een ongemak, dan onderneemt zij de genezing, maar zij wacht zich, dat zij niet veelmeer door ſtoutmoedigheid, dan door verſtandige voornemens, niet veelmeer door geweld, dan met bekwaamheid, de genezing verrigte. — Slechts eene geneeskunde, die alles door de rede gelooft te erkennen, wat door de zinnen niet bereikt kan worden, kon het *Hippocratiſche* Enormon op deze wijze vergeestigen, en zoo het Stahlianismus tweeduizend jaren voor zijne verſchijning verkondigen!

Reeds de eerſte, nog veel meer echter de latere dogmatici, dreven met de getallen 3, 7, enz. een zeldzaam bijgeloof, terwijl zij deze heilige getallen, zekere geheime krachten toekenden, welke zich

zich bij periodieke veranderingen in de natuur, bij eene crisis, bij de opklimming van zeven jaren enz. vertoonen zouden.

De dieet en de drank der Dogmatici zijn overeenkomstig hunne humoraalpathologie; alles werkte, niet zoo als het de ondervinding had moeten aanwijzen, maar door warmte, koude, vochtigheid en droogheid. De heelkunst was derhalve de kunst te adderen en te substraheren, dat is ontbrekende elementen aan te vullen, overvloedige echter te verminderen. De droogheid werd dus door vochtigheid, deze door uitdrooging, de warmte door koude, deze echter door warmte, verholpen. Men had bepaalde middelen, waarvan eenigen de slijm, anderen de geele gal, weder anderen de zwarte gal, wegnemen moesten. Met weinige niet wezenlijke veranderingen, had zich deze geneeswijze tweeduizend jaren in de scholen der Artsen staande gehouden! — Tweeduizend jaren was de nu en dan zich hooren latende stem des gezonden menschenverstands te zwak, een dwaallicht uit te blusschen, dat alleen door redelijke grondbeginselen was opgestoken; een dwaallicht, in welks schittering de ondervinding van alle tijden zich zoo toonen, ten minste zoo moest laten aanduiden, als het die rede, die ook, volgens eene der nieuwste verzekeringen, ver boven het gezond menschenverstand gaat en hetzelve wetten voorschrijft, hebben wilde! —

§ 29.

Stelſel van PRAXAGORAS. (320 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

Onder den invloed der *Platoniſche*, naderhand onder dien der *Stoiſche* Wijsbegeerte, gingen de Dogmatici voort, op de zoo aanſtonds opgegevene grondſtellingen, hun ſtelſel te bewerken, en het als het eenigſte waardige in de geneeskunde op te geven. Eenige bijzondere bewerkers weken van die grondſtellingen af, en gaven eenige theorien op, die wij als den *grondſlag* van nieuwere leeringen te beſchouwen hebben. Zoo vermeerderde PRAXAGORAS de gezonde en zieke vochten des ligchaams tot *tien*, terwijl hij een zoet, gelijkmatig gemengd, glasachtig, zuur, ſalpeterachtig, zout, bitter, lookgroen, eigeel en een bijtend, vastzittend aannam. Van dit alles hebben wij nog in de ziektekundige handboeken der achttiende eeuw gelezen!

§ 30.

Stelſel van HEROPHILUS. (300 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

Door de vorige ſpitsvindigheden der Dogmatici en door hunne ver gedrevene theorien, wordt de inval van HEROPHILUS, eenigermate, geregtvaardigd: om de oorzaken van iedere ziekteverſchijning, zeer zamengeſteld, aan te nemen, en tegen dezelve, even zoo zamengeſteld, ſpecifieke midde-

delen te gebruiken. Zoo kwam men van tijd tot tijd van de *Hippocratiſche* eenvoudigheid, tot de overdrevene, onzinnige vermenging der genees-middelen, welke zich gedeeltelijk tot op onze tijden hebben ſtaande gehouden.

§ 31.

Stelſel van ERASISTRATUS. (300 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

De oude leere van de πνεῦμα (§ 28.) verkreeg door ERASISTRATUS eene veranderde gedaante; hij nam namelijk eene dubbele πνεῦμα aan, de eene in het hart (de *levenslucht*, πνεῦμα ζωτικὸν), de andere in de herſenen (de *zielelucht*, πνεῦμα ψύχικον), en leidde van de tegenwerkingen van beiden, de verſchijningen in gezonden en zieken toeſtand af, — gaf dus daarin andermaal onloochenbare ſporen van het dualismus in de natuur, dat de nieuwſte beſchouwing tusſchen de koolſtof in het hart, welke het prikkelbare, en de ſtikſtof in de herſenen, welke het gevoelige ſtelſel vertegenwoordigt, wil gevonden hebben. Voor onze kennis, welke zich met beſpiegeling bevredigt, is ten minſte de πνεῦμα een even zoo voldoend vertegenwoordiger van iets onbekends, als het hier koolſtof en ſtikſtof immer zijn mogen; want het aannemen daarvan is even zoo willekeurig, als de dubbele πνεῦμα, die zich in het hart en de herſenen verdeelt. —

ERASISTRATUS rekende minder op het bederf der vochten, welke tot dusverre het hoofdonder-

werp in de leere der Dogmatici uitgemaakt had, dan veelmeer op derzelver *verdwaling* op zulke plaatſen, waar zij, volgens de wetten der dierlijke huishouding, niet komen moesten. De meeste ziekten leidde hij van zulk eene verdwaling des bloeds, der geestige vloeibaarheid (pneuma) en meer anderen, af. Wanneer het bloed in den zieken toeſtand in de ſlagaderen dringt, den zich daarin bevindenden geest bedroeft, en hem eene onordenlijke rigting mededéelt, dan ontſtaat of koorts of ontſteking; het eerſte, wanneer het bloed in de groote ſlagaderen indringt, zoo dat het hart aan dit lijden deel neemt; het laatſte echter, wanneer de verdwaling enkel in kleinere vaten plaats heeft. De verlamming verklaarde hij uit de verdwaling der vochtigheid, welke de bewegende zenuwen voedt; wanneer deze in de holte der zenuwen dringt, dan wordt, wegens de dikke en kleverige geſteldheid derzelve, beweging en gewaarwording onderdrukt. — Hier hebben wij dus den oorſprong der leere van *error loci*, en van de ſtuitingen der vochten in kleine vaten, welke naderhand in de heelkunde zoo gewigtig werd, en de zeldzaamſte theorien van de oplosſende middelen voortbragt!

Tegen de *Hippocratiſche* leer, van de critiſche ledigingen, ſtelde hij de ſcherpzinnige tegenwerping; dat men deze ledigingen van ſchadelijke ontbindingen der vochten moeijelijk onderſcheiden kon. Hij had du naauwelijks nog eenen ſtap te doen tot de beperkingen, welke onlangs de leer der *criſis* ondergaan heeft. —

Daar

Daar het niet overvloed der vochten was, welke de ziekten voortbragt, maar derzelver verdwaling, zoo verwierp ERASISTRATUS alle ontlastende middelen, beperkte ten minste derzelver gebruik zeer, daar zij tegen deze verdwalingen niets helpen konden. Hij was derhalve een vijand van het aderlaten, welks misbruik het vorige stelsel zoo zeer begunstigde; want wanneer het bloed in zulke vaten, welke het voorheen nimmer vervulde, is ingedrongen, en den geest in onrust heeft gebragt, dan kan men dit ongemak door ontleding van het bloed niet verhelpen. Hij liet veelmeer *zijne zieken matig leven*, vasten, ptisana drinken enz., en bereikte daardoor, in acht gevallen van ontsteking, dezelfde verzwakking, welke wij bij het aderlaten ten doel hebben. — Ook de purgeermiddelen verwierp hij, omdat zij de vochten bederven en rotkoortsen ontwikkelen, — of, zoo als men zeggen zou, omdat zij verzwakken; had men zijne heldere denkbeelden, ten opzigte der ondervinding, in den *Hippocratischen* geest vervolgd, tot welke glansrijke vorderingen in de kunst had dit gevoerd!

§ 32.

Gevolgtrekkingen.

Reeds de eerste Dogmatici leeren ons, waarheen de rede in empirische wetenschappen voert, wanneer zij zich niet meer door zinnelijke kennis, maar door zelfgeschapene bespiegeling, leiden laat. Tweeduizend jaren hebben, nevens zoo

 veel

veel andere dwalingen, de door het vernuft verdichte fcherpten der vochten als befliste waarheden gegolden, hoe min zich ook ooit flechts een fchijn van ondervinding, ten bewijze van haar beftaan, bijbrengen liet! Dan de trotfche rede deed alles doorgaan, wat zij eens *vastgefteld* had. Zoo is het tot op onze tijden gegaan; altijd plaatfte het dogmatismus iets, in welks plaats de volgende tijden altijd weder iets anders plaatften. In geenen tijd was de geneigdheid tot zulk een vastftellen grooter, dan in den onzen, waar men nu chemifche, dijnamifche, dan zelfs verhevener, tranfcendentale grondbeginfelen, welke ver boven iedere ondervinding zijn, opgeeft, om daaruit eene kunst voordeel aan te brengen, welke zij alleen in den kring der ondervinding verkrijgen kan!

IV.

DE EMPIRICI.

§ 33.

Oorſprong van denzelven.

De elkander zoo wonderbaar doorkruiſende gevoelens der Dogmatici, waarin eindelijk het willekeurige en tegenſtrijdige van alle zijden in het oog vallen moet; de zoo veelvuldige ondervindelijke kennis in de ontleedkunde, in de natuurkunde over het algemeen, inzonderheid ook in de leere der geneesmiddelen; eindelijk de ſtoot, welke zich de wijsgeerige ſtelſels telkens zelf bewerkten, wanneer zij op ſcepticismus uitloopen: bewerkten van tijd tot tijd bij de helderziendſte Artſen, (250–280 jaren voor de geboorte van CHRISTUS,) het beſluit, om het zoo overdrevene dogmatismus geheel te verlaten, en weder tot de *Hippocratiſche* leerwijze terug te gaan. Men noemt deze Artſen, en hen, die de door hen opgegevene grondſtellingen volgden, *Empirici.* Om deze benoeming en de leerwijze, welke zij aanduidt, juist te bepalen, moet men de eerſte Empirici van de lateren zorgvuldig onderſcheiden.

§ 34.

Grondſtelling der eerſte Empirici.

Het is het karakter der Empirie, alleen de kunst van den Arts, het techniſche deel zijner wetenſchap,

ſchap, aan te kweeken, dus zonder theorie, zonder een door het verſtand alleen vastgeſteld ſtelſel te zijn; hier laten zich dus ook ſlechts de algemeene grondſtellingen opgeven, volgens welke zij, in hare eerſte zuiverheid, te werk ging. De Empirici ſtelden de kundigheden, zoo als de ondervinding die aanbood, alle redelijke begrippen en daaruit afgeleide beſluiten, ver boven alle wijsgeerige beſpiegelingen. De ondervinding echter, waarop zij zich beriepen, moest de ſlotſom van vele verzamelde waarnemingen en beſchouwingen der zoo veel mogelijk volkomene gevolgtrekkingen daar uit zijn; men moest de gevallen zeer dikwijls waargenomen en altijd onder dezelfde omſtandigheden gezien hebben, wanneer men ondervinding hebben wilde. Op dezen weg golden bij hen alleen de oorzaken van den zieken toeſtand, welke door de zinnen te onderzoeken waren; al de overigen, welke de Dogmatici door beſluiten der rede meenden voort te brengen, lagen geheel buiten hunnen gezigtskring. Daar niet ieder Arts alles zelf ondervinden kan, zoo moeten wij de ondervindingen van anderen, onder de zoo even gedachte regelen van voorzigtigheid, te hulp nemen, en waar noch eigene, noch vreemde ondervinding toereikende is, de overeenkomst te hulp nemen. Deze overeenkomst mag echter alleen tot de gelijkheid der verſchijnſelen betrekking hebben, in zoo verre deze in de zinnen valt, niet tot de enkel theoretisch aangenomene gelijkheid der oorzaken, van de natuur der ziekten, of van de krachten der geneesmiddelen, welke

geen

geen voorwerp der ondervinding is, maar oogenschijnlijk alleen door de rede erkend wordt, — zoo waren dus *eigene* en *vreemde ondervinding*, en de *aanwending van gelijke gevallen*, de drie steunpunten der Empirische geneeswijze; eenige latere empirici verwierpen dit laatste weder, en stelden het *epilogismus*, de kunst om uit voorhanden zijnde ondervindingen op het onbekende, dat nog geen onderwerp der ondervinding is, te besluiten, in deszelfs plaats. Door dit epilogismus naderden de Empirici en Dogmatici elkander wel, zoo als zij dan over het algemeen het gebruik der rede, der philosophie van het gezond verstand, in hunne leerwijze, niet buitensloten; maar het wezenlijk karakter hunner leere bleef toch altijd: uit openlijke verschijnselen op verborgene oorzaken te besluiten, en niet naar de redenering der Dogmatici, uit redebegrippen, hetgeen slechts tot dwaling leidt. De ondervinding stond dus bij hen boven aan; zij was de toetssteen van de besluiten der rede, deze echter konden nimmer ter beproeving der ondervinding aangewend worden.

Omtrent de aanwending van al deze grondstellingen, gaven de eerste empirici regelen, zoo als die nog in geenen tijd doelmatiger zijn opgesteld, en er is over het algemeen geene verdere herinnering noodig: dat de echte heelkunde, die zich binnen de grenzen harer mogelijke volkomenheid houdt, slechts eenig en alleen op den weg der *redelijke empirie* bewerkt, slechts eenig en alleen uit dit gezigtspunt beschouwd kon worden.

§ 35.

§ 35.

De latere Empirici.

Van de redelijke Empirici gingen *twee* afwegen uit, waarop de eerſten zeer ſpoedig na de opgave dier juiste grondſtellingen (§ 34) geraakten, en waarop wij, in alle volgende eeuwen, zulk een groot gedeelte van Empirici aantreffen, zoodat daardoor zelfs de naam hunner leerwijze in diepe verachting kwam.

De eene afweg leidde tot het dogmatismus terug; de kundigheden, die op den echten empiriſchen weg verkregen waren, mismaakte men met verklaringen en hijpotheſen, die buiten de grenzen der ondervinding lagen; men maakte zich een ſtelſel, en vatte dan de waarnemingen naar de wijze van voorſtelling van hetzelve op, ſchiep dus eene ondervinding, niet zoo als zich die aan de onbevooroordeelde zinnen aanbood, maar zoo als die het verſtand juist noodig had, om zijne opgevatte gevoelens te bevestigen. Dat is de groote klip, waarop de pogingen van vele der beste Artſen, in alle eeuwen, ſchipbreuk leden; zij is het, die den weg, door ondervindingen tot zekerheid te geraken, van alle tijden zoo onveilig gemaakt, en zelfs bij de helderziende beoordeelaren, eenen tegenzin verwekt heeft tegen alles, wat de Artſen hunne ondervinding noemen. Hier wilde een Arts ſcherpten in de vochten zien; de ondervinding van derzelver beſtaan en hare theoretisch reeds bepaalde verſcheidenheid,

was

was dus gemakkelijk te maken, of ten minſte ten voordeele van dit gevoelen te verklaren: daar wilden anderen de rotting van het bloed, de gal, de geheime ontſtekingen, de verſtoppingen der vaten des onderlijfs, en misſchien nog iets anders, als oorzaken der ziekten opgeven; zij verhaalden dus hunne ondervinding, zoo als zij geloofden, dat die ter bevesting hunner theorie verhaald worden moest. Thans wilde men de ziekten van overvloed of gebrek aan zuurſtof, koolſtof enz. afleiden, en de ondervinding moest hun ten dienste ſtaan, om het een zoo wel als het ander te bewijzen; een andermaal zocht men den grond der meeste ziekten in zwakheid, en oogenblikkelijk moest zich dit uit de ondervinding laten afleiden. Zoo hebben de Artſen hunne verſchillendſte, tegenſtrijdigſte gevoelens, op de ondervinding weten te gronden, of eigenlijk, volgens hunne wijze van voorſtelling weten te ondervinden! Al hunne geneeswijzen wendde men voor, op de ondervinding te ſteunen, hoe tegenſtrijdig zij ook geſtadig zijn mogten; nu heeft iemand ondervonden, dat daar ſlechts de koude helpt, waar een ander, volgens zijne ondervinding, van de warmte gebruik maakt; dan geeft de eene met het beste gevolg ontlastende middelen, terwijl de andere vermeent, dat dezelve doodelijk zijn, en in hare plaats prikkelende gegeven moeten worden; hier geneest iemand met *opium*, wat een ander braakmiddel, een derde met aderlaten geneest, en alle drie beroepen zich ſtoutmoedig op hunne ondervinding, en op de waarheid van

hun

hun daardoor bevestigd ſtelſel. Doch hoe kon ik al die tegenſtrijdige, bedriegelijke ondervindingen, waartoe de eerſte afweg der door Dogmatismus misvormde Empirie gevoerd heeft, hier opnoemen!

Op eenen tweeden afweg gaven zich de Empirici aan ruwe, woeste proeven met de geneesmiddelen over; zij verwaarloosden die regels, waardoor zij alleen tot ware en alleen nuttige ondervinding geraken kunnen, en geloofden in vlugtig opgevatte waarnemingen, in onbedachtzaam gedane beſchouwingen en proeven, in veel gedachtenloos toezien aan ziekbedden, reeds ondervinding verworven te hebben; zij verwierpen, met het ſchadelijke dogmatismus, ook iedere gebruikmaking van het verſtand, zonder hetwelk de echte ondervinding niet bereikt kan worden; zij hoorden van de onwaarde van enkele begrippen der rede in de geneeskunde, en gaven zich daarom over aan het onverſtand, aan het blinde geloof en de invallen des toevals. Deze weg heeft intusſchen, zeker ten kosten der menschheid, tot menige gewigtige ontdekking gevoerd.

§ 36.

Nieuwe proeve van een empirisch ſtelſel.

De beoefenende geneeskunde heeft zich, tot op dezen dag, op de oneindig onderſcheidene trappen tusſchen redelijke en grove Empirie, (§ 34, 35.) gehouden. Al onze geneeswijzen, eenige zeer weinige uitgezonderd, zijn van eenen em-

empirifchen-oorfprong, en worden empirisch gebruikt. Dat wij zekere koorts met zuur, andere met kina, opium, wijn en andere prikkelende middelen meer, behandelen, dat wij huiduitflag met zwavel, de venusziekte met kwikzilver genezen; dat wij tegen de hondsdolheid *belladonna* gebruiken, dat wij tegen krampachtige ongefteldheden, tegen wormen enz., zekere bepaalde (fpecifieke) middelen en mengfelen daarvan, heilzaam vinden: — dat alles is niet meer dan empirie, hoe zeer zich ook het dogmatismus bevlijtigd heeft, haar algemeen geldende wetenfchappelijke grondbeginfelen te geven, ten minste eenige geneeswijzen, wetenfchappelijke gronden toe te voegen, zoo heeft het toch nimmer verder dan tot hijpothefen en gevoelens gevoerd, welke zich in den ftroom des tijds verliezen en weder vernieuwen.

In onze dagen kwam een Arts (om van andere empirifche proeven hier niet te gewagen,) op de befchouwing van het gelijke der oude Empirici terug, (§ 34.) en zocht alleen uit deze een empirisch ftelfel, voor de geheele geneeskunde, op te ftellen. Ik fpreek van HAHNEMANS grondbeginfel, ter uitvinding van de heelkracht der geneesmiddelen. Hij verwerpt alle wegen, welke de Artfen tot dusverre hebben ingeflagen, om de heelkracht dezer middelen wel te vinden. ‚ Tot hiertoe, zeide hij, zocht en vond men de fpecifieke middelen door een blind toeval, terwijl men die enkel empirisch en als het ware op goed geluk in ziekten gebruikte. De tegenwerking des

 zie-

zieken ligchaams echter, op een nog niet, of een nog niet behoorlijk bepaald middel, geeft zulke ingewikkelde verſchijningen, dat hare beoordeeling voor den ſcherpzinnigſten Arts te moeijelijk is. Er volgt niets, of er volgen verergeringen, veranderingen, verbetering, genezing, dood, — zonder dat de groote practiſche genie raden kon, welk aandeel het zieke ligchaam, of het middel (in te groote, matige, of al te kleine gifte,) aan deze uitkomst heeft. Zij leeren niets, en verleiden tot valſche vermoedens, — inzonderheid wanneer men de nog heden de geneeskunst onteerende leerwijze volgt, en verſcheidene geneesmiddelen in een Recept kunstmatig in een vlecht. Hoe kunnen hier de krachten van eenige geneesmiddelen onderſcheidenlijk werken?

De ware Arts, dien de volmaking zijner kunst ter harte gaat, kan geene andere berigten van geneesmiddelen gebruiken, dan:

1. Welke zuivere werking brengt ieder op zich zelf, in deze en gene gift, in het gezonde menſchelijke ligchaam voort?

2. Wat leeren de waarnemingen hunner werking in deze of gene, eenvoudige of ingewikkelde ziekte?

Het laatſte doel bereiken gedeeltelijk de practiſche geſchriften der beste waarnemers van alle eeuwen; hun getal echter is zeer klein, en de veelvuldige tegenſtrijdige gevoelens over de werking der geneesmiddelen bewijzen, dat het ons nog aan een der natuur afgevraagd rigtſnoer, waarnaar wij de waarde en den graad der waarheid

heid en der ondervinding afwegen kunnen, ontbreekt.

Dit rigtſnoer kan alleen van de werkingen, welke genoemde middelen voor zich zelve, in deze en gene gifte, in gezonde menſchelijke ligchamen voortgebragt heeft, afgeleid worden. Daartoe behooren de geſchiedenisſen van onvoorzigtig of onwetend binnengeſlikte geneesmiddelen en giften, en zulke, welke men, om die te proeven, met voordacht zelf ingenomen, of daartoe beſtemde, anders gezonde menſchen, met overleg ingegeven heeft, gedeeltelijk ook die genen, waar eene verkeerd ſterkwerkende of anders in eene groote gift genomene ſubſtantie, als huismiddel of artſenij, bij geringe of anders gemakkelijk te beoordeelene ziekten gebruikt wordt. Eene volledige verzameling van deze ſoort van berigten, met aanmerkingen omtrent den graad van geloofwaardigheid hunner verhalen, zou de grondwet der leere van de geneesmiddelen, het heilige boek van derzelver openbaring zijn.

Op dezen weg alleen laat zich de ware natuur, de echte werking der geneesmiddelen, door onderzoek ontdekken, uit dezelve laat zich raden, in welke ziekten zij met gevolg en veiligheid toe te pasſen zijn. Daar het echter dan ook nog wel aan eenen ſleutel kon ontbreken, zoo geeft HAHNEMAN nu het grondbeginſel op, waarnaar men te werk gaan kon, om ter vervulling der gapingen in de geneeskunde en ter volmaking, allengs voor ieder, vooral langdurig ongemak, een gepast ſpecifiek geneesmiddel, uit den tot

dus verre bekenden en nog onbekenden geneeskundigen voorraad, volgens gronden uit te vinden, en naar gronden te gebruiken. Het berust omstreeks op het volgende:

Ieder werkzaam geneesmiddel verwekt in het menschelijk ligchaam eene soort van eigene ziekte, eene des te eigendomlijkere, aanmerkelijker en heviger ziekte, hoe werkzamer de artsenij is: de werkzaamste, specifieke ziekte verwekkende, gevolgelijk hulprijkste middelen, noemt de leek vergift.

Men volge de natuur na, welke somwijlen eene langdurige ziekte door eene andere bijkomende geneest, en gebruike in de te genezene ziekte dat geneesmiddel, dat eene andere, zoo veel mogelijk gelijke, kunstige ziekte in staat is te verwekken, en deze zal genezen worden; *Similia Similibus.*

Dit is het nieuw uitgevonden grondbeginsel, waarvan HAHNEMAN onze kunst zulke groote voordeelen belooft, en hij merkt slechts nog aan, dat de meeste geneesmiddelen eene, in het eerst, *directe* en eene *indirecte* nawerking hebben, en men kon als eenen algemeenen regel aannemen, dat deze beide werkingen elkander regtstreeks zijn tegengesteld. Hij zoekt verders zijn opgegeven grondbeginsel daardoor te bevestigen, dat hij de werkingen eener aanzienlijke menigte van geneesmiddelen doorgaat, en dezelve met ziekten, die daardoor genezen worden, vergelijkt. Zoo heet het, bij voorbeeld, kina verwekt in groote giften, bij gezonden, een aanval van koorts,

koorts, en daardoor geneest zij de afwisfelende koorts, kamillenolie veroorzaakt fmart in het onderlijf, welke de geboorteweeën gelijk zijn, daarom is het een middel tegen de naweeën. *Arnica* veroorzaakt duizeling, daarom geneest het ook de duizeling enz.

Of de hier door HAHNEMAN getoonde weg tot eene verftandige empirie voeren zal, ftaat nog van de toekomst te verwachten; men heeft intusfchen tegen zijne ftellingen, die zeker veel willekeurigs bevatten, gewigtige tegenwerpingen gemaakt.

§ 37.

Overgang der nieuwfte wijsgeerige ftelfels tot empirici.

Het ook in de geneeskunde zoo dikwijls aangevoerde bewijs: dat de uiterften elkander aanraken, is onlangs op eene zeer in het oogloopende wijze herhaald geworden. Telkens, zoo leert de gefchiedenis, ging het dogmatismus in empirie over, waarvan zij onze wetenfchap bevrijden wilde, en deze empirie was altijd des te grover, hoe verder zich het dogmatismus boven den kring onzer kennis verheven had. Wij hebben federt tien jaren de geneeskunde tot eene hoogte van wijsgeerige befpiegeling verheven, waarvan de gefchiedenis nog geen voorbeeld heeft, maar hare terugkeering tot empirie is dan ook zoo veel te grooter en verderflijker geweest, waarvan onderfcheidene gefchriften, die men voorgeeft, dat tot ons weten en handelen veel moesten heb-

ben bijgedragen, in het oogloopende bewijzen geven. Terwijl men overal van de conſtructien der ziekte ſpreekt, welke geen mensch maken kan, onze wijsgeerige zekerheid en ſcherpte der bewijzen prijst, welke op onbewezene veronderſtellingen berusten, en dus niets bewijzen, en het gebrek aan duidelijkheid der inzigten achter eene wijsgeerige taal verbergt, wordt de kunst, om geneesmiddelen voor te ſchrijven, empiriſcher, dan zij ooit was. Hier beveelt iemand de zeldzaamſte vermengingen van onderſcheidene middelen aan, en verwijst ons naar de Wijsbegeerte der natuur, welke ons misſchien door den tijd verklaren zal, waarom zij hadden werkzaam zijn kunnen. Daar geeft een ander afwisſelend, van vierde uur tot vierde uur, opium, kampher, aether en meer andere prikkelende middelen, en verzekert ons, dat de zieke prikkelende geſteldheid van het organismus het juist zoo en niet anders vereischt, zonder dat hij van deze geſteldheid ook ſlechts de minste ware kennis heeft. Hier ſtaat een volmaakt natuur-philoſooph, die de geneesmiddelen volgens hare zuurſtof, waterſtof, koolſtof- of ſtikſtofgehalte, de geheele, halve en vierde ziekten naauwkeurig toemeet, zonder noch het wezen der ziekte, noch de gehalte der middelen, werkelijk te kennen, en zonder eenen anderen maatſtaf der graden van datgene, wat werken, en waarop gewerkt worden moet, te hebben, dan hem zijne invallen, die hij philoſophiſche beſpiegeling noemt, aanbieden. Deze beſpiegeling heeft eindelijk in onze dagen tot eene

Em-

Empire gevoerd, die grover is dan zij immer onder de Artſen plaats had. De geneesmiddelen, bij voorbeeld: ſchorſen, harſen, zaden enz. werken niet meer zoo als de ondervinding ons leerde, maar zij beantwoorden aan even zoo vele werkzame beginſelen, die, als ſtofzielen afgebeeld, in het ligchamelijke wezen verzonken ſchijnen. De ſchorſen werken gelijk de metalen, en alle zaden zijn als voortbrengſelen eener hoogere herſchepping in den eigenlijken zin bedwelmend. (*narkotisch.*) Daar geeft een ander, ſteunende op de leer van het beſtendige galvanismus, hetwelk in ons ligchaam plaats heeft, zijne geneeskundige voorſchriften in algebraiſche formulieren — alle echter bewijzen, dat hun weten ſtukwerk, en hunne geneeswijze voor een gedeelte veel grovere empirie is, dan die, waartoe zich het gezonde menſchenverſtand aan de hand der ondervinding verheft!

V.

DE METHODICI.

§ 38.

Derzelver ontſtaan. Stelſel van ASCLEPIADES (100 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS.)

De zetel der wetenſchappen was nu uit *Griekenland* naar *Rome* verplaatst. Hier, bij de toenmaals beſchaafdſte natie, maakte ASCLEPIADES met een nieuw geneeskundig ſtelſel een ſchitte-

 rend

rend geluk; hij ſtelde zich tusſchen de Dogmatici en de Empirici, verwierp de geestige, bovenzinnelijke krachten, welke de eerſten in de phyſiologie en pathologie nog eenen zoo grooten werkkring aanwezen, en verzette zich tevens ook met magt tegen de ontaarde grove Empirie. Op deze wijze leide hij den grond tot de leere der Methodici, welke naderhand zijn leerling THEMISON verder uitbreidde.

De philoſophie der kleine ligchamelijke deeltjes, welke wij reeds bij de vroegere bewerkers der geneeskundige theorie aantreffen, maakt ook de grondſlag van ASCLEPIADES ſtelſel uit. Door de toevallige vereeniging dier deeltjes tot eene bepaalde geſtalte, is ook het menſchelijk ontſtaan. De beweging derzelve in de hun aangewezene ledige ruimten, maakt de gezondheid of ziekte des ligchaams uit, naar dat zij matig en overeenſtemmend, of onregelmatig is. De fijnſte grondligchamen, die met de *Pneuma* der andere Wijsgeeren eenerlei zijn, (wij zouden thans zeggen, de zuurſtof,) geraken gedeeltelijk uit de verteerde ſpijzen in het ligchaam, gedeeltelijk uit den dampkring in de longen, die de buitenlucht inzuigen. Bij deze wijze van ontſtaan der bewerktuigde levende ligchamen, laat ASCLEPIADES geen bovenzinnelijk wezen, geene wereldziel, kortom geene van de ſtof wezenlijk onderſcheidene, bijzondere kracht werken, maar alle verſchijnſelen en veranderingen, in de bewerktuigde natuur, worden, zoo als in het ſtelſel van REIL (XX), uit vermenging en form der

ſtof-

ſtoffe verklaard. Zoo brengt hij de beſchouwing der levende, bewerktuigde natuur het menſchelijke kenvermogen nader bij, in plaats dat zijne voorgangers die aan hetzelve geheel ontrukt hadden, terwijl zij overal geesten werken lieten.

Na deze veronderſtellingen, vond nu ook ASCLEPIADES den grond aller ziekten in de onderſcheidenlijk afwerkende vermenging der dierlijke ſtof; de onderſcheidingen derzelve lagen in de onderſcheidene betrekkingen der grondligchamen tot hunne ledige ruimten of porien, waardoor dan de ziekten veelvuldig uit ſtuiting, verſtopping, verklaard werden, zoo als het ERASISTRATUS deed (§ 31). Bij deze wijze van voorſtelling, waren dus de vochten als eerſte ziekteoorzaken volkomen buitengeſloten; deze oorzaken lagen altijd in gebrekkige vermenging der vaste deelen, de vochten leden eerst in het vervolg, en konden als dan weder oorzaken van ziekten worden. Daarmede was dan de oude humoraalpathologie in diezelfde enge grenzen terug gewezen, welke men haar onlangs beſtemd had, en het is enkel onkunde in de geſchiedenis, wanneer eenigen deze beperking als een nieuw werk van onze dagen aanzien. Tegen al de overdrevene ſtellingen der eerſte humoraalpathologen, zelfs tegen de criſis, maakte ASCLEPIADES al die tegenwerpingen, welke overeenkomſtig zijne grondſtellingen zijn, zoo als onze nieuwe wijze van voorſtelling.

De Arts geneest de ziekten, niet de natuur! Want wanneer de ziekten uit de beleedigde be-

trekking der oorſpronkelijke ſtof tot ledige ruimte, tot hare porien, ontſtaan, dan moet ook iedere verandering in ziekten in deze wanorde haren grond hebben. De Arts is het, die deze wanorde wegneemt, en hij moet dit op eene ſpoedige, veilige en aangename wijze doen. Ingevolge deze vordering, verwierp ASCLEPIADES de hevige, aanvallende leerwijze der Empirici, inzonderheid de ontlastende middelen, die zoo weinig voor zijne pathologiſche grondſtellingen pasten. Waardoor werken wij het eerst op de geſteldheid en vermenging der dierlijke ſtof? Door de voedſelmiddelen! Het dieet, in deszelfs geheelen omvang, was het dus dat de Romeinſche BROWN zijnen zieken inzonderheid aanbeval; en daar hij reeds met eene verteederde, verzwakte natie te doen had, zoo was het voedende, verſterkende dieet, en wel bijzonder de door hem zoo algemeen aanbevolene wijn, datgeen, waardoor hij bewees, hoe vertrouwd hij met den heerſchenden genius der ziekte was, en waarmede hij zulk een uitſtekend practisch geluk maakte. Offchoon hij in de keuze van eenige ſpijzen, in de opgave der orde, hoedanig die genoten moesten worden, aan velerlei vooroordeelen verkleefd was, zoo is toch over het geheel zijne geneeswijze van zulk eene ſoort, dat zij nog heden tot een voorbeeld dienen kan!

§ 39.

§ 39.

Het Methodische Stelsel.

THEMISON, kweekeling van ASCLEPIADES, THESSALUS, (60 *Jaren na de Geboorte van* CHRISTUS,) CAELIUS AURELIANUS, (230 *Jaren na de Geboorte van* CHRISTUS,) en meer andere aanhangers van de Methodische sekte, breidden van tijd tot tijd de leer van ASCLEPIADES tot een volmaakt stelsel uit, dat den naam van het Methodische, of der Methode, verkreeg. De grondtrekken van hetzelve zijn de volgende:

THEMISON zocht, zoo als zijn leermeester, een middelweg, die tusschen de klippen van het overdrevene Dogmatismus en de grove Empirie door moest voeren; deze noemde hij zijne methode. Met dit oogmerk gaf hij op de verder afgelegene oorzaken der ziekten geen acht, om hare namen daarnaar te bepalen, maar hij zocht de betrekkingen in het menschelijk ligchaam zelf op, welke onderscheidene ziekten gemeenschappelijk hebben, derzelver gelijkheden of overeenkomsten. Zoodanige nam hij, volgens de lessen der philosophie der kleine ligchamelijke deeltjes, niet meer dan drie aan: — 1 De menigte en de beweging der grondligchamelijke deeltjes wordt overwegend, zij treden te nabij elkander, de ledige ruimte wordt te gering, de porien zijn verstopt. Daaruit ontstaat *spanning*, *strictuur* (*strictum*,) welke het gemeenschappelijke der eerste groote klasse van ziekten uitmaakt. — 2. Heeft het tegenovergestelde geval plaats; de menigte en de beweging der

der deeltjes vermindert, zij verwijderen zich te zeer van elkander, en laten vele ledige ruimte, groote en wijde porien, *ſlapheid*, (*laxum*,) is daarvan het gevolg; zij grondvest het wezenlijk karakter der tweede klasſe van ziekten. Tusſchen het *ſtrictum* en *laxum*, in de behoorlijke menigte, vermenging en beweging der ſtof, in hare juiste betrekking tot de ledige ruimte, beſtaat de gezondheid. — 3. Eene derde klasſe van ziekten is *gemengd* (*mixtum*), de zieken lijden aan eenen toeſtand, welke uit ſpanning en ſlapheid zamengeſteld is. — Daar de beſtemming dezer drievoudige natuur der ziekten op redelijke begrippen rust, waarin dus het Methodiſche ſtelſel op het Dogmatismus uitloopt, zoo zocht men zinnelijke kenteekenen op, waardoor zich het *ſtrictum*, *laxum* en *mixtum* in ieder geval aanmerkelijk maken zou; waar uitwaſemingen onderdrukt en de deelen gezwollen waren, daar nam men het eerſte aan; uitvloeijingen en te zamengevallene geſteldheid der deelen, duidde op het tweede enz. Dikwijls werd intusſchen de natuur eener ziekte naar zeer willekeurige veronderſtellingen bepaald. Vele plaatſelijke ziekten en de gemoedsziekten, werden door de Methodici afzonderlijk in bijzondere klasſen verdeeld, daar zij zich onder de overige afdeeling niet brengen lieten.

De Methodici hadden ſlechts *drie* geneesmethoden, die zij, zonder de verſcheidenheid van bijzondere ziekten in aanmerking te nemen, enkel naar het algemeen karakter, onder welke het ge-

geval die ſchikte, gebruikten. Waar ſpanning was, daar werd *verſlapt*, waar verſlapping was, daar werden *zamentrekkende middelen* gebruikt; daar men intusſchen op deze twee wegen dikwijls niet uitkwam, zoo gaf THESSALUS nog eene derde geneeswijze, de *metaſyncriſis*, op. Zij had het doel, de gebrekkige betrekking der ſtof tot de ledige ruimte, dat men niet nader bepalen kon, door zeer werkzame middelen geheel om te ſcheppen, de tegenwoordige vermenging op eens weg te nemen, en eene nieuwe in hare plaats te ſtellen. Daarom heet deze Methode *recorporatie*. — Tot verſlapping en zamentrekking, bediende men zich van zeer doelmatige, inzonderheid diaëtetiſche middelen, welker keuze en ſchikking, hoedanig zij gebruikt worden moeten, men zeer omſtandig bepaalde. De metaſyncriſis werd door eene naauwkeurig vastgeſtelde afwisſeling met vasten, een matig en goed, voedend, verſterkend dieet, door afgemetene ligchaamsbewegingen, door zalven, wrijven, baden, door ſcherpe dingen, bij voorbeeld, mostaard, radijs, peper, zeeajuin enz., en door braakmiddelen bewerkt. Men ſchikte dat alles zeer naauwkeurig, en zag daarbij zelfs op de ſtof, waarop de zieke lag, op de lucht, die men met allerlei vlugtige dampen vervulde, op afgemetene bewegingen enz.

§ 40.

De Pneumatici en Eclectici.

Zonder iets uitſluitends te leeren, zochten deze bei-

beide fecten, Dogmatifche, Empirifche en Methodifche leeringen met elkander te vereenigen. De Pneumatici namen weder tot de pnéuma hare toevlugt (§ 28), dat de Methodici verbannen hadden, en verloren zich daardoor in velerlei theoretifche fpitsvindigheden. De *Eclectici*, ook *Epifynthetici* genoemd, ontfloegen zich van alle toen heerfchende partijgeest, beproefden alles en behielden, wat hun goed fcheen. Dat wij flechts op dezen weg, die niet uit de opgevatte gevoelens uitgaat, in de geneeskunde tot volkomenheid geraken, daarvan geeft ons ARETAËUS een bewijs, die in eenen tijd, dat zich alle kunften en wetenfchappen reeds in barbaarschheid begonnen te ontaarden (90 *Jaren na de Geboorte van* CHRISTUS), nog een werk opftelde, dat een voorbeeld van onthouding in het theoretiferen, echte Hippocratifche ondervinding, practifche fcherpzinnigheid, en eenvoudige, verftandige geneeswijze is.

§ 41.

Gevolgtrekkingen.

Door hunne verwijdering van een overdreven Dogmatismus, als van een te ruw, oproerig, empirisch gedrag, door hunne regelmatige practifche handelwijze, door zorgvuldige fchikking van een gepast dieet, en door het bepalen van eenvoudige grondbeginfelen, hadden de Methodici wel eenen onloochenbaar gunftigen invloed op de geneeskunst; — maar zij gaven ons ook een waarfchuwend voorbeeld van de afwegen, waartoe

toe eenzijdigheid en te hoog gedrevene theoretische eenvoudigheid voert. Zonder willekeur en dwang lieten zich onmogelijk alle ziekten onder het *ſtrictum* en *laxum* brengen; het *mixtum* was eene klasſe tot noodhulp, waarin men alles willekeurig ſtelde, wat onder de overige klasſen niet paste; willekeurig moest dus ook de geneeswijze in zulke gevallen zijn, welke bij de *metaſyncriſis* zelfs op de grofſte Empirie uitliep, op eene blinde proeve, wat er bij eene omwenteling misſchien van komen mogt, wanneer de ziekte op den gewonen weg niet genezen wilde. Daar men intusſchen ook bij deze revolutie voorzigtig te werk ging, zoo kan zij allezins in hardnekkige, ingewikkelde, langdurige ziekten, waarvoor zij ook ſlechts beſtemd was, dikwijls voordeelig genoeg geweest zijn; gelijk zij ook nog tot op dezen dag is, daar ons niets anders overig blijft.

Geeft men bij de beoordeeling eener geneeskundige theorie, zoo als billijk is, dat tijdperk terug, wat haar toebehoort, het onvolmaaktere, zoo wel als het volmaaktere, dan is de overeenſtemming der Methodiſche leere met de Browniaanſche onloochenbaar. Gelijke grondſtellingen, gelijke voortreffelijkheden, gelijke fouten, gelijke afwegen tot misverſtand en misbruik. Daarvan in het vervolg (XXI).

VI.

VI.

STELSEL VAN GALENUS.

§ 42.

Voorstelling van hetzelve.

Een eigendommelijk stelsel had GALENUS niet. Het was de oude leer der dogmatici (III.), welke hij verder uitbreidde en haar zoo met spitsvindigheden, hypothesen, onderscheidingen en namen overlaadde, dat daaronder eeuwen lang de geest der ware heelkunde verdrukt werd. Toen hij optrad (160 *Jaren voor de Geboorte van* CHRISTUS), was onder de twisten der Hippocratici, Empirici, Methodici, Pneumatici enz., en onder den handel, welke een heer van kwakzalvers te *Rome* dreef, de ontaarding der kunst ten hoogsten toppunt gestegen. Tegen deze ongeregeldheid verzette hij zich wel is waar, daardoor, dat hij bij alle gelegenheden zijne kunstgenooten op HIPPOCRATES terug wees, wiens leeringen hij op het breedvoerigst verdedigde; daarbij bleef hij echter niet staan, maar trok nu een theoretisch gebouw op, dat alle gebreken, waarvoor zoodanig iets ooit vatbaar is, in zich vereenigde. Wat de ondervinding leerde, wat de natuurlijke eenvoudigheid der kunst vorderde, dat verstikte bij hem onder den last zijner alomvattende geleerdheid. FREDRIK HOFFMAN had derhalve geheel geen

geen ongelijk, wanneer hij de wijsheid van GALENUS eene *nominalis medicina*, *pure scholastica et phantasiæ tantum filia* (*) noemt.

Hoe zeer zich GALENUS ook tegen alle secten verzet en geene gehechtheid aan een derzelver toonen wil, zoo is het toch de onbuigzaamste sectengeest, die in zijne leeringen heerscht. Het overoude Pneuma is hem alles in allen, waardoor de veranderingen in gezonden en zieken toestand bewerkt worden. Daarmede alleen niet te vreden, en een vijand van alle wijsbegeerte der ligchamelijke deeltjes, neemt hij in het menschelijk ligchaam drie algemeene hoofdkrachten aan, *levenskrachten*, *dierlijke* en *natuurlijke*, waarvan de eersten in het hart, de tweeden in de hersenen, de derden in de lever, hare zitplaats zouden hebben, en die hij op eene zeldzame wijze onderscheidt. In de bijzondere verrigtingen is dan weder de *aantrekkende*, *aanhoudende*, *veranderende* en *uitdrijvende* kracht, de van alle tijden bij alle denkende artsen zoo kwalijk beruchte *vis attractrix*, *retentrix*, *alterans* en *repultrix*, werkzaam; en men ziet wel, dat een stelsel, dat zoo vele krachten ten dienste staan, de bevredigendste verklaring aan alle slechts mogelijke dingen gemakkelijk geven kan! GALENUS had echter daaraan nog niet genoeg.

Ook de oude vier hoofdstoffen werden de steunsels zijner leere; van haar ieder in het bijzonder hangen de *eerste*, van hare vermenging de *tweede hoedanigheden* der ligchamen af. De *vis attrac-*

trix,

(*) *Med. rat. syst. Tom.* I. *p.* 16.

trix, *repultrix &c.* heerſchen en beſturen met deze hoofdſtoffen, en met haar ſtemmen overeen de vier kardinaalvochten des menſchelijken ligchaams, het bloed, de ſlijm, de geele en de zwarte gal. Het bloed is nog niet tot op den graad der tweede hoedanigheden gemengd, maar in ſlijm is het water, in de gal het vuur, en in de zwarte gal de aarde uitſtekend. De ziekte is hem een tegennatuurlijke toeſtand, of der eenvoudige deelen, of der eenvoudige organen. De ziekten der eenvoudige deelen ontſtaan grootendeels uit de onevenredigheid der hoofdſtoffen. Deze beſtaat of daarin, dat alleen eene hoofdſtof in overvloed voorhanden is, of twee te gelijk. Op deze wijze ontſtaan, naar het getal der hoofdſtoffen, acht onderſcheidene ſoorten van gebrekkige vermenging, terwijl koude, warmte, vochtigheid en droogheid, het wezenlijk karakter van iedere ziekte bepalen. De gebreken der organen beſtaan in getal, figuur, hoedanigheid, ligging, ſcheiding enz. Volgens dit humoraal ſtelſel vormde GALENUS de leer der volbloedigheid, der rotting, der koorts, der ontſteking enz., zoo als wij die bijna tot op dezen dag in de ſcholen der artſen aantreffen.

De geneesmiddelen hebben ook, naar de opgave der hoofdſtoffen, hare eerſte en tweede hoedanigheden; hare zinnelijke eigenſchappen bepalen dus hare werking. Nu hadden wel reeds de vroegere ſcholen alle geneesmiddelen in koude, warme, vochtige en drooge onderſcheiden, maar dat was onzen GALENUS niet genoeg; van iedere hoedanigheid bepaalde hij vier graden, zoo dat

er bij voorbeeld middelen waren, die in den eersten, anderen die in den tweeden, weder anderen die in den derden, en eindelijk zoodanigen, die in den vierden of hoogsten graad, koud, warm, vochtig of droog waren. Vele dingen hadden twee hoedanigheden, waren in onderscheidene graden warm en droog, vochtig en koud enz. Behalve deze eigenschappen werkten de geneesmiddelen dan weder op de werktuigen, zoo als het derzelver *vis attractrix*, *repultrix etc.* met zich bragt, en na al deze veronderstellingen werden zij gemengd en den zieken voorgeschreven. In de nieuwste leer, volgens welke aan de *vier* beginselen, die de zielen der stof van ons organismus verbeelden, aan het aardbeginsel, (ook de koolstof en het Magnetismus genaamd) aan het licht, het uit zon en aardbeginsel te zamen gestelde beginsel, aan de vuurziel der Natuur, de zuurstof, even zoo vele stoffen in de Natuur beantwoorden, zoo dat gelijken gelijke voortbrengen, herleeft openlijk het inzigt van GALENUS. Deze geneest door warme middelen de koude, door vochtige de heete ziekten — gelijk wij door metalen.

§ 43.

Gevolgtrekkingen.

Dat is dat merkwaardig stelsel, dat veertien volle eeuwen, in de scholen der artsen, als het hoogste goed aangezien werd, welks aanzien en gezag boven alles ging, waar naar men zich in de theorie, zoo wel als in de practijk, als naar

eene onveranderlijke wet, rigtte, en dat ſlechts de beide laatſte eeuwen wel doen beven, maar toch nimmer geheel uitroeijen konden. Wel verre van der echte empiriſche kunst eenig waar voordeel toe te brengen, verhinderde dit ſtelſel de Artſen, om in hun vak vorderingen te maken, verlamde hun waarnemingsgeest, ſtelde ſpitsvindigheid in de plaats van nuttige ondervinding, kortom, het veroorzaakte in volle mate die ſchade, welke ſlechts altijd een op valſche, willekeurig aangenomene veronderſtellingen zich ſteunend dogmatismus veroorzaken kan, wanneer het zich in de zinnenwereld tot dictator opwerpt, en het aanzien van zoodanig een, eeuwen lang, met onbuigzame ſtrengheid ſtaande houdt.

VII.

STELSEL VAN PARACELSUS.

§ 44.

Ontſtaan van hetzelve. (1525.)

Langer dan duizend jaren had men, onder de onguunſtigſte omſtandigheden, doorgebragt, om de *Galeniſche* leer door het ruwſte bijgeloof en door astraliſche, theoſophiſche, kabbalistiſche onzinnigheid te ontſieren; oosterlingen met verbrande herſenen, onwetende monnikken en ſcholastike philoſophen, hadden der geheele geneeskunde eene geſtalte gegeven, welke haar bij het gezonde men-

menschenverstand in ieder opzigt onverdraaglijk maken moest; — nu ontstond in PARACELSUS eene nieuwe, magtige kracht, welke het geheele oude gebouw dreigde in te storten, en een nieuw in deszelfs plaats beloofde te stellen. De groote vermeerderingen van den voorraad der geneesmiddelen, de nieuwe, of toch onder eene nieuwe gestalte verschijnende, ziekten, vooral de venusziekte, de gestadig algemeener wordende kennis met andere en nieuwere geschriften, vervolgens ook de rigting der beschaafdheid, welke zij door groote staatkundige gebeurtenissen, door de ontdekking van *Amerika* enz. verkreeg, en eindelijk de ontwakende voorkeuze voor scheikunde: dit alles moest eene gisting in de voorhanden zijnde kundigheden en gevoelens voortbrengen, moest het oude stelsel zoo doen beven, dat geheel nieuwe gestalten te voorschijn kwamen. PARACELSUS was de eerste, die zijne door schoolsche monnikswijsheid in den slaap gewiegde en zacht op hunnen misvormden ARISTOTELES en GALENUS sluimerende tijdgenooten, op eene geweldige wijze, met deze nieuwe gestalten verschrikte. Een in eenen zeldzamen graad ruw, onwetend, onbeschaafd, eigenbelangzoekend man — eigenschappen die PARACELSUS met meer hervormers gemeen had, — deed met zijne leere den geheelen toenmaligen geleerden aardkloot beven!

§ 45.

Leer van PARACELSUS.

Een Man zonder eenige wetenſchappelijke vorming kon geen ſtelſel hebben. Zijne in groote verwarring en met de in het oogloopendſte tegenſtrijdigheden voorgedragene leere, is op zich zelve theoſophiſche onzinnigheid, zoo als het eenen vervaardiger van den ſteen der wijzen toekomt. „ Vijfderlei oorſprong zijn 't, waaruit een ieder oorſprong aller ziekten te maken heeft, geweldig dezelve te banen, zoo vele ziekten ooit of ooit in de wereld geweest zijn, en nog zijn, en worden. Vijf ſtuk, dat is, vijf *Entia* zijn 't, waaruit een voor ieder alle ziekte toekomſtig zijn. Het eerſte *Ens*, waaraan wij onderworpen zijn, is de kracht van het geſternte, heet *Ens Aſtrorum*, want het geſternte in het lijf heeft eene kracht en een wezen, hetzelve is voor ons lijf geweldig, zoo dat het lijf moet afwachten en nemen, wat het geſternte in ons werkt. De andere magt, die ons geweldiglijk regeert, en ons in ziekte brengt, is het *Ens Veneni*. Nu werke men, zoo nu het geſternte geene ſchade in ons doet, en gezond in ons is, zoo mag ons het *Ens Veneni* ombrengen, wij zijn hetzelve onderworpen, moeten dat afwachten, en mogen ons dat niet afweren. Het derde is een geweld, dat ons ons ligchaam krenkt en verzwakt, offchoon die twee *Entia* in ons goed zijn en gelukkig, dit heet het *Ens Naturale*. De *Ens* is dat geen, wat ons eigen ligchaam ziek maakt door zijne dwaling, en door zich

zich zelf te verbreken. Het vierde *Ens Spirituale*, zegt van de geweldige geesten, die ons lijf krenken en verzwakken, en het geweld hebben, en wij dat verwachten moeten, en nemen de ziekte op ons lijf als zij ons die toevoegen. Het vijfde *Ens*, dat ons ons lijf krenkt, zoo ons de anderen alle gelukkig en gezond bijſtaan, is *Ens Dei.*" — Iedere ziekte kan nu, volgens deze ætiologie, eenen vijfvoudigen oorſprong hebben: „ Dus redeneren wij, dat ons ligchaam aan vijf *Entibus* onderworpen is, en een ieder *Ens* alle ziekten onder hem heeft, en geweld met hen over ons ligchaam. Want het zijn vijfderlei waterzucht, vijfderlei geelzucht, vijfderlei koorts, vijfderlei koudvuur, insgelijks ook anderen."

Hoe onverſtaanbaar, gedeeltelijk onzin nu ook het meeste is, wat PARACELSUS van dezen vijfvoudigen oorſprong aller ziekten leert, zoo ſchijnt toch hier en daar een helder, gelukkig denkbeeld door. Slechts een voorbeeld: „ Gij zult dus weten dat vijfderlei pestilentie zijn: niet geſproken van hare natuur, wezen, vorm en geſtalte, maar van hare afkomst, wanneer zij geboren worden, zij zijn daarna hoe zij willen. *Ens* is een oorſprong, of een ding, welks geweld het ligchaam heeft te regeren. Maar gij (de aanhangers van het heerſchend gevoelen) houdt u alzoo, en dwalende in dat tegen ons, dat gij ſtelt, dat alle pestilentie uit de *Vochten* ontſpringt, of uit dat, dat in 't ligchaam is: daarin dwaalt gij. Gedenkt aan dat, wat dat zij, dat het ligchaam vergeeft: en niet hoe hetzelve vergeven

daar ligt. Gedenkt ook niet, dat alle ziekten, of eene, uit het ligchaam alleen, van zelfs komt. Het ligchaam moet ontftoken zijn, of iets dat het veroorzaakt: want hij geeft zich zelf tot geen oorzaak, tot geene ziekte. — Daarom is er vijfderlei vuur over het lijf: terwijl het lijf moet wachten, welks vuur hem betreedt, en hem eene ziekte maakt. Daarop moet de Arts gedenken, zoo hij een *Verlamden* heeft, welk vuur, welk *Ens*, die verlamming veroorzaakt heeft. Ieder Arts die dat niet verftaat, die is een blinde," enz. — Wat heeft PARACELSUS hier niet al gezegd, dat ten zijnen tijde ongehoord fcheen! De ziekten ontftaan niet uit het ligchaam alleen, maar zijn gevolgen van uiterlijken invloed; deze invloed bepaalt de natuur der ziekten, niet de gebreken in de vochten; naar dezen invloed bepalen wij de natuur der pest, niet naar het bederf des bloeds, het gevolg is, wanneer het ligchaam vergeven ligt; bij de genezing der ziekten heeft de Arts niet zoo zeer op hare verfchijnfelen te zien, als veelmeer op dat, wat de voorafgegane oorzaken in het ligchaam voortgebragt hebben enz. Heeft men dat alles niet, in de overdrevenfte uitdrukkingen, als ontdekkingen van onze dagen geprezen?

Het menfchelijk ligchaam laat PARACELSUS uit drie zelfftandigheden beftaan: ,,Het allereerst, moet de Arts weten, dat de mensch gefteld is uit drie zelfftandigheden. Drie zijn de zoodanigen, die eenen iederen zijn *Corpus* geven: dat is, een ieder *Corpus* beftaat in drie dingen. De namen dezer

drie dingen zijn dus: *zwavel*, *kwik* en *zout*. Deze drie worden zamengefteld, alsdan heet het een *Corpus*, en hetzelve wordt niets bijgedaan, dan alleen het leven, en deszelfs aanhangfelen." — Uit deze drie zelfftandigheden leidt nu PARACELSUS gezondheid en ziekte af; in het eerfte geval is alles in behoorlijke betrekking vermengd; in het tweede komen afwijkingen in de betrekking en in de vermenging voor: „ Daarom zoo moet de Arts dat weten, dat alle ziekten in de drie zelfftandigheden liggen, en niet in de vier elementen; deze drie dingen alleen moet de Arts weten en erkennen: want daar in ligt de oorfprong van alle ziekten." — Wij hebben dus, volgens PARACELSUS, met fulphurifche, merkuriale en zoutachtige, buitendien echter ook nog inzonderheid met vitriolifche, tartarifche en dergelijke ziekten te doen, zoo als zijne door alchemie bedorvene verbeelding die fchiep. De geneesmiddelen, meestal op de wegen der alchemie bereid, zouden de gebrekkige betrekking des *fulphurs*, des *mercurius*, *tartarus* enz. verhelpen.

PARACELSUS is er verre af, om deze theorie geheel getrouw te blijven; overal mengen zich zijne godsdienftige, geheimzinnige invallen, zijne alchimistifche wijzen van voorftelling, en wat maar immer zijne theofophie onzinnigs voortbrengen kon, mede in. Zeer dikwijls wordt hij geheel onverftaanbaar, en het beloont de moeite niet, den zin of onzin zijner nieuwgefchapene uitdrukkingen, (indien zij werkelijk eenigen zin hebben moeten) uit te vorfchen. Zijn *Idechtrum*, *Domor*

Cagastrum, *Relolleus*, *Evester*, *Trarames*, *Leffas*, *Stannar*, *Perenda*, *Dualech*, en ontelbare dergelijke woorden, die voor den lezer bij alle gelegenheden aanſtootelijk zijn, zijn al te weinig naar onzen ſmaak, dan dat men zich gaarne daarmede bezig houdt. Nog minder willen wij den dweeper in zijne werkplaats, waar hij den ſteen der wijzen vervaardigt, of in het rijk der geesten, bij wie hij raad en hulp zoekt, volgen.

§ 46.

De invloed van PARACELSUS *op de geneeskunde.*

De waarheid en nuttigheid der nieuwe leere was het, na de opgegevene proeven, zeker niet, waardoor PARACELSUS zoo magtig op omkeering der kunst werkte, en haar zoo heilzaam in beweging bragt. Men heeft den Man nu overdreven geprezen, dan eene even zoo overdrevene veroordeeling over hem uitgeſproken, zeer zelden echter zijn ware verdienſte bepaald. Na eigen naauwkeurig onderzoek in zijne ſchriften, geloof ik het volgende, zoo ver het plan dezer verhandeling zulks veroorlooft, als zeker te kunnen opgeven:

1. Met eene ruwheid en kracht, waarin PARACELSUS nog door geenen hervormer overtroffen, door eenige nieuwen naauwelijks bereikt geworden is, verklaarde hij zich overal tegen de heerſchende humoraal-pathologie en tegen de daaruit afgeleide ſtellingen en geneeswijzen. Dat wilde in eenen tijd, dat de geheele geneeskundige we-

wereld vast aan haren GALENUS en aan de vier hoedanigheden hing, veel zeggen! De geheele geneeskundige geleerdheid van zijnen tijd, die zoo zeer in zinnelooze ſchoolgeleerdheid ontaard was, maakte hij verachtelijk, en toonde, dat de waarneming van den uitwendigen invloed op de ligchamen, en deszelfs werking op dezelve, de eenigſte weg was, langs welken men in de geneeskunde ware vorderingen maken kon. Hierdoor was dan het oude ſtelſel zeer ondermijnd; en wanneer PARACELSUS ook geen beter in deszelfs plaats ſtelde, zoo was toch reeds daardoor veel gewonnen, dat hij het gezag der oude leeringen aanviel, en ten minſte door een tot dusverre ongehoord voorbeeld bewees, dat men aan dingen twijfelen kon, die eeuwen lang voor uitgemaakte waarheden gehouden waren. De geest van onderzoek werd nu bij menigeen opgewekt, hij geraakte op gebrek der kunst, en de poging, dit te verhelpen, was gaande gemaakt.

2. Bij de grootſte onzinnigheid heeft PARACELSUS vele heldere, vruchtbare idéen, welke eenen diepen blik in de natuur en de behandeling der ziekten, aantoonen. Ik mag mij hier, waar wij van de ſtelſels der Artſen over het algemeen ſpreken, met bijzondere onderwerpen niet inlaten; buitendien liet zich ligt aantoonen, hoe wezenlijk hij de ſchoolſche geneeswijze van zoo menige ziekte verbeterde. De venusziekte, welke aan de toenmalige Artſen, door hunnen GALENUS en ARISTOTELES in overeenſtemming te brengen, veel ondankbare moeite gaf, kan hier als het

voor-

voornaamſte voorbeeld dienen. De zekere geneeswijze derzelve is bijna alleen van onzen PARACELSUS afkomſtig!

3. Zijn werk is vervolgens de eigene ſcheikundige beſchouwing der veranderingen in het menſchelijk ligchaam, en de bewerking der door de ſcheikunde te vervaardigen geneesmiddelen, inzonderheid uit de metalen, waarin de volgende tijden hem veel te danken hebben. Deze groote bron onzer werkzaamſte en onontbeerlijkſte artſenijſtof was voor PARACELSUS, waar de geheele pharmaceutiſche kunst in zeldzame en overladene vermengingen der geneesmiddelen beſtond, zoo goed als geheel niet geopend. Hij opende dezelve; en offchoon onder zijne handen veel alchemistisch tuig daaruit voortkwam, zoo hebben de nakomelingen haar toch voortreffelijk weten te zuiveren.

Na dit alles was de invloed van PARACELSUS, op de geneeskundige theorien en ſtelſels, niet gering! Had hij ook verder niets gedaan, dan wat hij in de volgende plaats uitdrukt, dan ware hij reeds daardoor de weldoener van zijnen tijd geworden. Hij zegt namelijk in zijne beste ſchriften, (*Labyrinthus Medicorum Errantium*, waarin hij de boeken opgeeft, waaruit de Arts zijne kunst zoeken en leeren moet): „Dewijl dat geſchreeuw over mij gaat, dat ik diegene ben, die, daar ik in de artſenij valle, de regte deur niet inklimme, zoo als dat behoort, wil ik mij verantwoorden, en dat alzoo: Zegt mij, wat is in de artſenij de regte deur ingegaan? Door

AVI-

AVICENNA, GALENUS, MESU, RASES &c., of door het licht der natuur? Want daar zijn twee ingangen: een ander ingang is in de gemelde boeken, een ander ingang is in de natuur. Nu is het billijk, dat er een overzigt gehouden worde, welke deur de ingang zij, welke niet? Namelijk, die is de regte deur, die het licht der natuur is, en de andere is boven het dak ingeklommen, want zij ftemmen niet overeen. Anders zijn de *Codices Scribentium*, anders het *Lumen Naturæ &c.*" — Wie in de zestiende eeuw zoo de Artfen naar het licht der natuur verwees, die verwierf zich daardoor eene onfterfelijke verdienfte bij hare kunst. Het is te bejammeren, dat PARACELSUS deze verdienfte door zijne overige groote gebreken zoo zeer verdonkerde, dat hij met eene ftormende hand afbrak en niet weder opbouwde; hij zou buitendien vroeger eene gelukkige omwenteling der geneeskunde bewerkt hebben! Maar zijn geest bezweek onder datgene, wat in zijnen tijd voor de hoogfte wijsheid gold, onder theofophie en kabalen.

§ 47.

Bewerking van de geneeskundige theorie, volgens PARACELSUS.

Iedere omwenteling brengt twistende partijen voort; zoo ook de door PARACELSUS geftichte. Langs drie onderfcheidene wegen zochten nu de Artfen het heil hunner kunst: 1. Het grootfte gedeelte week nu geen letter van de

door

door GALENUS voortgebragte leer af, en verzette zich met alle kracht tegen eene nieuwheid, welke zich allezins van meer dan eene verderfelijke zijde toonde. 2. Een ander gedeelte vormde geheel eene *Paracelſiſche* ſekte, welke weldra de onzinnigheid van haren meester rijkelijk vermeerderde met alles, wat ſpagijriſche kunst, magie, theoſophie, godsdienſtige en rozenkruiſiſche dweeperij, geesten- en hekſengeloof, aanbood. Van deze zijde heeft PARACELSUS onbetwistbaar der algemeene verlichting beletſelen in den weg gelegen, welke in drie eeuwen niet volkomen uit den weg waren te ruimen. 3. De verſtandigſte en opgeklaardſte Artſen kozen andermaal de partij der Eclectici (§ 40.) en zochten de oude leere met de nieuwe te vereenigen; eene gelukkige gedachte, welke zij volgens de inzigten en de denkwijze van hunnen tijd daarſtelden, en van welken tijd zich vooral het doelmatig gebruik der ſcheikunde in de geneeskunde dagteekent.

VIII.

HELMONTS STELSEL.

§ 48.

Ontſtaan van hetzelve. (1600.)

In deze gisting der gevoelens (§ 47) vond HELMONTS doordringende geest eene nieuwe baan. Even afkeerig van de leer van GALENUS, inzonderheid van alle humoraal-pathologie, als van de

de grove dwalingen van eenen PARACELSUS, die hem echter tot eenen hervormer maakte, maar niet vrij van alchimistische, mystieke grillen, van eene geneigdheid tot droomuitleggerij, tot magische genezingen enz., gaf hij een stelsel op, waarin zich wel alles weder om het aloude Enormon draait, waarin wij echter een zeer groot gedeelte van de verbeteringen der kunst aantreffen, welke de onwetendheid als een eigendom onzer dagen heeft opgegeven. Wat slechts ooit met waarheid tegen de overdrevene vochten-pathologie en tegen het grove practische misbruik, waartoe zij aanleiding gaf, gezegd kan worden, dat alles heeft HELMONT onzen tijdgenooten, voor twee volle eeuwen, voorzegd!

§ 49.

HELMONTS *Pathologie.*

Van het diepe doorzigt van HELMONT in de Natuur- en Scheikunde, zoo wel als van zijne voor een gedeelte zeldzame physiologische gevoelens, kan hier niet breedvoerig gesproken worden. In gezonden en zieken toestand des menschelijken ligchaams hangen alle verschijnselen van een geestig, van de hoofdstoffen onderscheiden en onafhankelijk, wezen af, dat hij *Archäeus* noemde. Deze *Archäeus* vormt, door middel van eene *gest*, die echter noch eene zelfstandigheid noch een bijkomend toevoegsel is, maar door hare geur den *Archäeus* lokken wil, alle ligchamen. Water is de eenigste Hoofdstoffe, de ware grondstoffe al-

aller dingen, waaruit de *Archäeus* ſchept; deze alleen is de grondſlag van alle leven, van alle verrigtingen van bewerktuigde ligchamen, waaruit hij eerst bij derzelver aanwezen verdwijnt. Hij heeft zijne zitplaats in de maag en door hem verkrijgt de mensch met de geestenwereld eene zeer naauwe verwantſchap. Behalve de maag beheerscht de *Archäeus* de milt, en deze beide ingewanden bezitten in het ligchaam het TWEEMANSCHAP, het eene kan zonder het andere niet werken.

Noch in de vier hoofdvochten, noch in een aanleg, noch in de inwerking van uitwendige dingen, is de oorſprong der ziekten te zoeken, maar het lijden van den *Archäeus*, de ſchrik, de toorn en alle zijne hartstogten zijn de naaste oorzaken van alle ziekten. De meeste, welke hunne zitplaats in bepaalde deelen hebben, ontſtaan uit eene dwaling des *Archäeus*, die zijne gest uit de maag naar andere deelen verplaatst. Zoo werkt de *Archäeus* bij de jicht op de geledingen; zoo is hij bij de borstontſteeking woedende en beſchikt ſcherpe zuren in de longen; zoo verhindert hij in zijnen toorn bij de waterzucht de afſcheiding der pis enz. De oorzaken der koorts werken noch op het maakſel of de menging der deelen en vochten, maar zij beleedigen den *Archäeus*; de koude is de toeſtand van den verſchrikten of den bevenden *Archäeus*; de hitte beſtaat in zijne woedende en buitenſporige handelingen. Men zette nu in plaats van den *Archäeus* levenskracht of opwekbaarheid, en drage de zinnebeeldi-

dige taal in de gewone over, dan zal HELMONT van de nieuwere wijze van voorſtelling niet zeer afwijken. Wat hij van de afwezigheid der rotting in het levend ligchaam, van het bederf der vochten in het algemeen als gevolgen van onbehoorlijke werkingen des *Archäeus*, voor het ontſtaan der ontſteeking uit eenen Prikkel, (die hij *ſpina* noemt, en dezelve altijd met een in den vinger geſtoken doorn vergelijkt,) van het onderſcheid tusſchen plaatſelijke en algemeene ziekten, en van vele andere gewigtige onderwerpen zegt, — dat alles ten minſte is niet veel van datgeen verwijderd, wat nieuwere Schrijvers daarover geſchreven hebben (*). En wanneer men overal bij

(*) Daarvan ſtrekke dit, onder anderen, ten voorbeeld: Van het zijdewee zegt HELMONT, (furens pleura § 13.) *Ik echter neem in de pleuris eerst den inwendigen beweger of aanzetter*, (de algemeene ſtheniſche diatheſis,) *en daarna, den verſcheurder van het ribbenvlies*, (den plaatſelijken prikkel,) *in aanmerking. Beiden een en hetzelfde uitwerkende; noem ik de pleuris. Het daarheen gevloeide en uitgeſtortte geronnen bloed, beſchouw ik als* VOORTBRENGSEL. — *De doorn* (de prikkel) *derhalve veroorzaakt uit zich zelve het overige. Zinnebeeldig is dus de doorn van de pleuris; en eigenlijk geſproken is de pleuris eene vreemde zuurachtigheid door den Archäeus opgenomen, die wanneer hij dezen ontwijkt* enz. Geven wij dit laatſte den tijd, zoo als het behoort, terug, dan leert HELMONT omtrent de pleuris juist hetzelfde, wat de nieuwe verbeterde geneeskunde zich als haar eigendom wil toeeigenen. Ja deze geneeskunde heeft zoo dikwijls in de bepaling der pleuris dingen genezen, die de aanſtaande leeftijd ons juist zoo moet terug geven, als wij het nu met de vreemde zuurachtigheid in den *archäeus opgenomen* doen. WEIKARD, die ook de geneeskunde wil verbeterd hebben, zegt: „De borstontſteking ontſtaat, wanneer in eenen phlogistiſchen „aanleg ergens eene prikkelende oorzaak intreed, welke de

bij hem van tegen elkander inwerkende krachten in de bewerktuiging, en van den invloed der werktuigen op elkander leest, dan meent men een nieuwere Schrijver voor zich te hebben, die ons het Dualismus der Natuur leert, en de wetten tracht te ontwikkelen, waarnaar beurtelingsche opwekking, antagonismus en andere met soortgelijke uitdrukkingen beteekenende vereenigingen tusschen de werktuigen plaats hebbe.

§ 50.

HELMONTS *Geneeswijze.*

Naar de ziektekundige veronderstellingen moest, volgens HELMONT, in ziekten de booze *Archäeus* weder bevredigd, of de onwerkzame in beweging gebragt, de ijlende op den regten weg te rug gevoerd, zijne ongeregelde werkzaamheid in orde gebragt worden; — om, zonder verbloemde spreekwijze, en in nieuwe woorden, de behoorlijke betrekking tusschen de opwekking en de opwekkende magten te herstellen. Tot dit einde bedien-

„ diathesis vermeerdert, en zoodanig bepaald, dat zij met hare „ voorverkieslijke *onstuimigheid* op de in de borstholte bevatte „ deelen *aanstuit*, waardoor alzoo eene meerder of minder ge„ vaarlijke ontsteking verwekt wordt." *Medic. pract. Handbuch. Zweite Aufl. S.* 28. *in der dritte:* (slechts weinig verbeterde) *Auflage. S.* 19. Wat in deze beschrijving juist zij, stemt woordelijk met HELMONT overeen; maar wat die *voorverkieslijke onstuimigheid, welke aanstuit*, betreft, moge het gezond verstand beslissen, wat zij boven de *pleura furens*, boven de *vreemde zuurachtigheid*, welke de onstuimige Archäeus naar het *ribbenvlies* beschikt, in het kort, boven iedere zich achter het geheimzinnig verbergende Dogmatismus, vooruit heeft?

H

diende HELMONT zich bijzonder van diätetische middelen, en de dieet der ziele was geenszins het laatste stuk in zijn genezingsontwerp. Te gelijk kende hij de krachten van onze werkzaamste geneesmiddelen, als van het heulsap, den wijn, het kwikzilver en van de spiesglas bereidingen enz., en wist van dezelve in de ziekten een voortreffelijk gebruik te maken (*). Het bederf der afgescheidene vochten zocht HELMONT niet volkomen te genezen, omdat zij allen uit gebreken des *Archäeus* ontstonden, dus in de ziekten gee-

(*) Ook daarvan hier een voorbeeld! Naar de leer van GALENUS omtrent de vier hoedanigheden der geneesmiddelen en van de vier graden van eene iedere hunner (§ 42), waartegen zich HELMONT met alle kracht en op de juiste gronden verzette, heeft het *heulsap* eene verkoelende eigenschap. Daaraan sloeg de voorgaande wereld geloof en de Artsen waren steeds daarop bedacht, hoe zij door verwarmende middelen, het koude heulsap zouden verbeteren. HELMONT sprak dit gevoelen tegen en bewees op de beste gronden, dat het heulsap een voortreffelijk, prikkelend, versterkend, den Archäeus bijzonder aangenaam middel was. „ *Waarin*, (hij sprak van de werking des *heulsaps* in de borst,) *deze herstellende of versterkende kracht zigtbaar is. In de eerste jaren heb ik met vreugde en verwondering gezien, dat dit aldus gebeurde, daarna heb ik er mij op toegelegd, om deze herstellende kracht te vermeerderen, de bedwelmende en schadelijke kracht intusschen onderdrukt zijnde enz. Gelukkig is derhalven de zieke, wiens hulpbiedende geneesheer weet het nadeelige uit de Papaver af te scheiden; het opwekkend middel behouden hebbende.* Ons *opium me hercle non sedat*, is dus van ouden oorsprong En wat onlangs onze nieuwe Hervormers van het gebruik des wijns in de koortsen, van de aanwending van het kwikzilver in dezelve, en van vele andere middelen leerden en verzekeren uitgevonden te hebben, voor dat alles kan men bij HELMONT de beginselen zeer gemakkelijk vinden.

II.

geene oorzaken, maar gevolgen waren. Alle werkingen der geneesmiddelen moesten alleen op den *Archäeus*, (op de opwekbaarheid) gerigt zijn wanneer deze in behoorlijke werkzaamheid gebragt was, dan verdwenen de gebreken der vochten van zelfs. Ontlastende middelen behoorden tot dit genezingsplan weinig of bijna niet gebruikt te worden. HELMONT verklaarde zich dus tegen dezelve, in het bijzonder zeer ſterk tegen de aderlating. Zij zijn onnut, omdat ieder bederf der vochten een gebrek des *Archäeus* vooraf vereischt; ſchadelijk, omdat zij verzwakken. Alle juiste grondſtellingen, welke de nieuwſte omwenteling in de geneeskunde omtrent dit gedeelte opſtelde, ſchijnen woordelijk van HELMONT afgeſchreven te zijn. (*Puerilis Humoristarum vindicta cum respond. auct.* § 3-7. *Scholarum Humoristarum ignorantia* § 88, en op talrijke andere plaatſen.)

HELMONTS onvolkomen ſcheikundig doorzigt, hetgeen hij op eene onvoldoende wijze in de geneeskunde aanwendde, zijne ligtgeloovigheid, zijne neiging tot algemeene geneeskunde, tot behoedmiddelen en dergelijken, geven wij aan zijne eeuw toe, en wij vereeren in hem den Man die in 1600 die ſchrede tot volkomenheid der kunst voor een groot gedeelte reeds gedaan heeft, welke men eerst tegenwoordig door eene nieuwe omwenteling bereikt wil hebben.

IX.

IX.

STELSEL VAN SYLVIUS.

§ 51.

Ontſtaan van hetzelve. (1660)

Het noodlot der geneeskundige Theorie, om zelfs bij de ſchoonſte uitzigten, tot hare betere bearbeiding, altijd echter op gevaarlijke afwegen te geraken, ſchijnt onveranderlijk te zijn! Wij hebben gezien, wat er van de echte eenvoudige Hippocratiſche leere, onder de handen der Dogmatici, tot op den tijd van PARACELSUS, geworden is; — gezien, wat er van PARACELSUS, en nog meer, wat uit HELMONTS gelukkige hervorming had kunnen worden. Maar niemand was er, die den geest der groote ziektekundige en practiſche waarheden, welke HELMONT voorſtelde, begreep; zij gingen dus ten onder, om eerst na verloop van tweeduizend jaren, onder eene veranderde gedaante, te voorſchijn te treden. Daar en tegen greep men gretig naar die dwalingen, die beide deze groote Mannen, onder den invloed van den genius hunnes leeftijds, in omloop bragten, en men zette op dezelven de opbouw der geneeskundige Theorie voort. De grootſte en verderfelijkſte dezer dwalingen was de aanwending der Scheikunde van de zestiende en

zeventiende Eeuw! — op de geneeskunde. De grootere zucht voor ſcheikundigen arbeid, hoe raauw zij ons ook van de hoogte afgeſcheiden, waarop de Scheikunde zich thans bevindt, toeſchijnen moest, en een algemeen heerſchende trek, om de bewerktuigde Natuur uit een ſcheikundig oogpunt te beſchouwen, welke door de zeldzame Wijsbegeerte van DESCARTES omtrent de gronddeeltjes zeer ſterk gevoed werd, teelden een geheel nieuw, geneeskundig ſtelſel. SYLVIUS was deszelfs uitvinder. Met eene onvoorbeeldige ſtoutheid, om de willekeurigſte ſtellingen als beſlisſende waarheden vast te ſtellen, vormde hij de Leer van HELMONT van de gest en van de zuren, welke de *Archäeus* hier en elders beſchikte, tot eene Theorie, waarnaar alles op eene verdichte vochten-pathologie uitliep, aan de krachten bijna niet meer gedacht werd, en het ligchaam in het algemeen als eene ſcheikundige werkplaats beſchouwd werd, waarin alles op *zuren* en *alcaliën* ronddraaide. Zoo verre, zoo in het oog loopend tegen alle eiſchen van het gezond verſtand ſtuitend, had men willekeur en eenzijdigheid in de geneeskunde tot hiertoe niet gedreven. En echter werd dit ſtelſel, meer dan eene halve eeuw, het algemeen heerſchende.

§ 52.

SYLVIUS *Ziekteleer.*

Gisting, opbruiſching is het groot ſcheikundig proces, waardoor, zoo wel in den gezonden als zie-

zieken toeſtand, alles begonnen wordt, in de werktuigen tot de verduwing in het hart, in het bloed, in de afſcheidingen enz., overal niets dan gisting; en in de herſenen eene zoodanige duidelijke distillatie, als bij ons met den wijngeest plaats heeft. De voornaamſte gistende ſtoffen zijn het ſpeekſel en het vocht van den alvleeschklier van eene *zure*, en de gal van een *loogzoutige*, natuur. Deze zijn in eene altoos voortdurende opbruiſching, waardoor men, zoo lang zij ordenlijk voortgaat, den gezonden toeſtand behoudt. De grondſlagen der geheele Pathologie, volgen hier met de eigene woorden van SYLVIUS uitgedrukt, opdat men beter zou kunnen oordeelen, hoe voordelig deze Man over zijne uitvinding dacht. „ *Hij die, heden ten da-*
„ *ge, een opgeklaarden geest bezit, en zoo al*
„ *niet uit de gedenkteekenen van ouden en nieu-*
„ *wen tijd, ten minſte op mijn voetſpoor, door eige-*
„ *ne ondervinding weet, dat er ſlechts* twee ſcherp-
„ ten *in de natuur der dingen gevonden worden*
„ *en beſtaan, die tegen elkander geheel ſtrijdig*
„ *zijn; een* zout *en een* zuur loog; *en dat deze*
„ *of zuiverder of minder zuiver zich vereenigende*
„ *of te zamen vloeiende, eene* opbruiſching *en*
„ ſtrijd (*) *geboren worden, welke meermalen*
„ *met*

(*) *Voorzeker in ieder ſtelſel, in het oudſte zoo als bij* HELMONT *en* SYLVIUS, *als bij de meeste van latere dagen, zien wij hoe zich de voorſtellingswijze van eenen ſtrijd in ons bewerktuigd geſtel indrong. Strijd tusſchen krachten en werkzaamheid, waarvan men zich verſchillende denkbeelden vormde, onderhoudt het ligchaam; ſtrijd en kamp bewerken ziekten, en wij genezen dezel-ve,*

„ *met warmte, zelden met koude vergezeld gaat,* „ *deze zal gemakkelijk begrijpen, dat in zooda-* „ *nige eene aandoening,*" (men zette hier wat men wil,) „ *een van beiden of beiden geſteld moe-* „ *ten worden enz. — En opdat ik aantoonen* „ *zou, dat* deze leere der opbruiſching, *door mij* „ *bijzonder voorgeſteld, in de geneeskunde eene* „ *veelvuldige en zeer groote nuttigheid hebbe, heb ik* „ *langdurig, dat is vele jaren, met onze overige* „ *Geneesheren mijne pogingen aangewend om zoo wel* „ *deze aandoening te leeren kennen als te genezen,* „ *tot dat ik eindelijk, daar het Opperwezen mijnen* „ *arbeid genadig gezegend heeft,* beide het ſcherpe „ *in de natuurlijke dingen gevonden en uit derzelver* „ vereeniging *de* geprezene opbruiſching *gevonden* „ *heb. Waaruit ik zoo wel de wijze van het ont-* „ *ſtaan dezer aandoening als die om haar geluk-* „ *kig en ſpoedig genoeg te genezen, allengs ont-* „ *dekt heb, hetgeen ik niet afzonderlijk aan hem,* „ *die mij raadpleegde, maar nu ook aan alle* „ *vrienden zoo wel als vijanden, waardigen en* „ *onwaardigen, offchoon niet geraadpleegd zijnde,* „ *onderrigten zal.*" (*pag.* 615.) Dus namen alle ziekten hunnen oorſprong uit ſcherpte, en het ſtond nu ſlechts aan het goedvinden van den uit-

ye, wanneer wij rust en harmonie herſtellen. SYLVIUS *laat zuren en alkali tegen elkander ſtrijden, wij zuur, ſlik, water, ſtof en meer andere door beſpiegeling geſchapene dingen. Hoe heeft men dus eene op zich zelve reeds zoo oude als herſchapene voorſtellingswijze als het hoogſte doel kunnen aanſtaren, dat de menſchelijke geest nu eerst in onze dagen zou bereikt hebben.*

uitvinder, welke hij uit zure, welke uit loogzoutige afleiden, en aan welke veranderingen dezer fcherpten (bij voorbeeld met een *glutinofum* vermengd) hij geloofd wilde hebben. Zijne beide fcherpten hield SYLVIUS voor groote afwijkingen vatbaar en verklaart daaruit veelvuldig der ziekten onderfcheid: „ *Dit moet men zorgvuldig* „ *in acht nemen, dat de vochten bij hunne ver-* „ *menging opbruifchende niet weinig veranderd* „ *worden naar het onderfcheid in het ftrijdige* „ *vocht, hetgeen volkomen verwisfeld.*" (*pag.* 778.) In de gal ligt de oorfprong der meeste ziekten, bijzonder van de koortfen; zij wordt of zuur, of loogzoutig, en verwekt in het eerfte geval door hare verdikking verftoppingen, in het tweede alle heete aanhoudende koortfen. Een ander groot aandeel aan de ziekten ontftaat uit het gebrekkig opbruifchen der gal met het vocht van den alvleeschkleur. Tusfchenpozende koortfen, Hypochondrie, Hyfterie, onmagt, en alle zenuwziekten, als kramp, trillingen enz. Jicht, pokken en andere uitflagen der huid, de venusfmet, de waterzucht, het graveel enz., zijn allen ziekten van het zuur. Bij de zenuwziekten fpelen de levensgeesten, door hunne waterige gefteldheid, door hunne opbruifching, eene hoofdrol, maar die hoofdzakelijke fcherpte blijft het toch altijd, die deze wanorde fticht. Uit een loogzoutig bederf ontftaan kwaadaardige koortfen.

§ 53.

Geneeswijze van SYLVIUS.

Eene zoo eenvoudige ziektekunde verſchafte eene eenvoudige geneeswijze; hij had er natuurlijk ſlechts twee, de eene tegen de zuren, de andere tegen het loogzout. Tegen de zuren beval SYLVIUS opſlurpende aarden en loogzouten, in het bijzonder, vlugge loogzouten, als *ſal volat. oleoſum*, *ſpir. c. cervi*, en dergelijken; die overal de hoofdmiddelen in zijne practijk uitmaken. Het loogzout werden zuurachtige middelen, verzoete zuren en dergelijken tegengeſteld. De ſterke opbruiſching der gal dempte hij door afvoerende middelen, terwijl de bevordering van het zweet, door zich warm te houden, door vlugtige loogzouten, en door de zoogenaamde giftdrijvende middelen, als Angelika, Contrajerva, Bezoar, Theriak, Diaſcordium, bij hem boven aan ſtond. Aan deze verhittende middelen werden vlijtig abſorbeerende gepaard. Daar en boven was HELMONTS liefde voor het opium op SYLVIUS overgegaan, hij gaf hetzelve of zuiver, of in Theriak, in Diaſcordium of dergelijke mengſels, die zijne tijdgenooten, zoo wel in de ziekten uit zuren, als in die van het loogzout, om de ſcherpten en de opbruiſching te matigen, zoo hoog ſchatteden.

§ 54.

Gevolgtrekkingen.

Met zulk eene verachting, welke anders geen geneeskundig ſtelſel was te beurt gevallen, verwierp men al het door SYLVIUS vastgeſtelde, nadat het gedurende eene halve eeuw in het grootſte aanzien geweest was. Beſchouwt men het onzinnige, en op het levend bewerktuigd geſtel doorgaans niet toe te pasſen, van zijne raauwe ſcheikundige voorſtelling, welke door de ondervinding op geenerleie wijze bevestigd kan worden; ziet men op de willekeurig aangenomene ætiologie, waarop deze even zoo willekeurige geneeswijze gevestigd is, en brengt men in het bijzonder de onuitſprekelijke nadeelen te voorſchijn, welke, eensdeels door het verzuim van zoo vele gewigtige punten, waarop het bij de genezing der ziekten aankomt, anderdeels door de aanwending van de zoo eenzijdige en onbepaalde verhittende zweetdrijvende methode, het menschdom geleden heeft — dan kan die verachting geenszins te ſterk zijn, waarmede een vooruitziend tijdperk deze ſcheikundige droomerijen verſtootte.

De leer van SYLVIUS nogtans biedt, van zijne onbehoorlijke theorie ontdaan, een ander gezigtspunt aan, waaruit zijne geneeswijze als zoo verderfelijk geenszins te voorſchijn treedt, als men gewoonlijk meent. Dat zijne door geheel Europa verbreide blinde navolgers, van de werke-

kelooze aarden en nog meer van de te werkzame prikkelende middelen, groot misbruik gemaakt hebben, wie zal zulks ontkennen? — Maar dit misbruik moet men den ſtichter eener leere, welke de Nakomelingen hadden moeten verbeteren, niet geheel te laste leggen. Is het dan de ſchuld van BROWN, dat er menſchen waren, die zijne grofſte dwalingen verdedigden, en die de opwekkende Methode en het Opium voorzeker niet minder misbruikten als de aanhangers van SYLVIUS hunne verhittende middelen? De zacht opſlurpende aarden bezitten in de geneeskunde eenen zeer grooten, weldadigen werkkring; die uit hoofde eener dwalende theoretiſche voorſtellingswijze niet beperkt kon worden. Nog grooter is de werkkring van prikkelende middelen in kwaadaardige koortſen, en in tallooze andere gevallen van *asthenie*: — SYLVIUS gaf dezelve verkeerd in betrekking tot herſenſchimmige ſcherpten; wij geven ze in betrekking tot de opwekbaarheid. Bij de grootſte verſcheidenheid in theoretiſche voorſtellingen eenerlei methode, eenerlei geneesmiddelen, — eenerlei afwegen tot misbruik! SYLVIUS wist het opium voortreffelijk aan te wenden; hij gaf het zoo en daar, waar onze nieuwe verbeterde geneeskunst het voorſchrijft, ja zelfs in dezelfde menging en form, opium met opwekkende overgehaalde wateren, bij SYLVIUS even als bij ons! Wij roemen in onze dagen dat wij het opium in kleine giften, en ook dikwijls bij tusſchenpoozingen aanwenden, dat wij daarmede tusſchenpoozenden koortſen genezen enz. Dit al-

alles kan men van SYLVIUS ook leeren. (pag. 461, 846, en meer anderen.) Zijne geneeswijzen hadden dus de Nakomelingen moeten verbeteren, en alleen zijne theoretiſche dwalingen moeten vaarwel zeggen.

X.

DE LEER VAN HARVEY VAN DEN OMLOOP DES BLOEDS, EN DE THEORIE DER IATROMATHEMATICI.

§ 55.

HARVEY'S *Ontdekking.*

De grootſte Phyſiologiſche ontdekking aller eeuwen opende een geheel nieuw veld voor de kennis des dierlijken ligchaams. De geheel onvolkomene Phyſiologie der ouden, door de ſcheikundige voorſtellingen van eenen PARACELSUS, HELMONT en SYLVIUS nog meer in verwarring gebragt, verkreeg op eens eene nieuwe gedaante, toen HARVEY, van den jare 1619 af, den omloop des bloeds buiten allen twijfel ſtelde. Eene zoo glansrijke ontdekking had wel is waar op het practisch gedeelte der geneeskunde hare betrekking, maar ook vele eenvoudige leeringen werden door haar veranderd. De gebreken der vochten en van derzelver omloop, de afſcheidingen in den ziekentoeſtand, de veranderingen van de pols, werden nu uit een ander oogpunt beſchouwd,

en

en den Artſen aanleiding gegeven, om de koortſen, de ontſtekingen, de volbloedigheid, de congestien, de afdwalingen en ſtremming der vochten, op geheel nieuwe theorien te grondvesten, welke der nature meer naderde. Zelfs de werking der geneesmiddelen op het hart, op de vaten en op de bloedmasſa werd anders beoordeeld. Zoo voerde de ontdekking van den omloop des bloeds al meer en meer tot een nieuw geneeskundig ſtelſel, dat de tot hier toe plaatsgrijpende ſcheikundige ſtelſels tegengeſteld was, en dat men daarna op de verſchillende trappen zijner beſchaving den naam van het mechanisch, werktuiglijk, of ook van het dijnamisch gegeven heeft.

§ 56.

Het jatromathematisch of mechanisch ſtelſel.

De Wijsbegeerte van eenen DESCARTES, NEWTON, LEIBNITZ en WOLF, welker aanwending der geneeskunde een hoogeren graad van zekerheid ſcheen toe te zeggen, welke zelve op de hoogſte zekerheid van allen menſchelijken wetenſchap, op de wiskunde, gegrond was; — de ontdekking van den omloop des bloeds en de daarmede te zamen zich vereenigende kennis omtrent het ſtelſel der watervaten, die het dierlijke ligchaam zoo zeer het aanzien van een waterwerktuig gaven; — de voor diepdenkenden van de zeventiende eeuw zoo zeer in het oog loopende ongerijmdheden der heerſchende ſcheikundige geneeskunde: — dit alles gaf tot het ontſtaan en

de

de uitbreiding van het *mechanisch ſtelſel* gelegenheid. Konde men de oorzaken van alle veranderingen in het levend bewerktuigd geſtel berekenen, meten en afwegen, zoo was der geneeskunde daardoor eenen hoogen trap van zekerheid en juistheid medegedeeld, die zich oneindig verre boven alle Empirie verhefte. Voorwaar men zocht naar dien weg! De vloeijende deelen in het dierlijk ligchaam werden als geleidende beſchouwd, even als het water in de pijpen van eene waterleiding, en van alle kanten weergalmde het bekende *homo est machina hydraulica.* Bij de vaste deelen kwamen alleen de krachten en eigenſchappen der doode natuur in aanmerking, als hardheid, weekheid, zamenhang, zwaarte, aantrekking, wrijving, engte en ruimte der kanalen, hoeken, buiging enz. Men berekende aldus de krachten van het hart en de vaten tegen den te overwinnenen tegenſtand van het bloed, en zocht naar deze betrekking de verſchijnſels bij de koortſen te bepalen; de dierlijke warmte werd, zonder eenige bedenking, van de wrijving afgeleid: en de geheel ſpitsvindige leer van de *derivatie* en *revulſie* van het bloed, door het aderlaten, moest zich naar de wetten der waterweegkunde voegen. — De ademhaling verſcheen als eene werktuigelijke werking, alleen van de werktuigelijkheid van de borst en de longen afhangende. De maag en de darmen ſtelden een drukwerk voor dat de ſpijzen drukte, dezelve onder elkander wreef, en op deze wijze de verduwing bewerkte. De afſcheidingen meende men uit den diameter der

der vaten, uit derzelver bogten, hoeken en plooijen, en uit in een pasſende of niet pasſende, kleinere of grootere, ronde hoekige beſtanddeelen der vochten, toereikend te kunnen verklaren. Ook moesten de werktuigen ter afſcheiding, naar derzelver eigene zwaarte, alleen de vochten eener bepaalde eigene zwaarte aantrekken. In de vochten, bijzonder in den ziekentoeſtand, werden duidelijke zoutcrijſtallen met velerlei hoeken en punten aangenomen, en men bepaalde daarna de ruimte der vaten en porien, waarin zij konden al of niet indringen; zij plaatſten zich in de vaste deelen, en prikkelden naar den graad hunner werktuiglijke ſcherpte en naar hunne gedaante.

Volgens deze Theorien waagde men het, de werktuigen der geneesmiddelen te bepalen; men bedacht, hoe zij naar de grootte, geſtalte en deelbaarheid hunner kleine deeltjes, in vaten en porien, al of niet konden indringen, hoe zij naar de ſcherpte hunner beſtanddeelen in geſtremde, verdikte vochten des ligchaams indringen, en even als door eene wigge, uit elkander drijven konden (*incidentia*) enz. Het kwikzilver liet men alleen door zijne zwaarte, door drukking, op de vaten en vochten werken, zelfs de venusſmet daardoor genezen, en van de koude en de zamentrekkende dingen leerde men, hoe zich de dierlijke deelen, door zamenſtelling hunner beſtanddeelen en vaten, meer kracht en ſterkte gaven. De zwaarte van het afgeſcheidene, vergeleken met het gewigt des ligchaams, bepaalde den graad

graad der gezondheid en de velerlei verſchijnſelen der ziekten; de leer van SANCTORIUS ſcheen daartoe met de grootſte waarſchijnlijkheid gegrond. Eindelijk is ook de vergelijking der zenuwen met geſpanne ſnaren, welke tot ſtellingen van de onderſcheidene ſpanningen der zenuwen in de ziekten, van derzelver ſchommelingen en dergelijken, aanleiding gaf, van eenen werktuigelijken oorſprong.

Na deze wijze van voorſtelling werd het mechanisch ſtelſel op verſcheidene wijzen bewerkt. Sommige Artſen bleven geſtreng bij de eiſchen der wiskundigen ſtil ſtaan, zij wendden hunne berekeningen en afmetingen alleen op de Phyſiologie aan, en zagen zeer wel in, dat zij zich op het uitoefenend gedeelte der kunst zoo ligt niet lieten toepasſen. Andere bragten tevens de levende krachten in ſchatting, welke noch gewogen noch gemeten konden worden, even min als de ſcheikundige veranderingen der dierlijke ſtof, welke men desgelijks met de mechaniſche wijze van voorſtelling zocht te vereenigen. Beide deze wegen voerden de kunst tot dat ſtandpunt terug, waarop zij als kunst behoort, tot dat der Empirie. De wiskundige demonſtratien, immer door valſche veronderſtellingen zich kenmerkende, zoodra men deze op het levend dierlijk ligchaam toepast, verlieten den kunſtenaar aan de grenzen der theorie, waar hij zich met al zijne axiomata, algebraiſche voorſchriften, differentiale en integrale uitrekeningen, regte en kromme lijnen enz., de weldadige ondervinding in de armen vallen,

len, en het vernederend *quantum est quod nescimus* bekennen moest.

§ 57.

Eene nieuwe proeve, om de Wiskunde op de Geneeskunde aan te wenden.

Op denzelfden befchaafden toon, waarmede onze Hervormers van de zekerheid fpreken, welke de geneeskunde door de nieuwe ftelfels verkregen heeft, fprak men eens van de zekerheid der wiskundige geneeskunde. ROBINSON, een harer aanhangers, zeide: „ geene wetenfchap heeft zulke billijke aanfpraken op zekerheid, als de geneeskunde. Maar het juiste gedrag der Artfen hangt daarvan af, dat zij de giften der geneesmiddelen met den graad van ziekte (van fthenie der directe of indirecte zwakheid, zou men het thans noemen) overeenbrengen, en de zekerheid der beginfelen berust daarin, dat men de fterkte der zamentrekbaarheid, (nu der opwekbaarheid) der vaten bepale."

Ik vermag hier het nieuwe ontwerp, om de wiskundige voorftelling in de geneeskunde in te voeren, niet voorbij gaan. Het is dat van KRAMP ontworpene Iatromathematifche ftelfel. Zijne leere rust op de wetten van den omloop des bloeds in den gezonden toeftand, tot welks onderhouding hij eene eenige, van andere verklaringen der levenskracht onderfcheidene, levenskracht der vaten aanneemt. De gelijkvormigheid van den omloop des bloeds vordert, dat tusfchen de-

deze levenskracht der vaten en de ſom der hinderpalen, welke het bloed in zijnen loop ontmoet, eene volkomene gelijkheid plaats hebbe. De ſom dezer werktuigiijke hinderpalen, zal de trage omloop heeten, welke die der beweeglijkheid tegengeſteld is. Zoodra dat evenwigt tusſchen de traagheid van den omloop en de levenskracht der vaten opgeheven is, dan heeft er koortsbeweging plaats. Deze nu kan *ſtellig* of *ontkennende* zijn; een derde geval is niet mogelijk. De koortsbeweging is *ſtellig*, wanneer de levenskracht der vaten grooter is, dan de traagheid van den omloop des bloeds. Ook dan ontſtaat eene ſtellige koorts, wanneer een al te beweegbaar of te traag bloed aanwezig is. De koortsbeweging is *ontkennende*, wanneer de traagheid des omloops grooter is, dan de levenskracht der vaten; in dit geval is de levenskracht of te zwak, of er wordt een al te traag of te weinig beweegbaar bloed gevonden. De ſtellige koortsbeweging heeft tot onmiddelijke gevolgen: de niet meer gelijkvormige, maar meer bevorderde beweging des bloeds. De bloedgolf legt met iedere minuut, niet meer gelijke, maar altijd grooter wordende ligchamelijke ruimte af. Het hart ontvangt aldus met ieder oogenblik eene grootere bloedgolf van het aderlijk ſtelſel, dan hetzelve in de voorafgaande minuut van het ſlagaderlijk opnemen kon: deze laatſte bloedgolf is weder grooter dan die, welke in de voorafgaande zamentrekking uit het hart in de *Aorta* overging. Bij de *ontkennende* koortſen is de beweging des bloeds, even

als in het voorgaande geval, ook niet meer gelijkvormig, maar in eenen tegenovergeſtelden zin. Toen beſchreef de bloedgolf in haren voortgang altijd grootere, hier nu, omgekeerd, altijd kleinere ruimte. Het wezenlijke der ontkennende koortsbeweging beſtaat dus hierin, dat in ieder oogenblik het ſlagaderlijk ſtelſel minder aan het aderlijke terug geeft, dan uit het hart in de *Aorta* overgegaan is; en omgekeerd, dat het hart uit den holader minder ontvangt, dan het geheele aderlijke ſtelſel, te zamen genomen, opgenomen had. Tot dus verre over het wezenlijke dezer koortsleere van KRAMP! Voor het overige past hij dit begrip ook op andere ziekten toe, dus beſtaat er eene ſtellige of ontkennende ontſteking, welke laatſte verbranding zijn zal; dus is de beroerte of ſtellig (*ſanguinea*) of ontkennende (*ſeroſa*).

Zoo verre deze koortsleer bepaald is, bevat zij, van den wiskundigen vorm ontdaan, niets nieuws. Stellige koortſen zijn de zoodanige, waar de krachten aanwezig zijn en werkzamer werken, dan in den gezonden toeſtand, dus ontſtekingkoortſen; bij ontkennende koortſen daar en tegen zijn de krachten gezonken, zoo als bij de zoogenoemde rot- en zenuwkoortſen; in een woord, bij *aſthenien*. In de behandeling wijkt KRAMP van de empiriſche methode wezenlijk niet af.

XI.

XI.

SYDENHAMS LEER.

§ 58.

Voorſtelling van dezelve.

Wanneer ik SYDENHAMS naam in den rei der ſtichters der geneeskundige Theoriën noem, dan ſpreek ik van geen nieuw ſtelſel, maar van de poging eens grooten Geneesheers, om de Geneeskunde op den weg der verſtandige Empirie terug te voeren, gelijk HIPPOCRATES dien had voorgeteekend, en alle Theorie, in zoo verre zij zich boven de ondervinding verheffen en de handelwijze des kunstenaars aan het ziekbed bepalen zal, voor altoos te verbannen. Terwijl de aanhangers van GALENUS de vier hoedanigheden en derzelver vier graden berekenden; terwijl die van SYLVIUS de dierlijke ligchamen gisten, destilleeren, de vochten opbruiſchen en de ſcherpten verzadigen lieten; terwijl de Iatromathematici de ſterkte der ziekten en de krachten der geneesmiddelen afgemeten en gewogen wilden hebben — brak in *Engeland*, in den jare 1665, eene beſmettelijke koorts uit, welke naar geene dezer voorſtellingswijzen beoordeeld, veel minder genezen kon worden, maar welke SYDENHAM, zonder op eene Theorie acht te geven, geheel op den weg der

Empirie, en juist tegen de verhittende genezingswijze der Sijlvianers, volgens de antiphlogistiſche wijze zeer gelukkig behandelde. Daardoor werd hij tweeledig de weldoener der menschheid; hij voerde de kunst ver uit het gebied van verderfelijke Theorien, op de ondervinding terug, en verdrong de verhittende geneeswijze, welker misbruik dagelijks moordadiger gevolgen had.

De volkomenheid der kunst verwachtte SYDENHAM van eene geheele verbanning der Theorie; *want* DE ONDERVINDING, *en geenszins* HET VERSTAND *leert ons, welke koortſen door zweeten, welke door den ſtoelgang moeten verdreven worden*, van naauwkeurige en met de natuur, tot in de kleinſte bijzonderheden overeenkomende ziektengeſchiedenisſen, en van eene op de ondervinding gebouwde geneeswijze. In de beſchrijving der ziekten moeten derzelver verſcheidene aard, naar zekere diagnostiſche kenteekenen geſchieden, *alle wijsgeerige ſtelling, welke des ſchrijvers oordeel voorinneemt*, moet uit dezelve verbannen worden; wezenlijke kenteekenen moet niemand met toevallige verwarren; vooral zal men op het Jaargetijde en den invloed der Beſmetting het oog gevestigd houden, waarin SYDENHAM zich zelven tot een voortreffelijk voorbeeld ſtelt. De op deze wijze, uit de overweging der voorafgegane oorzaken, en uit eene behoorlijke Diagnoſis opgemaakte natuur der ziekten, welke zich over het geheel, daar zij naar algemeene natuurwetten gevormd zijn, zich altijd gelijk blijven, is de ware en eenige grond der geneeswijze. Van deze vordert hij, dat

dat zij door eene langdurige ondervinding bevestigd zij: onovertreffelijk en ten allen tijde meesterlijk zijn de voorſchriften welke hij voorſchrijft, om langs den Empiriſchen weg, verre van alle theoretiſche beſpiegelingen tot zulk eene ondervinding te geraken. Tegen de heete ziekten meende hij eene algemeen geldende en door de ondervinding genoegzaam verzekerde geneeswijze te kunnen ſtellen; van toekomende grootere vorderingen in de kunst, verwachtte hij eene gelijke algemeene geneeswijze tegen ſlepende ziekten, welke hem een onderwerp voor ſpecifique middele bleven. Gedeeltelijk, ſchoon niet geheel, is door de aanwending der prikkelende verſterkende geneeswijze bij de meeste ſchijnbaare ſlepende ziekten deze verwachting vervuld geworden.

§ 59.

SYDENHAMS *geneeswijze der koortſen.*

Omtrent de koortſen nam SYDENHAM geheel de voorſtellingswijze van HIPPOCRATES aan: zij zijn eene heilzame poging der Natuur, om de ziekteſtof eenen uitgang te bezorgen; hetgeen door koking en criſis geſchiedt (§ 21). Men moest alzoo de Natuur volgen bij derzelver behandeling, en de wegen nagaan, welke zij tot het welzijn van den zieken inſlaat. Gewoonlijk werkt zij, door den koortsprikkel aangezet, te hevig; hare dus overſpanne werkingen moeten verminderd, gematigd worden, dit geſchiedt nu door de *antiphlogistiſche geneeswijze*, door aderlatingen, ver-

 koe-

koelende, afvoerende middelen, door eene dunne waterachtige dieet enz. Wat immer over de juiste behandeling der ware ontſtekingsziekten, over de behoorlijke aanwending der geneeswijze, gezegd kan worden, heeft SYDENHAM zoo volkomen uitgeput, dat wij er tot op dezen dag niets aan veranderen kunnen; hij verdient dus den naam van herſteller der bovengenoemde geneeswijze, welke hij zoo gelukkig, bijzonder in de pokken, aanwendde, en welke de Artſen na hem, tot groot voordeel der menschheid, gevolgd hebben. —

Schoon nu de heerſchende genius der ziekten en de individuéle overeenkomst der zieken, aan welke SYDENHAM de weldadigheid zijner geneeswijze bevestigd zag, alleen ware ontſtekings (ſthenische) voorvallen aanbood, en er daardoor veroorzaakt werd, dat men aan deze geneeswijze eene algemeene aanwending toeſchreef, welke haar niet toekomt, zoo kende hij nogtans hare grenzen, en de tegenovergeſtelde prikkelende geneeswijze was hem op verre na zoo onbekend niet, als ſommige wel eens hebben willen te kennen geven (*). Ik voer hier ten voorbeelde het zoo uit-

(*) Ten onregte heeft men den waarlijk grooten SYDENHAM beſchuldigd, dat hij zijne geneeswijze te algemeen op alle koortſen zonder onderſcheid toepaste, zoodanig dat hij deze allen, van de eenvoudigſte af, tot de pestkoorts toe, door zijne antiphlogistiſche geneeswijze wilde behandeld hebben. Het was CULLEN niet alleen die hem daaromtrent verwijtingen deed; HUXHAM zelf, in zijn werkje over de koortſen (*Bladz.* 120 *te Amſterdam bij Petrus Conradi* 1771,) zegt met ronde woorden: „ ik heb den „ diepſten eerbied voor de getuigenis van den grooten SYDEN- „ HAM,

uitgebreid gebruik aan, dat hij van het *Heulſap* maakte en dat ons, bij iedere gelegenheid, aan zij-

„ HAM, en echter moet ik zeggen, dat indien hij niet alle koort-„ ſen, de pest zelve, als enkele koortſen met ontſteking be-„ handeld had, zijne Practijk in het algemeen beter geweest zou-„ de zijn, en meer navolging verdiend hebben" enz. Maar zou de beroemde HUXHAM niet te voorbarig geoordeeld hebben? Om SYDENHAM goed te verſtaan moet men zijn werk meer dan eens doorlezen; dit gedaan hebbende zal men met HECKER tevens erkennen dat eene tegenovergeſtelde prikkelende geneeswijze hem op verre na zoo onbekend niet geweest is, als ſommige wel eens hebben willen te kennen geven. Ik voeg er bij, dat hij van deze zacht prikkelende, opwekkende, verſterkende geneeswijze, dikwijls gebruik maakte; want daarvan vindt men in zijne werken onderſcheidene voorbeelden, en wie was een grooter voorſtander van het gebruik van den koortsbast dan SYDENHAM waarvan hij zonder eenig gevaar te duchten, in verſchillende koortſen, aanhoudende, tusſchenpozende, in ſubſtantie zelve rijkelijk gebruik maakte. Daarenboven is het eene onwaarheid dat SYDENHAM de pest voor eene enkele koorts met ontſteking gehouden en gewild hebbe, dat zij dus volgens de zoogenoemde antiphlogistiſche geneeswijze zou behandeld worden. Tegen dezelve wendde hij verwarmende, zweetdrijvende middelen aan, maar was een te naauwkeurige waarnemer van de heerſchende epidemiſche geſteldheid, om maar, zonder daar op acht te geven, de voorkomende ziekten gelijkelijk te behandelen; van hier dat hij in die pest, welke in den jare 1661 te *Londen* heerschte, deze antiphlogistiſche geneeswijze in zulk eene ruime mate aanprees en daarmede gelukkig ſlaagde, omdat er te voren eene zeer ſterke ontſtekingsgeſteldheid plaats had, zoo dat die pest aldaar zoodanig een ontſtekingachtigen aard bekomen had, dat een ruime antiphlogistiſche geneeswijze noodig en heilzaam was; geheel iets anders is het dus, de pest onder de ontſtekingsziekten te rangſchikken; geheel iets anders, zekere epidemiſche pest, welke door eene heerſchende epidemiſche geſteldheid geregeerd en bepaald werd, als ontſteking te behandelen. Men neme dus altijd, eer men te ſpoedig beſlisſe, alles in overweging, men leze en herleze naauwkeurig de geſchriften van hem dien men veroordeelt; had men dit in latere dagen meer be-

zijnen naam herrinnert. Welk Geneesheer, onze nieuwſte Opium verſlinders ten minſten uitgezonderd, heeft de werkingen van dit middel juister bepaalt dan SYDENHAM in de volgende woorden: *Ja, het reeds genoemde geneesmiddel* (het *Laud. Liquid. Sydenhami*) *is in de hand van den bedreven man zulk een noodzakelijk werktuig, dat zonder hetzelve de Geneeskunde gebrekkig is en kreupel gaat; hij, die van hetzelve voorzien is, zal meer uitwerken, dan iemand van één geneesmiddel gemakkelijk wenſchen kan; hij is onervaren en heeft weinig de kracht van dit middel ondervonden, die alleen hetzelve bezigt om den ſlaap te verwekken, de pijnen te verzachten en den buikloop te ſtillen, daar het tot meerder einden, gelijk het Delphiſche zwaard kan gebezigd worden en* HETZELVE HET VOORTREFFELIJKSTE, IK ZOU BIJNA ZEGGEN HET EENIGSTE, CARDIACUM IS, HETGEEN TOT HEDEN IN DE NATUUR GEVONDEN is (*).

§ 60.

De invoering van den Koortsbast.

Ten tijde van SYDENHAM kwam de Koortsbast naar Europa. Deze gebeurtenis bevorderde den val der oude Theorien en de terugkeering der Artſen op den weg der Empirie veel meer dan eenige andere omſtandigheid. Ondanks alle tegenſpraak, die dit nieuwe Geneesmiddel in een bijzon-

bedacht, men zou niet over velen vroegere geneeskundigen zulk een partijdig oordeel hebben geveld. DE VERTALER.

(*) Ziet *Opera Univerſa pag.* 186. *edit* 1726.

zonderen graad wedervoer, zoo zelfs dat men het in den rang der gevaarlijkſten vergiften plaatſte, beſloten echter onzijdige Geneesheeren, en onder dezen bijzonder SYDENHAM en WERLHOF, tot deszelfs gebruik. De waarneming, dat door hetzelve de tusſchenpozende koorts ſpoedig en zeker genezen werd, kon men niet verdonkeren; maar bij de aanhangers van GALENUS bleef nu nog de groote vraag, in welk eenen graad de Koortsbast warm of koud ware; bij die van SYLVIUS, of zij door een *principium alcalinum*, *acidum* of *terreo-ſalinum* werkte? — Terwijl de Theoristen met groote geleerdheid over deze vragen twistten, en niets begrijpelijks beſlisten, beſtemden de *Practici* op den weg der ondervinding het juiste gebruik der Kina, zoo als wij dezelve nog thans beſtemden. Eene harde ontmoediging voor de Theorie! —

In het algemeen behoort de Koortsbast tevens tot de hoofdaanleidingen welke tot eene opwekkingstheorie allengs bijdragen moeten. Na de heerſchende gevoelens van de ontaardingen der vochten en van den gastriſchen oorſprong van zoo vele ziekten, laten zich hare werkingen niet verklaren, maar zij moeten doorgaans op de vaste deelen, en de zenuwen betrokken worden.

§ 61.

Gevolgtrekkingen.

Deze te algemeene uitbreiding der antiphlogistiſche geneeswijze zou haren herſteller minder dan

dan de ziekte-genius zijns tijds, die dezelve eischte, haar ten minste verdroeg, en den nakomelingen, die haar misbruikten, tot last komen. SYDENHAM zelf wendde dezelve zeer voorzigtig aan en had aan zijn *Decoctum album*, dat hij in de koortsen zoo algemeen aanprees, een zacht prikkelend, voedend middel, in welks plaats wij onbeschroomd sterke vleesch- en gekruide wijnsoepen, den sterksten wijn zelven enz. algemeen stelden, — terwijl de vraag nog blijft, of wij daarin behoorlijk handelden? Hoe algemeen SYDENHAM het heulsap bezigde, zagen wij reeds (§ 59); hij was dus geenszins de man die alles met ontstekingwerende middelen genezen wilde, zoo als de *Onwetendheid* hem wel eens beschuldigde. De beperking zijner methode; hare verwerping in *asthenische* of uit zwakte voortkomende koortsen, welke tegenwoordig menigeen zich zelven tot eene verdienste wil toeeigenen, kan ieder reeds bij MORTON en HUXHAM vinden! Onaangeroerd blijve zijne verdienste, welke grooter is dan een Theorist immer verwierf of ooit verwerven zal, door namelijk de kunst op den echten Empirischen weg terug gebragt te hebben, op dien weg, welken BAGLIVIUS met hem betrad, en die alleen de kunst der Geneesheeren tot hun grootste doelwit voert! —

XII.

BOERHAVES LEER.

§ 62.

Algemeene aanmerkingen omtrent dezelve.

Bij geen groot man der oudheid is het welligt noodiger, zijne theoretifche voorftellingen van zijne practifche aanwendingen naauwkeurig te onderfcheiden, dan bij BOERHAVE, om niet tot een eenzijdig oordeel verleid te worden. Oneindig is de afftand tusfchen de theorie van dezen man en zijne geneeswijze; alleen door de laatfte heeft hij eene billijke aanfpraak op de vervoerende vereering, welke hem bewezen is, en daarop had hij nimmer kunnen rekenen, indien hij zijne Theorie overal tot een grondfiag zijner geneeswijze gelegd had. *Inde hodie libera ab omni fecta coli potest Medicina* (*inftit. pract* § 19.) is wel zijne eigene taal, maar wat is zijne Theorie anders dan eene ongelukkige vereeniging van mechanifche en chemifche leerwijzen; wat anders dan een groot gedeelte van eenzijdige pathologie der vochten, volgens GALENUS en de aanhangers van SYLVIUS, op dwalende mechanifche vooronderftellingen gegrond? — Hoe groot en door de geheele wereld het aanzien van den beroemden man ook verbreid ware, zoo moest zijne Theorie fpoedig vervallen, terwijl het grootfte gedeelte zijner echte

te practiſche grondſtellingen, tot op dezen dag, onverzettelijk vast ſtaat.

§ 63.

De Theorie van BOERHAVE.

De ontleedkundige onderzoekingen van eenen LEEUWENHOEK en van RUISCH, die het geheele dierlijke ligchaam het voorkomen van een weefſel van teedere vaatjes gaven, maakten dat in den jare 1708 de vergelijking der groote en de gedaante van de beſtanddeelen in de vaste en vloeibare deelen, de grondſlagen van de *Boerhaviſche Theorie* werden. De eenvoudige ziekten der vastere deelen werden uit de gedaante en den zamenhang hunner beſtanddeelen verklaard, niet anders dan zulks de oudſte wijsbegeerte der grondligchaampjes deed. Ontſteking ontſtaat dan, wanneer de roode bloedbolletjes in die vaten dringen, welke te klein zijn, om hun een vrijen doortogt te verſchaffen, terwijl verſtopping en *error loci* (§ 31) bij BOERHAVE de zeer algemeene ziekte oorzaken uitmaken. De leere der volbloedigheid, van verdunning en verdikking der vochten enz. ſtelt hij volgens zijne voorgangeren voor. In de ſcherpten is hij bijzonder onuitputtelijk, welke hij geheel mechanisch daarvan afleidt, *wanneer een gedeelte van het vocht van zijne Sphaeriſche gedaante afwijkt en eene ſcherpe hoekachtige aanneemt.* Alsdan ontſtaan 1°. eene alleen mechaniſche ſcherpte; wanneer er in de vochten bijna niets veranderd is, als alleen dat de beſtanddeelen

len ſcherpe hoeken verkregen hebben; 2°. eene zoutachtige ſcherpte, loogzoutige, ammoniakale, zure, alkaliſche, vaste, vlugtige, eenzelvige, zamengeſtelde; 3°. eene olieachtige geestrijke olie, door wrijving ſchier verbrande olie, zoutachtige, aardachtige, verbrande, zout- en aardachtige olie te gelijk; 4°. eene zeepachtige; 5°. eindelijk eene uit deze allen te zamen vermengde ſcherpte. De beſtanddeelen der vochten kunnen ook te glad worden, te vele aanrakingspunten aanbieden, waaruit ook ziekten ontſtaan; en op deze wijze ontſtaan nog meerdere gebreken der vochten, welke doorgaans als de hoofdoorzaken der ziekten in aanmerking komen. Het *Solidum Vivum* ſtaat in deze mechanisch-ſcheikundige theorie, zeer op den achtergrond, en, — waarom zou het de onpartijdige nakomeling niet openlijk zeggen? — het blijft onbegrijpelijk hoe een man, zoo ſcherpzinnig als BOERHAVE, van eenen zoo omvattenden geest, na den vroegeren arbeid van HIPPOCRATES, HELMONT en SYDENHAM, nog in den jare 1708, zulk eene Theorie opſtellen kon, welke uit louter willekeurige meeningen zamengeſteld is! En echter behield GAUBIUS daarna een groot gedeelte van dezelve in zijne *pathologie* (*).

§ 64.

(*) Ik heb altijd de grootſte achting voor het voortreffelijk werk van den beroemden GAUBIUS gehad. Dat intusſchen de Geneeskunde in hare onderſcheidene deelen vele vorderingen, ſedert deszelfs uitgave, gemaakt heeft, weet de minst geoefendſte, ik verlangde daarom meermalen dat men hetzelve, met behoudenis van het menigvuldig goede, onverbeterlijke, van dat mechanisch, humorale zuiveren zou, dat zijn oorſprong aan bijzon-

§ 64.

De Geneeswijze van BOERHAVE.

Van den invloed dezer theorie was BOERHAVES geneeswijze niet weinig bevrijd; zeer bepaald geeft hij op, hoe iedere zijner verdichte ziekte der vochten moet behandeld worden. In sommige ziekten steunde zijne handelwijze somwijlen op stellingen, waarnaar deze zeer verderfelijk moest worden; zoo prees hij tegen den druipert hevige laxeermiddelen aan, *welke, bij tijds gebruikt, het vermogen bezitten om het bloed in water te ontbinden, dit water naar beneden te drijven en door de darmen uit te werpen*; zoo wil hij bij de *lues venerea* al het vet en de merg van het ligchaam in water opgelost en uitgeworpen hebben, terwijl daardoor alleen eene grondige genezing bewerkt wordt. (*Præfat. ad Aphrodis. Luisini*). Uit dit oogpunt beschouwd, verschijnt de geneeswijze van eenen zoo grooten Man niet in het voordeeligst licht, waarop men zoo zeer geroemd heeft; de rampzalige methode, welke overal met gebreken der vochten te doen, en altijd iets op te lossen, uit te werpen, te zuiveren, te verzoeten meende te hebben, vond in hem eenen waarborg van een beslissend gezag. De verkeerde be-

zondere stellingen en denkbeelden verschuldigd is, en hetgeen echter eene gezuiverde natuur scheikundige kennis verwerpt; — wanneer het werk van GAUBIUS als daarnaar gewijzigd werd, dan zou men het volkomenst ziektekundig handboek bezitten.

DE VERTALER.

behandeling der venerifche gebreken, welke gedurende een groot gedeelte der vorige Eeuw, de heerfchende bleef, moest ook grootendeels aan BOERHAVE geweten worden.

Zijne geneeswijze biedt echter, uit een ander oogpunt befchouwd, zeer voordeelige zijden aan. Door de beperking van het gebruik der aardachtige middelen en der verhittende geneeswijze, in welks plaats hij die van SYDENHAM ftelde, en door zijn gezag door geheel Europa in gebruik bragt, verwierf hij zich den dank der Nakomelingfchap, veel meer dan SYDENHAM, en bepaalder dan bij dezen, kwamen bij hem overal de krachten, de in de practijk van BOERHAVE zoo gewigtige *indicatio vitalis* in aanmerking: zijne geheele ziektekundige theorie fchijnt hij te vergeten, wanneer hij van deze *indicatie* en van de bepaling van voedende, opwekkende middelen fpreekt. *Conftat iis, quibus nutritur corpus!* Deze belangrijke hoofdftelling der nieuwfte geneeskunde (*) zullen ook de verlichtfte hervormers hem

(*) *Hoedanig het voedfel zij, zoo ook is de chijm, zoo als deze, zal de chijl wezen; aan deze zal het bloed gelijk zijn; zoo als dit is, zal de lymphe, zoo als deze is, zal ook het vleesch wezen*, is eene zeer bekende oude fpreuk, en men kan onze voorvaders waarlijk niet befchuldigen, dat zij vergeten waren, dat de dierlijke bewerktuiging uit *ftof* beftaat, dat zij aldus eene *qualitative* betrekking heeft en dat bij gevolg iedere *qualitative* betrekking harer opwekbaarheid, en in het algemeen van alle hare krachten, van de ftof en hare hoedanigheid afhangt. BROWN en vele nietsbeteekenende theorien der opwekking, verzuimden eene zoo gewigtige, maar bekende waarheid, welke de Natuurwijsgeeren nu onlangs, even als of zij iets nieuws hadden uitgevon-

hem waardig vinden. Zij behoeven ook, in vele Boerhavifche uitfpraken, flechts de woorden, *vita Natura, etc*, met *opwekbaarheid* en dergelijken te verwisfelen, of met andere uitdrukkingen de juiste begrippen te verbinden, om deze ftelling met allen eer in de nieuwe verbeterde geneeskunde in te voeren. Zij behoeven flechts te zien, tot welke eenvoudige, werkzame middelen BOERHAVE meer zijn toevlugt neemt, wanneer het daarop aankome om met dezelve te werken; zij behoeven zijne doelmatig gefchikte, voedende, verfterkende dieet, in overweging te nemen, om den juisten practifchen blik te bewonderen, die den grooten Man, bij alle valfche theorie, bijbleef. Uitmuntend is, wanneer zij van eenige theoretifche dwalingen bevrijd is, zijne bepaling van behoorlijk inzigt in ieder geval, uitmuntend zijne eenvoudigheid in het aanwenden der geneesmiddelen; alleen daarop, geenszins op zijne theorie, moet het zoo zeer beroemd gewordene, *fimplex veri figillum*, toegepast worden. Men bedenke, dat BOERHAVE zich tot eene eenvoudigheid in eenen tijd verhief, waarin de geheele geneeskundige wereld aan het tegendeel, aan overtollige voorfchriften van geneesmiddelen, was overgegeven. Onuit-

vonden, te voorfchijn bragten. Met welke ftatige uitdrukkingen heeft men ons dit aangekondigd. Hoe gering moet echter den kenner van onze gefchiedenis en letterkunde het gedrag van hem voorkomen, die zich met de verzekering, „ zij waren ook Natuurwijsgeeren, voor dat zij de *qualitative* betrekkingen der ftof aangenomen hadden, — ik weet niet, of in de zon der nieuwe Wijsbegeerte *verwarmen*, of in de fchaduwen harer duistere deelen *verbergen* willen."

H.

uitspreeklijk weldadig heeft hij daardoor op zijne Nakomelingen gewerkt! Voegt men nu bij deze ware en groote verdiensten, daarenboven, BOERHAVE's aanbeveling tot een grondige beoefening der beste natuur en geneeskundige geschriften van alle eeuwen, zijne bepaalde aphoristische schrijfwijze, zijne leerzame voordragt en zijnen algemeenen roem, waardoor hij uit alle oorden leerlingen tot zich lokte, zijn uitgebreid practisch geluk enz., dan is het gemakkelijk te begrijpen, hoe deze groote Man, ondanks alle dwalingen, die zijn stelsel ontsierden, zoo voordeelig op den gang der geneeskunde van de achttiende Eeuw werken kon, als hij wezenlijk gedaan heeft.

XIII.

FREDERIK HOFFMANN's LEER.

§ 65.

Het ontstaan dezer leer.

Een groot gedeelte zijner geneeskundige en schrijfmatige loopbaan (van 1660) had HOFFMANN, als een aanhanger der heerschende scheikundige voorstellingswijzen en tevens het stelsel van STAHL beleefd, tot dat hij in ver gevorderde jaren (1718) een eigen stelsel opbouwde, dat, in meer dan een opzigt, dat van BOERHAVE en STAHL verre overtrof. Een vijand van stellingen, wier nadeeligen invloed op de geneeskunde hij

met levendige kleuren afmaalt, meent hij in de werktuigkunde de zekerste grondslagen der geneeskunde te moeten zoeken (X); doch bragt dezelve niet verder in werking, dan om daarnaar de wetten des bloedsomloop te bepalen. Op deze grondslagen bouwde hij zijne voorstellingswijze omtrent de levenskracht en de van haar afhangende bewegingen in de levende bewerktuiging; hij week hierin eene zeer aanmerkelijke schrede van der vochtenpathologie af, zoodat zijn stelsel als de grondslag van alle latere dynamische stelsels, als dat van CULLEN, BROWN (*), en van de aanhan-

(*) Geene blinde gehechtheid aan het mij reeds in mijne jeugd dierbaar geworden stelsel van HOFFMANN, maar zijne klaar voor het oog liggende grondbeginselen zijn het, die mij, gelijk iederen onzijdigen, de hoofdleeringen onzer nieuwe geneeskunde, in zoo verre zij juist en practisch aan te wenden zijn, in hetzelve doen vinden. Tot een bewijs daarvan breng ik in het vervolg, de hierbij behoorende plaatsen met HOFFMANNS eigene woorden aan, (die ik in onze moedertaal heb overgebragt.) De gelijkheid van vele paragraphen bij BROWN met HOFFMANNS stellingen, is zoo in het oog vallende, dat zij alleen aan het geval kan toegeschreven worden; zij strekt zich zelfs tot kleinigheden en onverschilligheden uit. Zoo heeft bij voorbeeld menig een, een opmerkelijk gevoelen van BROWN daarin gevonden, wanneer hij § II zegt: *Hetzelfde op de planten toegepast, kan de geneeskundige beoefening, de landbouw genoemd worden;* hetzelfde zegt ook HOFFMANN. *Want de geneesheer kan den oorsprong des levens zeer goed onbekend zijn.* (Wat opwekbaarheid zij is onbekend! BROWN. § XVIII.) *daar zijne wezenlijke en verschuldigde pligt alleen daarin gelegen is, dat hij het reeds levend en gevormd ligchaam in den levenden en gezonden staat behoude, en alle ongemakken, van welk een aard ook, verdrijve. Want het is in de geneeskunde even zoo gelegen, als met een tuin enz.* BROWN wist zeer wel hoe veel hij zijnen grooten Duitschen voorganger verschuldigd was, hij bediende zich dus van den nederigen

hangers der nieuwste OPWEKKINGSTHEORIE, moet aangemerkt worden. In de geneeswijze volgt hij, als alle groote Artsen, eene vernuftige Empirie, zoekt de werkingswijze der geneesmiddelen naar de wetten der beweging in het dierlijk ligchaam, (naar de *opwekking* en *opwekbaarheid*) te verklaren, offchoon alles nog bij BOERHAVE op de verbetering der vochten betrekking had. Te gelijk verwachtte hij, van de verklaring der methode van WOLF, meerdere zekerheid, bepaaldheid en duidelijkheid in de geneeskunde, en wanneer het tevens waar zij, dat, naar zijn voorbeeld, van deze methode in de gevolgen zeer veel misbruik gemaakt is, zoo heeft hij toch oneindig veel tot de verbanning van willekeurig aangenomene meeningen bijgedragen.

§ 66.

HOFFMANN'S *Ziekteleer.*

Alle verschijnselen in de bewerktuigde Natuur hebben hunnen grondslag in de beweging der stof, welke niet als lijdelijke aangenomen mag worden. De Schepper wilde, dat de stof uit eigene kracht en

gen kunstgreep, hem op eene waarlijk oproerige wijze af te zetten en zelf als uitvinder van nieuwe waarheden op te treden. Het stelsel van HOFFMANN, waarin bij allen gebreken en valsche inzigten, die tot zijnen leeftijd behooren, de strengste toets, groote voordeelen en echte practische waarde niet ontkennen kan, noemt hij, „het wanschapen, zwakke, krachtelooze voortbrengsel van een bijna razend brein, van de grootste stelselmatige domheid." Dit oordeel, wanneer hetzelve dien naam verdient, zal alleen door de reeds in de nu aan te voerene leer van HOFFMANN wederlegd worden. H.

en onafhankelijk van iederen onſtoffelijken en bovenzinnelijken invloed, die geheel buiten het gebied onzer kennis ligt, naar noodzakelijke natuurwetten bewegen en daardoor onderſcheidene verſchijnſelen voortbrengen zou. De ſtof beſtaat uit hoofdſtoffen en uit de daaruit zamengevoegde zigtbare deelen: *deze allen, hetzij eenvoudige of zamengeſtelde, zijn met eene zekere kracht en vermogen begaafd,* — (wij noemen ze in een woord: Opwekbaarheid!) — *welke bewegende en weerſtandbiedende is, waardoor het eene op het andere werkt, opdat zij door wederzijdſche werking en tegenwerking van plaats of ſtand veranderen en die beweging voortbrengen zouden, welke van alle verſchijnſelen, hoedanigheden, gevolgen van het leven, de voeding, het bederf, ja van alle verandering in het ligchamelijke, de oorzaak en de bron is. De beweging geſchiedt dus niet zonder de werking van het eene ligchaam op het andere, door eene onderlinge drukking, aandrang en terugſtooting, en dus door aanraking, zonder welke geene beweging in het ligchamelijke geſchieden kan.* Indien HOFFMANN, in plaats van zijne mechaniſche voorſtelling van drukking, ſtooting enz., de ſcheikundige gekozen had, dan had hij de geheele theorie van REIL (XX) in deze woorden uitgedrukt. De oorzaken dezer eigenſchap der ſtof durven wij niet verder naar te vorſchen, veel minder ze in het gebied der bovennatuurkunde te zoeken, die voor onze zinnelijke kennis ontoegankelijk is. De *vires motrices* van het ligchaam, (zijne opwekbaarheid) zijn eener drieledige verandering onder-

derhevig; zij laten zich vermeerderen, verminderen en verwisſelen, alles door bijvoeging of afneming eener ſtoffe; maar al wat gedeeld, vermeerderd, verminderd en gemeten kan worden, is ongetwijfeld eene ſtof en niet iets onſtoffelijks. Het leven beſtaat in beweging (*opwekking*) en in den van dezelve afhangenden omloop des bloeds, in de afſcheidingen en uitwerpſelen, en uit eene beſtendig afwisſelende zamentrekking en ontſpanning van alle levende vaten, (CULLENS *excitament en collapſe* XVII) welke HOFFMANN met toe- en ontſluiting (*ſijſtole et diaſtole*) van het hart en de ſlagaderen vergelijkt, en in de levendige bewerktuiging als onafgebroken en voortdurend aanneemt. De beweging is het, welke het ligchaam tegen vernieling en verrotting behoedt. *Al wie derhalve door gepaste middelen*, (opwekkende krachten) *deze toe- en ontſluitende beweging der vaste deelen*, (de opwekking) *langdurig behouden kan, die zal in der daad het leven verlengen en den dood afweren kunnen*; even als BROWN zegt: *Het werk dezer zaken en werkingen ophoudende is de dood onvermijdelijk!* — (*Edit. Moſchati* § XIII.) Het grootſte aandeel in de voortbrenging en onderhouding der bewegingen in het dierlijke werktuig, ſchrijft HOFFMANN aan het zenuwvocht toe, waarvan hij zich zoodanig eene voorſtelling maakte als de nieuwſte ſcheikundige ſtelſels; men behoeft ſlechts, op vele plaatſen, den naam van zenuwvocht in dien van zuurſtof te veranderen, om bij hem de nieuwſte taal te vinden. Dit zij genoeg gezegd van de

grondtrekken der Phyſiologie van dezen grooten man, welke ik niet verder vervolgen kan, maar in welke voor iederen onbevooroordeelden de kiem der nieuwſte voorſtellingswijzen aanſchouwelijk is.

Ik kom tot de Pathologie. *Maar dit ons gevoelen ligt in de ondervinding opgeſloten en komt met het gezond verſtand overeen, dat het* LEVEN, *de* GEZONDHEID, *de* ZIEKTEN *en de* DOOD, *gelijk ook de* VOORBEHOEDING *van ziekten en derzelver* GENEZING, *voor het grootſte gedeelte, en vooral van meestal uitwendige ligchamelijke, natuurwerktuiglijke oorzaken afhangen*, (opwekkende krachten) *die door beweging en door plaatſing van de ſtof tot beweging, hunne werking uitoefenen; en dat deze in het bijzonder de lucht is, en hetgeen men gebruikt*, *zoo wel ſpijs als drank; de gemoedsbewegingen alleen uitgezonderd*; — (omdat HOFFMANN doorgaans niets met het ſtelſel van STAHL wilde gemeens hebben; ontzegde hij der ziel allen aandeel in de onderhouding des levens. BROWN kwam op het *vermogen van de herſenen, op het denken* en *op het verwekken der hartstogten* als eene belangrijke opwekkende kracht, met regt, terug.) *Deze zijn het, welke de ſtof en het voedſel aan het bloed en al de levensvochten verſchaffen. Deze zijn het, welke de masſa, de evenredigheid en de geſteldheid van het bloed en de overige vochten wijzigen. Zij zijn het, welke der gematigde tot beweging en tot de altijdvoortduurende levensverrigtingen geſchikte vochten, de voortgaande warme en inwendige beweging verſchaffen; de ongematigde, onvruchtbare, onnut gewordene verbe-*

te-

teren, en de nieuwe en voor het leven geschikte sappen in hunne plaats herstellen. Deze zijn het levens, zonder wier gebruik geen Dier langdurig leven of bestaan kan; het is derhalve noodzakelijk, dat in deze dingen een zeer groot vermogen en in ons ligchaam als in zijne levensbewegingen, als verrigtingen, eene kracht aanwezig zij. (BROWN § X. sq.) Wanneer is immer de invloed der opwekkende krachten, op de onderscheidene verschijnselen des levens en het ontstaan der ziekten, schooner en juister opgegeven? Ik kon gemakkelijk aantoonen, dat HOFFMANN, wanneer hij iederen invloed nader ontwikkelt, en de vraag beslist, welke menschen gemakkelijker, welke min gemakkelijk in ziekten vervallen, den *Sthenischen aanleg* voortreffelijk afschildert.

Niet op de vochten het naaste, maar op de vaste deelen, op de opwekbaarheid, werken de ziekteoorzaken, maar de ziekten bestaan in eene gestoorde beweging: — „ *Wij zeggen derhalve,*
„ *dat die oorzaken, welke de bewegingen, volgens*
„ *de natuur van ons ligchaam, omkeeren, en de*
„ *verrigtingen verstoren, van welke eene natuur of*
„ *eenen aard ook, die deelen bijzonder aandoen,*
„ *welke een groot vermogen en een* BEWEGEND
„ VERMOGEN *bezitten, en van welke vooral die*
„ *kracht en dat uitoefenend vermogen, die systole*
„ *et diastole, of die toe- en ontsluiting, welke in*
„ *het hart en het geheele vaatgestel werkzaam is,*
„ *waardoor de vochten geboren worden, voort-*
„ *vloeijen en rondloopen, afhangen, terwijl deze*
„ *deelen voornamelijk de zenuwen, vliezen, en de*

 „ *daar-*

„ *daaruit gevormde vaten en kanalen zijn.*" Wat de ziekteoorzaken op deze wijze, het naast op de opwekbare deelen bewerken, is eene krampachtige zamentrekking; *kramp* speelt daarom in de ziektekunde van HOFFMANN de hoofdrol, en de meeste verschijnselen in de ziekten worden daaruit afgeleid. Boven alle deelen des ligchaams is het spijskanaal van den mond af tot aan den endeldarm toe, aan de voornaamste inwerking der ziekteoorzaken blootgesteld; van hier dus bij alle ziekten het lijden der eerste wegen, van hier de gastrische onreinheden, die eene tweede gewigtige hoofdrol in de leere van HOFFMANN uitmaken. Aan de theorien der volbloedigheid, der scherpten en van andere gebreken der vochten, als oorzaken der ziekten, hing hij bijna geene waarde; hij houd zich wel in zijne ziektekunde aan dezelve, maar op eene dragelijker wijze, dan BOERHAVE zulks deed. De overtuiging van den eersten invloed der ziekteoorzaken op het *solidum vivum*, en van de werking der geneesmiddelen op hetzelve, welke onze nieuwe theorie dan eens overspande, dan weder verminderde en beperkte, stond bij hem overal boven aan. Nadat hij de wijze waarop de werking der onderscheidene ziekteoorzaken plaats had, voortreffelijk ontwikkeld heeft, sluit hij met deze beslissende uitspraak: „ *Uit* „ *al het aangevoerde meen ik, dat duidelijk en bon-* „ *dig blijken kan, dat de oorzaken zoo wel van* „ *korte als slepende ongesteldheden, voornamelijk en* „ *ten allernaasten niet zoo zeer op de vloeibare* „ *deelen van ons ligchaam, maar op die, welke*

„ *met*

„ *met gevoel en eene ſterkere en fijnere beweging* „ *begaafd zijn, op de zenuwvezelen en zenuw* „ *en ſpiervezelige rokken, een gevaarlijker ver-* „ *mogen oefenen, en veel meer ware ongeſteld-* „ *heden veroorzaken, dan de volbloedigheid, dan* „ *de volſappigheid zelve.*" Hebben nu de nieuwſte beſtrijdingen tegen der vochtenpathologie ons eene eenige ſchrede verder doen gaan?

Daar nu de ziekten in onbehoorlijke, ongeregelde bewegingen beſtaan, welke de ziekteprikkels in de levendige vezels voortbrengen, zoo verſchijnt in het ſtelſel van HOFFMANN de *ſympathie* der deelen als iets van het hoogſte belang; hij beſchouwt, hoe iedere prikkel, door zijne plaatſelijke werking, de algemeene opwekbaarheid aandoet, en hoe zich de gevolgen daarvan in die deelen vertoonen, welke met elkander in *ſympathie* ſtaan. Hij overdenkt deze deelen bijzonder en maakt ons bijzonder opmerkzaam op de zoo uitgebreide *ſympathie* der eerſte wegen. De maag is bij hem altijd het voornaamſte deel, op wier geſteldheid de Arts bij de beoordeeling en genezing der ziekten te letten heeft.

Deze algemeene ziektekundige grondleeringen bewijzen reeds, hoe zeer HOFFMANN in zijn oordeel over afzonderlijke ziekten, onze nieuwſte voorſtellingswijze naderen moest. De koorts is bij hem eene ware ziekte, en waaraan zich niets minder dan eene heilzame poging der Natuur, een bovenzinnelijke metaphijſiſche grond, tot verwijdering van eenen tegennatuurlijken toeſtand, ontſteekt; alleen als in het voorbijgaan kunnen door

de

de koorts heilzame oogmerken bereikt worden. De bloedvloeijingen laat hij, wat de Latere voorgeven ontdekt te hebben, uit zwakte ontſtaan. Doch mijn plan ſluit tegenwoordig de overweging van afzonderlijke ziekten uit.

§ 67.

HOFFMANN'S *Geneeswijze.*

Van de zoogenoemde *geneeskracht dér Natuur*, had HOFFMANN even die zelfde juiste begrippen, waarop wij nu onlangs terug gekomen zijn: vele ziekten, aan zich zelven overgelaten, nemen wel eenen voordeeligen uitgang, maar ook dikwijls bewerken de ziekelijke bewegingen, de verſtoring des ligchaams, die de Arts, als Heer der natuur, door krachtige middelen afwenden kan. Hij moet daarom geen ledig aanſchouwer der kriſis zijn, niet werkeloos de kritiſche dagen afwachten, maar, waar hij ſlechts kan, daar geneze hij de ziekte in den beginne, door wegneming harer oorzaken, en wachtte niet naar de kriſis, welke het lang verloop der ziekte eerst met zich voert! De werking der geneesmiddelen is doorgaans werktuiglijk, berustende op algemeene natuurkundige wetten, en moet naar proef, waarnemingen en ondervindingen bepaald worden, geenszins naar ſtellingen. Goede ziektekundige historien, die zich alleen tot het geſchiedkundige bepalen, maken daarom den waren grondſlag der geneeskunde uit. „ *Daar nu de grondſlag, het voorname* „ *punt, en het oogmerk van de geheele genezing* „ *der*

„ *der ziekten daarin bestaat, dat de zondigende*
„ *stoffe, getemperd, verbeterd, en tot uitwerping*
„ *geschikt gemaakt worde; dat dezelve daarna*
„ *door de behoorlijke uitgangen uitgeworpen wor-*
„ *de, en eindelijk, dat de krampachtige, onregel-*
„ *matige, afgedwaalde bewegingen evenredig, en*
„ *te regt gebragt, en de ontbrekende en ver-*
„ *zwakte bewegingen, zoo wel van de vaste dee-*
„ *len als van de vloeibare, opgewekt en bevorderd*
„ *worden, zoo blijkt hieruit, dat de geheele klasse*
„ *der geneesmiddelen het beste kan verdeeld wor-*
„ *den in* VERANDERENDE, ONTLASTENDE, VER-
„ STERKENDE *en* STILLENDE *middelen.*" Door dit eenvoudig inzigt maakte men in die dagen eene groote schrede tot toenmalige verbeteringen, en tot nog grooter vereenvoudiging van onze kunst, welke het onlangs tot op twee klassen van geneesmiddelen, *verzwakkende en versterkende*, gebragt heeft, zonder daarbij velerlei onderdeelingen te hebben kunnen ontberen, welke op het einde toch op *alterantia*, *sedativa etc.*, der voorvaderen uitloopen.

Door weinige uitgekozene, eenvoudige en krachtige middelen, wist HOFFMANN het opgegeven doel bij de genezing te bereiken. Offchoon de ontlastingen nog in zijn geneesplan schijnen te leggen, zoo verklaart hij zich daaromtrent nogtans op zulk eene wijze, dat daardoor het heerschend misbruik bijzonder beperkt moest worden. Overal bleef het ontlastingwerk aan het teruggzien op het *solidum vivum*, op den toestand der bewegingen in ons ligchaam, onderworpen. De grond-

grondſtellingen van den grooten Man, in het bijzonder zijne voor alle tijden leerzame ziektehiſtorien (*), bewijzen het, welk een beperkt en voorzigtig gebruik hij van verzwakkende, ontlastende middelen maakte, en hoe bij hem daarentegen het verſterkend, opwekkend geneesplan de bovenhand heeft. Wie heeft immers eene krachtige voedende dieet, de melk, voornamelijk de ezellinnemelk; wie den besten wijn, in ziekten van zwakte, meerder en algemeener aanbevolen dan HOFFMANN? Hebben wij dan zijn lof over den Hongaarſchen wijn geheel vergeten? Wie genas meer ziekten met *Liquor anodijnus*, met *vitrioolæther*, met het *Elixer viſcerale*, met de *balſamieke pillen*, met den *balſamus vitae* enz., dan hij? Nog heden voeren deze middelen zijnen naam, en nog bekleeden zij onder onze prikkelende middelen de eerſte plaatſen! Wie onzer Hervormers durft het wagen, te verklaren, dat hij de juiste aanwending van de prikkelende, opwekkende methode beter bepaald hebbe, dan HOFFMANN? Deze zegt ons: „*Offchoon het niet te loochenen is; dat er van de beste en werkzaamſte middelen, wanneer zij*

(*) Ik kan mij bij deze gelegenheid niet onthouden de *Medicinæ conſultatoria*, hoe zeer hare form ook onzen ſmaak mag tegenſtaan, als een voortreffelijk middel tot vorming van practiſche Artſen aan te bevelen; — in de onderſtelling, dat zij een genoegzaam inzigt bezitten om het bruikbare van datgeen af te zonderen, wat na verloop van eene Eeuw de voortgaande beſchaving onbruikbaar gemaakt heeft. Echte practiſche waarheden, gelijk HOFFMAN dezelve uit eene lange, uitgebreide uitoefening der kunst ontleende, en zoo leerzaam voordroeg, komen in dit laatſte geval geenszins in aanmerking. H.

zij niet behoedzaam en voorzigtig aangewend worden, een misbruik gemaakt wordt, en dit zelf op deze uitmuntende middelen," (vlug loogzout, wijngeest, kampher, esſentien, ſpecerijachtige en aetheriſche olien, theriaak,) „ *met waarheid kan* „ *toegepast worden, zoo volgt daaruit geenszins,* „ *dat deze middelen onzeker en verdacht zijn.* „ *Want indien er eene overvloedige volbloedigheid* „ *aanwezig is, hetgeen dikwijls plaats heeft, indien* „ *het ligchaam jong, de landſtreek heet, of het* „ *ſaiſoen en de lucht zomerachtig is; indien eene* „ *inwendige warmte aanwezig zij, en de gal in* „ *de eerſte afperking des bloeds overvloedig is, en* „ *iemand zich aan het gebruik van den wijn en* „ *geestrijke vochten heeft overgegeven,* (aldus eenen „ Stheniſchen aanleg heeft) *dan zou hij, die zoo-* „ *danige hevige verwarmende middelen zonder on-* „ *derſcheid voorſchrijven wilde, zich ten ſterkſten* „ *bedriegen en geen gering nadeel te weeg bren-* „ *gen.* Maar daar de *oorſprong van de* MEESTE „ *ziekten of uit* GEBREK AAN BLOED, *zoo wel als* „ *uit overvloed van vochten, of uit eene taaije en on-* „ *zuivere weij, uit belette uitwaſeming, bij vad-* „ *ſige, trage en gemeene lieden, die zich met kou-* „ *de, ongekookte ſpijzen, koud water en dun bier* „ *vergenoegen moeten; en wier* KRACHTEN (*) „ *en*

(*) De verkondigers eener nieuwe verbeterde geneeskunde matigen zich aan, dat zij *de eerſte* zijn die op den toeſtand des zieken voor hunne ziekten, op Stheniſchen of Aſtheniſchen aanleg, acht geſlagen, en vervolgens, naar de geſteldheid en werkingswijze der voorafgegane oorzaken, de natuur der ziekten bepaald hebben. Het is gemakkelijk aan te toonen, dat alle goede Artſen,

„ *en bloed gering zij* (e ne volkomene ſchilde-
„ ring van de direkte zwakte!) *dan zullen deze*
„ *verwarmende middelen, voorzigtig en behoorlijk*
„ *toegediend, de behulpzame hand en bijna god-*
„ *delijke hulp aanbrengen enz.*" Bij dit juist inzigt van dezen grooten Man, dien onze leeftijd, zonder op hem dankbaar het oog te vestigen, zoo zeer miskent, is het waarlijk te bejammeren, dat hij de krachten van het heulſap niet kende, en het alleen als narcotisch middel beſchouwde, en zulks alleen in de hoogſte noodzakelijkheid om te verdooven, aanwendde: verre bleef hij in dit opzigt achter HELMONT, SYLVIUS en SYDENHAM terug! Daar en tegen verklaart hij zich met des te grooter inzigt over de wijze van werking der meeste overige geneesmiddelen, en zijne methode, om bijzondere ziekten te beoordeelen en te genezen, die hem het glansrijke practisch geluk, dat immer een Arts te beurt valt, verſchaffen, heeft eenen trap van gelijkmatigheid en waarheid, welke alle volgende eeuwen hem nimmer ſtrijdig zullen kunnen maken.

ſen, van HIPPOCRATES af, dit zelfde deden, en wie deedt zulks met meer inzigt dan HOFFMAN, zoo als het bovenſtaande bewijst? Geeft hij hier niet, bijna met dezelfde woorden van onze nieuwſte Schrijvers, de volledigſte bepaling van den aanleg tot *Sthenie* of *direkte Aſthenie?* Leidt hij niet volkomen en juist de natuur der uitbrekende ziekte, van dezen aanleg af, en bepaalt hij daarnaar niet met volkomene waarheid het te kiezene geneesplan? — Hij die alzoo in goeden ernst ſtellen wilde, „ dat, buiten BROWN,
„ geen Arts op den *valetudinis ſtatum, qui morbum antecesſit,*
„ leerde acht te geven, zou daarmede een ongemeen bewijs zij-
„ ner onwetendheid verraden." H.

XIV.

XIV.

STAHL'S LEER.

§ 68.

Ontſtaan van dezelve. (1700.)

De uitvinders van nieuwe geneeskundige ſtelſels moesten voor altoos bedacht zijn, tegen het heerſchend godsdienſtig ſtelſel niets te ondernemen, ten einde zich van geen Materialismus verdacht te maken. In dit geval bevonden zich reeds de eerſte wijsgeerige bearbeiders der geneeskundige theorie, en HOFFMANN moest uitvoerig bewijzen, dat door zijn werktuiglijk, van bovenzinnelijke beſpiegelingen bevrijd, ſtelſel, de eer der Godheid niets ontnomen werd. STAHL, onder den invloed eener zekere vrome menigte ſtaande, droeg de voorſtellingen omtrent God en de menſchelijke ziel op de geneeskunde over, en bouwde daarop een bovennatuurkundig ſtelſel, dat eigenlijk reeds in de leer der oude Pneumatici, en in die van den in droombeelden zoo rijken HELMONT, zijnen oorſprong had. Het *Pneuma*, de *Archaeus* en de *Ziel*, zijn hier overal de *Deus ex machina*, die zoo wel in den gezonden als zieken toeſtand alles beſchikt. Van dezen eerſten grondſlag van alle verſchijnſelen het oog afwendende, loopt de Phyſiologie en Pathologie van STAHL op *beweging* der levende vezelen uit: het zijn, *motus*

K *or-*

ordinati, *inordinati*, *aucti*, *languidi*, *anomali*, *perversi etc.*, die in de levende bewerktuiging den gezonden, en de veelvuldige verschijnselen in den zieken, toestand bewerken. Hierin stemt dus de voorstellingswijze van STAHL volkomen met die van HOFFMANN overeen; het wezenlijke onderscheid van beiden is hierin gelegen, dat HOFFMANN alles uit de eigenschappen der bezielde stoffe, volgens werktuiglijke wetten, afleidt, hetgeen STAHL aan de doelmatige beschikkingen van een hooger geestig wezen, aan de ziel, toeschrijft.

§ 69.

STAHL'S *Ziektekunde*.

De stof is lijdende en onbekwaam tot eenige levensverrigting; de ziel is de ware, eenige en naaste, oorzaak van al die verrigtingen. Zij is het, die haar ligchaam bouwt en hetzelve de tot het leven noodige bewerktuiging mededeelt. Daarbij is hetzelve echter iederen oogenblik tot bederf en vernieling geneigd, welke de ziel eenig en alléen door beweging afwendt, daar door dezelve altijd de bedorvene deelen afgescheiden en door nieuwe vergoed worden. In dezen voortgang bestaat het leven; om hetzelve duurzaam te onderhouden, moeten de vezelen eene zekere vastheid, kracht, toon bezitten, en hunne *motus tonicus vitalis* regelmatig volvoeren. De ziel heeft de naauwkeurigste kennis van alles wat in het ligchaam vooraf geschiedt, zij beschikt wat tot deszelfs onderhoud noodig is, en wendt alles af wat het-

hetzelve nadeelig kan worden. Zij behoeft daartoe geen zenuwvocht, dat andere Theorien aannemen. De eigenlijke oorzaken van den dood is niet in het ligchaam gelegen, maar hangt van den wil des Scheppers, van de ziel af, om hetzelve te verlaten.

Ziekten zijn niet anders, dan de door de ziel bewerkte, altijd naar haar doel heilzame, bewegingen, om het ligchaam van iets nadeeligs te bevrijden, schadelijke stoffen uit te stooten, en het evenwigt in de bewegingen te herstellen. Dit is, volgens STAHL, zeer in het oog vallend bij de koortsen en bij alle ziekten uit kramp, waar de ziel, met kracht, de sterke, onregelmatige bewegingen des vijands tegenwerkt, den omloop des bloeds versnelt en nuttige af- en uitscheidingen bewerkt. — Volbloedigheid is de grootste en magtigste vijand der gezondheid! Zij is de algemeene grondslag van alle ziekten, en bijzonder tegen haar moet de ziel hare heilzame bewegingen inrigten. Andere gebreken in de vochten zijn er niet, of zij zijn, als verdikking, stremming enz., gevolgen der volbloedigheid. Besmettelijke ziektestoffen en vergiften brengen de ziel daartoe, dat zij dadelijk met hare hulp vreesachtig draalt, of zij geraakt in de hevigste bewegingen, wier inzigt ten minste heilzaam is. Die volbloedigheid is de ziel dubbeld behulpzaam; door haar wordt het bloed door koortsachtige bewegingen en warmte allengs opgelost en onmerkbaar ontlast, of zij veroorzaakt bloedstortingen, door middel van krampachtige zamentrekkingen in deze of gene

 dee-

deelen, waardoor aldaar *congestien* bewerkt worden, waar de uitvloeijng des bloeds plaats hebben zal. In de jeugd gaan deze *congestien* (bloedophoopingen) naar het hoofd en de borst, van hier neusbloedingen en bloedhoest; in de huwbare jaren begeven zij zich bij de kunne naar de baarmoeder, van hier de maandſtonden; naderhand nemen de inwendige ſpeenvaten het overvloedige bloed op en ontlasten het daaruit. De aan de onderſcheidene levenstijdperken eigendommelijke ziekten hebben in de beſchikkingen van de ziel hunnen grondſlag, welke dezelve tot bewerking dezer bloedvloeijing treft, of ook daarin, opdat deze bloedvloeijingen geen voortgang zouden hebben, of geſtoord, of zelfs geheel onderdrukt worden. Na deze vooraf bepalingen zag STAHL de aambeijen-vloeijing niet als eene heilzame, maar als eene voor het mannelijk ligchaam natuur- en noodzakelijke ontlasting aan, welke men op velerlei wijze bevorderen moest, om andere grootere onheilen te verhoeden. Deze zijn de algemeene grondtrekken der geheele ziekteleer van STAHL.

§ 70.

STAHL'S *Geneeswijze.*

Van de geneeskracht der Natuur had STAHL reeds al die overdrevene geheimzinnige begrippen, die onze leeftijd zoo nadrukkelijk beſtreden heeft. De ziel geneest haar ligchaam; zij voert beroepingen, afſcheidingen, ontlastingen enz. aan, om het kwaad te verwijderen, en de dreigende ver-

vernieling der bewerktuiging af te wenden. Hare beſchikkingen zijn op zich zelve altijd nuttig, maar zij geraakt ſomwijlen in eene nadeelige dooling, dwaalt in de orde, den tijd, den graad harer bewegingen, en kiest niet altijd de geſchiktſte plaats ter ontlasting enz.

Er heeft zich intusſchen in het beſtrijden zeer veel partijſchap en een groot gebrek aan kennis omtrent het ſtelſel van STAHL gekenmerkt. De voorſtellingen van STAHL eener zelfkracht der Natuur, die het dierlijk ligchaam bij zijne neiging tot bederf, en bij de veelvuldige invloeden, die hetzelve dreigen te ſtoren, blijft onderhouden, en het van ziekten verlost, zijn op een zeer juist en verheven inzigt gegrond, dat wij nu onlangs vernieuwd hebben; wanneer wij alle individueliteit in de Natuur, in den ſtrijd van tegenſtrevende krachten, laten beſtaan. Wat was STAHL'S *zelfkracht* der Natuur, welke door het ſtrijden tegen verſtorende invloeden, het ligchaam als *Individuum* behouden moest, anders dan ons *Dualismus* der Natuur?

Men dwaalt ten hoogſten, wanneer men deze zelfkracht der Natuur als eene *zelfſtandige*, *van uitwendige invloeden geheel onafhankelijke* kracht aanziet. Deze voorſtelling bezit STAHL niet, en nooit is hem in de gedachten gekomen, datgeen te beweren, wat men hem ten laste heeft willen leggen; dat het dierlijke ligchaam zijne individueliteit alleen door zich zelf, en zonder eenig toedoen van uitwendige invloeden, verkreeg. — „ *De zelfkracht der natuur is eene bevrijding*

 „ *en*

„ *en herſtelling van de beleedigingen van het men-*
„ *ſchelijk ligchaam, zoo wel met betrekking tot*
„ *oorzaken als het gevolg; door toedoen van ge-*
„ *wone, afſcheidende, uitwerpende en woedende*
„ *bewegingen bewerkt, zonder medewerking van*
„ *eene van buiten komende kunsthulp volbragt.*"
(Disſert. de autocratia naturae Halae 1696.) — Hier beweert STAHL alleen, dat door de *Autocratia*, ZONDER TOEDOEN VAN KUNSTHULP, ZOO als wij nu zeggen, door de heilzame werkzaamheid der bewerktuiging, ziekten opgeheven worden; wie kan hem daarin tegenſpreken? —
„ *Waarbij men* (bij het genezend inzigt der Na-
„ tuur) VOORAL UITWENDIGE GENEESMIDDE-
„ LEN GEBRUIKEN MOET, *offchoon omtrent de-*
„ *zelve doorgaans de vlijt en ondervinding der*
„ *kunst te kort ſchieten; ja, omtrent deze, is het*
„ *ingeſchapen vermogen der natuur zelve gelukki-*
„ *ger etc.*" (Disſ. de Medicina ſine Medico Hal. 1707.) Hier, zoo wel als bij andere gelegenheden, beweert dus STAHL, dat de kunsthulp van den geneesheer, volgens de ten zijnen tijde gewone, *zeer werkelijke zamengeſtelde geneeswijze*, tot genezing der ziekten niet noodzakelijk is, maar voegt er uitdrukkelijk van de werkingen der genezende Natuur bij, dat daartoe *vooral uitwendige geneesmiddelen gebruikt moeten worden*. Welk een twijfel kan daartegen oprijzen? — „ *Daar er*
„ *bij de Phyſiologen van vroegere dagen gewoon-*
„ *lijk gewag gemaakt wordt van de* TEGENNA-
„ TUURLIJKE DINGEN (res non naturales), *maar*
„ *deze benaming doen vooraf gaan met die van*

„ NA-

„ NATUURLIJKE DINGEN, *moet de ware zin de-*
„ *zer woorden daarin gelegen zijn, dat zij mee-*
„ *nen, dat eenige dingen tot de inwendige vor-*
„ *ming en het beſtaan van het ligchaam noodzake-*
„ *lijk behooren, en alzoo zijne natuur als het ware*
„ *daarſtellen en intreden*; (de bewerktuiging daar-
„ ſtellen, zou het nu heeten!) *dat ook deze* TOT
„ ZIJN BESTAAN VOORAL BEHOOREN, *maar ech-*
„ *ter door eenen zekeren* UITWENDIGEN ZAMENLOOP
„ OF ONTMOETING *alleen hetzelve te beurt valt.*"
(G. c. Stahlii Theoria medica vera Hal. 1737. 4. p. 307). Hier heeft men in den *zamenloop* of *ontmoeting* der uitwendige dingen, openlijk niets anders als het ſtrijden der uitwendige Natuur tegen de levende bewerktuiging, waarvan men onlangs als van eene door de Natuurwijsbegeerte gedane ontdekking, een zoo hevigen ophef maakte! In het voorbijgaan zij het aangemerkt, dat men de geheele nieuwſte natuurwijsgeerige voorſtellingswijze, van de bewering der individueliteit der bewerktuigde wezens, door den tegenſtrijd van in- en uitwendige werkzaamheid, van de onderhouding zijner eigendommelijke menging tegen de algemeene Natuur, welke hetzelve onophoudelijk tracht te verſtoren; van den eindelijken overgang der levende bewerktuiging tot de doode Natuur enz., reeds zelfs in gelijke uitdrukkingen bij STAHL vinden kan. Hij was met eene ziel te vreden; de Natuurwijsgeeren begeerden meerdere aard-, licht-, zonneverterende vuurzielen enz.

De werktuigen der geneesmiddelen ſtaan geheel onder den invloed der ziel, zonder haar brengen

zij in het ligchaam geene verandering voort. Het geheele werk van den geneesheer bestaat daarin, dat hij de te hevige bewegingen der genezende Natuur matige, de trage opwekke en aanspore, de onregelmatige op den regten weg brenge. Ter bereiking van het eerste en laatste doel, is de aderlating zijn grootste hulpmiddel, waarvan hij een zeer uitgebreid gebruik maakt, daar, waar altijd hevige krampachtige bewegingen, bloedophoopingen, stremming van hetzelve, op te heffen zijn. Eene ziektekunde, welke volbloedigheid tot eene algemeene oorzaak van meest alle ziekten stelde, moest noodwendig tot zulk een overdreven gebruik der aderlating aanleiding geven. Juist daar, waar wij dezelve als nuttig beschouwen, in ontstekingen, echte Sthenische gevallen, verwerpt hij haar, om de heilzame pogingen der Natuur niet te storen; bijzonder als voorbehoedmiddel en bij de behandeling van langdurige ongemakken dezelve aanwendende. Daarenboven gaf hij vele middelen, welke wij nu voor onwerkzaam houden, die hij echter *alterantia* noemde, en waarvan hij allerlei gunstige veranderingen in de ziektestoffe verwachtte, aarden, onzijdige zouten, bijzonder het salpeter, waarvan hij in koortsen alles verwachtte. Tot opwekking der te trage bewegingen gaf hij prikkelende middelen, *Essentien* uit specerijachtige kruiden, zijne *Essentia alexipharmaca*, *Mixtura tonica*, en dergelijken. *Opium* echter en de *koortsbast* schenen hem doorgaans verwerpelijk; in de plaats van den laatsten wilde hij de *Cascarille* zetten. Daar bij Mansperſonen

al-

alle langdurige ongemakken uit aambeijen, bewegingen, uit eenen geſtoorden of onderdrukten aambeijenvloed, ontſproten, zoo dacht hij beſtendig daaraan, om dien bloedvloed te bevorderen en in orde te brengen, tot welk einde hij van bittere middelen, in het bijzonder van het *Duizendblad*, van zijne balſamieke pillen en dergelijken, een zeer uitgebreid gebruik maakte.

§ 71.

Beoordeeling van het Stelſel van STAHL.

In zoo verre STAHL eenen bovenzinnelijken grondſlag van alle verſchijnſelen en veranderingen in het menſchelijk ligchaam aanneemt, berust zijn ſtelſel geheel op willekeurige vooraf bepalingen, over wier wettigheid, in den eigenlijken kring van alle kennis van den Arts, niets beſlist kan worden. Voordeelig intusſchen waren zijne voorſtellingen omtrent onze kunst, daar zij gedeeltelijk ten minſte van der vochten pathologie, in het bijzonder van de ſcherpten van BOERHAVE, afweken en op het lijden en de tegenwerkingen van het *ſolidum virum* heen wezen. Zoo verre zich zijne grondſtellingen op dit laatſte punt uitſtrekken, zijn zij met onze nieuwe verbeterde leer in overeenſtemming. De methode echter, waardoor hij zich door zijn ſtelſel verleiden liet; zijn afwachten op de hulp, welke van de ziel komen moest; zijne onwerkzaamheid in ontſtekingkoortſen; zijn buitenſporig gebruik van de aderlating bij gezonden tegen de onbeduidende

ongemakken en tegen langdurige ziekten van openlijke zwakte; zijn misbruik van bittere, balfamieke, prikkelende middelen tot bevordering der aambeijenvloeijing; eindelijk zijne veroordeeling van het Heulfap, van den Koortsbast en van andere onontbeerlijke geneesmiddelen: — dit alles was der kunst nadeelig, en vele dwalingen, welke onze nieuwe geneeskunde de voormalige, over het algemeen, ten laste legt, zijn eigenlijk loutere *dwalingen uit de Theorie van* STAHL *voortgevloëid*, en waaraan alle goede Artfen niet onderhevig zijn, die het ftelfel van HOFFMANN, en eene verftandige Empirie volgden. Men vergete intusfchen dit niet, wanneer van eene nieuwe verbeterde geneeskunde gefproken wordt! STAHL had gedwaald, daar hij vele verfchijnfelen, kramp, volbloedigheid, bloedophoopingen, bloedvloeijingen enz. als *oorzaken* aanzag en behandelde, daar deze niet anders dan *gevolgen* van eene ziekelijke verandering in de levende bewerktuiging waren. Hierop eene behoorlijke opmerkzaamheid te vestigen, verhinderde hem zijn hooger ftandpunt, dat hij in de geesten-wereld genomen had.

§ 72.

Nieuwe poging, om het Stelfel van STAHL *geldend te maken.*

De blijkbare onmogelijkheid, om in de geneeskunde echte voortgang te maken, wanneer men aan eenen geest, die buiten ons kenvermogen ligt, alle werkingen in het menfchelijk ligchaam toefchrijft,

fchrijft; — de meerdere vollediger aanwendbaarheid der leere van HOFFMANN in den practifchen werkkring, — de toenemende kennis van de eigenfchappen en krachten der dierlijke bewerktuiging, — en het terugkomen der algemeene denkwijze op de geestenwereld, — dit alles maakte eindelijk, dat het ftelfel van STAHL vallen moest en flechts bij fommigen, die tot geheimzinnigheid neigden, in eenig aanzien bleef.

Geheel en al heeft het echter in de laatfte dagen aan aanhangeren van hetzelve niet ontbroken. PLATNER zocht een Stahlianismus, zoo als de natuur van alle befpiegelingen in het geestenrijk met zich brengt, vol van de willekeurigfte ftellingen, in de geneeskunde weder in te voeren, wel zonder gevolg in het algemeen, doch een beroemd fchrijver van onzen tijd VON HOVEN is hem gevolgd, die de leer van de tusfchenpoozende koorts op de navolgende theorie grondt. Het geheele menfchelijke ligchaam is naar PLATNER een *groot algemeen fmaak- en gevoel- werktuig* en de koortsftoffen werken op dit werktuig als *afkeerige zelfftandigheden*. Niet iedere koortsftoffe is voor alle werktuigen gelijkelijk afkeerig; bij voorbeeld der moerasfen lucht is alleen voor den fmaakzin der verduwingswerktuigen afkeerig, en verwekt geene aanhoudende maar tusfchenpoozende of periodieke koortfen, omdat de natuurlijke werking dezer werktuigen periodiek is. De zieke werktuigen deelen den indruk aan andere werktuigen, medegevoelend, mede, en deze planten denzelven tot de ziel voort. Het grondwezen der koorts beftaat

ſtaat in eene door de ziel bewerkte *voortdrijvende beweging* der dierlijke Natuur of in eene dierlijken natuurlijke neiging, om zich door *uitſtootende* of bijna *uitſpuwende* bewegingen, van eene *afkeerige of kwalijkſmakende ſtoffe*, welke de dierlijke natuur tot last is, te ontdoen. De ziel is dus het eindpunt waarop de prikkels werken. Deze werkt daar tegen volgens inſtinct, en verwekt voortdrijvende bewegingen tot onderhouding en wederherſtelling der verbrokene harmonie. De tusſchenpoozende koortsſtoffe beſtaat uit moerasſige lucht, welke door inademing, ſlikking, inzuiging, door de rondloopende vochten naar de verduwings werktuigen ſluipt en zich in de ſlijm plaatst, zich inwikkelt, den in deze deelen gehechten ſmaakzin ziek maakt enz. De alledaagſche koorts ontſtaat, wanneer de voorraad dezer koortsſtoffe groot en de gevoeligheid van het zenuwgeſtel ſterk is; de derdendaagſche, wanneer, bij eenen gelijken graad van gevoeligheid, de voorraad geringer is dan bij de alledaagſche koorts; de vierdendaagſche eindelijk, wanneer die voorraad groot, doch de gevoeligheid des zenuwgeſtels ongelijk minder is. De *typus* hangt geheel van de ziel af, en een koorts kan alleen door de vereeniging van denkbeelden zonder koortsſtoffe voortduren.

Op den ſmaakzin van andere werktuigen, en naar zijnen toeſtand, werken tevens de ziekte-oorzaken, zoo wel als de geneesmiddelen, die voor denzelven aangenaam zijn. Men ziet dat de zieke of weder bevredigde ſmaakzin, die in het eerſte geval de ziel tot uitſpuwende bewegingen prikkelt;

kelt; — dat het in het ligchaam bestuurde *Pneuma* of *Enormon*, – de vertoornde of weder bevredigde *Archäeus*; – de haar ligchaam onderhoudende ziel, en de bij ziekten in heilzame bewegingen geslagene zelfkracht; – zoo wel als volgens nieuwere uitdrukkingen het nuttig werkend *solidum vivum*; — de in de ziekten werkzame levenskracht, — de genezende werkzaamheid van het organismus, — den strijd tegenwerkende krachten tot onderhouding van het Individuum, — dat al deze voorstellingen, hoe toevallig onderscheiden zij ook schijnen, op het laatst in de hoofdzaak overeenstemmen en zich door de inmenging van meerdere of mindere willekeurige stellingen onderscheiden. –

§ 73.

Algemeene aanmerkingen over de geneeswijzen van SYDENHAM, BOERHAVE, FR. HOFFMANN *en* STAHL.

Uit de beschouwing van de heerschende geneeswijzen, tot dus verre, laat zich deze aanmerking afleiden: Toen bij de Romeinen de verfijnde weelde tot op eenen zekeren trap gestegen en de Natie door veelvuldig genot verstompt was, werkte ASCLEPIADES met de opwekkende methode zeer veel uit (§ 39). Deze zelfde methode blinkt overal bij HELMONT, (VIII.) en nog veel meer bij SYLVIUS, uit; (IX.) bij SYDENHAM, BOERHAVE en STAHL maakt zij een hoofddeel in de genezing uit, en men ziet, hoe gene altijd tot die

die methode terug komen, waar deze naar de theorie aangeprezene middelen niet toedienen. HOFFMANN eindelijk maakte van de prikkelende middelen verre het algemeenste gebruik, (§ 67.) en de uitoefening zijner kunst was onbeschrijfelijk gelukkig. Van de tijden van HOFFMANN en STAHL, schrijft zich de fabriekmatige vervaardiging prikkelende middelen toe, die een groot gedeelte van de achttiende Eeuw een algemeen aanzien in Europa verkregen hebben, en hetzelve gedeeltelijk tot op dit oogenblik behouden. De Hallersche *Esſentia dulcis*; een krachtig geestrijk middel, *Liquor anodynus*; het *Elixir viscerale* van HOFFMANN, WHYTT, UNZER en van anderen; de balsamieke pillen van BECKER, STAHL, JUNCKER en dergelijke, benevens tallooze gelijk prikkelende, versterkende middelen, wier grondslag altijd, wijn, wijngeest, specerijen zijn, behooren hiertoe. Zoo menig asthenisch gebrek, dat naar deze of gene theorie zonder gevolg behandeld werd, geneest men eindelijk door het empirisch gebruik dezer prikkelende middelen. Wanneer men met de doelmatige behandeling der koortsen, omtrent aarde en salpeter enz. zoo verre gekomen was, dat de zieken hopeloos lagen, dan greep men in de vertwijfeling naar den wijn, naar een *remedium bezoardicum*, *alexipharmacum*, naar de *esſentia dulcis*, en vele zieken werden langs dezen weg nog gered. Zoo bleef het onbepaald gebruik der prikkelende methode in stand, tot dat latere tijden haar op bepaalde regelen zochten te brengen, terwijl zij te gelijk deze zelfde metho-

thode een nog veel grooteren werkkring aanwezen, als zij bij de voorvaderen hadden gehad. — Uit dit geheel overzigt, volgt in het algemeen het groot gewigt en de onontbeerlijkheid der overal en bij de verschillendste theoriën uitstekende, prikkelende, versterkende geneeswijze, welke bij eene Natie op eenen hoogeren trap van beschaving nog merkbaar stijgt. De geneeskunst geeft de gewigtige regelen, om bij langdurige asthenische ongemakken, met prikkelende middelen af te wisselen, en van de zwakkere tot de sterkere over te gaan. Reeds onze levenswijze maakt de opvolging van dezen regel noodzakelijk; wij vermenigvuldigen met iederen dag onze behoeften en ons genot, de menigvuldigheid van levensprikkels verstompt onze opwekbaarheid, wij verliezen onze vatbaarheid ter ontvanging eens prikkels, daar wij ons weldra aan eenen anderen overgeven, — en aldus dwingt de heerschende ziektegenius van onze kunst dezelve te naderen; hij vordert prikkelende middelen, meer dan een ander tijdvak zulks eischte, en de Geneesheeren, die nog voor eene halve eeuw de druppels eener *essentia alexipharmaca* angstig telden, die met bevende hand twintig druppels goudtinctuur of een vierde grein *opium* toedienden, hebben nu voorzeker opgehouden met deze dingen den zieken noch toe te meten noch af te wegen!

§ 74.

Eene, tegen de grootste Artsen der vroegere tijden, gemaakte beschuldiging.

Wij hebben gezien, hoezeer de grootste Artsen des ouden tijds, met dat, wat wij onze nieuwe verbeterde geneeskunde noemen, overeenstemmen, en hoe het dus niets dan onkunde in de geschiedenis der geneeskunde, of eene opzettelijke ontkenning van de inzigten en verdiensten onzer voorvaderen verraadt, wanneer men ons tegenwoordig weten bij iedere gelegenheid, als een geheel nieuw ontdekt werk der laatste jaren aanprijst. Ik weet zeer wel dat men onze Hervormers, die zich in het bezit hunner vermeende eigendommelijke inzigten en ontdekkingen zoo verhoogd gevoelen, eenen slechten dienst bewijst en hunne vriendschap niet erlangt, wanneer men hunne werken aan de hand der geschiedenis naar *de echte waarde*, — die de *voorgewende* juist tegengesteld is, — toetst; maar de geschiedenis is omtrent hun, op daadzaken gegrond oordeel onomkoopbaar en het *suum cuique* heilig. Geene der middelen, waardoor men in onze dagen zoo zeer zijne stellingen geldend zoekt te maken, als wijsgeerige phrasen, schoolsche wijsheid, onbeschaamdheden enz., durft zij van hare strenge onpartijdigheid af te wenden en haar bijval, waar geene waardij is, afdwingen. Wanneer zij bij HELMONT de *vim restaurantem* van het Heulsap vindt, en het bij SYDENHAM als een *remedium cardiacum* aangevoerd ziet, dan kan zij onmogelijk in de grootste bewondering over het

opi-

opium me hercle non ſedat inſtemmen, en het onze tijden als eene eigendommelijke verdienſte toerekenen, dat zij dit middel als een prikkelend toedienen. Men vergeve het dus den kenner der geſchiedenis, wanneer hij zich bij zoo velerlei gebeurtenisſen, in onze nieuwſte letterkunde, in een gelijk geval bevindt!

Men heeft onzen Voorvaderen toegeſtaan, dat zij hier en daar heldere inzigten gehad, doch de ziekten en geneesmiddelen tevens uit gezigtspunten aangezien en hunne zieken dikwijls volgens de echte grondwetten der kunst behandeld hebben, — maar voegt men daarbij: hen weten was ſtuksgewijze, onvolledig, het haperde hun aan juiste ſtellingen en weldoordachte handelingen, zij waren eenzijdig enz. — Hoe weinig kent hij, die met deze beſchuldigingen de echte waarde aan de groote Geneesheeren des ouden tijds meent te ontnemen, de geſchiedenis, den langzamen voortgang der wetenſchap tot grootere volkomenheid en haren tegenwoordigen toeſtand! Het onvolkomene, inconſequente in de inzigten onzer voorvaderen ligt in de natuur der zaak, in de wetten van het menſchelijk denkvermogen, dat zich, in het bijzonder wanneer het voorwerp, gelijk het met de geneeskunde, zelfs met die der nieuwſte gelegen is, nog zoo oneindig vele *terra incognita* heeft, allengskens van dwalingen vermag los te rukken. En is dan onze tegenwoordige kennis meer als ſtukwerk, zijn wij van inconſequentie en eenzijdigheid zoo geheel vrij als menig een wa-

 nen

nen zou? — Het antwoord op deze vraag zal hierna, in de laatste afdeelingen, gevonden worden.

XV.

DE INVLOED VAN HET STELSEL VAN HALLER OP DE GENEESKUNDE.

§ 75.

Ontwikkeling van hetzelve.

Minder in het practisch gedeelte, dan wel in andere takken der Natuur- en Geneeskunde, heeft HALLER zich eenen onsterfelijken naam verworven. Zijne physiologische schriften waren intusschen van zulk een groot gewigt, dat zij op de uitoefening der kunst en van de haar ten grondslag gelegde beschouwende voorstellingswijze, eenen zeer vermogenden invloed hadden. Ik heb hier in het bijzonder het oog op zijne groote ontdekkingen, op de verklaringen van de levenskracht in de verschillende werktuigen, bijzonder op de aandoenlijkheid en prikkelbaarheid. De nieuwe leer der prikkelbaarheid schepte eene geheel nieuwe physiologie, waarin prikkel en tegenwerking der levende vaten algemeen het eerste en gewigtigste gezigtspunt geworden was. De dynamische stelsels, bijzonder dat van HOFFMANN, behielden daardoor een nieuwen grooten steun; de opmerkzaamheid der Artsen werd meer en meer

van

van der vochten pathologie afgeleid en op de betrekkingen van het *folidum vivum* gebragt; het ftelfel van HALLER was alzoo eene gewigtige fchrede tot de nieuwere, van alle willekeurige aanneming der menigerlei uit de vochten ontfpruitende ziekteoorzaken gereinigde, voorftellingswijzen. Men kende nu de zoo eigendommelijke opwekbaarheid van het fpiervezelgeftel en zijne betrekking tot de prikkels naauwkeuriger; daaruit ontfproten velerlei bevredigende ziektekundige verklaringen, en men begon een beter inzigt in de werking der geneesmiddelen op de met fpiervezelen voorziene deelen te erlangen. Door HALLERS letterkundigen arbeid en door de onder de Artfen opgewekten zucht tot de letterkunde, werd de veelzijdigheid der inzigten van onze kunst en hare Theorien, zeer veel bevorderd, eene veelzijdigheid, welke de Duitfchers zoo eigendommelijk is, zoo zeer de eenzijdigheid tegengaat, en juist daardoor het nut der kunst begunftigd.

§ 76.

Het Nofologisch Stelfel.

In dit tijdvak viel de poging der Geneesheeren voor, om, na eenige vroegere ftrekkingen in dit opzigt, de ziekten volgens de methode der beoefenaren der Natuurlijke gefchiedenis, in het bijzonder der kruidkundigen, in *klasfen*, *rangen*, *geflachten* en *foorten* te rangfchikken, en op deze wijze Nofologifche ftelfels, volgens die voorbeelden daar te ftellen, naar welke LINNÆUS, HAL-

LER en anderen deze hadden daargefteld. Deze poging is der kunst aan den eenen kant zeer tot voordeel geweest, zoo dat zij de verfcheidenheid in de ziekteformen deed zien, allen zelfs de kleinfte afwijkingen deed opmerken, en het oog op de zoo verfchillende betrekkingen en oorzaken vestigde, waarin en waardoor de ziekten ontftaan. Aan den anderen kant echter werd, in zoodanige Nofologische ftelfelfels, het onderfcheid zeer voorbij gezien, dat tusfchen eene echte ziekteform en een enkeld kenteeken (*fymptoma*) moet gemaakt worden, waaruit natuurlijk grenzenlooze tegenftrijdigheden en eenzijdige practifche inzigten ontftaan moesten.

XVI.

STELSEL VAN CHRISTOFFEL LODEWYK HOFFMANN.

§ 77.

Algemeene aanmerkingen.

Dit fcherpzinnig ftelfel verfchaft ons een merkwaardig bewijs, om, door vereeniging van dynamifche en chemifche inzigten, meer eenvoudigheid en zekerheid in de geneeskundige theorie te brengen. Bederf der vochten plaatfte de beroemde ftichter van dit ftelfel onder de oorzaken der ziekten weder boven aan, bedorvene vochten zijn het, die de vaste deelen prikkelen, en alleen van den graad dezes prikkels hingen de velerlei verfchijn-

ſchijnſelen in den zieken toeſtand af. Bedorvene vochten werden in den gezonden toeſtand beſtendig door reinigende werktuigen, de longen, de huid, de nieren enz., weggenomen, het terugblijven van dezelve in het ligchaam verwekt ziekten, en de Arts, die dezelve genezen wil, moet het bedorvene verbeteren of verwijderen, de verrigting der reinigende werktuigen weder herſtellen. Door de kunst der betogende methode van VAN WOLF zocht HOFFMANN zijne leer het aanzien eener onomſtootelijke zekerheid te verſchaffen. Dan het wordt tijd dat wij het geheele merkwaardige ſtelſel, (het werd in het jaar 1770 bekend,) offchoon het dadelijk niet vele aanhangers vond, in zijne grondtrekken nader leeren kennen.

§ 78.

Stelſel van CHR. LODEW. HOFFMANN.

De leere der aandoenlijk- en prikkelbaarheid der deelen maakt een gewigtigen grondſlag van al de overige leeringen van HOFFMANN uit. Het eigendommelijke van dezelve is: de opgave der orde, waarin de vaardigheid, beweegbaarheid of prikkelbaarheid der onderſcheidene met levenskrachten en ſpiervezelen voorziene deelen van het menſchelijke ligchaam, bij opklimmende ſterkte des prikkels, in gezonden toeſtand op elkander volgt. HOFFMANN bouwde deze leer op de door vele ſcherpzinnigen waargenomene verſchijnſelen, die zich dan vertoonden, wanneer menſchen aan verſchillende graden eens prikkels blootgeſteld wierden.

den. Hij neemt tien onderscheidene graden des prikkels aan:

A. De geringste graad van prikkeling is daar, waar de sluiters der huidvaatjes, welke de onmerkbaare uitwaseming voeren en welke de beweegelijkste deelen van alle zijn, zich zamentrekken en op deze wijze de onmerkbare uitwaseming verhinderd wordt. B. Deze sluiters trekken zich nog sterker te zamen en de kleinste bloedvaatjes vernaauwen zich, doch niet zoo sterk, dat zij het roode bloed uitdrukken. C. De groote watervaten, welke door de verdeeling der kleinste bloedvaatjes ontstaan, vernaauwen zich; de kleinste bloedvaten trekken zich sterker zamen en drukken nu het roode bloed uit; de uitwaseming wordt nu nog sterker terug gehouden. D. De kloppende beweging van het hart en van de polsaderen wordt vergroot. E. De zamentrekking der kleinste bloedvaten wordt door de kloppende beweging van het hart en de pols overweldigd; zij worden verwijd en met bloed weder aangevuld. F. De bewegende krachten van het hart en de polsaderen worden zoo zeer vergroot, dat zij bijna niet meer vergroot kunnen worden. G. De kleinste polsaderen vernaauwen zich. H. Deze polsaderen vernaauwen zich nog sterker en te gelijk trekken zich de kleinste bloedvaten weder te zamen, en dringen het daarin bevatte bloed uit. I. Nu is het tot die hoogte geklommen, dat het bloed moet stilstaan, en onmacht en de dood onvermijdelijk zijn. K. De hoogste graad der prikkeling brengt ook groote slag- en bloedaderen tot za-

zamentrekking, bij voorbeeld wanneer zij door ſterke zuren beroerd of gebrand worden.

HOFFMANN geeft daarna op, hoedanig deze graden der prikkeling ook op andere deelen des ligchaams werken. *Zoo* verſterkt E. de wormsgewijze beweging der maag en der ingewanden. F. Is toereikend om te maken dat de vezelen der willekeurige ſpieren trillen. E. maakt dat zich de pisblaas en de endeldarm ontlast, wanneer zij gevuld zijn. I. verwekt dan eens ſtuipen, dan eens onmagt, brengt ook de luchtvaten der longen tot zamentrekking.

Na deze trapswijze opvolging ſpelen daarop in het ſtelſel van HOFFMANN de prikkel en de verſchillende graden van prikkelbaarheid eene hoofdrol. Hij zag overal eenen prikkel, en alle toevallen der ziekten werden uit de werking eener toereikend prikkelende, ſcherpe, rottige ſtof verklaard. Alle koortsſtoffen, zegt hij, zijn ſcherp, en uit den graad, waar mede zij prikkelen, zijn alle verſchijnſelen bij de koortſen te verklaren; als ook bij de ontſteking. De verſtikkende, mijnſtoffelijke dampen, de menigvuldig ſcherpe koortsſtoffen, en de voor de ademhaling ondienſtige luchtſoorten, werken alle als prikkels op de longen en brengen de luchtvaten tot zamentrekking.

De dierlijke vochten zijn, volgens HOFFMANN, voor eene tweeledig bederf vatbaar: zij worden of zuur of rottend, en derzelver neiging, om een van beiden te worden, kan reeds dikwijls ziekten voortbrengen. Bijzonder ſpreekt hij van verrotting, welke in zijne ziektekunde de hoofdrol

ſpeelt. Ook bij de gezondſte menſchen worden altijd eenige deelen van het bloed of van de vochten rottend; opdat echter de gezondheid bewaard blijve, worden onophoudelijk rottende deeltjes door de nieren, de darmen, de huid en bijzonder door de longen afgeſcheiden, en voorzeker ſcheidt ieder werktuig bijzondere rottende deelen af. Rottend zijn, volgens HOFFMANN, alle aanſtekende koortsſtoffen, alle diergelijke vergiften, alle ſtoffen die ontſteking en koortſen voortbrengen; eene rottige ſtoffe is bij de Hypochonderie in de darmen, bij het ſcorbut in het gebeente, bij het podagra in de gewrichten enz., in het kort, overal verrotting! De eigenſchappen der vochten pathologie van HOFFMANN zijn dus de volgende: (1°) dat hij de menigvuldige door de ziektekundigen aangenomene ſcherpten op twee, of zure en rottige, brengt; (2°) dat hij de verſchillende onbekende ſpecifique ziektenvergiften tot even zoo vele ſpecifique rottigheden vormt; (3°) dat hij eindelijk bij zulke ziekten, waar nog geen ziektekundige een bederf der vochten ontdekt had, bij voorbeeld bij de eenvoudige ontſteking, eene ſcherpe rotting, en zelfs het ergſte bederf van allen aanneemt.

Zijn hoofdbewijs voor de verrotting neemt HOFFMANN van de rottige lucht, die bij zoo vele ziekten waargenomen wordt. Hij zelf maakt zich daaromtrent eenige tegenbedenkingen, die hij echter met allerlei uitvlugten beantwoordt, bij voorbeeld, dat er altijd eene toereikende menigte van rottige deeltjes aanwezig zijn moest, wanneer zij in de zinnen vallen zullen; dat rotting in eenen zeer

zeer hoogen graad aanwezig zijn kan, zonder opgemerkt te worden, dat iedere rottige ftof in het ligchaam hare bepaalde werktuigen heeft, waarin zij afgefcheiden wordt enz.

De leere van HOFFMANN, van de ontfteking en de koortfen, grondt zich op zijne bewijzen voor de aandoenlijkheid en prikkelbaarheid der deelen en van de verrotting der vochten. Bij alle ontftekingen, bij alle koortfen is eene rottige ftoffe aanwezig, die door haren prikkel de ziekte, met al hare toevallen, verwekt. De toevallen volgen na de reeds opgegevene trapswijze opvolging der prikkelbaarheid. Volgens deze theorie beftaat de geheele geneeswijze der ontftekingen en der koortfen daarin, dat men, deels door rottingwerende middelen (*antifeptica*) de opgegevene verrotting wederftaat, deels door ontlastingen de rottige ziekelijke ftoffe uit het ligchaam ontlast. Kina, kamfer, zuren, in het kort, al wat bij koortfen immer als nuttig bevonden was en hetgeen wij naar de nieuwfte inzigten der dingen als prikkelende middelen voorfchrijven, behoort volgens de leere van HOFFMANN tot de rottingwerende zelfftandigheden en werkt door verbetering der rottige ziekelijke ftoffe. Zoo ook was het met de middelen tegen vele flepende ongemakken, met den zevenboom, kalmus enz., waarvan HOFFMANN zich overvloedig bediende. De abforberende aarden plaatst hij als zulke middelen in derzelver waarde, als de zoodanigen die het verrotte bederf in de eerfte wegen op het zekerst wegnemen.

Van de veranderingen der uitgeademde lucht en ziekten, en van derzelver invloed op de tong, de tanden en den mond in het algemeen, draagt de leer van HOFFMANN de oorſpronkelijkſte denkbeelden. De longen zijn een der voortreffelijkſte werktuigen ter reiniging. Door dezelve ontlast zich het bloed meestal van zijne rottige en zure deeltjes, en met dezulke bezwangerd neemt de uitgeademde lucht eene prikkelende eigenſchap aan. Alle deelen, die door deze lucht aangetast worden, wanneer zij dezelve bij de uitademing voorbijgaat, worden geprikkeld, en daaruit laten zich zeer vele ziekelijke toeſtanden dezer deelen verklaren, die men anders van gebreken der vochten of uit de eerſte wegen afleidt: ontſtekingen, zweren, ſcheurbuik, onreine bezettingen der longen, zure of bittere ſmaak, hoest, engborſtigheid, verſtikking enz. De bittere ſmaak en de onreinheid der longen worden in het bijzonder van uitgeademde garstige, vette deelen afgeleid. Het vet namelijk dat in het celwijs weefſel tusſchen de ſpieren lag, wordt door de koorts opgelost, van de opſlorpende vaten opgenomen, de bloedmasſa toegevoerd en van daar door de ontlastende werktuigen uit het ligchaam weggenomen. Daar nu vele, aan koorts en ziekte lijdende, zonder zichtbare ontlasting gezond worden, en hun adem gedurende de ziekte zeer heet en ſtinkende is, zoo volgt daaruit: dat de bedorvene, opgeloste en in damp verwisſelde vette deelen, door de longen uit het ligchaam gevoerd worden. Daaruit liet zich

zich de bittere fmaak en de bezetting der tong zeer bevredigend verklaren.

De grootfte aanwending van zijn ftelfel brengt HOFFMANN op de pokken over, waarvan hij zich eene geheel eigene meening vormt. Hij neemt bijzondere pokklieren in de huid aan, laat dezelve een zeker vocht, het pokklierig vocht, affcheiden, dat nu rottend wordt, en door zijnen prikkel op de uitvoeringvaatjes van dit vocht, de verfchijnfels der pokziekte te voorfchijn brengen. — Verder durf ik mij hier op zijn begrip van eenvoudige ziekten niet inlaten.

§ 79.

Gevolgtrekkingen.

In het ftelfel van HOFFMANN befchouwen wij de herleving eener op willekeurige vooronderftellingen en blinde fchijngronden berustende ziekte der vochten. De trapswijze opvolging der aandoenlijkheid en prikkelbaarheid der deelen, de verrotting in het levend ligchaam, de rottingwerende werkingen der geneesmiddelen op dezelve; dit alles berust op onbewijsbare meeningen, hoe overtuigende de befluiten ook immer fchijnen mogen, die HOFFMANN daaruit afleidt. Van deze theorie het oog af vestigende, is de geneeswijze van HOFFMANN eenen grooten Arts volkomen waardig; hij geneest de ziekten op dezelfde wijze, en met dezelfde middelen, die ons de weg der vernuftige Empirie en der ondervinding had leeren kennen; alleen zijne theoretifche wijze van voorftelling aangaande de werking der middelen, is hem eigen.

Geeft,

Geeft, bij voorbeeld, een Geneesheer de koortsbast in zulk een geval, waar hij, uit ondervinding weet dat zij heilzaam is, zonder verder na hare wijze van werken te vragen; – geeft een ander in hetzelfde geval haar als een bitter, of als een zamentrekkend middel; — verwacht een derde van haar opwekkende, prikkelende werkingen, versterkte opwekking; – dan geeft ook HOFFMANN ze als eene rottingwerende zelfstandigheid, en alle komen eindelijk tot een en hetzelfde doel, zij genezen de ziekte, wanneer zij slechts het middel naar die regelen hebben aangewend, naar welke de ondervinding het gebruik der koortsbast bepaald heeft. Zoo weinig hangt het wezenlijke der kunst van hare theorie af!

XVII.

STELSEL VAN CULLEN.

§ 80.

Ontstaan van hetzelve. (1777.)

Van het stelsel van BOERHAVE, ging CULLEN tot dat van HOFFMANN over, en maakte de stelling, „ dat de geheele ziektekunde veel beter en gemakkelijker volgens de gebreken der dierlijke bewegingen in de vaste deelen van het menschelijk ligchaam, als naar de verschillende ziekelijke gesteldheid der bedorvene vochten, bepaald kan worden, tot den grondslag zijner leere. Hij geloof-

loofde dat de geneeskunde op grondbeginſelen rusten moest, die meer of min uit ſluitredenen afgeleid waren. In dezen waan waren zijne pogingen daarheen gerigt, om bij iedere ziekte de naaste oorzaken der haar allernaast ten grondſlag liggende veranderingen in de dierlijke bewerktuiging te bepalen; en daar hij alle vochtenpathologie volſtrekt verwierp, ten minſte zulks wilde, zoo laat hij die veranderingen in zekere ziekelijke geſteldheden der vaste deelen, der levende vezelen beſtaan, die, daar hij van ſluitredenen uitging, deels even willekeurig aangenomen zijn, als vele ziekten der vochten, deels even zoo weinig bevredigende oplosſingen omtrent de natuur der ziekten geven, als de ſtellingen omtrent de ſcherpten. Alles ſteunt op prikkel en zwakte, op verminderde veerkracht der herſenen, op kramp en zwakte der huidvaten en dergelijke. Het wezenlijkſte punt, waarin CULLEN in de wijze van voorſtelling van HOFFMANN afwijkt, is dat, dat hij over de ondervinding, zoo verre zij den toeſtand der vaste deelen in de ziekten bepalen kan, eenige ſchreden verder treedt, en zich in beſpiegelingen en ſtellingen over de naaste oorzaken der ziekten verliest, die zoo dikwijls met de ondervinding in geene te beste verſtandhouding ſtaan.

§ 81.

Grondtrekken van CULLENS *Theorie.*

In de leere der koortſen vindt men de meeste oorſpronkelijkheid. De toeſtand, die bij alle koortſen

ſen de koude voorafgaat, bevat in zich den grondſlag van de daarop volgende verſchijnſelen. Die toeſtand beſtaat in eene algemeene zwakte, en verminderde energie der herſenen, hetgeen zoo wel de toevallen bij jedere koortsziekte als ook de voorafgaande oorzaken, die gezamenlijk op eene verzwakkende wijze werken, bewijzen. Iedere koorts heeft drie tijdperken (*perioden*) *zwakte*, *koude* en *hette*, die regelmatig op elkander volgen en die altijd als op elkander volgende oorzaken en werkingen moeten aangemerkt worden, zoodat de zwakte de koude, en deze wederom de hette voortbrengt. Om nu de wijze, waarop dit geſchiedt, te verklaren, moet men zijne toevlugt nemen tot eene zekere algemeene wet der dierlijke huishouding, welke veroorzaakt dat de krachten, welke geneigdheid bezitten om het ligchaam nadeel toe te brengen en hetzelve te verſtoren, dikwijls in hetzelve zoodanige bewegingen voortbrengen, welke de werking dezer ſchadelijke krachten weder herſtellen en opheffen kunnen. Deze is de *geneeskracht der Natuur*, en het is hoogstwaarſchijnlijk, dat vele van die bewegingen, welke in koortſen opgewekt worden, de werkingen dezer kracht is. — Gedurende het tijdſtip der koude, ſchijnen doorgaans de uiterſte eindjes der ſlagaderen, voornamelijk diegenen, welke op de oppervlakte des ligchaams hun einde nemen, door eene algemeene *kramp* aangetast te zijn; deze kramp, uit welk eene oorzaak ook ontſtaan, werkt als prikkel op het hart en de ſlagaderen, en deze prikkeling houdt zoo lang aan tot dat de kramp-

ach-

achtig zamengetrokkene vaten verflapt zijn, en de kramp zelve overwonnen is. Deze kramp ontſtaat geenszins uit de verwijderde oorzaken der koorts, maar wordt alleen door eene beſchikking der genezende natuur voortgebragt. Ten gelijken tijde is het waarſchijnlijk, dat gedurende het geheele beloop eener koorts, daarenboven eene *atonie* in de uiterſte vaatjes plaats heeft en dat, wanneer de ontſpanning der kramp volgen zal, vooraf het ſpanningsvermogen en de werking dezer vaatjes weder herſteld moeten worden. Uit hoofde van de bekende medelijdendheid der huid met de maag ſtaat deze *atonie*, met die der oppervlakte der maag, welke in alle koortſen plaats grijpt, in het naauwſte verband, en het is waarſchijnlijk, dat door het gebrek aan eetlust, de walging en braking door de *atonie* in de uiterſte einden der huidvaten ontſtaan; dat deze toevallen bewijzen der dadelijke tegenwoordigheid eener zoodanige *atonie* zijn, en dat juist daarom dezelve als eene belangrijke omſtandigheid in de naaste oorzaken der koorts moet aangezien worden. Dezelve hangt van de verminderde energie der herſenen af, het ijlen en andere koorts-toevallen bewijzen dat de energie der herſenen verminderd is. De kramp duurt zoo lang tot dat deze energie, als ook die van de uiterſte einden der vaten, daardoor te gelijk dan ook hunne werking, herſteld is, waardoor de kramp alsdan overwonnen wordt. Zoodra dit geſchiedt, volgt dadelijk het zweeten en er vertoonen zich andere kenteekenen, welke eene verflapping der ontlasting-werktuigen te kennen geven.

Ge-

Gelijkſoortige ſpitsvindigheden, als in deze algemeene theorie der koorts, vindt men bij CULLEN zoo wel in de bepaling van eenvoudige koortsſoorten, als van de overige ziekten. Tot een bewijs herinner ik nog hier, daar in zijne geheele ziektekunde de opgegevene grondtrekken den eerſten rang bekleeden, zijne zoo beroemd gewordene theorie van het *podagra:* naar zijne meening is bij ſommige perſonen een zekere levendige en volbloedige toeſtand van het ligchaam aanwezig, die in een zeker tijdperk des levens aan verlies van het ſpanningsvermogen, of van den *tonus* in de uitwendige deelen, onderworpen is. Dat verlies wordt op eene bepaalde wijze aan het geheele ligchaam medegedeeld, maar is in de verrigtingen der maag bijzonder zigtbaar. Wanneer dit verlies van *tonus* op dien tijd zich vertoont, wanneer de herſenen nog hunne geheele werkzaamheid en volkomene krachten bezitten, dan wordt de geneeskracht der Natuur opgewekt en zij zoekt den *tonus* in die deelen weder te herſtellen, die dezelve verloren hebben. Zij bereikt haar doel daardoor, dat zij op eene zekere plaats in de handen of voeten eene ontſteking doet ontſtaan. Heeft deze eenige dagen aangehouden, dan wordt de *tonus* in de uitwendige deelen en het geheele ligchaam herſteld en de zieke bekomt zijne vorige gezondheid terug. Aan eene jichtſtoffe, als oorzaak der ziekte, is daarbij in het geheel niet te denken.

Hoe in het oogvallend alles in de leere van CULLEN, op beſpiegelingen over de geſteldheid der levende vezelen in de ziekte uitloopt, zoo blinken

ken er echter, bij zeer vele gelegenheden, ſtellingen uit de pathologie der vochten doorheen. Hij behoudt nog kokingen en kriſis, als gevolgen der ontſpande kramp; neemt bij de rotkoortſen, in de vochten, verrotting aan, laat de ſcrofula uit eene zekere bijzondere ſcherpte ontſtaan; ſchrijft het zout een aandeel toe in het voortbrengen van het ſcorbut enz.

§ 82.

CULLENS *Geneeswijze.*

Naar zijne ziektekundige voorſtellingen bepaalde CULLEN tevens de wijze, waarop de geneesmiddelen werkten. Hij gelooft, dat hunne werkingen op het gevoel en de prikkelbaarheid des ligchaams berusten, of, met andere woorden, dat zij algemeen van bewegingen afhankelijk zijn, welke in het zenuwgeſtel opgewekt en voortgeplant zijn geworden. Op de vochten werken dus de geneesmiddelen het naaste niet. Daar kramp en atonie de groote en algemeene gebreken der menſchelijke natuur uitmaken, zoo ziet men reeds vooraf, dat krampſtillende, opwekkende, verſterkende middelen, voornamelijk den werkkring der Methode van CULLEN uitmaken, welke voor het overige geene bijzondere eigenſchappen heeft, en van den invloed der vochtenpathologie niet minder dan geheel vrij is. Zoo zal men, bij voorbeeld, bij de koortſen, de hevigheid der tegenwerking matigen, de oorzaken der zwakte wegnemen, of hare werkingen verhinderen, en de neiging der

vochten tot verrotting voorkomen, of wanneer deze reeds aanwezig is, ze verbeteren. Overal zijn juiste begrippen, omtrent de wijze hoe de geneesmiddelen werken, met willekeurige stellingen van derzelver invloed op de vaste zoo wel als op de vloeibare deelen vermengd; over het geheel genomen moet men intusschen de geneeswijze van CULLEN eenvoudig- en doelmatigheid in een hoogen graad toekennen. In *Duitschland* beschouwde men haar voor iets, hetgeen zij in der daad niet was, als de schepper der zoogenaamde zenuwpathologie, of die der vaste deelen, en daar zijne leer juist in dat tijdstip haar hoog aanzien bereikte, toen van vele zijden oudere en nieuwere voorstellingswijzen der vochtenpathologie te voorschijn traden (XVI. XVIII. XIX), zoo gaf zij gelegenheid tot een' strijd van gevoelens, waaruit voor een groot gedeelte onze nieuwste, juiste inzigten ontsproten zijn. De stellingen van CULLEN, omtrent de naaste oorzaken der ziekten, ondergingen zeer spoedig het noodlot van alle vernuftige begrippen in de geneeskunde.

XVIII.

XVIII.

DE LEER VAN STOLL; DE ZOOGENOEMDE GASTRISCHE THEORIE.

§ 83.

Ontſtaan van dezelve. (1777.)

De aanhangers van de ſtelſels van BOERHAVE, HOFFMANN, STAHL of CULLEN, hielden de geneeskundige theorie in eenen beſtendigen ſtrijd tusſchen waarheid en doling, toen STOLL op eens het ontwerp maakte, om, naar het voorbeeld van HIPPOCRATES en SYDENHAM, alle theorie vaarwel te zeggen, en op den weg der vernuftige Empirie, tot eene zekere geneeswijze te geraken. De onwerkzame, alle hulp van de natuur verwachtende, Methode van VAN SWIETEN en DE HAEN, die naar zijne waarneming of te traag of bijna niets ten doel had, ſchijnt hem bijzonder tot eene ſterke geneeswijze aangeſpoord te hebben, welke dus ook door den heerſchenden genius der ziekte, die zich zijner waarneming ſpoedig aanbood, zoo zeer begunſtigd werd. Zonder eene theorie aan te kleven, bleef hij echter bij deze waarneming zoo bepaald, dat hij zich geene nieuwe, maar meer uitgebreide, tot hier toe niet aangevoerde, wijze van voorſtelling van het ontſtaan, de natuur, en de genezing der ziekten eigen maakte, welke onder zijne leiding en onder die zijner tal-

rijke leerlingen, daarna eenen zoo grooten invloed op de vorming der kunst gehad heeft.

§ 84.

De leer van STOLL.

De waarneming van den invloed der heerſchende ziekteconſtitutie op de ziekten, die bij HIPPOCRATES en SYDENHAM zoo veel van belang was, maakt het eerſte hoofdpunt in de leere van STOLL uit. Met de grootſte volharding in het waarnemen, vervolgde hij den gang der ſtaande, weder en epidemiſche koortſen, leerde derzelver invloed op elkander en op de chroniſche ziekten en op welk eene wijze de geneeswijze geheel bij voorkeur naar den heerſchenden koortsſtand moest bepaald worden. De juistheid dezer leer werd niet alleen door de ondervinding van alle tijden bevestigd, maar zij ontſpruit uit deze waarheid, dat de ziekten gevolgen van uitwendigen invloed zijn, die voor het grootſte gedeelte, in de rondom ons, in vele opzigten, onbekende toeſtanden van den dampkring liggen, en dat deze invloeden het grootſte aandeel aan de bepaling der ziektekarakters, en bijzonder derzelver form hebben. Het nieuwſte inzigt heeft deze groote waarheid, welke reeds HIPPOCRATES leerde, niet kunnen verdringen; zij heeft de veranderlijkheid van het heerſchende karakter der volksziekten, die gedeeltelijk van verborgene oorzaken afhangt, moeten erkennen, en nimmer zal men durven ontkennen, dat STOLL door deze leere zeer weldadig op zijne tijdgenooten gewerkt heeft.

Eene

Eene tweede eigenschap der leere van STOLL is het wijd uitgestrekt inzigt op den toestand der eerste wegen in alle ziekten; van de gastrische onreinheden, bijzonder van de gal, leidde hij een groot gedeelte van de verschijnselen in den zieken toestand af, en dit voerde hem op zijn zoo algemeen als uitgebreid gebruik der braakmiddelen, dat, offschoon de voorzaten, in het bijzonder FR. HOFFMANN, reeds daarop het oog vestigden, ten tijde van STOLL, een voorkomen van nieuwheid behield, omdat men hetzelve, volgens de zachte methode van eenen DE HAEN en anderen, tot dien tijd toe gevreesd en daarom zeer beperkt had. Nog zijn die dagen in een versch aandenken, waarin men de leere van STOLL omtrent de galziekten, van den grooten omvang der galachtige complicatien en van zijne algemeene invoering der braakmiddelen, als eene der glansrijkste verbeteringen van onze kunst roemde, en waarin tevens uit geheel *Europa* de Artsen naar *Weenen* stormden om de gelukkige methode van STOLL te leeren, naar *Weenen*, waarheen zoo vele naauwelijks twintig jaren later reisden om te leeren, dat deze zoo gelukkige methode van STOLL niets deugde, maar dat de plaats van braakmiddelen, door opwekkende, prikkelende middelen moest bekleed worden. Welk eene snelle, vernederende wisseling op de wegen, die tot de waarheid leiden moeten!

Eindelijk behoorde de leere van de zoogenoemde verborgene ontstekingen, voor zoo weinig zij ook den voorvaderen bekend was, tot de hoofd-

punten in het ſtelſel van STOLL. In vele koortſen leidt hij de verſchijnſelen en in het bijzonder derzelver gevaar van zulke ontſtekingen af, en rigt daartegen zijne geneeswijze in. Door openingen van lijken, wier gewigt, van ouds, door alle juist oordeelende Artſen erkend was, en waarop hij zoo zeer aandrong, zocht hij het aanwezen dezer ontſtekingen buiten allen twijfel te ſtellen.

Met de leere van STOLL verbind ik, voor dat ik van het gastriſche ſtelſel in het algemeen ſpreek, de theorie van de verſtoppingen, het ſtelſel van KAËMPF.

XIX.

DE THEORIE VAN DE VERSTOPPINGEN; KAËMPFS LEERE.

§ 85.

Voorſtelling van dezelve.

De ingewanden des onderlijfs waren reeds in vroegere dagen als de hoofdzetel van vele ziekten aangezien: maar zoo algemeen, met eene zoo bepaalde opgave van de eigenlijke geſteldheid der hierin opgeſloten liggende ziekteoorzaken, had tot dusverre niemand dezen hoofdzetel te voorſchijn gebragt, noch iemand eene zoo eigene geneeswijze daartegen aangewend, als zulks KAËMPF deed (1784). Naar zijne meening zijn verſtoppingen der ingewanden van den onderbuik, (*infarctus*)

tus) een zoo gewone en algemeen verſpreide ziekelijke toeſtand, waarvan ſlechts weinigen bevrijd zijn, zoo dat hij zelfs met de zuigelingen geboren wordt, en dat het maar weinig ſcheelt, of niet daaruit alle ziekten ontſtaan, of ten minſte daarmede kunnen ingewikkeld zijn. Onder *infarctus* verſtaat hij dien toeſtand der bloedaderen van het onderlijf, bijzonder van den poortader en van de baarmoeders vaten, wanneer zij geheel of hier en daar door een traag omloopend, eindelijk ſtilſtaand ſtollend, kwalijk vermengd, op verſchillende wijze bedorven, van zijne vloeibaarheid beroofd, dik, taai, polijpachtig en verhard bloed vervuld, opgepropt en uitgezet worden, of wanneer het verdikte *ſerum* (weivogt) in dezelven, in de klieren, in het celleweefſel en in de eerſte wegen zich ophoopt, aldaar verrot, verdroogt en op verſchillende wijzen bederft. De *infarctus* worden na derzelver aard, in twee hoofdſoorten verdeeld. Aan de eerſte hebben de vastere, aardachtige, zware olieachtige, brandbare, meer zamenhangende, zwartachtige beſtanddeelen des bloeds het grootſte aandeel, zij maken de zoogenaamde zwartgallige verſtoppingen, de *atra bilis* der ouden, uit. De tweede ſoort is van eenen ſlijmachtigen aard en heeft verdikte *ſerum* en *lympha* tot grondſlagen; van eene nog vloeibare maſſa, gaat zij tot de dikſte polijpachtige vleeschgewasſen over, vele oorzaken, die deels de vochten verdikken, deels de vaten verzwakken, en den omloop des bloeds in den onderbuik ſtoren, zoo dat deze

zich daarin verzamelt, geven aanleiding tot het ontſtaan der verſtoppingen.

Oplosſing en verwijdering van de verſtopte ſtoffen in den onderbuik, is naar deze aetiologie het doel van den Arts. Tot bereiking van hetzelve beval KAËMPF, benevens een gepast dieet en inwendig dus genoemde oplosſende, bittere, zeep-hartsachtige en dergelijke middelen, in het bijzonder de *visceraal* klijſteeren, de zoodanige, die uit waterige, ſlijmerige, bittere, ſcherpe, ſpecerijachtige en andere opwekkende zelfſtandigheden beſtaande, dagelijks bij herhaling, maanden, ja zelfs jaren lang, in het kort tot zoo lang gebruikt moesten worden, tot dat de opgeloste verſtoppingen onder verſcheidene ſoms wonderbare gedaanten verdwenen. Vele zieken gebruikten duizende zulke klijſteeren, eer de ware en vermeende vijand week. — Dus werden vele jaren de verſtoppingen bij de Artſen en de visceraal-klijſteeren bij den gezonden en zieken uit alle ſtanden tot eene mode, veelvuldig tot modedwaasheid, waarvan men echter nog tijdig genoeg terug kwam.

§ 86.

Algemeene aanmerkingen omtrent de Gastriſche Theorie.

Naauwelijks had men een aanvang gemaakt met de bearbeiding der geneeskundige Theorie, of de toeſtand der eerſte wegen, die van den onderbuik in het algemeen, die zoo openlijk in alle ziekten

aan

aan de zigtbaarſte veranderingen blootgeſteld is, bood den Artſen een belangrijk gezigtspunt aan, waaruit zij het ontſtaan zoo wel, als de genezing der ziekten beſchouwden. Van hier bij ANAXAGORAS de galziekten (§ 15.); bij HIPPOCRATES de geheele leer van de onreinigheden in de eerſte wegen (§ 21), welke alle volgende ſecten onder velerlei veranderingen bijbleven; bij HELMONT de werkingen van den vertoornden *Archäeus* (§ 49): bij SYLVIUS zuur en loogzout in de maag (§ 52); bij BOERHAVE, FR. HOFFMANN en STAHL (XII–XIV), de gedurige terugwijzing op den toeſtand der eerſte wegen, en op raauwheid, galachtig bederf enz.; van hier eindelijk de zoo even aangevoerde voorſtelling van STOLL en KAËMPF: — dit alles had allengs de leer van de gastriſche, galachtige ziekten zulk een vasten grondſlag gegeven, dat men dezelve in de laatſte vijfentwintig jaren der verloopene Eeuw, als de algemeen aangenomene en heerſchende kon beſchouwen. De grondtrekken dezer leere zijn de volgende: bij de meeste ziekten zijn in de eerſte wegen deels overblijfſelen van bedorven voedſel, deels ſlijm, gal, garstachtige onreinheden aanwezig, welke zich door de zoogenoemde gastriſche teekenen, door gebrek aan eetlust, toevallen, flaauwte, braking, bedorven ſmaak, beſlagen tong, onrust in den onderbuik, buikloop enz., kenmerken. Dezelve brengen zoo wel uit zich zelve ziekten voort, als zij tot verergering van anderen bijdragen; zij gaan tot een veelvuldig bederf over, verbreiden door ſijmpathie hunnen

prikkel op naast aangelegene of verwijderde deelen, worden opgeſlurpt en deelen het bloed eene bedorvene menging mede enz. In de behandeling dezer ziekten is de hoofdzaak deze, dat men deze gastriſche onreinigheden oplost, beweeglijk maakt en uitwerpt. Daarin beſtaat de geneeswijze van de meeste Artſen, ten minſte in het begin van al die ziekten, wier zitplaats gewoonlijk in den onderbuik huisvest; van hier het zoo algemeen gebruik van oplosſende, onzijdige zouten, van de gezondheidsbronnen, van de bittere oplosſende extracten, der zeep, der gomharsten, der ſpiesglasbereidingen, der braak- en purgeermiddelen, en wanneer er, uit verlies van krachten, niet meer uitgeworpen kon worden, van de zoogenaamde rottingwerende middelen, om de rotting der onreinheden te wederſtaan. Het gastrisch inzigt bleef middelmatig altijd het inzigt op den toeſtand van het *ſolidum vivum*, op de krachten der ziekten, onder gerangſchikt, meer bij dezen, minder bij genen der Artſen. Offchoon zich ook het helderziendſte gedeelte der Artſen aan de zijde van de zoogenoemde zenuwpathologie, voor zoo verre zij door FR. HOFFMANN tot op CULLEN toe bearbeid was, voegde, en het misbruik van deze oplosſende en uitwerpende methode gelukkig vermijdde, zoo gaf zich toch een ander veel uitgebreider gedeelte aan dit misbruik zoo algemeen en in zulk eenen hoogen graad over, dat daardoor de nieuwſte verbeteringen van onze kunst bijna moesten aangevuld worden.

XX.

XX.

DE NIEUWSTE SCHEIKUNDIGE THEORIEN.

§ 87.

Ontſtaan van dezelven.

De poging van eenen PARACELSUS (VII), en nog meer van eenen SYLVIUS, om langs den weg der ſcheikunde tot eene bepaalde geneeskundige Theorie te komen, was zoo ongelukkig vernietigd geworden, dat de Artſen langen tijd van dezen weg waren afgeſchrikt. Eenige Natuuronderzoekers der zeventiende Eeuw, bijzonder MAYOW en PAHLIN (1663 en 1667), hadden wel eenen diepen blik op de ſcheikundige betrekkingen des dierlijken ligchaams, op den hen omgevenden dampkring geworpen, maar de enkelde lichtſtralen, die zij opvingen, drongen niet door tot in het gebied der practiſche geneeskunde. — Eindelijk nam de ſcheikunde, in de laatſte vijfentwintig jaren der achttiende Eeuw, die gelukkige wending, welk ons met ieder jaar eenige trappen ter volmaking nader bragt, waarop wij ons thans bevinden. Nu eerst waagde men het weder, ſcheikundige voorſtellingen in de geneeskunde over te brengen, en met iedere nieuwe wijze van voorſtelling, waarvan in de ſcheikunde altijd de eene de andere indrong, meenden de Art-

Artfen in hunne kunst der zekerheid eenige fchreden naderbij te komen.

§ 88.

PRIESTLEY, CRAWFORD, RIGBY.

PRIESTLEY'S naauwkeurige bepaling van meerdere luchtfoorten, gaf het eerst tot eene nieuwe geneeskundige theorie aanleiding, welke in haren eerften glans (1714–1784) onze kunst groote ophelderingen fcheen te beloven. Zij was op de ftelling gegrond, dat de ademhaling een fcheikundige proces was, waardoor het ligchaam *Phlogiston* ontnomen en daartegen *vrije warmte* terug gevoerd werd. De vóór de ademhaling gefchikte lucht, welke veel vrije warmte bevatte, werd in de longen ingeademd, en uit al de deelen des ligchaams werd ten gelijken tijde het bloed, dat met *Phlogiston* zeer fterk bezet was, in de longen terug gevoerd. Dit *Phlogiston* had met de lucht eene fterkere fcheikundige verwantfchap dan met het bloed, bij gevolg vereenigde het zich met dezelve zoodra het met haar in aanraking kwam. Opdat de ingeademde lucht dit *Phlogiston* zou kunnen opnemen, laat zij iets van hare warmte los, welke te gelijk in het bloed de door het *Phlogiston* gemaakte ruimte inneemt. Dit nu met warmte verrijkte bloed werd, door middel der flagaderen, door het geheele ligchaam gevoerd, en ontlastte zich van dezelve in zijnen weg, waar het daar en tegen weder *Phlogiston*, waarmede het een grootere verwantfchap heeft, terug bekomt. Ook op de huid liet men een dergelijk zoogenaamd

phlo-

phlogistisch proces vooraf gaan. — Van te veel opgenomene warmte, als mede van belette af-ſcheiding des *Phlogistons*, dat zich in te groote menigte in het ligchaam verzamelde, leidde men nu den oorſprong der meeste ziekten en van derzelver meeste verſchijnſelen af, en de inademing eener zuivere lucht, die geſchikt was, veel goed *Phlogiston* op te nemen, (men noemde ze de gedephlogistiſeerde) werd een middel, dat men op verſcheidene wijze tegen die ziekten aanwendde, en hare werking daar en boven door het gebruik van dezulke vermeerderde, die men meende in ſtaat te zijn om de te ſterk gephlogistiſeerde ligchamen te dephlogistiſeeren. Met de geheele zoogenoemde phlogistiſche ſcheikunde, moest, na verloop van weinige jaren, ook deze voorſtelling vallen.

RIGBY verplaatſte het zoo even genoemde ſcheikundige proces in de maag, liet gedurig eene hoeveelheid warmte uit het voedſel ontſtaan, waarvan een gedeelte eene gedurige poging aanwendt, om door de oppervlakte des ligchaams weder te vervliegen, uit deze onregelmatige uitwaſeming tevens de huiduitſlagen en andere ziekelijke verſchijnſelen afleidende.

§ 89.

Dierlijk Magnetismus.

Het dierlijke Magnetismus, dat ſedert zijne eerſte bekendwording door MESMER (1775), een zoo veelvuldig noodlot wedervaren is, moet ik ſlechts in het voorbijgaan aanſtippen. Welke diepe

pe blikken hetzelve ook in de wetten der bewerktuigde Natuur ſcheen toe te zeggen, en hoe zeer het in dit geval de geheele geneeskundige Theorie hervormd hebbe, zoo zijn het ſlechts eenvoudige, enkele, gedeeltelijk hoogst merkwaardige daadzaken, die de magnetiſche leer daargeſteld hebben, wanneer men dezelve van die tweeledige aanwending afſcheidt, welke ſommigen daarvan maakten: deze daadzaken ſchijnen wel het aanzijn en de groote werkzaamheid van eene ons onbekende ſtoffe op het dierlijk ligchaam te bewijzen, maar gedoogen nog geene aanwending op onze Theorie. — Of dit in de toekomst het geval zijn zal, ſedert de Natuurwijsbegeerte op nieuw dit dierlijk Magnetismus tot een onderwerp harer onderzoekingen gemaakt heeft, zullen wij moeten afwachten. – Dit zelfde heeft ook betrekking op de electrieke ſtoffe, uit welks opgemerkte menigvuldige betrekkingen op ons ligchaam, men zoo menig verſchijnſel in den zieken toeſtand heeft willen verklaren.

§ 90.

GIRTANNER, TROTTER, BEDDOES, *etc.*

In de Antiphlogistiſche Scheikunde, zag men een nieuw licht voor de geneeskundige Theorie opgaan, en kondigde hetzelve met veel ophef aan. GIRTANNER meende (1790) bewezen te hebben, dat de *zuurſtof*, in de geheele bewerktuigde Natuur, het beginſel der prikkelbaarheid was. Daarop bouwde hij in *Engeland* te gelijk een volkomen ſtelſel, onder den naam van *Anti-*

phlo-

phlogistische geneeskunde. De algemeene stellingen welke deze op de nieuwe scheikunde gevestigde geneeskunde aanneemt, zijn de volgende: 1. De zuurstof is in de geheele Natuur algemeen aanwezig: 2. Men vindt haar tevens in het menschelijk ligchaam, in het bloed, in de spieren enz.; van eene zekere bepaalde menigte hangt deels de gezondheid in het algemeen af, deels zijn bijzondere werktuigen, meer bepaaldelijk de longen, daarom in eene gedurige werking om deze hoeveelheid in het ligchaam onafgebroken te verschaffen en te onderhouden. 3. Zoo wel *overvloed* als *gebrek* aan zuurstof in het ligchaam verwekken ziekten. Vele ziekteoorzaken, wier werking wij tot hier toe niet behoorlijk kennen, of anders wijzigen, ontnemen het ligchaam zijne noodzakelijke zuurstof, of vullen het met dezelve te sterk aan. 4. De prikkelbaarheid, welke niet anders is dan de levenskracht zelve, hangt van deze zuurstof af. In de ziekten uit overvloed van dezelve, is de levenskracht verhoogt; zwak en onderdrukt daar en tegen, waar het aan de noodige hoeveelheid dezer stoffe ontbreekt. 5. Wij kunnen de ontbrekende aanvullen, de overvloed van zuurstof wegnemen. Vele diaetetische geneesmiddelen, zoo wel als vele andere in- of uitwendige indrukken, wier werking ons tot hier toe meer of min onbekend waren, of die wij anders lieten werken, hebben geene andere vermogens, dan dat zij het ligchaam zuurstof geven of ontnemen.

Na deze vooronderstellingen laat men nu de te groo-

groote vetheid, het ſcorbut, de ſlaapzucht, de rotkoorts, de herpetiſche uitſlag, de venusziekte en andere ziekten meer, alleen uit gebrek aan zuurſtof ontſtaan, en alleen door zoodanige middelen genezen, die hunne zuurſtof aan het ligchaam mededeelen. Zoo meende men bij voorbeeld, dat de genezing der *lues* door kwikzilver alleen van de zuurſtof afgeleid moest worden, welke hetzelve in zijnen geoxijdeerden toeſtand aan het ligchaam afſtond, en in de zuren hoopte men de eigenlijke geneesmiddelen der *lues* gevonden te hebben. — De longtering daar en tegen moest een gevolg van de te overvloedige zuurſtof zijn; het inademen der zuivere lucht (83) werd dus, om haar groot aandeel aan zuurſtof, hoogst ſchadelijk geoordeeld, maar daar en tegen zoodanige luchtſoorten aanbevolen, welke of geene zuurſtof bevatten, of dezelve in de longen niet aan het bloed mededeelden. In deze nieuwe inademingsmethode wilde men een zeker middel, om de longtering te genezen, ontdekt hebben.

§ 91.

MITCHILL.

Eene andere aanwending der nieuwe ſcheikunde maakte MITCHILL op de geneeskunde (1795). Het geoxijdeerde ſtikgas, dat zich, deels uit verrottende bewerktuigde ligchamen in groote hoeveelheid ontwikkelt, deels zelfs in de menſchelijke huid, in onderſcheidene verbindingen met andere ſchadelijke ſtoffen, ontwikkeld werd, is bij hem de grootſte en algemeene bron van alle aanſte-

ſtekende en van meer andere ziekten. Tegen dit ſtikgas moest men bijgevolg werken, wanneer men van de ziekten bevrijd wilde blijven en dezelve genezen.

§ 92.

REICH.

Op den reeds aangewezen weg, (§ 89) kwam REICH tot de volgende koortsleere, welke, wel te verſtaan, tevens de chroniſche ziekten omvat. Alle koortſen, van de eenvoudigſte, dagelijkſche af tot aan de pest, als de hoogſte graad van koorts, zijn alle onderſcheidene *ſoorten* (ſpecies) van een en hetzelfde *geſlacht*. Zij hebben allen een gemeenſchappelijk, gelijkſlachtig karakter. Het wezen der koorts beſtaat in eene door tegennatuurlijke, volſtrekte of betrekkelijke; plaatſelijke of algemeene *vermeerdering van de zuurſtof*, bewerkte tegennatuurlijke, algemeene ſcheiding of wedervereeniging der eenvoudigſte beſtanddeelen des menſchelijken ligchaams. De naaste oorzaak der koorts ligt dus of in de belette en behoorlijke opneming der zuurſtof, of in de tegennatuurlijke aanwending, of te overvloedige ophooping en ontwikkeling van ſtikſtof, waterſtof, koolſtof, van zwavel, phosphor, en van alle andere voor eenvoudig gehoudene beſtanddeelen des ligchaams, of in de veelvuldig mogelijke tegennatuurlijke, dubbelde drie-, vier-, vijfdubbelde verbindingen van deze ſtoffen onderling, met de haar wijzigende, ons van buiten aangevoerde ſtoffen, die wij onder den naam van warmte- licht- zeilſteen

en electrieke ſtof, begrijpen. Naar dit gevoelen is de zuurſtof het eenige, zekere middel tegen de koorts, en men weet dat REICH tot derzelver behandeling, als het algemeenſte middel, de zuren op zulk eene wijze aanbeval en in een bepaald aanzien bragt, dat de nakomelingen van onze dagen hem dit voor geene verdienste zullen toerekenen.

Bovendien heeft REICH in later tijd, zoo al niet zijne op winst berekende ſchreden, dan ten minste zijne ſcheikundige voorſtelling van de koorts en hare genezing, trachten te verdedigen, en daarmede een bewijs opgeleverd, tot welk een' trap van eenzijdigheid, en in welk eene verwarring van tegenſtrijdigheid, dwaling en verdichting men kan geraken, wanneer men uit het ganſche gebied der menſchelijke kennis en onkunde alles met eene voorzeker onvoorbeeldige wijdloopigheid te zamen in een dringt, om een groot, over de honderd bladzijden dik, boek te ſchrijven, en dat voor het grootſte gedeelte over zulke onderwerpen, waaromtrent wij niets weten. Onze geheele letterkunde kan naauwelijks een werk aantoonen, dat een dergelijk uitgeſtrekt weefſel van onderſtellingen bevat, waarin ſteeds de eene de andere vervangt, — van verdichtſelen, die zich wonderbaar door de klippen van talooze tegenſtrijdigheden kronkelen, — van een geloof, dat zich overal mogelijkheden voorbehoudt, waar het weten ophoudt. Buiten de zoo vele daarin voorhanden zijnde ſtoffen, derzelver voortgangen en vereenigingen, welke REICH in zijne koortsleer

eene

eene rol toedeelt, komt thans de beurt aan een THERMOGEN, *Nosologisch* zou de *naaste oorzaak der koorts in ontwijking van het Thermogen*, en *aetiologisch*, *in vermindering der zuurstoffe* bestaan. Maar bestaan er dan twee naaste oorzaken der koorts, eene nosologische en eene aetiologische? En wanneer er bij de koorts onbetwistbaar veranderingen in de menging voorafgaan, is dan de ontwijking van het *Thermogen* en vermindering der zuurstoffe de naaste oorzaak, of eerder de gevolgen der koorts? Na de reeds opgegevene vooronderstelling bestaat de geheele bezigheid bij de genezing der koorts in eene kunstmatige gelegenheid der *wederverbinding van het Thermogen*, en tot eene normale *verdeeling der zuurstoffe*, waarbij echter alle *overige hoofdstoffen* in overweging genomen moeten worden. Door de bespiegeling over deze geneeswijze, maken wij in de theorie der koorts hoegenaamd geene veranderingen, terwijl wij integendeel in de kunst om haar te genezen zeer veel terug gaan, zoo als ik bij eene andere gelegenheid nader zal aantoonen.

§ 93.

BAUMÉS.

De stoutste stappen in de bespiegeling, welke de ziekten uit den overvloed of het gebrek aan eenvoudige, in de scheikunde aangenomene stoffe afleidde, waagde BAUMÉS. Naar zijn gevoelen laten zich al die ongeregeldheden, in onze verrigtingen plaats hebbende, onder vijf hoofd-

 dee-

deelingen brengen; de *Oxigenatie*, *Calorificatie*, *Hydrogenisatie*, *Azotisatie*, en *Phosphorisatie*. Daar uit ontstaan vijf klassen van ziekten: de geoxijgeneerde, gecalorinifeerde, gehijdrogeniseerde, geazotiseerde en de gephosphoriseerde. De eerste zijn weder *overgeoxijgeneerde*, waar te veel *disoxijgeneerde*, waar te weinig zuurstof aanwezig is; tot de eersten behooren de ontstekings- en krampachtige ziekten, tot de laatste de pisloop, de engelsche ziekte, het graveel, de scorbut, de geelzucht enz. De calorificatie neemt insgelijks toe of af; van hier *over- of ontcalonificeerde ziekten*; onder de eersten staan de active bloedvloeijingen, de ziekten uit verhitting, onder de laatsten die welke door zwakte en vermoeidheid ontstaan. Van de *hydrogenisatie*, uit den overvloed van waterstof, ontstaan de galachtige, tusschenpoozende en remitteerende koortsen der lage, moerassige gronden, zoo als die van heete hemelstreken. De zuur- en waterstof, met elkander verbonden, vormen het water bij de waterzucht. *Azotische* en *disazotische* geven de beide afdeelingen der vierde klasse; in de eerste behooren alle rottige ziekten, in de laatste de atonische overgeoxijgeneerde. Onder de klasse der *gephosphoriseerde* ziekten eindelijk, worden de verweeking der beenderen, de jicht, en dergelijken begrepen. — Op deze zelfde wijze verdeelt BAUMÉS tevens de geneesmiddelen, bij welke hij overal op de vermeerdering of vermindering dier stoffe het oog heeft, van welker geluk of overvloed hij het stelsel den oorsprong der te genezene ziekten afleidde. Van ge-

gelijken aard, zelfs nog ſtouter, zijn de ſcheikundige vooronderſtellingen van BLANCHET.

§ 94.

Gevolgtrekkingen

Onder al deze menigvuldige ſcheikundige voorſtellingen omtrent het ontſtaan en het wezen der ziekten, zoo wel als van de werking der geneesmiddelen (§ 88–93), is er niet eene eenige, welke niet op de willekeurigſte vooronderſtellingen, gedeeltelijk op de openlijkſte verdichtſelen berust. Men heeft wel in onze dagen eene zoogenaamde *levende Scheikunde* (*Dierlijke Scheikunde*), als den eenigen zekeren weg tot zekerheid in de geneeskunde opgegeven, ja zelfs deze zekerheid in de ſchitterendſte uitdrukkingen, als reeds verkregen aangeprezen, maar op welke gronden? Dat de verſchijnſelen in het dierlijke ligchaam, geheel van de menging zijner ſtoffe en van ware, menigvuldige veranderingen in de onderſcheidene werktuigen afhangen; dat in hetzelve bij de ademhaling, verduwing, de afſcheidingen, zoo wel als bij ontelbare ziekelijke toeſtanden, ſcheikundige werkingen, veranderingen in de menging, afneming van voorhanden zijnde en toetreding van nieuwe ſtoffe plaats grijpen, dit alles lijdt geen twijfel. Maar wij kennen de ſtoffe zelve niet, die de menging van de dierlijke ſtoffe gezond behouden of haar ziek maken, ja wij weten zelfs niet of deze ſtoffen welligt geheel en al buiten de grenzen onzer zinnelijke kennis liggen?

De ſcheikundige begrippen van de onweegbare ſtoffen, welke onze zintuigen niet vertoonbaar zijn, van het phlogiston, de zuurſtof, de magnetiſche ſtoffe enz., zijn bloote hulpbegrippen, tot tusſchenaanvulling der gapingen in onze kennis, die of geheel wegvallen, of eene verandering ondergaan, zoodra de voorraad van daadzaken in de ſcheikunde vermeerderd wordt, nieuwe gezigtspunten aanbiedt, en bijgevolg nieuwe wijzen van voorſtelling verwekt. Hoe kunnen derhalve die hulpbegrippen in de ware kennis der levende bewerktuiging ons verder brengen? Niets weten wij van de wijze, waarop de verwijderde ziekteoorzaken, de menging onzer werktuiging veranderen; niets van de naaste oorzaak, in zoo verre deze eene van den gezonden toeſtand afwijkende verandering der menging is; niets van de werking der geneesmiddelen in het herſtellen of ontnemen van ontoereikende of te overvloedige ſtoffe enz. Zoo lang wij geene ſcheikundige Phijſiologie bezitten, zoo lang zal de chemiſche pathologie en therapie verder niets dan ijdele droombeelden voorſtellen, welke den voortgang van onze kunst beletten, dezelve eene nadeelige rigting geven, en op generlei wijze bevorderen zullen. Reeds leverde het noodlot der nieuwſte ſcheikundige geneeswijzen het bewijs op, dat de methode van SYLVIUS eenmaal opgeleverd heeft!

HERMBSTÄDT, wien hier als een der eerſte ſcheikundigen eene bijzondere ſtem toebehoort, ſtemt geheel met deze meeningen overeen, wanneer hij zegt: Het is geenszins te ontkennen, dat

dat alle verrigtingen des dierlijken werktuigs, van eene onafgebrokene werking van ſcheikundige krachten en wederkeerige werkingen afhangen. Maar wij kunnen ſlechts de grondſtoffen, waaruit het dierlijke ligchaam beſtaat, alleen naar zijnen dood onderzoeken, en daaruit alleen beoordeelen, welke veranderingen zulke tegen elkander vermogen uit te oefenen. Hoe de levenskracht daarbij werken kan, en wezenlijk werkt, is ons geheel onbekend. Dat echter de werkingen welke de beſtanddeelen des dierlijken ligchaams na zijnen dood op elkander oefenen, wezenlijk van die onderſcheiden zijn, welke gedurende de activiteit der levenskracht plaats vinden, leert de ondervinding. Wij weten nog in het geheel niet, of en in hoe verre de beſtanddeelen na den dood dezelfde zijn, als zij bij het leven des ligchaams waren; wij weten niet of met de laatſte poging der levenskracht, eene nieuwe wederwerking haren aanvang neemt, en nieuwe ſtoffen geboren worden; terwijl dit vooral eerst uitgevonden moet worden eer de Pathologie zich, met zekerheid, een oordeel uit ſcheikundige grondbeginſelen ontleend, durft te veroorlooven. — Daarmede moet aldus, in het algemeen, ieder ſcheikundig inzigt der dierlijke bewerktuiging, dat het wagen durft, bepaalde ſtoffen hare rollen toe te deelen, zoo lang teruggewezen worden, tot dat wij deze ſtoffen, derzelver aanwezen en menging in de levende dierlijke ſtoffe, eerst nader kennen.

Een nieuw natuurwijsgeerig inzigt, heeft zich tot eene hoogte verheven, waarop het niet alleen

de hoogſte zekerheid van al ons weten, van het wiskunſtige, over vraagſtukken der hoogere natuurkunde volſtrekt geene ſtem toelaat, maar waarvan het ook met verachting op onze nieuwe ſcheikunde nederziet, welke de in haar geheel opgevatte, doch altijd zich zelve immer gelijkduidende grondſtoffe der Natuur, zoo als de beſpiegeling haar vooronderſtelt, „ ſcherpregterlijk viegerendeelt.” Naar dit hooger inzigt, is het geheel der aarde met al wat haar omgeeft, ſlechts een Wezen onder verſchillende form; de zoogenoemde ſtof is alleen eene nadering tot een uiterſte der ſtofontwikkeling, ſlechts de meest verſchillende hoedanigheid van die welke wij kennen; de zoogenoemde ontbinding en zamenſtelling zijn wezenlijke ſcheikundige misleidingen, daar zij ſlechts rondwandelingen van eene hoedanigheid door middel van eene andere uitmaken. Daar nu alles op den eenen *ſubſtraat* voortloopt en tot bewijs zijner gelijkduidendheid altijd weder uit zijnen gedwongenen toeſtand in het oorſpronkelijke *verſchil* terugſtreeft, even als in het aspunt van den Magneet, — zoo moeten wij deze ſtoffen alleen als aspunten beſchouwen. Even gelijk in den Magneet een en hetzelfde naar twee zijden geplaatst is, naar de eene ſlechts +M, naar de andere —M, zoo moet ook hier het gantſche verſchil aangezien worden. Het is dus eene geheele ontkenning der Natuur, wanneer nieuwe Scheikundigen en Artſen de ſtoffe ſcherpregterlijk meenen te kunnen vierendeelen.

Daar de Natuurwijsbegeerte, zoo als zij verklaart,

klaart, al deze ſtellingen bewijst, zoo is het ons Empirici, op eenen nederigen trap geplaatst, in der daad niet regt bevattelijk, hoe deze zelfde Natuurwijsbegeerte, in de levende dierlijke bewerktuiging, water-, ſtik-, zuur- en koolſtof, als krachten kan doen werken, hoe zij uit haar *plus* of *minus* de ziekten afleiden kan, en in ſtaat is, de geneesmiddelen alleen naar hunne aangegevene waarde aan die ſtoffen te kunnen doen werken? Maar in het vervolg hiervan nader!

§ 95.

Stelſel van REIL. (1796).

Onder de veelvuldige bewerkingen dezer ſcheikundige voorſtellingswijzen, heeft, zoo wel tot bevestiging als wederlegging derzelven, dit ſtelſel een juist gezigtspunt genomen, waaruit wij de ſcheikundige geneeskunde moeten beſchouwen. Offchoon REIL, volgens eene zeer juiste inzage in de bewerktuigde Natuur, den grondſlag van alle verſchijnſelen in het dierlijke ligchaam, welke geene betoogen zijn, of geenszins met betoogen als oorzaken of werking in verband ſtaan, in de dierlijke ſtoffe, in de oorſpronkelijke verſcheidenheid zijner grondſtoffen, en in derzelver menging en form zoekt; offchoon hij beweert, dat de veranderingen van menging den grond van veelvuldige verſchijnſelen in den gezonden of zieken toeſtand uitmaken, dat in dezelve de naaste oorzaak der ziekten ligt, en de geneesmiddelen alleen werken in zoo verre zij de ziekelijke veranderde menging verbeteren,

 en

en de gezonde herſtellen, zoo blijft hij doorgaans bij deze algemeene waarheden ſtilſtaan, en wacht zich zorgvuldig, bepaalde ſtoffen te noemen, of iets met zekerheid over dezelve te beſlisſen, hoe zij in het gezonde en in het zieke ligchaam hare rol ſpelen. „ Ik geloof, zegt hij, dat wij hiervan, hoedanig de menging van bewerktuigde ligchamen bij hunne werkingen veranderd wordt, niets weten, en welligt nooit, ten minste in onzen leeftijd, daarvan iets met zekerheid zullen gewaar worden. Ik beſluit hieruit, dat wij van de verſchijnſelen van den gezonden en zieken toeſtand des dierlijken ligchaams, die op zijne menging betrekking hebben, thans geene wetenſchappelijke kennis kunnen dragen, en dat wij daarom alle ziekten van dezen aard *empirisch*, volgens hunne aetiologie, verſchijnſelen, en Therapie beoefend, alle ſtellingen verbannen, en eene *gezuiverde Empirie* invoeren moeten." — Zijn werk over de koortſen levert het bewijs op, hoe vrij hij in het algemeen deze gezuiverde Empirie, van den invloed zijner theoretiſche, ſcheikundige voorſtellingen, weet te behouden.

§ 96.

Verdere ſcheikundige voorſtellingen.

Bij alle dergelijke tegenwerpingen tegen eene te voorbarige aanwending der ſcheikunde in de daarſtelling van geneeskundige theorien en zelfs in de uitoefening der kunst, ontbrak het echter niet aan nieuwe, ten deele hoogst gewaagde pogingen, waar-

waarvan intusſchen eenige op daadzaken gegrond zijn, en gewigtige uitzigten op toekomſtige ontdekkingen openen. Daartoe behooren de ſcheikundige voorſtellingen, welke ROLLO en FOURCROY van den pisloop, de jicht, de tering en van andere ziekten medegedeeld hebben; verder de door STÜTZ bekend gemaakte theorie der kramp. — HOFRICHTER zocht BAUMÉS ſtelſel (§ 93) te verbeteren en ſtelde de volgende klasſen van ziekten vast: de kool-, water-, ſtik-, zuurſtof-, phosphor- en zwavelachtige. Andere zochten de zoogenoemde koortsleere van REICH te bevestigen of door veranderingen te verbeteren; om hiervan de overige nietsbeduidende ſcheikundige hijpotheſen niet te gewagen.

§ 97.

Het Galvanismus.

Is er iets in de nieuwſte ontdekkingen der levende bewerktuiging, dat onze kunst ware uitzigten tot hare uitbreiding en volkomenheid toezegt, het is ongetwijfeld de Galvaniſche ontdekking (1791). Zij heeft ons op hoogst gewigtige daadzaken gevoerd, merkwaardige overeenkomſten tusſchen de levende werktuigen en de op hun werkende uitwendige invloeden geteekend, de afhankelijkheid en veranderlijkheid van den levensvoortgang, door mededeeling of ontneming van bepaalde ſtoffen, aanſchouwelijk gemaakt, en wezenlijke, belangrijke aanwendingen op de theorie en genezing der ziekten geleverd. Welligt dat de

de weg, dien zij gebaand heeft, wanneer wij denzelven zonder befpiegelende aanmatiging van vermoedelijke inzigten volgen, eenmaal tot de grootfte verrijking onzer kunst voeren zal!

Nu onlangs is ons daarmede geene verdere hulp verfchaft, wanneer een Arts uit overtuiging gelooft, dat het koortsbeginfel niets anders dan de electrieke ftoffe is, en dat de opwekking der koorts op zich zelve niets anders dan een eigendommelijk proces der electriciteit of ook van het galvanismus in de opwekbare organen, en wel het allernaast in het zenuw en flagaderlijk geftel zij. Deze, ook bij de nieuwfte Natuurwijsgeerige Schrijvers herlevende meening, is niets meer waardig dan de zoodanige, welke eene verzuring en ontzuring, eene verkooling en ontkooling en dergelijke, bij koortfen en ontftekingen laten voorafgaan.

XXI.

HET STELSEL VAN BROWN.

§ 98.

Ontftaan van hetzelve. (1780.)

Wij komen thans tot het merkwaardigst ftelfel, dat, na eene meer dan tienjarige duisterheid, en na onderfcheidene veranderingen onder de handen zijns ftichters, op eens ftormend te voorfchijn trad (1792), en het oude tweeduizendjarig gebouw der geneeskunde met eene geheele inftorting be-

bedreigde, dezelve ten minſte bepaald aankondigde. De kiemen der *Browniaanſche* voorſtellingen liggen, grootendeels, volkomen ontwikkeld in de reeds voorafgegane ſtelſels, in dat van FR. HOFFMANN en van CULLEN; het mangelt beiden, deels aan eenheid en overeenſtemming, deels aan de behoorlijke ontwikkeling, terwijl zij onder velerlei ſtellingen en openlijk dralende begrippen bedolven waren. Wel is waar, dat alle goede Artſen, in het algemeen, in de empiriſche methode, om de ziekten te behandelen, overeenſtemden, daar zij zich aan zekere regelen bonden, die, zonder wetenſchappelijk op een algemeen geldend beginſel gegrond te zijn, meer en meer van de ondervinding waren afgeweken; — maar hunne Theorie was voorwaar niets anders, dan eene verzameling van onderſcheidene, zich zelve doorkruiſende gevoelens, die wij tot dusverre, bij de beſchouwing der veelvuldige geneeskundige ſtelſels, kennen leerden. Met den voorzeker onoverzienbaren voorraad van overeenſtemmende en wederſprekende ondervinding, waren ook eindelijk al die theoretiſche gevoelens zoo in aantal toegenomen, dat de geheele geneeskunde, uit een wetenſchappelijk oog beſchouwd, als een zamenweefſel van de willekeurigſte ſtellingen en theorie verſchijnen moest, hetgeen BROWN, de een algemeen geldend beginſel en daarop gebouwde eenheid en zekerheid vorderende BROWN, — zoo nadrukkelijk berispt. Om aan zulk eenen eiſch, zoo dikwijls omtrent de geneeskunde vergeefs gedaan, eindelijk te voldoen, ging BROWN van de-

ze

ze ſtelling uit, dat gelijke verſchijnſelen ontegenzeggelijk op gelijke oorzaken ſluiten moesten en dat bijgevolg alle verſchijnſelen aan het gezond of ziek ligchaam, zoo als in het algemeen alle veranderingen in de bewerktuigde wereld, van onwankelbare, boven iedere uitzondering verhevene, algemeene natuurwetten afhingen. Om deze natuurwetten te bepalen ſloot hij allen onderzoek omtrent het denkend beginſel van den mensch, als buiten onzen gezigtskring liggend, uit, gelijk ook alle ſtellingen, die ons den verborgen grond van vele verſchijnſelen niet verklaren kunnen; ook de toeſtand der vochten beſchouwt hij als afhangende van dien der levende vezelen. Daar en tegen bepaalt hij zich met zijn onderzoek bijzonder op de betrekking, waarin het levend prikkelbaar (opwekbaar) ligchaam, met de veelvuldige in- en uitwendige dingen ſtaat, die allen invloed op hetzelve hebben. In deze betrekking meent hij de algemeene natuurwet gevonden te hebben, waarvan alle verſchijnſelen des levens, der gezondheid, der ziekte en hare genezing afgeleid moeten worden. Door eene ſcherpzinnige, oorſpronkelijke vereeniging van de ſtellingen van HOFFMANN en CULLEN aangaande de pathologie der vaste deelen bouwde hij, op dezen weg, een ſtelſel van heldere eenvoudigheid en zekerheid, dat, bij al deszelfs gebreken, en offchoon het naar zijne oorſpronkelijke en eigendommelijke gedaante onlangs weder gevallen zij, en zelfs aan den anderen kant door grove misſtellingen en onverſtandig gebruik aan het ziekbed, groote ſcha-

de

de te weeg gebragt hebbe, evenwel als de bron beſchouwd moet worden van grootere, wezenlijke verbeteringen onzer kunst. Ik kome thans tot deszelfs daarſtelling (*), waaruit zijne gelijkvormigheid met de leere van HOFFMANN (XIII) nog blijkbaarer, als boven reeds opgegeven is, in het oog zal vallen.

§ 99.

Het pathologisch ſtelſel van BROWN.

Ziekten zijn of over het geheele zamenſtel uitgebreid, of tot een deel bepaald; gene zijn *algemeene*, deze *plaatſelijke*. De eerſte zijn ten allen tij-

(*) De leer van BROWN is van dien tijd dat zij bekend geworden is zoo ontelbaar dikwijls voorgeſteld en herhaald geworden, dat ik dezelve als zeer bekend mag vooronderſtellen, en alzoo voorbijgaan kan. Intusſchen heeft de onkunde, de partijdigheid, of zelfs een bijoogmerk, zoo vele onwaarheden in vele van deze voorſtellingen vermengd, dat het mij noodzakelijk toeſchijnt, hier op nieuw dit beroemde ſtelſel in zijne *ware oorſpronkelijke gedaante* en naauwkeurig, volgens den *Browniaanſchen* letter, te herinneren. De tegenwoordige geſteldheid der geneeskunde maakt deze herinnering noodzakelijk. Door de ſedert eene Eeuw op elkander gevolgde bewerkingen der zoogenoemde zenuw- en vochtenpathologie, zijn wij eindelijk op het onlangs heerſchend ſtelſel gekomen, dat men de *opwekkingstheorie* genoemd heeft (XXII) en tot welker ſnelle verbetering de leer van BROWN zeer veel heeft bijgedragen; maar deze leer en de theorie der opwekbaarheid zelve zijn wezenlijk zeer van elkander onderſcheiden. Men handelt daarom zeer kwalijk, zoo als veelal de gewoonte is, van de leere van BROWN en van de opwekkingstheorie als van twee gelijke zaken te ſpreken, de eerſte is reeds gevallen, terwijl de laatſte onze kunst in zoo verre op eenen hoogeren trap van volkomenheid verheffen kan, als zij zich zelve over het eenzijdig, raauwe BROWNIANISMUS verheft. H.

tijde van hunnen aanvang reeds algemeen, de laatſte worden zulks in hunnen loop, en dit ſlechts zelden. De eerſten gaat ſteeds eene OPPORTUNITEIT (aanleg, geſchiktheid,) vooraf, de laatſten geene. De eerſten ontſtaan uit het lijden der levenskracht, de laatſten uit dat van eenvoudige deelen. De genezing van genen wordt op het geheele ligchaam bewerkt, die van dezen alleen op het lijdend deel. Opportuniteit voor ziekte, is die toeſtand des ligchaams, die van de gezondheid afwijkt, en der ziekte zoodanig nadert, dat het altijd nog binnen de grenzen der eerſte ſchijnt te zijn, offchoon het met haar ſlechts eene bedriegelijke en misleidende gelijkheid heeft. De drie toeſtanden, *gezondheid*, *ziekte* en *opportuniteit*, maken het leven van het dier uit.

In alle toeſtanden des levens onderſcheidt zich de mensch en andere dieren, van zich zelven in zijnen dooden toeſtand, of van eenige andere levenlooze ſtoffe, door de eigenſchap alleen, dat hij door uitwendige dingen zoo wel, als door zekere hem zelven eigendommelijke verrigtingen, op zulk eene wijze aangedaan kan worden, dat de zijnen levenden toeſtand kenmerkende verſchijnſelen, dat is zijne verrigtingen, daarvan een gevolg zijn. De *uitwendig* werkende dingen laten zich in het algemeen tot de warmte, het voedſel tot andere ſtoffen, die in de maag komen, tot bloed, tot de uit het bloed afgeſcheidene vochten, en tot de lucht bepalen. Vergiften en andere aanſtekende ziekteſtoffen ſchijnen daartoe ook te behooren. De *verrigtingen van ons zamenſtel* zelf,

wel-

welke de werking voortbrengen, zijn ſpierzamentrekking, gevoel, en het vermogen der herſenen in het denken en in de opwekking van hartstogten. Met het ophouden van de eigenſchap, welke de levende van de doode ſtof onderſcheidt, of van de werking van eene der opwekkende krachten uit beide klasſen, houdt het leven op, behalven deze is er niets voor het leven noodig.

Het vermogen, door welks toedoen de beide opwekkende krachten op ons bewerktuigd gevoel werken, noemde BROWN, *opwekbaarheid*, en de krachten zelven *opwekkende*, *prikkelende*, ook *prikkels*. De algemeene werking der opwekkende krachten is, gevoel, beweging, werkzaamheid van het verſtand en het gemoed. Daar nu deze werking dezelfde is, zoo moet men ook toegeven, dat de wijze van werking van alle opwekkende krachten *eene en dezelfde* zij. De werking der opwekkende en de opwekbaarheid der prikkelende krachten, wordt *opwekking* genaamd. De prikkels zijn of *algemeene* of *plaatſelijke*, gene werken zoodanig op de opwekbaarheid, dat de daarop volgende opwekking zich over ons geheel zamenſtel verſpreidt; deze op een deel ſlechts werkende, doen het overige geſtel niet eerder aan, voor wanneer zij eene plaatſelijke verandering hebben te weeg gebragt.

Wij weten niet wat opwekbaarheid is, of op welk eene wijze zij door de prikkels aangedaan wordt. Zij moge echter geſchapen zijn, zoo als zij wil, ieder wezen komt of verkrijgt bij den

O aan-

aanvang zijns levens eene bepaalde hoeveelheid of energie van dezelve, die bij verſchillende omſtandigheden onderſcheiden zijn kan; er beſtaat daarom eene overvloedige, verhoogde, vermeerderde, opgehoopte, gelijk tegenovergeſteld, eene zwakke, uitgeputte, verlorene, verteerde opwekbaarheid; de eerſte ontſtaat als de prikkels te zwak, de laatſte, als zij te ſterk gewerkt hebben. In de bepaling dezer betrekking moeten wij ons alleen aan de ondervinding houden, bij daadzaken ſtaan blijven en zorgvuldig het onderzoek naar onbegrijpelijke oorzaken, iedere vergiftige ſlang der wijsbegeerte, vermijden. — Zoo lang er eenig leven aanwezig is, heeft er nog eenige opwekbaarheid, even als eenige prikkel plaats, hoe zwak deze of gene ook zijn moge; de kleinſte, de geringſte prikkel is altijd en blijft altijd prikkel, die in evenredigheid de opwekking nog onderhouden kan. Daar de opwekkende krachten alleen de verſchijnſelen des levens te voorſchijn brengen, en *dit alleen door hunne prikkelende werking*, zoo volgt daaruit, dat het geheele leven, ieder toeſtand en graad der gezondheid en der ziekte, op *prikkeling* en op geene andere oorzaak berust.

Opwekking, de werking des prikkels, de ware oorzaak des levens, ſtaat binnen zekere grenzen volgens hare grootheid, en evenredigheid met den graad der prikkeling. Een matige graad der prikkeling verwekt gezondheid; in eenen hoogeren graad brengt zij ziekten van bovenmatige prik-

prikkeling voort; in eenen lagen en den laagsten graad, voert zij ziekten aan, die op een gebrek aan prikkeling, of op zwakte berusten. De verwisselende betrekking tusschen opwekbaarheid en opwekking is deze: dat hoe zwakker de prikkels gewerkt hebben, of hoe geringer zij op zich zelven geweest zijn, de opwekbaarheid zich des te meer ophoopt, en omgekeerd, hoe heviger zij gewerkt hebben, dat zij des te meer uitgeput wordt.

De omstandigheden, waaronder de opwekking ontstaat, hebben twee *grenspunten*. De eerste is uitputting der opwekbaarheid door het geweld des prikkels, welke of voorbijgaande, of blijvende, van langer of korter duur is en sneller of langzamer doodt. De door eenen zwakkeren prikkel uitgeputte opwekbaarheid, behoudt tegen eenen sterkeren nog ontvang-vatbaarheid; de sterkste en tot heden bekende prikkel is het Heulsap.

De *zwakte* uit uitputting der opwekbaarheid ontstaan, wordt *indirecte* (onmiddelijke) genaamd. — De andere grenspunt der opwekking is daar aanwezig, waar de kracht des prikkels te zwak, en de opwekbaarheid dus *opgehoopt* is. Koude, gebrek aan voedsel, ontlastingen, loomheid des ligchaams en traagheid van den geest brengen deze ophooping voort, welkers hoogste graad de dood is. De uit overvloed aan opwekbaarheid ontstane zwakte is de *directe* (middelijke), welkers overgang in gezondheid op geene andere wijze bewerkt kan worden, dan door vergoeding

van prikkels, die dien overvloed uitputten en hem tot de behoorlijke evenredigheid terug brengen.

De zitplaats der opwekbaarheid in het levend ligchaam, is het zenuwmerg en de ſpiervezel. De daarin huisvestende opwekbaarheid is niet op verſchillende plaatſen harer zitplaats onderſcheiden. Iedere prikkel doet te gelijk de opwekbaarheid van het ganſche zamenſtel aan, doch het eene deel meer dan het ander, gewoonlijk dat waar hij onmiddelijk aangebragt is, of het meerder gevoelige deel. Daarbij moet men in aanmerking nemen, dat de aandoening van dat deel, waarop de algemeen werkende krachten in ſterkeren graad werken, van den zelfden aard, als die van het overige zamenſtel, gelijk aan deze, of van eene bovenmatige, of behoorlijke, of eene te zwakke opwekking zijn moet, maar geenszins van eene tegenovergeſtelde geſteldheid zijn kan. Daar nu de opwekkende krachten dezelfde zijn en de opwekbaarheid overal dezelfde is, zoo kan het niet anders mogelijk wezen, of dat het *effect*, de uitwerking, overal dezelfde zijn moet. Nimmer is dus de opwekking in afzonderlijke deelen verhoogd, terwijl zij in het overige zamenſtel verminderd is, noch plaatſelijk verminderd, terwijl de algemeene opwekking vermeerderd is. Er beſtaat hier geen ander onderſcheid dan in *den graad;* want hoe kunnen verſcheidene werkingen van eene en dezelfde oorzaak ontſtaan? — Nimmer is dus alleen een deel de zitplaats eener algemeene ziekte, maar het

het geheele zamenſtel wordt daardoor aangedaan, omdat de opwekbaarheid algemeen in het ſpel komt, gelijk die van een afzonderlijk deel in eenen hoogeren graad. Even zoo min wordt het meest lijdend deel het eerst aangedaan, en dan eerst het lijden over het geheel zamenſtel uitgebreid, op grond dat de opwekbaarheid, zoo dra zij ergens op eene plaats opgewekt wordt, te gelijk overal is aangedaan.

De algemeene ziekten, welke uit overmatige opwekking ontſtaan, worden *ſtheniſche* (*), (ontſtekingsziekten, phlogistiſche,) die welke uit gebrek aan opwekbaarheid ontſpruiten, *astheniſche*, genaamd. Twee hoofdformen van ziekten zijn er dus en beiden gaat immer een *aanleg*, (opportuniteit) vooraf. De prikkels kan men, naar mate zij de eene of de andere ziekteform voortbrengen, *ſtheniſche* en *astheniſche* (verzwakkende) vermogens, en de iedere form voorafgaanden toeſtand, den *ſtheniſchen* of *astheniſchen aanleg* noemen. Die ſtheniſche ziekten, waarbij de pols onregelmatig aangedaan is, mogen geene *koortſen*, maar *pyrexien* genoemd worden; *koortſen* zijn altijd astheniſche ziekten met veranderden pols. Tot de oorſpronkelijkſte gedachten van BROWN behoort het, dat hij de graden der opwekbaarheid, met de haar overeenſtemmende graden der opwek-

(*) Daar de uitdrukking *ſthenie* reeds eene overmaat, een *te veel* aanduidt, zoo is de nu onlangs tot mode gewordene *hyperſthenie* ongetwijfeld meer als overtollig. H.

wekking, naar de verschillende hevigheid des prikkels, zinnebeeldig zocht daar te stellen, hetgeen naderhand onder de handen zijner bearbeiders tot een smaakloos speelwerk ontaard is (*), zonder nogtans zelf de volgende maat voor onfeilbaar te houden of het gemakkelijk te achten, bij ieder voorkomend geval van ziekten, den waren graad der opwekking te bepalen.

(*) BROWN zelf had een te gezond verstand, om zijne voorstellingen van de graden van opwekking en der prikkels in getallen meer dan voor een louter zinnebeeldig inzigt te houden, waar van hij op goede gronden geen verder gebruik maakte, omdat de krachten en de krachtoefeningen der levende bewerktuiging, doorgaans niet met de maat en de elle kunnen gemeten worden. Slechts sommigen zijner beperkte aanhangers die den geest zijns stelsels in zijne eenzijdigheid, in zijne misslagen, in zijnen dooden letter zochten, begonnen die graden in getallen en allerlei wonderlijke drie- en vierhoeken af te beelden, waarin men, volgens hunne meening, even als op een zonnewijzer of een mijlwijzer nazien kon, op welk een graad, bij ieder voorkomend geval, de *sthenie* of *asthenie* stond. Deze nuttelooze posen begaat de Schrijver van het volgende geschrift: *De scalis Brunonianis scripsit novamque adjecit* C. T. G. SCHMIDT, *cum tabula aëri incisa. Lips. s. a.* 8. waarin hij dezelve historisch doorloopt en berispt, gevende ons daarop eene nieuwe: Een vierkant, waarop de hoeklijn de gezondheid, de op hetzelve ter regter zijde getrokkene evenwijdige lijnen den *sthenischen* aanleg, de verschillende graden der *sthenie* en den overgang in *indirecte zwakte*, de ter linker zijde getrokkene echter de onderscheidene graden der *directe zwakte* moeten aanduiden. Jammer is het, voor de kopere platen, die tot zulke grillen gebezigd worden. H.

GRA-

GRADEN DER OPWEKBAARHEID.		GRADEN DER OPWEKKING.		
0	Dood	80		Asthenie uit indirecte zwakte; bovenmatige prikkels hebben de opwekbaarheid uitgeput.
10		70		
			hevige	Sthenische ziekten, uit minder hevigen prikkel.
20		60		
			zwakkere	
30		50		Sthenische aanleg.
40		40		Schakeringen der gezondheid, welke bij volkomen gelijke Opwekbaarheid en Opwekking, bij 40, de volkomenste is.
50		30		Aanleg tot asthenische ziekten, uit direkte zwakte.
			matige	Asthenie uit direkte zwakte, bij gebrek aan prikkel en zwakke opwekking, is de opwekbaarheid opgehoopt.
60		20		
			hevige	
70		10		
			grootste	
80	Dood	0		

Uit de geheele hier voorgestelde betrekking, tusschen opwekbaarheid en de prikkels, ontstaat de onbetwistbare stelling: dat het leven een afgedwongen staat is; dat de Dieren ieder oogenblik tot ontbinding geneigd zijn, en dat zij voor dezelve, niet door innerlijke maar vreemde krachten bewaard worden, en zelfs dit met moeite en binnen een korten tijd, zoo dat de dood eindelijk onvermijdbaar wordt.

De geheele eindelooze veelvuldigheid der ziekten valt, volgens het inzigt van BROWN, geheel weg; want er bestaat verder geen wezenlijk onderscheid, dan in den graad der beide Hoofdformen. De Diagnosis heeft dus zich niet verder met kenteekenen (symptomata) in te laten, zij moet alleen plaatselijke of algemeene ziekten onderscheiden, den graad der laatsten, naar de hevigheid of zwakte der prikkels die gewerkt hebben, bepalen. Van de *indirecte* zwakte hangen, pest, kwaadaardige pokken, hevige keelziekten, verlamming, typhus, borstwaterzucht, tering en buikloop af. *Sthenische* ziekten zijn, die tot hier toe de echte ontstekingsziekten genoemd werden, longontstekingen, die der hersenen, mazelen, pokken, scharlaken-uitslag, keelontsteking, catharren, de roos, rheumatismus, synocha, mania, slapeloosheid, vetheid enz. *Directe* zwakte is de bron van de meeste ziekte. Zij verwekt magerheid, onlust, schurft, pisvloed, engelsche ziekte, bloedvloeijing, gebrek aan verduwing, buikloop, wurmen, uitdrooging, scheurbuik, vrijsterziekte, jicht, hoest, aanborstigheid, kolijk, kramp, wa-

waterzucht, vallende ziekte, verlamming, beroerte, trismus, tetanus, koortſen van den geringſten graad tot de pestkoorts toe. — Deze is de geheele ziektekunde van BROWN.

§ 100.

BROWNS *geneeswijze.*

Niets is er, in de ziekten, op de gedroomde geneeskrachten der Natuur te rekenen, welke zonder uitwendige prikkels onwerkzaam zijn, maar de Arts moet nimmer ledig ſtaan, en moet of prikkelen of verzwakken, zoo als zulks de ziekteform vereischt. Bij eene ſtheniſche geſteldheid is dit de regel ter genezing, dat men de opwekking vermindert, bij eene astheniſche, deze te vermeerderen, en daarin zoo lang voort te gaan tot dat de middelmaat, van welke de gezondheid afhangt, weder herſteld zij. Een ander regel ter genezing heeft er bij de algemeene ziekten niet plaats. Wij hebben alleen of opwekkende of verzwakkende middelen, die allen op eenerlei wijze en volgens de wetten der overige opwekkende krachten werken; eene ſpecifique verſcheidenheid in hunne werkingen heeft geene plaats. Wat in de eene ſtheniſche ziekte nuttig is, is zulks ook in alle andere, en een prikkelend middel, dat eene asthenie genezen kan, kan ook de overige herſtellen. In alle gevallen is de werking eenerlei, en alleen naar den graad verſchillende. De geneesmiddelen der ſtheniſche geſteldheid zijn dus krachten, (*Potenzen*) welke ſlechts eenen zwakkeren prikkel

 dan

dan dien, welke der gezondheid voordeelig is, opwekken; men kan ze verzwakkende of antisthenifche middelen noemen. De Geneesmiddelen der asthenifche gefteldheid zijn krachten, welke eenen fterkeren prikkel maken dan tot de gezondheid bevorderlijk is, en deze kan men prikkelende of fthenifche middelen noemen. Nimmer vermag men de genezing eener belangrijke ziekte, of in het algemeen geene ziekte, aan een enkeld middel toevertrouwen, veeleer moet men het gebruik van meerdere middelen altijd den voorrang geven, omdat alsdan derzelver dadelijke werking in eene grootere uitgebreidheid op het zamenftel aangevoerd, en de opwekbaarheid algemeener en gelijkvormiger aangedaan wordt.

In de genezing der *indirecte* zwakte, van welk een' graad ook, en van welk een' aard van bovenmatigen prikkel, immer ontftaan, moet in den beginne die prikkel, welke als het hoofdzakelijke middel aangewend wordt, niet veel minder als de prikkel die de ziekte veroorzaakte, maar dan ook allengskens verminderende, tot de volkomene genezing der ziekte, aangewend worden. De verzwakkende geneeswijze moet men geheel vermijden, omdat geene zwakte, van welk een' aard ook, noch een harer graden, door geen andere, van welk een' graad ook, herfteld kan worden. Alleen in den voortgang tot indirecte zwakte, tusfchen 40 en 70, zoo lang de toeftand fthenisch is, zijn verzwakkende middelen dienstig.

Bij genezing der *directe* zwakte, moeten wij met den geringften graad van prikkel eenen aan-

vang

vang maken en zoo allengs tot het gebruik van krachtiger prikkels opſtijgen, tot dat de overvloed van opwekbaarheid trapswijze ontnomen en de gezondheid weder herſteld is.

Van de ziekten der vochten is in het ſtelſel van BROWN eigenlijk geen gewag gemaakt. In het genezingsplan heeft men niets anders in het oog te houden, met opzigt tot de ziekteſtoffe, dan haar tijd tot verlating uit het ligchaam te geven. Dan zij moge, gelijk alle andere opwekkende krachten, dan eens prikkelend, zoo als in de pokken en mazelen, dan weder verzwakkende, gelijk in de aanſtekende koortſen en in de pest, werken, of hare werking moge daarin alleen beſtaan, dat zij der ziekte, welke zij vergezelt, eene bijzondere gedaante geeft, om bij het algemeene lijden een plaatſelijk te voegen, zoo komt nogtans, in geen van deze gevallen, eene nieuwe geneeswijze te ſtade. —

§ 101.

Algemeene aanmerkingen over de voordeelen van het ſtelſel van BROWN.

Na deze volkomene opgave van al de eigendommelijkheden der leere van BROWN (§ 97-98), na derzelver vergelijking met de overige oude en nieuwere geneeskundige Theorien, en na een onpartijdig overzigt over de daaromtrent gevoerde geſchillen, vermoge de volgende beoordeeling in het algemeen, door iederen onbevooroordeelden, als geldende aangemerkt worden; zij bevat ten minſte

ſte de gevolgen, die van de practiſche waarde der nieuwe leere, waarvan alleen hier geſproken wordt, afgeleid zijn.

Het was zeer voordeelig voor onze kunst, dat BROWN zoo dringend op de uitwendige invloeden, waar onder het dierlijk ligchaam zich bevindt, opmerkzaam maakte en ons aantoonde, hoedanig gezondheid en ziekte door dezelve bepaald werden, hoedanig, zoo wel het ontſtaan en de natuur der ziekte, als derzelver genezing, geheel van hare geſteldheid afhangt, en hoe het werk van den Geneesheer overal in derzelver behoorlijke beſturing beſtaat. Op denzelfden weg hebben wij reeds eenen PARACELSUS, eenen FR. HOFFMANN en andere helderziende Artſen gevonden; BROWN ging in de bepaling van den iedere ziekte voorafgaanden *aanleg* nog eene ſchrede verder, en plaatſte op deze wijze de langzame gedaante der ziekten, onder medewerking der uitwendige invloeden, nog in helderder licht.

Hoe zeer ook ſedert FR. HOFFMANN, de *toeſtand der levende vaste deelen*, een hoofdinzigt der Artſen had behooren uit te maken, zoo bleef toch hunne Theorie altijd met willekeurige ſtellingen van de gebreken der vochten overladen. Ja deze ſtellingen drongen zich in de heerſchende gastriſche Theorie meer dan ooit in (§ 85). BROWN zette dezelven een tegenwigt tegen, die meer tot hare verbanning bijdroeg, dan alle toenmalige bewerkingen van onze kunst, en welke men dus onder de gunstigſte voorvallen, die den val dezer eenzijdige vochten-

pa-

pathologie tot gevolg gehad hebben, rekenen moet. Offchoon ons de pathologie der vaste deelen, de juiste inzigten in de zieke dierlijke bewerktuiging verzekerde, zoo is het toch niet te ontkennen, dat men dezelve met vele ftellingen en fpitsvindigheden overladen heeft, die voor de willekeurigfte meeningen der vochten-pathologie niets behoefden te wijken. Waren de verklaringen van CULLEN door kramp, atonie en energie der hersfenen en dergelijken (§ 80) wel beter, en ter regeling onzer inzigten gefchikter als de Archaeus van HELMONT, de opbruifching van SYLVIUS, de fcherpten van BOERHAVE? — Ook die hypothefen verwerpt BROWN, en zijne poging om de pathologie der vaste deelen geheel van dezelve te bevrijden, en haar eenvoudige waarheden ten grondflag te leggen, verdient alle achting.

De duurzaamfte en uitmuntendfte verdienfte, verwierf zich BROWN onbetwistbaar door de *beperking der heerfchende ontlastende, verzwakkende geneeswijze*; ja men heeft hem dit als zijne eenigfte verdienfte willen toerekenen. Dat van deze geneeswijze, in de handen der meeste Artfen, het verderfelijkst misbruik gemaakt is, zal zelfs de grootfte vereerder der Geneeskunde, zoo als zij in de vorige Eeuwen beftond, niet kunnen ontkennen. Wie telt de flachtoffers der, fints STHALS tijden, zoo algemeen in zwang zijnde aderlating, der oplosfende geneeswijze, der ontijdige gegevene braak- en purgeermiddelen? Wie berekent de nadeelen van die ongelukkig gekoze-

ne

ne geneeswijzen, welke men tegen de fcherpten, de verrotting en andere gewaande gebreken der vochten aanwendde? Met eenen flag maakte BROWN aan deze wanorde een einde, en werd onloochenbaar, van dien tijd af, een weldoender zijner tijdgenoten!

In het algemeen moet men echter, om den voordeeligen invloed van het ftelfel van BROWN op de geneeskunde juist te fchatten, en het echte karakter van het tijdperk te bepalen, dat hij gebragt heeft, voornamelijk het oog vestigen op de gelijkzijdige, grootendeels door de nieuwe leer verwekte, bewerkingen der geneeskundige Theorie. Deze waren het eigenlijk, die ons, langs onderfcheidene doolwegen, tot het tegenwoordig ftandpunt van onze geneeskundige kennis gevoerd hebben. (XXII–XXIV.)

§ 102.

Gebrek en nadeelige invloed van het BROWNIAANSCHE *Stelfel.*

Aan den anderen kant, had echter deels de nieuwe leer zelve, deels en nog meer, de wijze waarmede men haar bewerkte, ook hare overwegende gebreken en onvolkomenheden, die wel verre van de geneeswijze tot zekere grondbeginfelen gebragt te hebben, dezelve nog onzekerder maakten, en op een even zoo verderfelijk misbruik uitliep, als zulks bij andere Theorien te voren reeds het geval geweest was. Men zag zeer fpoedig in, hoe weinig het ftelfel van BROWN op de algemeene, juiste aanmerking eene uitzonde-

dering maakte; dat namelijk bijna alle ſtelſels der Artſen, van het oudſte tot het allerlaatſte, *eenige waarheid* bevatten, waarvan de kunstenaar naar zijn inzigt gebruik maken kan, maar dat dit ware eindelijk op Empirie uitloopt, en dat wetenſchappelijke eenheid en waarheid in geen afzonderlijk ſtelſel ooit kunnen gevonden worden. Wat van de zijde der Phyſiologie, tegen de nieuwe Schotſche leer, te herinneren valt, zal ik hier niet herhalen, maar alleen hare gebreken en onvolkomenheden in een practisch opzigt aanvoeren.

Hetgeen BROWN van de opwekbaarheid en van de haar of ophoopende of uitputtende werking der prikkels leert, zijn zinnebeeldige voorſtellingen, die ons der waarheid geene enkelde ſchrede nader voeren. Wanneer wij niet weten wat *opwekbaarheid* is, zoo weten wij ook niet hoe een ſterker of zwakker prikkel op haar werkt. Wij kennen volſtrekt de ſchakels der keten van veranderingen niet, die in de levende bewerktuiging, tusſchen de indrukken van eenen zoogenaamden prikkel, en de verſchijnſelen, die hij voortbrengt, opgeſloten ligt. De woorden *opwekbaarheid*, *prikkel*, *opwekking* enz. hoe veel menig een daarmede meent gezegd te hebben, verklaren hier even weinig, als *Archæus*, *ziel*, *levenskracht*, *verandering van menging*, *ſcherpte*. enz. Al deze uitdrukkingen, die in de Theorien van ouds afgewisſeld hebben, bevestigen verder niets, dan gebrek aan kennis, en de poging om dezelve achter woorden te verbergen.

Het onderſcheid tusſchen algemeene en plaatſe-

lij-

lijke ziekten, is eene van die klippen, waarop de de leer van BROWN zoo onvermijdelijk ſtranden moest, zoo dat de geheele vereenigde magt der ſpitsvindigſte twistkunst zich niet redden kon. Dit zelfde geldt ook van de verdeeling der prikkels in *algemeene* en *plaatſelijke*. Welke ziekte is algemeen, welke alleen plaatſelijk? In welk eene betrekking ſtaat het plaatſelijk lijden tot de algemeene ziekte, waarmede hetzelve gepaard gaat? Welk een zamenhang heeft de algemeene ziekte met de voorhanden plaatſelijke? Waar is zoodanig eene algemeene ziekte, welke men niet meer of minder te gelijk, als eene plaatſelijke aanzien kan? Waar houdt de plaatſelijke werking der prikkels op, waar begint de algemeene, en hoedanig gedragen zij zich onderling. — Ik weet zeer wel, met welk eene vertooning van geleerde Theorie men al deze en de daaruit volgende vragen beantwoord heeft; maar ieder waar practisch Arts zal ook even goed zich verzekerd houden, dat uit deze Theorie aan het ziekbed geen wezenlijk voordeel te trekken is. Hij zou tot de verderfelijkſte eenzijdigheid vervallen, die zich, in zijnen uitoefenenden geneeskundigen werkkring, aan haar wilde vasthouden.

Wanneer al eens de beweerde gelijkſlachtigheid, zoo wel der opwekbaarheid als der prikkelende of verzwakkende werking der geneesmiddelen, ook in een bepaald opzigt gegrond is, dan geeft zij toch, in de uitoefening der kunst, een veel te eenzijdig, en bij gevolg tot dwaling voerend, inzigt. Men moge hier eene op algemeene Natuur-

tuurwetten berustende eenheid ten grondslag leggen, zij biedt ons echter, in de verschijnselen der gezonde en zieke bewerktuiging, zulk eene verscheidenheid aan, dat wij haar volstrekt moeten op prijs stellen. De werking van alle geneesmiddelen moge of op verzwakking of op prikkeling kunnen terug gebragt worden, zoo bezitten toch afzonderlijke geneesmiddelen in hunne wijze om te verzwakken of te prikkelen zoo veel eigendommelijks, dat dit door den Arts bijzonder in het oog moet gehouden worden, en zoo lang de ondervinding leert, dat bijzondere bepaalde ziekteformen, alleen door zeker bepaalde, eenvoudige prikkelende of verzwakkende geneesmiddelen genezen kunnen worden, zoo lang wij de geneesmiddelen volgens den empirisch te beoordeelen toestand van de ontvangvatbaarheid en het werkingsvermogen, naar de oude *Indicatio a juvantibus et nocentibus*, gedrongen worden te kiezen en te wenden, zoo lang kan en moet het *Browniaansche* inzigt in de dingen, in onze empirische kunst geene meerdere eenheid en eenvoudigheid brengen dan haar door vroegere stelsels is te beurt gevallen. Wat heeft men daarmede gewonnen, wanneer wij in onze leére der Geneesmiddelen, in de plaats van verkoelende, verzachtende, oplossende, zuurverdelgende, rottingwerende, krampstillende, bedwelmende middelen, nu even zoo vele en welligt nog meerdere onderafdeelingen van middelen stellen, die op verschillende wijzen prikkelen of verzwakken? Men toont geen begrip van datgeen te hebben, wat der geneeskunde waarlijk bevorderlijk is,

 wan-

wanneer men in zulke dingen hare volmaking zoekt!

De ziekteform, — dit is op nieuws een van de grootste steenen des aanstoots in het stelsel van BROWN. Waarom verwekt, bij de voorgewende gelijkaardigheid der werkingen, deze prikkelende of verzwakkende kracht, pokken, gene mazelen, eene andere scharlaken uitslag, weder eene andere venusziekte enz. Wat bepaalt de eigendommelijke werkingen van geneesmiddelen in bijzondere ziekteformen, welke zich bij andere weder anders gedragen? Alle bewerkingen der *Browniaansche* Theorie hebben omtrent deze punten geene bevredigende oplossing kunnen geven; daar nu de Arts zich in zijnen werkkring, bij allen inzigt op de betrekking tusschen opwekbaarheid en ziekteoorzaken, immer met ziekteformen en bepaalde werkingen der middelen, volgens deze formen, moet onledig houden, zoo kenmerkt zich daarin de grootste gaping, welke tusschen die Theorie, en de kunst om ziekten te genezen, gelegen is.

Overvloed en gebrek aan prikkel verzwakken ongetwijfeld, maar daarmede zijn gedeeltelijk nog niet alle, het versterkende genezings-plan in enkelde gevallen bepalende, bij voorbeeld, plaatselijke, oorzaken der zwakte des dierlijken ligchaams uitgeput; anderdeels is het onderscheid tusschen directe en indirecte zwakte, aan het ziekbed niet zoo gemakkelijk te onderscheiden als het eenen onkundigen bij het inzien der *Browniaansche* lijst zou toeschijnen. Dikwijls hebben

di-

direct of indirect verzwakkende krachten op eenen zieken te gelijk en in eenen gelijken graad gewerkt: aan welke zwakte is hij nu ziek? Aan eene gemengde, — zegt men. Maar juist die toeſtand, welke men hier gemengde zwakte noemt, kan, volgens de *Browniaanſche* denkbeelden, uit overvloed of gebrek van of aan opwekbaarheid niet begrepen worden. Maar geſteld zijnde, dat alle zwakte geheel alleen van gebrek of overvloed aan of van opwekbaarheid afhing, wie zal ons dan nog den graad van het een of van den anderen bepalen, naar welken wij de ſterkte des aan te wenden prikkelenden middels afmeten zullen? Deze afmeting blijft toch enkel een onderwerp der Empirie, der beſlisſing van den Arts naar zijn eigen inzigt en meening; en dat dit geenszins tot grootere zekerheid en klaarheid der kunst voert, hebben de waarnemingen, welke men tot voorgewende bevestiging der nieuwere leere verhaalt, genoegzaam bewezen. Zij hebben bewezen, dat men zich dikwijls tot een buitenſporig, ligtzinnig gebruik des wijns, der heulſap, en van andere prikkelende middelen, verleiden liet, waarover nu de genius der echte practiſche kunst treurt, wat ook immer de theoretiſche met hare ſpitsvindige woordenpraal tot hare verdediging aanvoeren moge. Het ware, dat in ieder ſtelſel gevonden wordt, is eenzijdig en voert, wanneer men het eenzijdig in de uitoefenende kunst overbrengt, tot de gevaarlijkſte dwalingen. Dit heeft de blinde verkleefdheid aan

een ſtelſel geleerd, ſedert dat er een ſtelſel beſtond! —

De onmogelijkheid, om de ziekten ooit hunne bepaalde plaats onder ſthenie of asthenie aan te wijzen, heeft zich daardoor gekenmerkt, dat men van het *Browniaanſche* rigtſnoer dadelijk gedwongen geweest is af te wijken. Dan eens kon men van vele ziekten niet bepaald zeggen of zij ſthenisch of asthenisch waren, en zag zich genoodzaakt dezelven, naar willekeur, eene plaats aan te wijzen; dan eens moest men een gebrek, welks astheniſche natuur BROWN algemeen beweerde, onder de ſtheniſche ſtellen; dan weder bragt men tot groot gevaar der zieken en onder eene ſtrijdige behandeling, meerdere dagen daarmede door, dat men de ſtheniſche of astheniſche natuur eener ziekte zocht uit te vinden, dan weder vergat men, in deze vruchtelooze poging, het eigendommelijke der ziekteform geheel, welke noch ſthenie noch asthenie is, en dat een genezingsplan vordert, dat noch ſthenisch noch asthenisch genaamd kan worden. Daaruit blijkt dat in den practiſchen werkkring deze *Browniaanſche* tweeledige verdeeling ontoereikende is, dat zij naauwelijks de algemeene rangſchikking der ziekten ten grondſlag heeft, dat zij ten hoogſten de genezing in het algemeen bepaalt, en dat deze naar geheel andere, eigene inzigten in de ziekteform, geleid worden moet. Ja men begon zelfs van de gelijkzijdige verbinding eenes ſtheniſchen of astheniſchen toeſtand bij een en denzelfden zieken te ſpreken, eene verbinding,

ding, welke, wanneer zij plaats grijpt, alleen reeds toereikende zijn zou, om de geheele leer van BROWN te doen inſtorten.

De diagnoſis der ziekten vordert veel meer, dan een eenzijdig terugzien op de voorafgegane ſchadelijken invloeden, op den *Valetudinis ſtatum, qui morbum antecesſit.* De bewijzen liggen in de geſchriften der verdedigers der *Browniaanſche* dwalingen voor oogen, tot welke misſlagen dit eenzijdig inzigt verleid heeft. De ziekelijke toeſtand is voorwaar een Natuurverſchijnſel, dat veelzijdige inzigten aanbiet; hij die nu alleen het oog op den *Valetudinis ſtatum, qui morbum antecesſit* vestigt; deze begrijpt dan ſlechts een dezer inzigten, verwaarloost de overigen, en verkrijgt langs dien weg ſlechts eene onvolkomene kennis der ziekte. Hoe verre zijn hier oudere Geneesheeren, een SYDENHAM, FR. HOFFMANN, boven BROWN geplaatst, daar zij *volledige* ziektehistorien, *volledige* geſchiedkundige opgaven van alle oogenblikken, welke tot het ontſtaan, de gedaante, den loop, den uitgang der ziekten behoorden, tot grondſlagen van de volmaking der Geneeskunde maakten.

De oude geheimzinnige begrippen van de Geneeskracht der Natuur zijn, door de nieuwere geneeskunde, wel is waar geheel verdrongen, maar ook door de geheele geringachting dezer kracht, waartoe men uit de leer van BROWN gelegenheid verkreeg, zijn de verderfelijkſte misſlagen ontſtaan. Hij geeft juiste begrippen van de geneeskracht der natuur, die ieder genezingsplan ten

 grond-

grondflage leggen moeten, en welke BROWN zelf aangenomen heeft, wanneer hij zegt: dat deze kracht zonder uiterlijken prikkel geheel onwerkzaam is. Omtrent dat laatfte punt waren de Artfen van ouds van hetzelfde gevoelen, en nimmer heeft een hunner in een ligchaam geneeskracht gezocht, dat den uiterlijken prikkel der lucht, van het voedfel, van den omloop des bloeds enz. ontbeerde.

Deze zijn de hoofdgebreken der *Browniaanfche* leer, met opzigt tot hare practifche aanwending; zij werden reeds door de verdedigers dezer leer erkend, en het kon dus niet misfen of het geheele ftelfel, moest als zoodanig, na verloop van weinige jaren, weder vallen. Slechts eenige afzonderlijke ftukken (§ 101.) zijn tot voordeel der kunst gered! —

XXII.

DE THEORIE DER OPWEKKING.

§ 103.

Haar kenmerk.

De theorie der opwekking is thans nog in hare geboorte; — uit de overblijffels der Oude, opftellingen van de pathologie der vaste deelen berustende, ftelfels; — uit meerdere gekozene voorftellingen der vochten-pathologie; — uit afzonderlijke ftukken van het ftelfel van BROWN; uit de fchei-

kun-

kundige inzigten in de dierlijke bewerktuiging; en eindelijk uit de beginfelen, welke de nieuwfte wijsbegeerte, in het bijzonder de befpiegelende Natuurkunde, daargefteld heeft, vereenigd. — Wat is dus nu de Theorie der opwekking? Volgens de nieuwfte gefchriften, waarvan zij het onderwerp uitmaakt, verfchijnt zij doorgaans in eene zoo onbepaalde, wisfelvallige gedaante, welke haar de aanfpraak op eigendommelijkheid betwistbaar maken moet. Is de Theorie der opwekking het BROWNIAANSCHE ftelfel, in zijne echte oorfpronkelijke form? Stelt zij dit ftelfel onder een walgenden woordenftrijd, fpitsvindige verklaringen, wijsgeerige, fchoolfche terminologie, voorftellingen der begrippen *a priori*, en met alle kunstgrepen der fchoolfche twistkunst beladen, voor? — Is zij de gelukkige vereeniging van de zenuwpathologie met eene gezuiverde leer van de oorfpronkelijke en afhankelijke ziekten der vochten? Of is zij eene verbinding der BROWNIAANSCHE leere, met fcheikundige voorftellingen, bijzonder met de voorftellingen van REIL, die men op velerlei wijze zoekt tot ftand te brengen? Of eindelijk nadert het ftelfel van BROWN, door het aanwenden van natuurwijsgeerige ftelregelen, tot zulk een ideaal van een ftelfel, dat aan alle wetenfchappelijke eifchen beantwoord, en dat men de Theorie der opwekking genoemd heeft? — Op alle deze vragen kan men met *ja* en *neen* antwoorden, naar mate men het kenmerk der Opwekkingstheorie, naar dezen of genen Schrijver, bepalen wil. Onoverzienbaar en nu nog in de hevig-

vigſte gisting bevat, zijn de tegenſtrijdigheden over dit onderwerp; doch het ſtrekt aan onze kunst onbetwistbaar tot voordeel dat zij eigenlijk nu door geen enkeld ſtelſel beheerscht wordt, en dat zich ieder op zich zelven, reeds door zich het regt aan te matigen van te willen heerſchen, zijnen ſpoedigen ondergang bewerkt. Dit hebben wij in onze dagen aan de BROWNIAANSCHE, ROSCHLAUBSCHE en andere Opwekkingstheorien bevestigd gezien (*).

In

(*) De uitdrukking, OPWEKKINGS-THEORIE, is over het geheel genomen niet gelukkig gekozen, in zoo verre dezelve eene eigendommelijke, van ieder andere wezenlijk onderſcheidene, geneeskundige Theorie beteekenen moet. De geneeskunde heeft toch met het levend, bij gevolg OPWEKBAAR, dierlijk ligchaam te doen; zij kan dus geene Theorie daarſtellen welke niet op de eigenſchappen van het leven betrekking heeft, en welke de dierlijke ſtof niet als eene *opwekbare ſtoffe* behandelt. Al de door mij reeds behandelde, hoe zeer ook onderling verſchillende Theorien, zijn echter, zonder uitzondering, meerdere of mindere Opwekkings-theorien, het allerminste de zoodanige echter, welke zich hoofdzakelijk tot de gebreken der vochten bepalen. Intusſchen is er ook onder de eenzijdigſte Theorien, welke op der vochten-pathologie gegrond zijn, niet eene, welke de wetten van het bewerktuigde leven, hoe verkeerd de voorſtellingen daarvan ook zijn mogen, geheel uit het oog verloren had.

Bij dit juist verband van iedere theoretiſche wijze van voorſtelling, tot de eigendommelijkheden van een levend, opwekbaar ligchaam, is het voorzeker geen bewijs voor de betere inzigten van onze dagen, wanneer men ons aankondigt en wij bij herhaling lezen moeten: „ dat na den val van het ſtelſel van BROWN, nu ook de Theorie der opwekking gevallen, en in de nieuwſte leere der Natuur-wijsbegeerte ten ondergang gegaan zij." DE OPWEKKINGS-THEORIE KAN GEENSZINS TEN GRONDE GAAN! — Hoe zeer ook de nieuwſte inzigten in de bewerktuiging daarin een wezenlijk voordeel bezitten, dat zij de menging der dierlijke ſtof niet verwaarloozen, dat zij op ha-

In zoo verre de kunst van den Arts, volgens hare natuur, op verstandige Empirie berusten zal en moet, zoo kan en vermag zij niet zonder Theorie bestaan. Deze Theorie moet, naar onze tegenwoordige maat van kennis, omtrent de dierlijke bewerktuiging, eene *Opwekkings-theorie* uitmaken, dat is, zij moet, volgens den eisch van FR. HOFFMANN, en naar de inzigten, waartoe wij sedert zijnen tijd gevordert zijn, de volgende eigenschappen bezitten:

1°. Het inzigt omtrent de betrekking van het *solidum vivum* met alle in- en- uitwendige invloeden, zoo wel in den gezonden als zieken toestand, moet haar tot eenen algemeenen en onveranderlijken grondslag dienen. Zoo wel de nadeelige invloeden die ziekte verwekken, als ook de geneesmiddelen die deze verdrijven, laat zij alleen, door middel van de opwekbaarheid der levende vezelen, op het bewerktuigd gestel werken, en zoekt daaruit alle verschijnselen der ziekten en derzelver terugkeering tot den normaal-toestand te verklaren.

2°. Zij vermag, zonder van de eenheid dezes grondslags af te wijken, de oorspronkelijke en afhan-

hare verplaatsing en vereeniging, op hare vernieuwing en veranderingen, acht geven, zoo blijft deze stof toch immer eene opwekbare stof, welke onder de wetten van een verstandelijk en een bewerktuigd leven staat. Deze wetten zullen, zoo lang er eene Natuurwetenschap en eene geneeskunde bestaan, de hoofdzaak onzer navorschingen uitmaken, en iedere Theorie, welke ons tot deze werkzaamheid aanspoort of welke wij bij dezelve aantreffen, zal en moet altijd eene OPWEKKINGS-THEORIE zijn.

H.

hankelijke ziekten der vochten, in de bepaling der ziekteform, geenszins verwaarloozen.

3°. Zij moet zich in eene bestendige overeenstemming met de ondervinding houden, voor het gezond verstand in den practischen werkkring gemakkelijk aan te wenden zijn, zich dus niet boven de grenzen der zinnenwereld verheffen; geenszins op stellingen, die op eenzijdig genomene waarneming, of op begrippen, die het vernuft geschept heeft, berusten; en even weinig aandeel nemen aan iedere schoolsche, wijsgeerige, scheikundige of dergelijke woordenpraal; waardoor onze inzigten niet uitgebreid, maar de geneeskunde tot eene onvruchtbare benaming vernedert wordt; reeds klaagde FR. HOFFMANN over de *medicina nominalis!*

4°. Eindelijk moet onze Opwekkings-theorie geenszins als het eenige ware stelsel willen heerschen, maar zij moet al wat waarheid is, dat in andere stelsels gevonden wordt, in zich vereenigen, en zelfs door eene echte wijsbegeerte bestuurd worden; door eene wijsbegeerte, welke de geneeskunde tot den hoogsten trap van wetenschap verhoogt, waarvoor zij als eene Empirische wetenschap vatbaar is, die de eenheid en overeenstemming in de stoffe brengt, welke de ondervinding van alle tijden aanbiedt.

Eene Theorie, welke al deze eigenschappen zoo veel mogelijk in zich vereenigt, noeme ik de voor den tegenwoordigen staat van onze geneeskunde gepaste Opwekkings-theorie; zij is het, welke de ware kunst, om de ziekte te genezen, alleen

leen ten grondflag hebben moet, eene voorwaarde, welke ik in mijne aanleiding tot deze kunst zoodanig heb trachten te vervullen, als het de tegenwoordige ftrijd tusfchen de zich aanmatigende ftelfelzucht en even-zoo alles aanmatigende tegenovergeftelde fcheen te vorderen.

Bepalen wij het kenmerk der Opwekkings-theorië op deze wijze, dan is het niet te ontkennen, dat men hare grondtrekken reeds in de meeste ftelfels des vroegeren leeftijds vindt, en het is miskenning van hunne deugdzaamheid en van hunne waarheid, indien men BROWN den SCHEPPER der Opwekkings-theorie noemt, en onze nieuwere betere inzigten, geheel alleen uit zijn ftelfel en de uit voorgewende volkomene bewerking van hetzelve afleidt. Niets is zekerder, dan dat onze nieuwe Opwekkings-theorie zich geheel zonder BROWN had kunnen vormen; heeft zij niet den eenen Browniaanfchen ftelregel na den anderen verworpen? — Uit hoofde van de groote veelzijdigheid dezer nieuwfte Opwekkings-theorie, welke hier niet afzonderlijk opgegeven kan worden, en waarbij wij in der daad naauwelijks weten, wat een ieder onder deze Theorie begrepen wil hebben, moet ik mij op de hier achter geplaatfte gefchriften beroepen, — ongetwijfeld zal de Opwekkings-theorie in ieder, onder eene andere gedaante, zich vertoonen! —

§ 104.

§ 104.

Tegenwoordige toeſtand der Opwekkings-theorie.

Door deze en andere bewerkingen eener zoogenaamde Opwekkings-theorie, welke ik om derzelver nietsbeduidendheid voorbijga, hadden in de laatſte jaren de volgende gebeurtenisſen in de geneeskundige letterkunde en bij de handelwijze van vele geneesheeren plaats:

Door de pogingen, om het ſtelſel van BROWN met vroegere wijzen van voorſtelling in overeenſtemming te brengen, — dan eens de ſcheikundige inzigten met hetzelve te vereenigen, — dan weder door de beſpiegelingen der ieder jaar afwisſelende Natuurwijsbegeerte op hetzelve over te dragen; dan weder door hetzelve in de gewesten der geheimzinnigheid en dichtkunde over te voeren, wat tevens eenige weinige proſaïſche menſchen bijkomen lieten, — door al deze pogingen ontſtond eindelijk zulk eene verwarring, dat de Artſen zelfs onderling elkander niet langer begrepen. Een mengſel van nieuwgeſchapene woorden en redeneringen, en zoo vele voortbrengſelen, welke men veilig als dwalingen van het menſchelijk verſtand, als baren van onzin aanzien kan, voleindde den verwarden toeſtand van onze letterkunde, waarvan ik in het vervolg (XXIV) eenige proeven zal aantoonen. De uitdrukking Opwekkings-theorie had geenen bepaalden zin meer; het mangelde der geneeskunde aan eene vast bepaalde Theorie en de Artſen behielpen zich met twisten en beſpiegelingen, met blind

blind geloof en aankleving aan de toenmalige nieuwste gevoelens, welke niet vaster stonden dan de dagelijks afwisselende overtuigingen met ijdele woorden en voorschriften, of met duistere geheimzinnigheid en dichtkunde.

In dit doelloos streven naar een duurzaam geneeskundig steisel, en den eeuwigen strijd moede, was eindelijk een aantal Artsen tot rust, tot eenen onverstandigen en onvruchtbaren stilstand gekomen, waarvan in de geheele geschiedenis der kunst naauwelijks een gelijk voorbeeld aan te treffen is. De geneeskunde heette het, was een gesloten geheel, en de Opwekkings-theorie, welke meer voor zich had afgebeeld, het hoogste, dat immer te bereiken was. Ieder onderwerp, dat niet juist met deze Opwekkings-theorie overeenkwam, wees men met verachting van de hand, en beantwoordde zulks nu beslissend met: „wij zeggen dat het is of Hijpersthenie of Asthenie," – „BROWN zegt: ROSCHLAUB heeft geleerd," en dergelijken meer. Om de woorden *Hypersthenie* en *Asthenie*, *verzwakken* en *opwekken*, draaide zich de geheele wijsheid van dezen aanhang, waarmede dezelve alle geneeskundig weten poogde te beheerschen. Heeft de Natuurwijsbegeerte onbetwistbaar veel goeds uitgewerkt, zoo bestaat hierin geen gering door haar voortgebragt voordeel, dat zij aan deze wanorde, dit onvruchtbare weten in schijn, een einde gemaakt heeft.

Deze doolwegen, in de bewerking en leerwijze der geneeskunde, hadden eindelijk in den practischen werkkring der Artsen eene slingering en

eene

eene zoo eenzijdige Empirie gebragt, welke wij na groote inspanningen en toezeggingen waarlijk niet hadden durven verwachten. Moeten wij zulks niet erkennen, dat na zoo veel navorschen, onderzoeken en denken, na zoo vele verklaringen, twisten en wederleggingen, het over het algemeen in de geneeskunde niet helderder geworden is? Want dit toch is geene schrede tot ware volkomenheid, wanneer onze gewone Practici, die anders empirisch met aderlating en andere ontlastingen genazen, nu even zoo empirisch met Opium en prikkelende middelen omgaan; of wel geheel der oude Empirie in de armen vallen, nadat zij gehoord of zelfs ondervonden hebben, dat men met de nieuwe niet uitgekomen is?

Bij deze gesteldheid der Opwekkings-theorie, bij het verderfelijk misbruik, waarin zij ontaard is, wordt de noodzakelijkheid voorzeker met iederen dag dringender, om haar naar die grondstellingen te bewerken, welke ik reeds opgegeven heb en bij het slot mededeelen zal. Op den tegenwoordigen trap onzer kennis, is ons deze theorie doorgaans onontbeerlijk geworden. Slechts tegen de allerminste ziekten bezitten wij stellig hulprijke *specifieke* geneeswijzen, maar wij zijn genoodzaakt, ons aan de *algemeene* te houden. Wij hebben het eenmaal van de Natuur afgeleerd, dat de ziekten onder zekere betrekkingen, welke de Arts met veel zekerheid bepalen kan, bij de substraherende, verzwakkende, onder andere betrekkingen echter bij de adderende, versterkende geneeswijze, in gezondheid overgaan. Daar, waar

iets

iets tegen eene bekende oorzaak of soms ergens iets specifieks, uit gebrek aan kennis van bepaalde doeleinden en middelen daartoe, niet kan ondernomen worden, daar blijft ons immer de algemeene methode over, van welke wij uit ondervinding weten, dat zij het leven en de ongeschondenheid van het organismus in zulk eenen graad en in zulk eene stemming onderhoudt, dat daarbij de ziekte hare tijdperken en haar genezingsvoortgang, welke zij volgens de eigenschappen harer form doorloopen moet, met de hoogst mogelijke zekerheid en bepaaldheid van eenen gunstigen uitgang doorloopen kan. Men late ons dus het ware en in de praktijk bruikbare, dat aangaande dit punt de Opwekkings - theorie vastgesteld en aangetoond heeft, behouden. Het denkbeeld van de therapeutische additie en substractie lag in de leer van alle denkende Artsen, van de vroegste tijden, tot op dezen dag, opgesloten. BROWN vatte hetzelve, — en vele zijner Navolgers misvormden het. De uitdrukkingen *Sthenie* en *Asthenie* hebben voorzeker op zich zelven geene houding en geven slechts een algemeen inzigt in de ziekten, maar wij moeten dezelve en de daardoor aangeduide quantitative betrekkingen der bewerktuiging en der geneesmiddelen behouden, zoo lang wij in onze kennis omtrent de qualiteiten en de daarop gegrondveste specifieke geneeswijzen, nog zoo oneindig verre ten achteren zijn. Hebben wij ons aangaande den *Sthenischen* of *Asthenischen* toestand van het ligchaam een juist, niet overdreven, niet aan doode getallen en letters-

han-

hangen blijvend inzigt verfchaft, dan hebben wij daardoor een algemeen plan ter genezing verkregen, dat, behoorlijk ten uitvoer gebragt, voor ons nuttig, — nimmer fchadelijk zijn kan.

§ 105.

De Pfychifche geneeskunde.

In zoo verre de Opwekkings-theorie het menfchelijk organismus onder al zijne betrekkingen tot uitwendige inwerkingen befchouwde en in zoo verre zij het vermogen der herfenen, in denken en in het opwekken der hartstogten onder deze inwerkingen rekende (§ 99), gaf zij ook eene gelukkige gelegenheid daartoe, dat de *Pfychifche geneeskunde*, in het bijzonder de aanwending der *Pfychifche geneeswijze*, in onze dagen ijveriger en met geluk bewerkt werd. Van dit bijzonder onderwerp kan ik intusfchen hier niet verder melding maken.

XXIII.

DE LEER VAN DARWIN.

§ 106.

Algemeen kenmerk van dezelve.

Te midden van het gedruis der BROWNIAANSCHE omwenteling, trad DARWIN (1794) met een nieuw ftelfel te voorfchijn, welks oorfpronkelijkheid echter

ter openlijk in eene belangrijke zamenſtelling van reeds bekende Theorien en daadzaken, in eene nieuwe terminologie en in een mengſel van ſtellingen beſtond, dat dus op weinig meer dan op zeldzaamheid aanſpraak maken kon. Noch de eenzijdige *werktuiglijke*, noch der *ſcheikundige* inzigten der levende bewerktuiging, waren hem, tot verklaring van alle verſchijnſelen des levens, toereikende. Hij zocht dus, gelijk alle andere ſtelſelmatigen voor hem gedaan hadden, bevrediging in de bovenzinnelijke wereld, en onderwierp de dierlijke ſtoffe nog eens aan de heerſchappij van eenen *geest.* Daaruit ontſtond een mengſel van denkbeelden van STAHL, HOFFMANN, BROWN en uit de ſcheikunde, hetgeen, bij zijn geringe aanſpraak op den naam van ſtelſel, evenwel het ſtelſel van DARWIN genoemd is geworden. Dichterlijke verbeeldingskracht heeft aan den oorſprong van hetzelve zeer veel deel gehad. Van willekeurige ſtellingen afgeſcheiden, ſpreidt DARWIN een rijken voorraad van daadzaken ten toon, die belangrijke inzigten in het bewerktuigd leven beloven, en waarvan hij gedeeltelijk zeer vruchtbare toepasſingen op het leven in het Dieren- en Plantenrijk maakt. Zijne ziektekunde berust echter geheel op willekeurige meeningen, zoo als de beſpiegeling dezelve in der geestenwereld aanbiedt; tot zijne rangſchikking der ziekten, naar derzelver naaste oorzaak bewerkt, heeft de ongeregeldſte verbeelding den grondſlag ter verdeeling geſchapen; hoe kan dus zijne geneeswijze anders dan een verdichtſel zijn?

§ 107.

DARWINS *Ziektekunde.*

De geheele Natuur kan men zich voorstellen als uit twee wezens of zelfstandigheden bestaande; de eene kan men *geest* en de andere de *stof* noemen. De geest bezit het vermogen, bewegingen te maken en voort te brengen; de stof, om deze bewegingen te ontvangen en mede te deelen. Deze beweging als oorzaak beschouwd, gaat alzoo iedere werking vooraf; als werking beschouwd, volgt zij iedere oorzaak onmiddelijk. Deze stelling van STAHL heeft de geheele leer van DARWIN ten grondslag.

De bewegingen der stof zijn of oorspronkelijk of *medegedeeld.* De laatste wordt door andere in beweging gevondene stof veroorzaakt en onderhouden; de eerste kan in vier klassen verdeeld worden: 1) Beweging der zwaarte. 2) Beweging naar de wetten der scheikundige verwantschap. 3) Beweging van het levend bewerktuigd gestel; 4) De nog niet toereikend nagespoorde beweging der zoogenoemde luchtvormige vloeistoffen der warmte, van het licht, der Electriciteit, des Magneets enz. Iedere beweging op zich zelve volgt hare eigendommelijke wetten. Wij hebben ons nu met de derde klasse der bewerktuigde bewegingen op te houden.

De bewerktuigde, dierlijke bewegingen onderscheiden zich van de medegedeelden daardoor, dat zij met hare oorzaak in bijna geene werktuiglijke betrekking is; — van de verschijnse-

len

len der zwaarte, dat zij alle rigtingen met gelijke gemakkelijkheid volgen; – van de ſcheikundige bewegingen, dat geene blijkbare herſtellingen of nieuwe verbindingen der ſtoffe daarbij plaats hebben. Zij zijn of *ſenſorieele* of *fibreuſe bewegingen.*

De *ſenſorieele* bewegingen zijn die der gevoelwerktuigen, waaronder niet ſlechts de herſenen, het ruggemerg, de zenuwen, de werktuigen der zintuigen en de ſpieren verſtaan, maar zelfs iedere levensgeest, die door het geheele ligchaam verſpreid is, zonder dat dezelve voor onze zinnen anders dan door zijne werkingen bemerkbaar wordt, begrepen worden. De levensgeest oefent zijne werkzaamheid op vierderlei wijzen uit, of, met andere woorden, het dierlijke gevoelwerktuig bezit vier verſchillende krachten, wier uitoefening de oorzaken van alle zamentrekkingen der vezelachtige deelen des ligchaams is; zij worden in derzelver werkeloozen toeſtand, prikkelbaarheid, gevoeligheid, wil en zamenvereenigingskracht genoemd, en derzelver werkzame toeſtand, prikkeling, gevoel, wil en zamenvereeniging.

Van deze vier klasſen der *ſenſorieele* bewegingen verkrijgen ook de vier klasſen der *fibreuſe* bewegingen haren oorſprong, en het oorzakelijke hangt met deze op het naauwst te zamen, namelijk prikkelingsbewegingen, gevoel, wil en vereenigingsbewegingen. Onder de laatſten brengt DARWIN alles te zamen, wat in andere ſtelſels door *ſympathie*, *antagonismus* uitgedrukt wordt, en wendt deze nieuwe leer algemeen, met vele nieu-

we uitdrukkingen verſierd, zeer ſcherpzinnig op de Phijſiologie aan.

Volgens de vier hoofdklasſen van bewegingen, neemt hij vier ziekten aan; die der prikkeling, van het gevoel, van den wil en van de zamenvereeniging (*asſociation*). *De ziekten der prikkeling* vervallen weder in drie orden. 1 Van vermeerderde en 2 van verminderde prikkeling. In beiden geven de vermeerderde of verminderde prikkeling der bloedvaten, der watervaten, der afſcheidingwerktuigen, van andere holligheden en vliezen, van de werktuigen der zinnen, vijf onderſcheiden ſoorten, onder welker blinde willekeur of ſtellingen hij de afzonderlijke ziekten gerangſchikt heeft. 3) Van teruggaande prikkelingsbewegingen. In de darmen, in de bloed- en watervaten, laat DARWIN overvloedig de daarin bevatte vochten terugwaarts keeren en verklaart daaruit, naar welgevallen, vele verſchijnſelen des zieken toeſtands.

Ziekten des gevoels, van deze zijn er ook drie orden; 1) van vermeerderd gevoel: a) met vermeerderde werkzaamheid der ſpieren; b) met ten voorſchijn brenging van nieuwe vaten, door inwendige vliezen en klieren, met koorts; c) met het voortbrengen van nieuwe vaten door uitwendige vliezen of klieren, met koorts. Welke zeldzame begrippen moet de Noſoloog koesteren, die leeren kan, dat pokken en buikloop ziekten zijn van vermeerderd gevoel, met koorts, waarbij door uitwendige vliezen of klieren, nieuwe vaten voortgebragt worden? Op dergelijke wonderbare invallen ſtuit men in iedere afdeeling: (d

met

met voortbrenging van nieuwe vaten door inwendige, en e) door uitwendige vliezen of klieren. Wie zou dit laatste kenmerk bij de venusziekte en bij de slepende huiduitslagen, ontdekken? f) met koorts, ten gevolge van de voortbrenging van nieuwe vaten of vochten; g) met vermeerderde werkzaamheid der zinwerktuigen. — 2) Van verminderd gevoel algemeen, of in afzonderlijke werktuigen. — 3) Van teruggaande gevoelbewegingen.

Ziekten van den wil. 1) Van vermeerderden wil, met vermeerderde werkzaamheid, of der spieren of der zinwerktuigen. 2) Van verminderden wil in beiden.

Ziekten der zamenvereeniging. 1) Der vermeerderde zamenvereenigde bewegingen, geketend, (*circel*, *ketenen*, zijn de nieuwe woorden welke DARWIN bezigt), aan prikkelende bewegingen, — aan gevoelbewegingen, met willekeurige bewegingen, — met uitwendige invloeden. Aan al deze zijn ook 2) de verminderde en 3) de teruggaande zamenvereenigde bewegingen geketend.

Bij eene willekeurig opgebouwde ziekteleer kunnen alleen de enkelde merkwaardige waarnemingen en scherpzinnige denkbeelden, welke DARWIN, onafhankelijk van zijne stellingen, in de beschouwing van afzonderlijke ziekten inweeft, voor onschadelijk gehouden worden.

§ 108.

DARWINS *Geneeswijze.*

In zoo verre DARWIN de geneeswijze met zijn ſtelſel tracht te doen inſtemmen, berust zij geheel op willekeurig aangenomene meeningen. Van de werking der geneesmiddelen, — in zoo verre hij van zijn ſtelſel afwijkt, geeft hij zich aan eene Empirie over, welke niet zelden op de zonderlingſte invallen gebouwd is. Bijzonder heeft de nieuwſte ſcheikundige geneeskunde hem tot bijzondere voorſchriften ter genezing verleid, die de ondervinding van alle Artſen tegen zich hebben. De geneesmiddelen verdeelt hij in de volgende klasſen: 1) *nutrientia*, welke alle de prikkelende bewegingen in derzelver natuurlijken toeſtand van behoorlijke werkzaamheid houden; 2) *incitantia*, welke de werkzaamheid der bewegingen vermeerderen; 3) *Secernentia*, die deze prikkelende bewegingen vermeerderen, welke de afſcheidingen uitmaken; 4) *Sorbentia*, die bewegingen vermeerderende, welke de opſlurping daarſtellen; 5) *Invertentia*, welke de natuurlijke orde dezer opvolgende bewegingen verkeeren; 6) *Revertentia*, die de natuurlijke orde der verkeerde prikkelende bewegingen weder herſtellen; 7) *Torpentia*, welke de werkzaamheden van alle bewegingen verminderen. Welk een eenzijdig inzigt! Eene geneeskunde, die zulke krachten der geneesmiddelen aanneemt, kan zich zonder bedenking ook op de *vis attractrix, retentrix, dormitiva etc.* beroepen.

XXIV.

XXIV.

DE OP HOOGERE BEGINSELEN DER BOVENZINNELIJKE WIJSBEGEERTE, BIJZONDER OP DE BESPIEGELINGEN DER NATUURWIJSBEGEERTE, GEBOUWDE GENEESKUNDIGE THEORIEN.

§ 109.

Algemeene aanmerkingen.

Bij de wankelende begrippen, die men van ouds aan het woord *wijsbegeerte* verbonden heeft en nog verbindt, moeten wij boven alles twee foorten van wijsbegeerte onderfcheiden, wanneer van hare aanwending op de geneeskunde gefproken wordt. Want wat verftaat men onder deze aanwending? Wat is wijsgeerige geneeskunde?

Noemt men wijsbegeerte, volgens redeneerkundige regelen, juist denken, den aangeboden of verkregen voorraad van empirifche kennis, naar de algemeene wetten van ons denkvermogen behandelen; maakt zij de inhoud uit van die kennis, welke daarhenen leidt; zoo dat wij voor ons een bepaald begrip van eene wetenfchap en hare grenzen maken, het door haar ontdekte behoorlijk waarderen en naar de regelen van overeenkomst en gevolgtrekking eens ftelfelmatigen zamenhangs, tot eene wetenfchappelijke eenheid, brengen kunnen, wijst zij ons de gapingen in dezen zamenhang en te gelijk de middelen aan, om dezelve

ten eenigen tijde aan te vullen; ſcheidt zij den ſchat van echte ondervindelijke kennis van alle ſtellingen af, die uit onvolkomene waarneming, of uit willekeurige, vernuftige begrippen voortgebragt zijn; leert zij ons de juiste aanwending van iedere ondervindelijke kennis en de grenzen, binnen welke zij zich houden moet, om eene verſtandige Empirie te blijven, — dan is haar invloed op onze kunst weldadig, en hare theorie, zoo wel als hare uitoefening, wordt den naam van eene wijsgeerige geneeskunde des te waardiger, hoe minder men dien invloed in haar verliest, hoe meer hare bewerkers juister denken, en te gelijk met eenen grooten voorraad van empiriſche kennis toegerust zijn. Zoo lang men de geneeskunde in dezen zin wijsgeerig bearbeidt, komt zij hare volkomenheid en haar doel nader; iedere redeneerkunde van den Arts, ieder werkſtuk der geneeskunde, waarnaar wij zoo zeer ſtreven, kan en mag daarom niet anders zijn dan even dezelfde wijsbegeerte van het gezond verſtand, dat in onze, gelijk in ieder andere empiriſche wetenſchap, eene naar haren rang mogelijke eenheid en harmonie voortbrengt. Volgens vroegere gelukkige en ongelukkige proeven, om zulk een werkſtuk daar te ſtellen, loste BACO VAN VERULAM deze opgave zoo doelmatig op (1620), dat zijn werk (*Novum Organon Scientiarum*) voor alle volgende tijden den juisten weg aanwijst, langs welken de wetenſchappen bewerkt moeten worden. Mogten de Artſen toch altijd bij hunne Theorien de volgende ſtellingen van den waarlijk grooten Man in

in gedachten gehouden hebben. „ *De Mensch, de helper en de verklaarder der Natuur, doet en begrijpt zoo veel als hij omtrent de orde der Natuur, door gelegenheid en denkvermogen heeft waargenomen, maar* MEER WEET NOCH KAN HIJ NIET. — *Met de natuur zijn de Werktuig-, Wis-, Genees-, Scheikundigen en de Wijzen* — (Zoochemisten, Brownianen, Natuurwijsgeeren) *gewoon zich in te laten, maar allen, zoo als de zaken thans zijn geschapen* (in 1808 niet minder), *met eene ligte poging, en een* GERINGEN UITSLAG. Mogten zij, zoo als BROWN hun eens den raad gaf, altijd de vergiftige slangen der Wijsbegeerte, de bespiegelingen in het gebied van onbegrijpelijke oorzaken, ontvloden en met BACO bedacht hebben: *Spes est una in* INDUCTIONE *vera!* — Eene Eeuw later bewees de Wijsbegeerte van WOLF ten minste dien heilzamen invloed op de Geneeskunde, dat zij de Artsen in het ontwerpen en aannemen van ongegronde stellingen en willekeurige meeningen voorzigtiger maakte, terwijl zij niet gelden liet dan hetgeen naar hare methode kon verklaard worden (*). — Tegen het einde der voorgaande Eeuw

(*) In eenen tijd, waar ons zoo dikwijls de grootste dwalingen van het menschelijk verstand, als het hoogste en heerlijkste der Wijsbegeerte aangeprezen worden, moet het ons zeer verheugen, wanneer wij nog echte Wijsgeeren aantreffen, die in den geest van BACO, dat is, op de alleen juiste wijze, de betrekking eener empirische wetenschap tot de Wijsbegeerte bepalen. Onder zoo veel goeds en echts, dat vele geschriften omtrent dit punt bevatten, moet ik hier vooral de gevolgtrekking, welke J. J. WAGNER uit zijne onbevooroordeelde onderzoekingen afleid, aanvoeren;

Eeuw trad eindelijk de Kritische Wijsbegeerte met haren maatstaf te voorschijn, om zoo wel het gebrek van alle voorgaande wijsgeerige stelsels als te gelijk de grenzen van alle menschelijke kennis te meten, en alzoo iederen tak dezer kennis den rang aan te wijzen, naar welken zij op den naam eener wetenschap meer of minder aanspraak mogt maken. De geneeskunde bekwam, volgens hare Natuur, onder de empirische wetenschappen, de haar voegzame plaats, onder die wetenschappen namelijk, welke alleen binnen het gebied der verschijnselen beperkt zijn, welke de ondervinding als hare eenige bron moesten erkennen, en aan welker stelselmatige schikking het menschelijk verstand zich in boven opgegeven grenzen van een juist denken, der gevolgtrekking *(induktion)* houden moest. Van dezen kant werd de omwenteling in de Wijsbegeerte, door KANT bewerkt, voor de geneeskunde gewigtig.

Maar met deze zelfde omwenteling nam ook een ongunstig tijdstip voor haar een aanvang. Zij werd

ren; zij is deze: 1) Dat de Geneeskunde als kunst, *empirische kunst is, en den zin voor de betrekkelijke overeenkomst voor het eenvoudige* vordert, zonder welke geene empirische kunst met goed gevolg kan uitgeoefend worden. 2) Dat de *wetenschappelijke zijde* der geneeskunde, het *bewustzijn omtrent de empirische handelwijze*, alleen door voortgaand wijsgeerig nadenken tot klaarheid kan gebragt worden. Dat echter 3) de Wijsbegeerte niet in staat is, om het gebrek der empirische kunst te verhelpen, maar dat deze alleen door zich zelve, dat is, *door waarneming* en *oefening*, en den reeds genoemden praktischen zin, die haar ten grondslag gelegd is, verder kan gebragt worden.

H.

werd nu in de formen der nieuwste Wijsbegeerten, die uit het stelsel van KANT ten voorschijn traden, ingewikkeld, nam derzelver schooltaal aan, en menig Geneesheer scheen zeker te gelooven, dat het deze taal was, die onze kunst in haren voortgang behulpzaam zou zijn. De algemeenste dingen verkregen, in de terminologie van KANT gehuld, een blanketsel van nieuw gewigt; ook werd menig eene dwaling, menig eene willekeurige stelling, zelfs menige onzin, in dezen verblindenden tooi verborgen. Deze duizeling, welke al wat nieuw is tot eene modedwaasheid maakt, zou intusschen weldra opgeheven zijn geweest, indien niet de Kantianen daardoor de geneeskunde een veel grooter bederf bereid hadden, dat zij ons kenvermogen eene veel te groote heerschappij over de zinnenwereld toestonden. *Dum mentis humanae vires falso miramur et extollimus, vera ejus auxilia non quaeramus* — is de bron van alle onheil in de bewerking der wetenschappen, zegt BACO; maar deze uitspraak werd vergeten. De verschijnselen moeten zich thans rigten naar die wetten, welke het verstand zich aanmatigt voor te schrijven; de Denkers, vreemdelingen in den kring der ondervinding, dachten, maakten stellingen en deden uitspraken; en al wat zij gedacht, gesteld en uitgesproken hadden, moest in de zinnenwereld als de verre boven haar verheven standpunt uitgaande waarheid erkend worden. Met eene aanmatiging, die de geheele empirische wereld in oproer en verwarring bragt, en met een onwijsgeerig gedrag, waardoor zich

bij

bij alle omwentelingen in denkwijze, van ouds een groot aantal der Wijsgeeren kenmerkte, wilde men ons die bespiegelende Wijsbegeerte, welke alles zuiver theoretisch uit zich zelve en door zich zelve beslist, opdringen (*).

Hoe

(*) Bij den tegenwoordigen hevigen strijd, der verschillende wijsgeerige secten, bij de zich zonderling doorkruisende bemoeijingen der Wijsgeeren en Artsen, om de Geneeskunde tot eene Wetenschap te verheffen, is het doorgaans onmogelijk, over dit gewigtig onderwerp te oordeelen, zonder bij de eene of de andere partij te struikelen. Wat bij de eene juist geoordeeld wordt, wordt daarom door de andere berispt, en hoe min men ook iets dergelijks van Wijsgeeren moest verwachten, zoo stelt men zich altijd aan het gevaar bloot om met argumenten te regt gewezen te worden, die eigenlijk bij de geheele onwijsgeerige volksklasse gebruikelijk zijn. Ik moet mij daarom door de volgende aanmerking tegen alle verkeerde uitlegging trachten te hoeden. — Wanneer ik den Empirischen weg als den alleen mogelijken beschouwe, langs welken de Geneeskunde tot hare volkomenheid geraken kan, ben ik er echter zeer verre af, om het oog te vestigen op dat ondoelmatig aggregaat van waarnemingen, en ondervinding, waaruit de geheele wetenschap van talloos vele Artsen bestaat! Ik vorder de mogelijkste systematische eenheid en vereeniging in dezen chaos en weet alles, zelfs de mislukste tegenstreving, op prijs te stellen, om ons tot een algemeen geldend beginsel te helpen waardoor de echte ondervinding dan eerst mogelijk en tot wetenschappelijke harmonie *geleid* wordt. — Aan den anderen kant echter kan ik die boven bespiegelende bezigheid niet billijken, welke alle ondervinding onder die wetten DWINGEN (niet geleiden), welke het trotsche vernuft uit zijne ikheid doet te voorschijn treden, die ijdele poging om een geneeskundig stelsel op beginselen te bouwen, die verre boven alle ondervinding verheven zijn. De Arts leeft en werkt in eene zinnelijke wereld, vermag dus de wetten van zijne handelwijze geenszins in de bovenzinnelijke wereld zoeken, welke dagelijks nieuwe mogelijkheden aanbiedt, waarmede een ieder zijn schoolsch goochelspel zoo gemakkelijk spelen kan, wanneer de verwaandheid en de alles bewijzende redetwistkunde, van vele onzer Wijsgeeren, over hem gezag voeren. Het misbruik dat men

in

Hoe zeer nu zoodanig eene wijsbegeerte van de boven opgegevene in aard verschilt, valt gemak-

in dit opzigt m t zoogenaamde zuivere vernuftbegrippen gedreven heeft en nog drijft, is groot en in den hoogsten graad voor onze kunst nadeelig. Ik vorder dat men mijne berisping van de nieuwste wijsgeerige geneeskundige bespiegelingen, alleen op het MISBRUIK toepasse, dat het standpunt zoo zeer verwrikt heeft, waaruit zich het echte wijsgeerig inzigt der geneeskunde vertoont.

H.

Gelijk in alle bespiegelende en Empirische wetenschappen, zoo heeft ook de verwarring van begrippen in de Geneeskunde talrijke en grove dwalingen te weeg gebragt, maar men heeft niet genoegzaam bedacht, dat iedere wetenschap hare bepaalde grenzen, hare bepaalde noodzakelijke betrekking tot al ons overig weten, heeft, en dat, zonder de naauwkeurigste bepaling dezer grenzen, ongetwijfeld verwarringen moeten ontstaan.

Men spreekt thans veel van eene wijsgeerige Geneeskunde, — voor de kritische, toen zelfs hare voorstanders omtrent het begrip hunner wetenschap zoo weinig eenstemmig dachten, toen men volgens de gedachten van velen, de Geneeskunde in het gebied der Wijsbegeerte had kunnen brengen, sprak men reeds van eenen op juiste ondervinding gevestigden waarnemenden geest, van wijsgeerige Geneeskunde. Tegenwoordig moest men altans reden hebben om te gelooven dat men, daar het begrip omtrent Wijsbegeerte eenmaal als zeker bepaald is, dezelve vooraf wel overwogen zou hebben, eer men van haar gebruik maakte — en echter het tegendeel heeft plaats. Ik vereenig mij volkomen met den Geleerden Dr. SCHELVER, die een juist begrip aangaande de Geneeskunde als Wetenschap koestert.

„*Wijsgeerig denken* beteekent immers niet een voortreffelijk denkvermogen, zoo als men veelal schijnt te gelooven, wanneer men ieder scherpzinnigen denker een wijsgeerig hoofd noemt, ofschoon tot wijsgeerig denken eene sterke oefening van het denkvermogen en der afgetrokkenheid bevorderlijk is. *Wijsgeerig denken* en *volgens redeneerkundige regelen juist denken* is niet hetzelfde, het laatste is wel van het eerste onafscheidbaar, maar daarom is de juiste denker geen wijsgeerig denker; de gewone redeneerkunde (niet de zuivere,) maakt in het algemeen geen deel der Wijsbegeerte maar der Geestkunde, uit. — Wijsgeerig denken berust op vrije besluiten, is eene handeling, eene eigene schep-

makkelijk in het oog; gene kiest hare ſtoffe, zoo als zij in de ondervinding opgegeven is, en be- han-

ſchepping, is *kunst*, en dus van waarneming der Natuur buiten ons zeer afgeſcheiden. — Wijsbegeerte is *beſpiegeling*, dat is, een denken dat zich zelven tot doel heeft; maar iedere beſpiegeling, is daarom niet wijsgeerig. Zij wordt het door een eigendommelijk gezigtspunt; dit gezigtspunt is het volgende: „ ik weet, van mijn eigen weten, ik weet aldus van mijn eigen perſoon." Al het verſcheidene mijner bewustheid, is bewustheid van het door mijne denkbeeldige werkzaamheid bepaalde, en waar immer op het beoefenend gezichtspunt het onderwerpelijke (ſubjective) van het voorwerpelijke, (objective) mag voorkomen, zoo zijn zij echter als dan een en onafgeſcheiden. — Het denken der Wijsgeeren is dus *formelijk*, het bepaalt zich niet tot dadelijke voorwerpen, niet tot onderwerpen der ondervinding, zij abſtraheert van deze door eene vrije zelfsbepaling, het is een denken in zich zelven, over zijn oorſpronkelijk denken. Maar het denken van den beoefenenden mensch is oorſpronkelijk en wezenlijk, beſtaat in waarneming en aanſchouwing buiten zich. De eerſte dus bepaalt zich tot de *ideale*, de laatſte tot de *reale* wereld. De Wijsbegeerte rukt zich van het gewone gezigtspunt van den praktiſchen mensch los, en verheft zich boven hetzelve, boven de ondervinding, zij is *bovennatuurkunde*. Omdat zij den omvang van al ons weten (de *ondervinding*), uit het weten van zich zelven (der ikheid), als het hoogſte beginſel, afleidt, en het weten alzoo wetenſchappelijk bevestigt, tot een wetenſchappelijk weten, of tot wetenſchap verhoogt, zoo is zij *wetenſchapsleere*."

„Ziekte en genezing nu, zijn de onderwerpen van den Arts. Hij werkt in eene *reale* wereld; zijn denken houdt zich met onderwerpen der ondervinding, der waarneming bezig; hij moet waarnemingen en proeven doen, en ſtaat diensvolgens als Geneesheer *op het tegenovergeſteld gezigtspunt van den Wijsgeer*. — Ons ligchaam, zijne betrekking tot de overige natuur, — ziekte, hare oorſprong en menigvuldigheid, en hare betrekking der tot herſtelling van het ziek ligchaam medewerkende dingen, maken, wel is waar, een gedeelte van onze gezamenlijke noodzakelijke ondervinding, en in zoo verre een onderwerp der natuurkunde uit, en moet daarom ook de formelijke voorwaarde eener geneeskundige Theorie bepalen, en de Arts, gelijk ie-

handelt haar volgens de wetten van het juist denken, en weet dat ons den inhoud van onze *geheele* kennis, alleen door onze zinnelijke waarneming geschonken is en dat de *wetenschap door ondervinding alleen verklaard kan worden*; deze verhoogt zich boven de ondervinding, schept en vormt zich hare stoffe zelve, bepaalt zich niet tot wezenlijke voorwerpen, niet tot onderwerpen der ondervinding, maar onttrekt zich aan dezelve door vrije zelfbepaling; zij is bespiegeling in eene zelfgeschapene ideale wereld; zij verheft zich boven het gewone gezigtspunt der praktische menschen, leidt hunne begrippen *a priori* af, construeert in bewustheid, de ikheid, het hoogste beginsel, en maakt langs dezen weg alle wetenschap tot eene diepzinnige wetenschap. Deze be-

der Geleerde, Wijsgeer zijn, — maar de Arts als zoodanig, als beoefenend Geneesheer, kent geene ziekte en genezing in het algemeen, maar iedere ziekelijke toestand is hem eene afzonderlijke, en zoo vele te genezen voorwerpen er denkbaar zijn, zoo vele verschillende ziekten en genezingen bestaan er ook voor hem. Wanneer ook de bovennatuurkunde de betrekking der overige natuur tot den ziekelijken toestand, volgens hare form bepaalt, dan moet echter de Arts door waarneming en proefneming de *bepaalde* betrekking van ieder deel der Natuur tot den bepaalden ziekelijken toestand uitvorschen, om deze als Geneesmiddel te bezigen. Dat, bij voorbeeld, tegen den ziekelijken toestand A, de werking — A tegen moet gesteld worden, kan *a priori* wel bepaald worden, maar hoedanig deze werking en door welke middelen zij geschiedt, is de zaak der waarneming en proefneming. Geheel iets anders is het dus Wijsgeer, geheel iets anders Geneesheer te zijn. Ieder kenne zijne grenzen en houde zich binnen dezelve. Groot zal het voordeel zijn, wanneer de Arts als Geleerde, tevens Wijsgeer is, maar aan het ziekbed zij hij Arts en kan niet anders dan Arts wezen." DE VERTALER.

befpiegelende wijsbegeerte, welke met verachting op de ondervinding en op het gezond menfchenverftand het oog vestigt, welke op haar hoog verhevener ftandpunt, dat zij boven dat verftand genomen heeft, roemt, heeft zich onder de handen harer bewerkers, al de fpitsvindigheden der tongval, alle herfengeweeffel der lang verouderde fchoolfche twistkunde eigen gemaakt, om hare reine vernuftbegrippen als den afgod, wien ieder huldigen moest, ten toon teftellen. Daar zij echter de hoogfte eenheid in de Natuurwetten, het hoogfte algemeen geldend beginfel voor de wetenfchap van den Arts, nog niet gevonden heeft, zoo fpreekt zij willekeurig verzonnene waarheden uit, die daarom waarheid zijn, omdat zij van het vernuft, dat is, van het hoogfte beginfel der ikheid van den woordvoerder der wijsbegeerte, *bepaald* zijn, omdat deze of gene Man, in het hoogfte gevoel zijner grootheid en onfeilbaarheid, van den transcendentalen drievoet af *uitgefproken* heeft, en omdat zij met zich zelve geenszins in tegenftrijdig zijn, wat ook het gewoon Empirisch menfchenverftand, uit den overloed der ondervinding, daartegen inbrengen moge! Daar nu het *ik* der woordvoerende wijsgeeren, een geheel onderfcheiden ik uitmaakt, zoo verkrijgen wij uit deze aanmerkingen van de wetenfchap over ons weten, dagelijks nieuwe tegenftrijdigheden, en er worden door het wijsgeerig vernuft heden zaken uitgefproken en bepaald, die morgen niet meer uitgefproken of bepaald mogen worden. Dus hebben de Kantianen menige ftelling uitgefproken, en

wijs-

wijsgeerige Artſen hunne wetenſchap daarhenen verwezen, hetwelk het nieuwſte bovenzinnelijke Idealismus reeds nu eenen onzin noemt; en hoe zeer heeft dit bovenzinnelijk Idealismus binnen weinige jaren zijne formen niet alleen, maar zijne wetenſchappelijke bewijzen verwisſeld! Zoo betoogde men de BROWNIAANSCHE denkbeelden van opwekbaarheid, prikkel enz. uit de grondwetten der beſpiegelende wijsbegeerte, maar naauwelijks had zich de vreugde over dezen vond luid doen hooren, of wij ondervonden reeds weder, dat aan zulk eene voorſtelling geheel niet te denken was. Zoo roemde men ons, en bewees zulks op onomſtootbare gronden, dat de geneeskunde op eens door het ſtelſel van BROWN tot eene wetenſchap verheven was; maar nu trad de beſpiegelende Natuurkunde te voorſchijn en ſtiet, van haar hooger ſtandpunt, deze BROWNIAANSCHE wetenſchap, in den rang der overige ſtelſels terug (*). Zoo zeide men openlijk, dat in de Opwekkingstheorie van ROSCHLAUB, de geneeskunde als wetenſchap voltooid was en dat er volſtrekt niets meer aan dezelve te veranderen of te

(*) SCHELLING, de uitvinder der beſpiegelende Natuurkunde, zegt omtrent BROWN, dat hij op den laagſten trap des levens is ſtaande gebleven, en dat uit de verwisſeling der opwekkende krachten met de ſtellige oorzaken des levens, zeer gemakkelijk het *Crasſe* uit zijne voorſtelling van het leven, en het *Wankelbare* van zijn geheel ſtelſel, verklaard kunnen worden. Op deze wijze oordeelt de Wijsbegeerte, welke tegenwoordig het hoogſte ſtandpunt ingenomen heeft, over een ſtelſel dat, nog voor weinige jaren, onze kunst allen heil zou aanbrengen!!!

H.

te verbeteren viel, — en reeds in het eerst daarop volgende jaar lag het fchoone gebouw, gedeeltelijk door den bouwmeester zelven, vernietigd. Zoo bewees men ons *a priori* uit zuivere reine Theorie, zoo als van zelfs fpreekt, onwederlegbaar, dat er geene oorfpronkelijke ziekten der vochten beftonden, maar naauwelijks was het bewijs daarvoor aangevoerd, of eene andere partij ftelde deze ziekten der vochten weder boven aan. Ik zou geen einde vinden, indien ik alle dergelijke tegenftrijdige meeningen, die onze Wijsgeeren heden uit hoogere beginfelen afleiden en morgen wederom verftooten, wilde optellen. Genoeg zij het; in deze verwarring, waar befpiegeling tegen befpiegeling ftrijd, zal onze kunst haar vast beginfel in eeuwigheid niet vinden.

Had niet alle aanwending der bovenzinnelijke wijsbegeerte op de Geneeskunde, reeds door deze onomftootbare waarheid haar eigen vonnis geveld; dat de Geneesheer, als zoodanig, de Natuurverfchijnfelen, als onderwerpen buiten zich, met de oogen van het gezond verftand aanfchouwen moet, zonder van bovennatuurkundige befpiegelingen een practisch gebruik te maken, dan zou echter nog de volgende omftandigheid deze aanwending tegenftand bieden; — iedere juist bepaalde en uitgefprokene waarheid, wordt door het onzijdig befchaafd verftand gemakkelijk begrepen, gaat ook gemakkelijk in den practifchen werkkring over, en moet zulks ook, wil zij voor onze Artfen, als kunstenaars, bruikbaar zijn. Waarheden echter, tot wier begrip het verftand eerst door

door wijdloopige zonneklare berigten, of door vermoeijende ſchoolſche twisten, gedrongen moet worden; waarheden, die zich in de ſchoolſche taal, in de toovervoorſchriften eener zich nu opgeworpene partij moet inhullen, om blijkbaar te worden; of eindelijk zoodanige waarheden, die, volgens de eigene beſcheidene verzekering van hem, die dezelve uitſpreekt, voor hem zelven alleen verſtaanbaar zijn; — al zulke waarheden moet onze Geneeskunde van zich wijzen, want haar zijn niet de wetten van het afgetrokken denkvermogen, maar die der empiriſche ondervinding gegeven, om over waarheid en dwaling te beſlisſen.

In de laatſte jaren heeft ons de wijsbegeerte dikwijls deze waarheid bevestigt, dat de uiterſten elkander aanraken en dat het grootſte vernuft al te ligtelijk in onverſtand ontaardt. Onder alle dergelijke overgangen is geen voor de empiriſche wetenſchappen nadeeliger, dan die van de wijsbegeerte tot eene *dichterlijke - geheimzinnige onwijsbegeerte*; waaraan iedere gedroomde mogelijkheid in de wezenlijkheid welkom is, welke daar, waar het weten ophoud, voortdicht, en zich zelve aan eene veilige, onbedachtzame aandacht overgeeft, alleen den berg beklimt, in het beloofde land het oog werpt, en zich aldaar door God den Heer wil laten begraven. — Waar het ſchepſel zelf verdwijnt en *doorſchijnend* de Schepper wordt, *daar is vernuft!* — Dus luiden de jongſte berigten der Wijsgeeren, welke zich over de Geneeskunde, — de kroon en den bloeſem van alle Natuur - wetenſchappen, zoo als zij zeggen, ontfermen en haar *tot eene wetenſchap* maken willen,

§ 110.

De Natuurwijsbegeerte.

Uit al het gezegde blijkt reeds het oordeel, dat met betrekking tot de Geneeskunde (omtrent de befpiegelende Natuurkunde en van de Natuurwijsgeerige onderzoekingen van SCHELLING, omtrent de levende bewerktuiging,) moet geveld worden. De poging, om alle wezenlijkheid in de juiste bepaling van tegenwetten, van het voor en onderwerpelijke te zoeken, en daarnaar het wetenfchappelijke van alle menfchelijke kennis te bepalen, heeft geheel en al tot fcherpzinnige befpiegelingen gevoerd, en het vastgeftelde hoogfte punt aller wetenfchappelijkheid: de mogelijke rangfchikking van zuivere zamenvoeging van het voor en onderwerpelijke in bewustheid, kan geheel en al voor de Geneeskunde vruchtbaar worden, wanneer het verftand daarmede niet naar willekeur handelt, en wanneer hetzelve altijd de ondervinding als de onmiskenbare vuurproef erkent, waar door hare bepaalde ftellingen eerst in de beoefenende wereld moeten overgaan. Ook heeft SCHELLING daarin het beginfel van alle Geneeskunde zeer juist bepaald, dat de prikkelbaarheid het eenige middellid is, waardoor op de bewerktuiging-algemeen kan gewerkt worden en waarop dus alle uitwendige krachten gerigt moeten zijn. Dit is juist het beginfel, waarnaar wij, op het tegenwoordige ftandpunt van onze wetenfchap, de Opwekkingstheorie bearbeiden, (§ 103) hetgeen de befpiegelende Natuurkunde echter zich niet aanmatigen vermag ontdekt te hebben, omdat het, ten

min-

minſte ſedert den tijd van FR. HOFFMANN, opgerigt is. Wanneer echter SCHELLING de hoogſte of de eerſte wet der Natuur alleen door beſpiegeling bepaalt; wanneer hij volgens loutere beſpiegeling, het licht, de electriciteit, het magnetismus, de zuur-, kool-, ſtik- en waterſtoffen, te voorbarig de beſtemde rollen aanwijst, welke zij in de bewerktuigde Natuur ſpelen moeten; wanneer zijne ſchool alles op den ſcheikundigen voortgang in de Natuur brengt, dien geen mensch tot op dit oogenblik kent; wanneer hij de groeijing tot eenen beſtendigen ontkalkings-, de verdierlijking (*animaliſatie*) tot eenen verkalkings-voortgang maakt; wanneer hij, zonder verdere omſtandigheden, de zuurſtof tot beginſel der prikkelbaarheid aanneemt, de ziekten uit derzelver overvloed en gebrek afleidt, en nu van zijne onttrekking dan van zijne vergoeding alle genezing verwacht; wanneer hij dit alles in eene geheele rei van dergelijke ſtellingen in zijne taal met eene beſlisſende zekerheid voordraagt, dan voert hij ons openlijk van zijn hoog ſtandpunt tot de retorten en ſmeltkroeſen terug, waaruit de ſcheikundige geneeskunde der zeventiende Eeuw te voorſchijn trad, en de glans van zijn hoogst ſtandpunt wordt met eenen nevel omgeven, dien *dialectiſche* kunst- en ſchimpwoorden nimmer kunnen doen vervliegen! Moet dan eene Theorie der Geneeskunde eeuwig daarheen ſtreven, dat zij eene bovennatuurkundige Theorie wordt? Is dan de vergiftige ſlang in de Wijsbegeerte, welke ons altijd met den laatſten grond der dingen bedriegt,

zoo moeijelijk te vermijden? Vindt dan een geneeskundig ſtelſel daarin niet zijne mogelijkſte volkomenheid, wanneer alle voorhanden zijnde daadzaken in derzelver behoorlijken zamenhang gebragt, op algemeene regelen teruggevoerd, en alle verſchijnſelen op hunne regte plaats geſteld zijn? Is daartoe de betrekking tusſchen het *ſolidum vivum* en de menigvuldige invloeden op hetzelve, zoo verre het ons Empirisch bekend kan worden, niet een toereikend beginſel? Moet dan dit tot practisch gebruik beſtemde beginſel, de hoogſte eenheid der Natuur verkrijgen? Moet deze hoogſte eenheid der Natuur op een veel hooger ſtandpunt gelegen, zijn dan op dat wat zelfs onze bovenzinnelijkſte bovenzinnelijke - Wijsgeeren beklommen hebben.

§ III.

Verdere aanmerkingen over het Natuurwijsgeerig ſtelſel der Geneeskunde.

Daar het kenmerk der Natuurwijsbegeerte beſpiegeling is, deze zich verre boven alle Empiriſche kennis verheft, en in hare hoogere gewesten zoo vele verſchillende rigtingen kan aannemen, als het verſtand of onverſtand van den zelfbeſpiegelenden goeddunkt, en daar de geſchriften van SCHELLING, bij eene duistere taal, ook vol van onzekerheid en tegenſtrijdigheden zijn, zoo kan het geenszins misſen of de geheele Natuurwijsgeerige Geneeskunde moest zeer ſpoedig in eenen *Chaos* van beſpiegelende denkbeelden, en daarbij willekeurig in vereeniging gebragte Empiriſche kennis ontaarden, waarin de magtigſte

Geest

Geest geen licht en geenen harmonifchen zamenhang meer vermag te brengen. Wanneer de Natuurwijsbegeerte de Geneeskunde voorwerpt, dat zij een *Aggregaat* eener raauwe Empirifche ftoffe, zonder wetenfchappelijke eenheid en zamenhang is, dan kan zij deze Wijsbegeerte antwoorden, dat zij niet minder een *Aggregaat* is van willekeurig, alleen door befpiegeling bepaalde ftellingen, van onderftellingen en van derzelver willekeurige gedwongene aanwendingen in de zinnenwereld. Geen wonder dus, dat altijd de eene Natuurwijsgeer den ander vernietigt, dat is, andere befpiegelingen maakt, dan zijn voorganger maakte. Dus is ROSCHLAUB, die van het ftelfel van BROWN tot de Natuurwijsbegeerte overging, door KILIAN, deze door TROXLER, — en zij allen, benevens de geheele Natuurwijsbegeerte, door FRIES vernietigd geworden, die onwederlegbaar het klaarst inzigt van al den nieuwften Natuurwijsgeerigen arbeid geopend heeft. Dus werden de voorftellingen over deze Wijsbegeerte van GÖRRES, WAGNER en van anderen, die de eene partij als voortbrengfelen van het hoogst menfchelijk denkvermogen roemden, door eene andere als echte dwalingen van het verftand opgegeven. Maar wie kan al de voorvallen van den nieuw aanbrekenden onbezuisden dag in de Natuurwijsbegeerte befchrijven! —

De hoogfte eisch dezer Wijsbegeerte beftaat hierin, *dat de Natuur moet geconftrueerd worden;* de hoogfte wet, waaruit men alle overige wetten kan afleiden, moet ontdekt worden. De Natuur-

tuurwijsgeer wil dat hoogste beginsel, waaruit hij alles bepaaldelijk afleiden zal, *volstrekt kennen*, en daaruit alles niet alleen *hoe het zich vertoont*, maar zoodanig als het *op zich zelf is*, beoordeelen. Daar echter het gezochte de hoogste wet der Natuur zijn zal, door welke, wanneer zij eenmaal uitgevonden is, alle ondervinding als zoodanig eerst mogelijk wordt, en dus bij gevolg in de ondervinding niet gelegen is, alwaar niet gezocht, veel minder gevonden kan worden; kan men het alleen door bespiegeling ontdekken. — Dit heet dan toch openlijk niets anders, dan de bespiegeling kan of moet zich de hoogste wet der Natuur, volgens eigen goedvinden, denken en dus ook naar willekeur alle verschijnselen in de Natuur daaruit afleiden. Wanneer wij nu toegeven, dat in dezen chaos van bespiegelingen, even als in den chaos, waaruit eens de wereld geschapen werd, vele bruikbare stoffen tot een Theoretisch Gebouw der Natuurwetenschap kunnen opgesloten liggen, dan kan noch mag daarvan de kunst van den Arts, in zijnen werkkring, geen met de ondervinding tegenstrijdend gebruik maken. Doch verder.

De Natuur is een volstrekt geheel, welke uit zich zelve tegelijk oorzaak en werking is, zij moet dus eenvoudig als zoodanig volstrekt in en door zich zelve werkzaam beschouwd worden; wij moeten eene oorspronkelijke, onvoorwaardelijke en tot in het oneindige voortbrengende werkzaamheid der Natuur vooraf bepalen. Door deze werkzaamheid eerst ontstaat de Natuur, en opdat het daarbij tot producten in haar zou komen, moet

moet hare *identiteit* weggenomen worden. De Natuur als zoodanig, in hare wording en haar aanzijn, kan derhalve geene zuivere *eenheid*, maar zij moet *tweeheid* wezen. Daar nu de verwisſeling van eenheid in tweeheid, zonder oorſpronkelijke verdeeling der Natuur niet gedacht kan worden, zoo moeten wij aannemen, dat reeds in de oorſpronkelijke productiviteit, tegen elkander overgeſtelde ſtrekkingen liggen. Dien ten gevolge laat zich ſlechts of door verdeeling of door beperking der productiviteit, dat is door den tegenſtrijd van wezenlijk tegen elkander overgeſtelde ſtrekkingen of werkzaamheden, bij gevolg, alleen door de drieheid der Natuur, een laatst product voortbrengen. *Eenheid in de tweeheid of drieheid der Natuur, is aldus hare hoofdwet, en tevens het ware en hoogſte beginſel der Natuurwetenſchap.* Deze nu is de grootſte vinding der Natuurwijsbegeerte, waar naar zich al het perſoonlijke in de Natuur, bij gevolg ook in de bewerktuiging des dierlijken ligchaams, ſlechts in ſtrijd tegen de Natuur houdt. De Natuur, leert zij, beſtaat algemeen ſlechts in ſtrijd met zich zelve. Steeds van een ſcheidende, wat zij vereenigen wil, niet vindende, wat zij zoekt, eeuwig met zich zelve verdeeld, verzekerd zij zich van dat, wat zij het minst bemint, het *leven* namelijk, en dit zoo veel te meer, naar mate zij het ontvliedt, terwijl daarenboven al hare oneindig talrijke ſchikkingen en werkingen, welke zij met even zoo vele voor haar beſtaande formen ontwerpt, juist daarom alleen op rust doelen. Zij zoekt daarom in het ſteeds

werkende *antagonismus* de grootfte harmonie, zij zoekt en voert den krijg, alleen om den vrede te verkrijgen. Gelukt het haar de noodzakelijke harmonie tot ftand te brengen, dan is de eeuwige vrede der natuur verzekerd; alleen daarmede heeft zij haar einde bereikt, dit is dan haar *uiterfte* geweest; zij had haar graf in en door zich zelve gevonden, maar te gelijk was ook bij gevolg haar aandenken voor eeuwig uitgedoofd. — Deze — dichterlijke voorftellingen hebben de nieuwfte Natuurwijsgeerige Schrijvers tot in het oneindige uitgefponnen, zij hebben dezelve op alle takken der Natuur- en Geneeskundige Wetenfchap toegepast, en overreden zich zelven daarbij en zoeken anderen te overreden, dat zij de Natuur wezenlijk kunnen conftrueren, en dat zij weten, wat in den ftrijd der Natuur, het Magnetismus onder het afbeeldfel eener lijn, de electriciteit onder dat van eenen hoek, de fcheikundige voortgang onder dat van den driehoek, dan weder van de zuur-, kool-, ftik- en waterftof, waarin zich de altoos enkelde ftoffe flechts verdeelt, — wat al deze verfchillen, hoedanigheden, aspunten enz. in dien ftrijd werkten of niet werkten.

Het leven is de werking van de dadelijke verdeeling der bewerktuigde Natuur met zich zelve, en zijne factoren, zich in de menfchelijke bewerktuiging in den hoogften graad harer mogelijke *individualifering* vertoonende, zijn *Gevoeligheid* en *Prikkelbaarheid*. Gevoeligheid, prikkelbaarheid en herftellingskracht zijn drie grondkrachten, waarop het beftaan der bewerktuigde Natuur, zoo wel in

in het algemeen, als in hare bijzondere verſchijnſelen, gegrond is. Van derzelver onregelmatige betrekkingen hangen de ziekten af. Ziekte noemt men iedere verandering der regelmatige zamenſtelling, of iedere afwijking van de bepaalde evenredigheid der bewerktuigde werkzaamheden, waarbij het aanwezen van de bewerktuiging, als zoodanig, niet beſtaan kan. Zij kan dan alleen beſtaan, wanneer tusſchen de beide factoren der opwekking en der opwekbaarheid, dat is tusſchen gevoeligheid en prikkelbaarheid, onevenredigheid plaats heeft. Er zijn daarom even zoo vele ziektetoeſtanden mogelijk als er graden van onevenredigheid tusſchen deze factoren mogelijk zijn. Gevoeligheid en prikkelbaarheid alleen zijn de echte factoren der ziekten, en in zoo verre beiden tegen over elkander geſteld: wanneer bij gevolg binnen eenen bepaalden grenspaal, de eene ſtijgt, terwijl de andere daalt, en omgekeerd, zoo wordt natuurlijk, tot iedere ziekte, alleen deze beurtelingſche rijzing of daling der beide factoren der opwekbaarheid vereischt.

Naar deze wijze van voorſtelling kunnen in het algemeen ſlechts *twee* hoofdſoorten van ziekten worden aangenomen, namelijk *ſthenie* en *asthenie*, welke beide in twee noodzakelijk van elkander onderſcheidene helften vervallen, waarvan de eene den *onder*, de andere den *boven* den middelgraad vallenden graad derzelver bevat, en ten gevolge daarvan in het eerſte geval met de benaming van *ſthenie* en *asthenie*, in het tweede daarentegen met die van *Hyperſthenie* en *Hyperasthenie* kunnen voor-

voorzien worden. Daarom zal de *tusschenpozende koorts* de eerste helft der *zuivere asthenie*, de *aanhoudende* hare tweede helft; de *Synochus* de eerste helft der *hyperasthenie*, de *Typhus* hare tweede helft daarstellen. In het kort, overal is de zoo willekeurige bepaling der graden de hoofdzaak! — Wil men zich iedere der vier klassen van ziekten, onder de form van de dagverwisseling voorstellen, dan zal

GEZONDHEID.

De middag.

	Voordemiddag.	Nademiddag.	
MIDDELGRAAD.	Asthenie.	Sthenie.	MIDDELGRAAD.
	De morgen——	——De avond.	
	Hyperasthenie.	Hypersthenie.	
	Na middernacht.	Voor middernacht.	

Middernacht.

DE DOOD OF WEDEROPSTANDING.

de namiddernacht de *hyperasthenie*, de voordemiddag de *asthenie*, de morgen den middelgraad van beiden; de middag de gezondheid, de nademiddag de *sthenie*; de voormiddernacht de *hypersthenie*, de avond den middelgraad van beiden, de middernacht zelf weder of den dood of de over-

overgang tot een nieuwe ontwaking voorſtellen.

Op deze wijze weet de Natuurwijsbegeerte ons, gelijk eens de leere van BROWN (§ 99), de graden der ziekten af te beelden, en ze daarnaar te rangſchikken; bij voorbeeld, op den eerſten graad van *asthenie* ontſtaat *Delirium*, op den tweeden *Hysteria*, of den derden *Mania*; daar en tegen op den eerſten graad van *hyperasthenie*, de *Hypochondria*, op den tweeden de *Melancholia*, op den derden de *Zwakheid van verſtand*. Hoe naauwkeurig het alles nu ook uitgerekend zij, en alle beoordeeling en behandeling der ziekten zich om de bepaling hunner graden draait, — zoo ſtaan er echter weer andere Natuurwijsgeeren op, die ons even zoo bondig bewijzen, dat al die berekeningen van geene waarde zijn, — dat *hyperſthenie* en *asthenie* doorgaans niets meer dan eene bepaalde betrekking uitmaken van de Factoren des werkzamen levens, dat deze betrekkingen zeer onderſcheiden zijn kunnen, zonder de ziekte ten grondſlag te hebben, veel minder zelven uit te maken, — maar dat men iedere ziekte, als eene verſchillende form des levens moet beſchouwen! Dan waar zouden wij een einde vinden in de zich tegenſprekende beſpiegelingen onzer Natuurwijsgeeren, wier wijsbegeerte wij reeds dikwijls, en in onderſcheidene gevoelens, tot den overgang eener Onwijsbegeerte aanſchouwen.

§ 112.

Aanwending van Natuurwijsgeerige ſtellingen op de kunst.

Uit dit kort overzigt blijkt reeds, hoe weinig

voor

voordeel de Geneesheer, in zijnen practifchen werkkring, van de Natuurwijsgeerige befpiegelingen trekken kan. Wij zullen dit met eenige voorbeelden ophelderen.

De alles conftruerende en ieder vraagftuk oplosfende Natuurwijsbegeerte zegt ons: „ Befmetting is het magnetisch oogenblik van den dijnamifchen voortgang, in de bewerktuiging, „ heerfchende;" zij verklaart deze uitdrukking, wanneer zij er bijvoegt, „ dat de befmetting dan „ aanwezig is, wanneer een ligchaam met een „ ander in aanraking gekomen, in hetzelve eene „ gelijke gefteldheid voortbrengt, dat het wezen„ lijke in het begrip der magneet gelegen is, die „ alleen met den identifchen pool zamen„ hangt," — en nu vol vreugde ftelt zij daarop: daardoor alleen verkrijgen wij het *juiste denkbeeld* der befmetting, en eene *voldoende oplosfing* over haren zoo lang onbekenden voortgang. Nu vraag ik ieder of hij hier eene voldoende oplosfing verkregen heeft, hoe de befmetting der pokjes, der venusziekte, der honds-dolheid enz. plaats grijpt? — Van een gelijken aard zijn alle voorgegevene oplosfingen, welke ons de Natuurwijsbegeerte over de verborgene procesfen in de bewerktuigde Natuur geeft (*).

De

(*) Bij zoo vele fchijnbare oplosfingen, welke onze Natuurwijsgeeren naar willekeur uitdenken, kan ik niet ongemeld voorbijgaan, wat eenen, voor meer dan eene eeuw, beroemden *Hoogleeraar* in de Natuurwijsbegeerte, naar dergelijke proeven van *verzinning*, wedervoer; — mogt zijn voorbeeld, dat ten minste ongelijk helderder plaatfen aanbiedt, dan dat van eenen JACOB BÖHME,

De grondſlag van alle genezing wordt door de Natuurwijsgeeren op de volgende wijze uitgedrukt: Wanneer ieder verſchil in het algemeen ſlechts door de hetzelve tegengeſtelde weggenomen kan worden, zoodanig dat hetzelve wordt geindifferenceerd, en alle oorſpronkelijke Differencering in de bewerktuiging *zamentrekking* en *uitſpanning* is,

BÖHME, algemeene naarvolging vinden! Wij zullen dan weldra, van de zoo dikwijls beroerde en vervalschte Natuurwijsbegeerten, tot eene eenige ware terugkomen. — THOMAS WILLIS, *Naturalis Philoſophiæ Profesſor* te *Oxford*, verhaalt ons zijne terugkeering uit het gebied der Beſpiegelingen tot den regten weg, langs welken de Natuurwijsbegeerte zich begeven moet, op de volgende wijze: *Deposcente enim illa, quam in hac Academia ſustineo Provincia, ut de ſenſuum, tam externorum, quam etiam internorum, muniis, de animæ facultatibus affectibusque, nec non horum omnium organis et vario apparatu commentarer; et in eam rem rationum ſyllogas aliquot, et phænomenis non abludentes* HYPOTHESES EXCOGITASSEM; *quæ (ut fieri in istiusmodi negotiis amat) in Syſtema quoddam artis et doctrinæ compagem demum accreverant. Tandem vero cum,* DEFLAGRANTE INVENTIONIS IMPETU, *ſingula retractarem, et ad ſeveriores calculos exigerem, is mihi videbar esſe, qui, ceu pictor aliquis, caput humanum non ad archetypi alcujus fidem ſed audacis penicilli arbitrinum delineaverat, id ſecutus non quod verius, ſed quod accommodatius, quodque optavit potius referret, quam quæ cognosceret. Hacc ſerio apud me p nſitans, tandem velut ex placido evocatus ſomnio tristis evigilavi; puduit nimirum me hucusque* PECARIO FUISSE PHILOSOPHUM, ET POETICAM QUANDAM PHYSCEM, *novitate imprimis et conjecturis affabre atque concinne, ſeſe excipientibus, auditores meos et meipſum delineavisſe, et utrisque nostrum, ceu* INCANTAMENTO ET PRAESTIGIIS, FECISSE FUCUM. *Quamobrem, mora omni ſepoſita, aliam protinus inire viam ſerio apud me ſtatuo, inque hoc unum incumbo, ut non ex receptis aliorum placitis, non propriæ mentis ſuſpicionibus et auguris, ſed in posterum ex naturæ et* Αὐτοψίας *fide penderen, etc.* — TH. WILLIS *cerebri anatome, in præfat.* —

H.

is, dan zal deszelfs grondwet moeten zijn: dat aan de *overwegende uitſpanning* eene *zamentrekkende ſtrekking*, — en aan de *bovenmatige zamentrekking*, eene *uitſpannende ſtrekking* moet tegengeſteld zijn. —

Van de wijze van werking der Geneesmiddelen, welke, op derzelver aangenomene gehalte, uit zuur-, ſtik-, kool- en waterſtof, berust, volgens welke men haar de berekende graden der ziekten moet doen overeenkomen; make men zich, wanneer men kan, een nuttig, aan het ziekbed gebruikelijk begrip, uit de volgende afbeelding:

Voorzeker is het zeer goed, wanneer bij zulke inzigten, de Natuurwijsgeeren tot onzen troost er bijvoegen: dat het daarbij immer de zaak van den

den practifchen Arts blijft, eene juiste algemeene indicatie, in hare gegevene bijzonderheid door te voeren! —

§ 113.

Gevolgtrekkingen.

Van de befpiegelingen der Natuurwijsbegeerte, is derhalven tot de volmaking der echte beoeffenende Geneeskunde even weinig te verwachten als van iedere befpiegeling, welke haar zedert tweeduizend jaren misvormd heeft. En wanneer wij nu, op ons empirisch ftandpunt van de zijde der Natuurwijsgeeren zelven moeten aanhooren; dat de naauwelijks ontftaane Natuurwijsbegeerte reeds weder vernietigd ligt; — dat de eerfte grondbegrippen, waarvan SCHELLING in zijne redekaveling over de Natuurwijsbegeerte uitgaat; van eene valfche abftractie afhangen; — dat de Conftructie der Natuur *van voren* een ijdel woord is; — dat de Natuurwijsgeerige Conftructien van SCHELLING, daar, waar zij van de Wijsbegeerte uitgaan, geheel ijdel zijn en formen bepalen; — dat de gemakkelijkheid, waarmede zich zoo vele verfchijnfelen in de zinnen wereld, onder de door SCHELLING opgegevene wetten voegen, grootendeels van onzekerheid der taal, der wetten zelven en van willekeurige verklaringen afhangt; — wanneer men ons nu daarenboven bewijst, dat bij de voorgewende gevonde oorfpronkelijke wet der Natuur en bij gevolg der Conftructien, echter geene theoretifche Phyfiologie beftaat en tevens ook geene beftaan kan; — dan kan dit onze overtui-

tuiging ſteeds meer kracht bijzetten, dat in de Geneeskunde de vergiftige ſlangen der Wijsbegeerte, — en nog veel meer de nog vergiftiger ſlangen der Wijsgeeren, — ontvlugt moeten worden!

§ 114.

De jongſte toeſtand der Natuurwijsgeerige Geneeskunde in 't algemeen.

Over alles, wat tot hier toe, volgens de opgegevene wijze, in het vak der Natuurwijsgeerige Geneeskunde bekend geworden, met onbeſchofte aanmatiging uitgeſproken, en hier en daar met gelovig begeerte aangenomen was, hebben de nieuwſte Natuurwijsgeeren voorzeker zonder uitzondering het verdoemend vonnis laten afkondigen. Wij hadden ons alzoo vergeefſche moeite gegeven, om ons door die doodgebooren vruchten van het onverſtand te laten onderregten! TROXLER is zedert ook tot zulk eene hoogte geſtegen dat hij de zwakte en nederigheid zijner voorgangers in hunne onverſtandige gevoelens en voorſchriften, ver beneden zich rekent, en het aan het bedrogen gepeupel, — (dus ſpreekt men van die hoogte) overlaten wil, het handwerk uit te oeffenen. Maar hoe vermaard hij zich ook wil doen gelden, zoo moet hij toch van SCHELLING vernemen dat hij de kunst om te philoſopheeren in 't geheel niet verkregen heeft, maar eerst een begin moet maken, om met zijn talent langzaam te woekeren, en dat twee of drie reine, en met bepaaldheid uitgedachte ideën oneindig meer waarde

de bezitten als een geheel boek, vol half ware of, wat hetzelfde is, verbroddelde gevoelens. In het algemeen heeft, naar de verzekering van SCHELLING, niemand zonder uitzondering eene doorgaans waardige proeve gegeven van datgeen, wat het grondig inzigt der Natuur uitwerken kan in de leere der Geneeskunde. Wij weten dus, na zoo vele pogingen en ijdele beloften, tot op dit oogenblik nog niet, waar wij ons aan zullen houden, om het groote goed van eene, door de Natuurwijsbegeerte in eene betere gevormde Geneeskundige wetenſchap, deelachtig te worden? Gelooven wij van daag eenen Natuurwijsgeer, die zich in de openbaring van het Goddelijke, van het Al, als den grootſten verklaart, dan zijn wij niet verzekerd of niet morgen een nog grooter opſtaat, en zijnen voorganger volkomen vernietigt. Zoo is tot nu toe altijd de eene Natuurwijsgeerige Openbaring in de andere ondergegaan!

De Natuurwijsgeeren hebben wel voorzien, dat daaruit voor hunne goede of kwade zaak geen verwijt ontſtaan kon. Boven iedere tegenſtrijdigheid, van de zijde der ondervinding, verre verheven, alles uit zich zelven in de *idée* ſcheppende en daarin niet dwalende, mag ieder Natuurwijsgeer zijn eigen inzigt hebben, en ſchijnbaar of werkelijk mogen verſchillende wijzen van voorſtelling ons niet onverwacht voorkomen. Wel is waar zegt het de eene Natuurwijsgeer den anderen, hoe hoog hij naar zijne eigene verklaring ook ſtaan moge, hoe ſlechts hij alleen

de ware wijsheid bevat heeft, de andere echter niets weet; – doch dit mag de ſlaven der ondervinding niet doen dwalen; „ zij kunnen wachten," dit raden hun die Wijsgeeren, „ eer zij daarover ſpreken, of wij hun antwoorden, tot dat wij elkander zoo nabij zijn, dat wij elkander verſtaan kunnen. Zoo deftig behandelt ons de man, van wien bij SCHELLING geſchreven ſtaat, dat hij van de kunst, om wijsgeerig te redeneren, zelf nog niets weet!

Hoe zouden ook die verſcheidenheden en tegenſtrijdigheden, die verwisſeling in ſtellingen, vreemd kunnen zijn voor eene Wijsbegeerte, welke, volgens eigene verzekering, in den bevalligen en ſchoonen vorm als VERLANGEN, AANDACHT, GEVOEL en GELOOF te voorſchijn treedt — eene Wijsbegeerte, wier Schrijvers naar den *krans des geloofs* dingen en waar het *geloof*, wanneer het waar, zuiver en levendig is, zich van *kennis* geheel niet onderſcheidt? „ *Levendig gevoeld* „ *geloof is zoo goed als kennis*, *en hetzelve mag* „ *der twijfelzinnigheid even zoo weinig ruimte* „ *geven als deze.*" Eene Wijsbegeerte, welke van deze ſtelling uitgaat, kan het in het geheel niet moeijelijk vallen, zich oneindig ver boven de zinnenwereld te verheffen, het volſtrekte te erkennen en in de ſterren te lezen. De kennis alleen *van de wetten des geheels* laat zij als wetenſchap gelden, en de dingen beſchouwt zij ſlechts volgens *idéen*, dat is, zoodanig, als zij *in God op zich zelven zijn*. Hare *idée* vormt zij

zij in de zinnewereld, en dat alleen heeft in deze wereld eene echte waarde, wat zich tot *idéen* terug brengen laat. Op de ziel kan in het algemeen niets van buiten inwerken, maar al wat in haar voorvalt, en al wat in haar ligt, ligt van eeuwigheid reeds in haar vooraf gevormd. Wat de ziel bezit, dat bezit zij door hare eenheid, en door de innerlijke vereeniging met de hoogste *idée*. Haar rijkdom is niet allengs verkregen of moeïjelijk geleerd, maar een haar aangeboren onvervreemdbaar eigendom. Schijnt het ons toe, dat onze ziel iets nieuws ondervindt of leert, dat zij door opvoeding gevormd of bedorven wordt, dat zij oude dwalingen aflegt enz., dan is dit eene misleiding. De ziel is onze eigene leermeesteresse, de Dæmon die ons inblaast, en men kan zeggen, dat de geheele voorraad van Kunsten en Wetenschappen, welke ons in de bijzondere *individuen* der menschheid, onder de vergane, tegenwoordige en toekomende geslachten verdeeld schijnt te zijn, in haar, als het *centrum*, vereenigd ligt. Op de ziel kan volstrekt geen indruk van buiten gemaakt worden, in het algemeen kan van buiten niets in haar kokomen, wat niet reeds vooraf in haar gelegen was, maar zij staat eenig en alleen onder den invloed der hoogste *idée*, welke zich echter nimmer binnen den tijd vertoont. De uitwendige invloeden treffen alleen ons eindig, in de wereld der verschijnselen werkend organismus; zij zijn echter niets meer, dan de aanleiding of gelegen-

heid gevende oorzaken, dat ieder zijne ziel op deze of gene wijze voorſtelt.

Met ſtellingen van dezen aard, heeft men in onze dagen over het algemeen, en bijzonder ook in de Geneeskunde, een hoogst bederflijk misbruik gedreven. Naar willekeur legden onze Natuur-Wijsgeeren in zich en vormden uit zich, wat hen juist toeſcheen; gelooven gold bij hen zoo veel als erkennen, en zij verzekerden, dat bij hunne Theorien de ondervindingen der Empirici nimmer in aanmerking kwamen, en dat op zijn hoogst de beste ondervinding der Theorie goed genoeg ten gebruike was. Zij verklaarden dus willekeurig de ondervinding tot ſteun van hun geloof, en leverden ons in dit opzigt vele ſchoone, maar nog veel meer ondragelijke, in onverſtand ontaardende, dichtkunde. De ſtichter der natuurwijsgeerige dichterlijke ſchool zegt zelf: „ Dus mogen gemeenſchappelijk *Geinſpireerden* op eene gelijke wijze *voortdichten* aan dit *eeuwige gedicht*. Geeft mij eenige van deze ſoort, zoo als ik ze gevonden heb, en draagt zorg, dat ook der toekomst de *Geinſpireerden* niet ontbreke, en ik beloof u *nog eens* het vereenigende beginſel ook voor de wetenſchap. Hiertoe zijn geene leerlingen, even min als opvoeders of meesters noodig. Niemand leert den anderen of is den anderen iets verpligt; maar ieder aan God, die uit allen ſpreekt." — Ongetwijfeld zal nu die God uit de oude geheimzinnigen en geestdrijvers ten duidelijkſten geſproken hebben, men wroet dus in de werken van hunnen op-

opgeklaarden geest, en beveelt die als de hoofdzakelijke bronnen van ons weten aan, zoodat wij ons maar te dikwijls in de tijden der theofophifche en cabalistifche onzin terug gebragt zien. Zoo is in onze heldere dagen de echte Natuurwetenfchap, welke alleen een onbevooroordeeld verftand beoefenen kan, in eene troebele geheimzinnigheid en vrome poëzij ontaard, welke geheel en al tot den kring der ondervinding niet dalen kan, — maar ook niet dalen zal! — Niet minder merkwaardig is het daarbij, dat de *geinfpireerden* der toekomst het vereenigend Beginfel voor de Wetenfchappen, *misfchien nog eens* vinden zullen, dat andere Natuurwijsgeeren reeds in geloof en aanfchouwen verzekeren bevat te hebben! Dan heet het zal de tijd komen, dat de Wetenfchappen meer en meer ophouden zullen en de *onmiddelijke kennis* in derzelver plaats treden. Eenige waren er reeds en zullen er zijn, die de Wetenfchap niet behoeven, in welke de *Natuur ziet*, en die zelven in hun zien Natuur geworden zijn. Deze zijn de WARE *zieners*, de echte Empirici, tot wie de zich aldus noemenden ftaan, als de ftaatkundige tinnegieters tot de van God gezonden Profeeten. Al wat door zulk een ziener in de geneeskunde verrigt wordt, is een wonder; want hetzelve wordt zonder tusfchenkomst erkend en daargefteld.

Zulke wonderen hebben zekere Natuurwijsgeerige Schrijvers daardoor trachten te verrigten, dat zij de gemeenzaamfte dingen in eene hoogdravende dichterlijke taal kleedden. Geheele werken

 zijn

zijn in zulk eenen misvormden toon geſchreven, en geeft men zich de ondankbare moeite, om dezelven in gewoon onrijm op te losſen, dan blijven er niets dan *trivialiteiten*, en dikwijls genoeg volkomen onzin overig. Zie hier ſlechts een voorbeeld: de Mond kaauwt en de Maag verduwt, beiden door eenerlei werkzaamheid der groeijing; het verſchil hunner verſchijnſelen is alleen in den *weergalm* hunner verſchillende werktuigelijke geſteldheid gelegen. Kan men iets gemeener, gedrochtelijker zeggen? Hangt dan de verſcheidenheid der verrigtingen van den mond en der maag, welke voorzeker, gelijk alle dierlijke organen, volgens eene wet der *vegetatie* gevormd zijn, alleen van hunne verſchillende werktuiglijke geſteldheid af, en komen daarbij geene ſcheikundige betrekkingen in aanmerking? Waar is hier ergens iets van een nagalm? — Vooral heeft men de natuurlijke geſchiedenis, de natuurkunde en de Phyſiologie, door zulk een dichterlijk mengelmoes misvormd, hetgeen ik intusſchen, volgens het doel van dit werk, niet verder aantoonen kan. Treurig moet het met een tijdvak geſteld zijn, waarin men zoo iets als echte wijsgeerige bewerking der wetenſchappen durft aanprijzen! —

Tot de zeldzaamſte verwarringen en tegenſtrijdigheden heeft de ſtrijd tusſchen Brownianismus, Opwekkingstheorie en eene telkens verwisſelende Natuurwijsbegeerte aanleiding gegeven, welke tot op dit oogenblik blijft voortduren. Naauwelijks had SCHELLING het groote woord uitgeſproken: dat de Opwekbaarheid het eenige middellid is, waardoor

door op het Bewerktuigd geſtel kan gewerkt, en waarop dus ook alle uitwendige krachten gerigt moeten worden (§ 110), zoo meenden de aanhangers van BROWN, in de Natuurwijsbegeerte eene nieuwe zon voor de duisterheid hunner wankelende leere te zien opgaan, en zij conſtrueerden nu hunne opwekbaarheid, Sthenie, Asthénie enz. op een natuurwijsgeerige wijze. Ja men deduceerde de hoogſte idée van het ſtelſel van BROWN, de opwekbaarheid, *a priori.* Deze ſpeeltuigen, hoe nieuw zij ook zijn, heeft men nu reeds weder vergeten, en de natuurwijsgeerige Opwekkingstheorie voor eeuwig vaarwel gezegd. Thans is het organismus door uiterlijke dingen op geenerlei wijze meer te bepalen, maar alle oorſpronkelijke bepaaldheid is in de inwendige *qualitative* betrekking gelegen. Van deze is de *quantitative* iets louter toevalligs, en in de dierlijke herſcheppingen geſchiedt alles zonder tusſchenkomst der opwekking. Aan eene menigte van nieuwe woorden en ſpreekwijzen heeft het deze, nu eens geſlotene, dan weder ontbondene coalitie tusſchen Browniaanſche en niet Browniaanſche Natuurwijsgeeren geenszins ontbroken. Men liet in de Bewerktuiging alles door middel eener *beperking* van binnen en een *aanzoek* van buiten geſchieden; de uitwendige invloeden liet men gedeeltelijk *bepalen*, gedeeltelijk *aanzoek doen;* wat volgens oude voorſtellingswijzen zoo menigvuldig gewerkt, in latere tijden echter opgewekt of verzwakt, geſtheniſeerd of geastheniſeerd had, dat moest nu in andere betrekkingen eene niet

aangenaame werkzaamheid overnemen. — Het moest *folliciteren!* Voegzaam genoeg is ten minfte deze uitdrukking, want hoe dikwijls folliciteert niet ook den Arts zich moede om gezondheid! Wie dezelve intusfchen niet aanftaat, die kan naar welgevallen in de gefchriften van onze Natuurwijsgeeren eene andere kiezen, en, bij voorbeeld, het leven als eene voortdurende voorttelingsdaad, de vereeniging van het licht en de ftof befchouwende, de bezigheid van den Arts eenig en alleen in eene geflachtsvereeniging ftellen. Bedrogen wordt hij, die in zulke fpreekwijzen en verbeeldingen echte voortgangen in onze inzigten, of wezenlijke voordeelen in den praktifchen werkkring zoekt! —

Welk nut brengt het aan, wanneer wij voor ons die oude kluchten van algemeene en gedeeltelijke fchepping tot walgens toe herhalen? Er moge algemeene wetten beftaan en men kan in zoodanige wetten een regt levendig gevoeld geloof ftellen, door welke het Geheelal, even als ieder individuum in hetzelve, beheerscht worden; maar geeft dit ons vrijheid, om door de verbeelding voortgebragte onbewijsbare ftellingen uit de wereldfchepping, uit de Sterrekunde, ja zelfs uit de Sterrenloopkunde te postuleren, en ze niet flechts in de Phijfiologie der menfchelijke bewerktuiging over te dragen, maar te gelijk hare ziekten daar naar te genezen? —

Wat heeft men niet al van het licht en de zwaartekracht verdicht? — Is er wel uit verdichtfelen van de volgende foort iets voor de wetenfchappen of iets voor de empirifche wereld nuttigs

over

over te nemen? „ De grondſlag der zwaarte in eene kracht of eigenſchap des ligchaams en der masſa ſtellen, heet den *God* verloochenen, *die in de zwaarte is*, en de Natuur van haren eerſten grondſlag *ontgoden.*" — Wat winnen wij dergelijke theoſophiſche ſpreekwijzen? Alle onderzoek der Natuur met een opgeklaard verſtand loopt ten einde, zoodra wij door vrome ingevingen van den God, die in de verſchijningen is, aangetast worden. Laten wij zulk een ſpel eener reikhalzende verbeelding de overhand nemen en als de hoogſte wijsheid gelden, dan zal men ons ten laatſten nog de geheele Natuur vergoden, en wij zullen den God, die in de zamentrekking en uitſpanning, in het Magnetismus en de Electriciteit enz. is, niet ontkennen durven. De verdichtſelen van licht en zwaarte, zijn veelvuldig in het empirisch gedeelte der Geneeskunde overgedragen geworden. Slechts een voorbeeld: De *narcotiſche zelfſtandigheden* moeten, zoo als uit derzelver *bedwelmende* werking blijkt, de bewerktuiging, volgens de zijde der zwaarte differenceren, terwijl de *dierlijke vergiften* dezelve, zoo als in het bijzonder, uit de verſchijnſelen der watervrees blijkt, naar de *zijde van het licht* differenceren. Gemeenlijk beginnen zulke niets betekenende voorſchriften met een; *wij bevelen!* en dergelijken. Wat toch heeft het licht met de watervrees te doen? —

Welke voordeelen heeft men ons niet daarvan beloofd, dat de Natuurwijsbegeerte alles in de *hoogſte idée des levens* beſchouwt! — Maar wat heeft men ons in de plaats van deze idée gegeven? —

IJdele, dorre voorschriften! — Dus zegt de een: De levende stoffe, of de bewerktuiging is een afdrukfel of afbeeldsel der *absolute Natuur*; daarentegen is de absolute Natuur zelve het *absolute leven*, en het oorspronkelijke van de bewerktuiging." Nu weten wij, wat leven is! — Een ander laat zich dus hooren: „ Het leven is de doordringing van het *licht* en van de *stof*, de opneming van het licht in de stof, en van de stof in het licht. De *ziel des levens* beteekent de eenheid van de *ziel des lichts*, en van *die der stof*. Het geheim des levens is nu werkelijk geen ander als dit: dat in hetzelve de actuale oneindigheid der werkzaamheid, en de eigen eenheid des wezens, ieder voor zich, als een erkend worden." – Is ons daarmede nu wezenlijk het geheim des levens geopenbaard? — Een derde verdicht een lang dichtstuk over het leven, dat dus aanheft. Wat is en verschijnt, *leeft*, en wat leeft, ligt onder de betoovering van *verschijning* en *aanzijn*. — In deze *betoovering des levens* ligt het zelf bewaard, als een *wondervol geheim* en een *geheimvol wonder*. — Het Leven is oorzaak; verschijning en aanwezen zijn oorspronkelijke deelen van hetzelve. — Het *Leven* als *oorzaak is niets*, en *verschijnt niet* — maar *leeft*. — Leven op zich zelf is verschijning, gelijk aanwezen, en aanwezen gelijk verschijning; verschijning en aanwezen te gelijk en vereenigd, onderscheidbaar, *zijn leven*. — Het leven als oorspronkelijk deel, verschijnt in het geheim der verschijning, zoo als het een wonder des aanwezens is. Verschijning en aanwezen hebben

ben derzelver oorſprong en afgrond in het leven, als oorſpronkelijke deelen in de oorzaak. *Leven* als oorzaak is *onſterfelijk*; de *onſterfelijke oorzaak is leven.* — De verſchijning is *eeuwig*, het aanwezen *oneindig*, het eeuwige en onſterfelijke zijn oorſpronkelijke deelen van het Onſterfelijke. Het Eeuwige der verſchijning is *God*, het oneindige van het aanwezen is de *Natuur*. God verſchijnt zoo als de Natuur is, en de Natuur is, gelijk God verſchijnt. — *Sterfelijk* is alleen de wereld, de tusſchen haren oorſprong en afgrond in de oorzaak zwevende werking: *tijdelijk* is ſlechts de ſchijn; *eindig* alleen het aanzijn van het ſterfelijke. De ſterfelijkheid neemt de onſterfelijkheid, het tijdelijke de eeuwigheid, de eindigheid de oneindigheid geenszins weg; even min als de wereld het leven, de ſchijn God, en het aanwezen de natuur weg neemt. — *Het onſterfelijke*, het eenige, leeft in het al, in het *ſterfelijke*; het *eeuwige* verſchijnt in het tijdelijke, het *oneindige* in het eindige. — Zoo behoedt zich het leven als *geheim in de verſchijning*, en zoo openbaart het zich als *wonder in het aanwezen.* — In de verſchijning drukt zich het *geheim* des levens, als *drieëenheid*, in het *aanwezen* het *wonder* des levens, als uitlating (*ellipſe*) uit. – Onder al de wonderen, die in deze woordſpelingen uitgeſproken of eigenlijk gezongen worden, is dit nog het allergrootſte: wanneer wij daaruit, aangaande het leven, werkelijk iets meer gewaar worden, dan hetgeen in de geſchriften der duistere geheimzinnigen en dweepers te vinden is. En echter

ter heeft men die woordſpelingen reeds veelvuldig in de geneeskunde overgedragen. Zoo lezen wij onder anderen: „ De geneeskunde kan als drieledig beſchouwd worden; zij bevat: 1) de leere van het Leven — PHYSIOLOGIE; 2) de leere der ziekte — PATHOLOGIE: 3) de Leere der genezing – THERAPIE. Deze drie deelen drukken den omtrek dezer wetenſchap, de drie vermogens van het *Oneindige*, van het *Eindige* en het *Eeuwige*, uit. Want het leven is als het oneindige, ziekte als het eindige, en de genezing als de zamenſtelling van beiden, (het derde vermogen) aan te merken." — Nu hebben wij dus eene *oneindige Phyſiologie*, eene *eindige Pathologie* en eene *eeuwige Therapie!* Waarom wordt niet liever, regtſtreeks, van de Phijſiologie God de Vader, van de Pathologie de Zoon, en van de Therapie, hoe geesteloos zij ook dikwijls is, de Geest voorgeſteld, die van beiden uitgaat? —

Hoe gewaagd en voor een gedeelte openlijk verdicht zijn wijders de Analogien, welke men tusſchen de dierlijke ligchamen en den aardbol heeft trachten te betoogen, de gevolgen, welke men daaruit wilde afleiden en de praktiſche aanwendingen, welke men daarvan heeft zoeken te maken! De *as der aarde* en de *Evenachtslijn* ontſprongen uit eene oorſpronkelijke, beiden met derzelver vermogen (*potenz*) vereenigende eenheid, en wel overeenkomſtig de Natuur van dit aspunt, uit eene eenheid aan den eenen kant, welke gelijk aan de eenheid van het Zuid-Oosten was, en aan den anderen kant uit eene, die gelijk aan de ge-

lijk-

lijkduidendheid van het Noord-Westen was; weshalve ook werkelijk nog de rigtingen der *magnetische* en *electrieke* stroomingen aan de aarde, een midden van beiden inclineeren. De *as der aarde* is de rigting van het Magnetismus, der gedifferenceerde *zwaarte*; de evenachtslijn is de rigting der electriciteit van het *gedifferenceerde licht*. Daaruit bevindt men dan, dat ook in een Individuum die zelfde beginselen als factoren van zijn werkelijk leven, onder de heerschappij van het hoogere moeten aangenomen worden, en wel de *dierlijke electriciteit* als *motif van den levensvoortgang*, het *dierlijke magnetismus* echter als *grond der bewerktuiging*; van waar dan juist moest afgeleid worden: dat de produkten van het Oosten tot het Westen, als die van de polariteiten van den Evennachtslijn, bij voorkeur de uitwendige voorwaarden van den levensvoortgang zijn, die van het Zuiden tot het Noorden als de polariteiten van den *as der aarde*, bijzonder die van de bewerktuiging. De onderwerpelijke kring der bewerktuiging is, wat in de buitenwereld de eenheid van het Zuiden tot het Oosten is; het voorwerpelijke is gelijk aan die van het Noorden tot het Westen:

Het sensitive	Stelsel	=	het Oosten.
— intellectuele	——	=	— Zuiden.
— egestive	——	=	— Westen.
— assimilative	——	=	— Noorden.

De middelleden tusschen het sensitive en egestive en tusschen het intellectuele en assimilative zijn de *spiervezelen* en de *omloop*; bij gevolg is die

die ſpierwerking gelijk aan het proces, dat de Evennachtslijn vervolgt; de omloop gelijk aan dat, hetwelk de *as der aarde* vergezelt. De afbeelding der ſpierwerking is *electriek* proces, die der omloop is *magnetisch.* Hoedanig dit alles op velerlei onderwerpen in de bewerktuiging bij voorbeeld, tusſchen Herſenen en Lever, Slagaderen en Aderen, en derzelver zamentrekking en uitſpanning, tusſchen ſtik- en waterſtof, als vertegenwoordigers van het Zuid-Oosten, en kool- en zuurſtof, als vertegenwoordigers van Noord-Westen enz. uitgerekt zijn, kan ik hier niet verder aantoonen. Het zijn ongeregelde ſpelingen der verbeelding! Wie kan met de ſtelling: De *ſlagaderlijkheid* komt de *uitſpanning*, de *aderlijkheid* echter de *zamentrekking* toe. De ſtrijd des ſlagaders met den ader beſtaat daarin, dat de een in den anderen tracht over te gaan" — eenen ſlechts dragelijk verſtandigen zin verbinden? — al wie het gewrongene en het misvormde van deze ſoort bemint, kan in de daarover talrijk uitgegevene geſchriften zijne bevrediging vinden.

Bleef de Natuurwijsbegeerte, wier *geinſpireerden* het vereenigende beginſel voor de Wetenſchappen eerst in de toekomst vinden zullen, immer binnen de grenzen der verdichting, dan viel tegen dezelve niets aan te voeren; want ieder moet vrijheid hebben, zoo goed of zoo kwaad te dichten, als hem zijn God of zijn Dæmon ingeeft. Maar zij overſchrijdt deze grenzen! Zij ſtelt bij iedere gelegenheid het weten, dat op den empiriſchen weg verworven wordt, en dat ons in

de

de geneeskunde altijd van het grootste belang zijn moet, als hoogst verachtelijk voor, en bevordert daardoor de onwetendheid, die slechts de onkundige met dichterlijke phrasen misleiden kan. Zij vordert geloof, in plaats van bedaarde en onzijdige overtuiging en draagt hare grondelooze gewaagde stellingen niet zelden in openlijke tegenspraak met de ondervinding in den praktischen werkkring over, waaruit eenzijdigheid, willekeur, en tegenstrijdigheid ontstaan, zoo als die de ruwste Theorien en Stelsels der voorouders naauwelijks hebben voortgebragt. Heeft de Natuurwijsgeer eens, zoo als het heet, een genievolle gedachte gehad, dan wordt hij aanstonds door dienstvaardige afschrijvers, zonder verder onderzoek, verbreid, en het geloof aan den naam, vervangt de plaats der overtuigingen en der bewijzen. Zulk een, allen onderzoek verlammende slaafsche zin, heerschte in de Wetenschappen nog nimmer! Men schrijft ons, op den beslissendsten toon, *a priori*, de middelen ter genezing der ziekten voor, zonder het eenmaal slechts omtrent het grondbeginsel eens te zijn, waarnaar, in het algemeen, de geneesmiddelen moeten worden ingerigt (§ 115). — „ Het *Magnetismus* de *Electriciteit* en het *Scheikundige proces* zijn de drie momenten der onbewerktuigde Natuur, welke tot de bewerktuigde reproductie, prikkelbaarheid en gevoeligheid opklimmen. De *reproductie* beantwoordt aan de *koolstof*, de *prikkelbaarheid* aan de *waterstof*, de *gevoeligheid* echter aan de *stikstof*. Zoo lang nu tusschen deze stelsels eene juiste overeenkomst bestaat, is

de

de gezondheid in de bewerktuiging verzekerd; zoodra eene aanmerkelijke ſtoring het overwegende van een ſtelſel boven het andere volgt, moet ſtoring der gezondheid, kwalijk zijn en ziekte te voorſchijn treden." — Hier naar moeten nu de geneesmiddelen bepaald worden; al wat koolſtof bevat werkt op de reproductie, de waterſtof op de prikkelbaarheid, en de ſtikſtof op de gevoeligheid. Maar het is niet onze ſcheikunde, al ware zij ook de volkomenſte, welke deze kool-water en ſtikſtof in de reeds genoemde ſtelſels en geneesmiddelen durft aanwijzen, gelijk zij bij zoo menig een voorval niet doen kan, — maar voor den Natuurwijsgeer is reeds de beſpiegeling, het regt levendig geloof voldoende, om die ſtof de plaats te doen bekleeden, waar deze haar noodig heeft. Al wat de Scheikunde onder de namen dezer ſtoffen optelt, is niet op wezenlijkheid gegrond, even min als zij de ware gelijkduidendheid (*identiteit*) derzelve in hare hoogſte afgetrokkenheid vermag te bereiken. Het wijsgeerig geloof alleen bezit wezenlijkheid en is geenszins ijdel! — Van het ruwſte bijgeloof, dat de krachten der geneesmiddelen naar derzelver *ſignature* of naar Astraliſche invloeden bepaalt, geven gelijk dit in de vroegſte kindschheid der geneeskunde plaats had, zoo wel als van louter ongezin, hebben de geſchriften onzer, van God gezonden Propheeten en Zieners niet weinige voorbeelden opgeleverd. Zoo heeft ons onder anderen een het vergif der dolheid als een nieuw magtig *aphrodiſiacum* voorgeſteld: „ Beſtaat er ergens een Aphro-

Aphrodisiacum, — en er moeten specifique middelen ieder werktuig (*organe*) bestaan, — dan is het voorzeker dat vergift. De redenen voor dit gevoelen zijn, omdat alle tot hiertoe, als *Aphrodisiaca* aangewende middelen, van eene stikstofgehalte zijn; — de oorsprong der dolheid bij de dieren, is hoogst waarschijnlijk in eene onbevredigde geslachtsdrift te zoeken; — de hevige aandoening van den hals doet reeds vermoeden dat de ontstelde geslachtsdeelen niet ledig zijn zullen; — in der daad vindt men bij aan de dolheid gestorvenen een heviger *Priapismus*." — Kan men het onverstand verder drijven? —

Een zeer in het oogloopend voordeel kon de natuurwijsgeerige beschouwing aan de nieuwste bewerkingen der geneeskunde daardoor in het bijzonder opleveren, dat zij de opmerkzaamheid meer op de *stoffen* van de bewerktuiging, op hare groeijing en herscheppingen, in een woord, op hare *qualitative* betrekkingen, geleid heeft, welke in de eenzijdige beschouwingen van BROWN zoo deerlijk verwaarloosd waren. Daar bedoelde men alleen eenzijdig de *quantitative* betrekkingen (XXI). Van deze, gelijk ook van eenige andere zijden, biedt de natuurwijsgeerige geneeskunde vele heldere vruchtbare punten aan. Maar het misbruik en de geestdrijverij bederven alles. In de kennis der dierlijke stof, der herscheppingen van het leven, kunnen wij niet van boven af springen, maar wij moeten langzaam van onderen opwaarts treden, hetgeen waarlijk veel moeijelijker is, dan geloovig aannemen, wat de verbeelding voortbrengt. Ons

weten mag geene poezij, onze werkzaamheid in den empirifchen werkkring, geen gedicht zijn!

§ 115.

De nieuwfte natuurwijsgeerige geneeskundige theorie.

Nog bezitten wij geene volkomene en zamenhangende geneeskundige Theorie, volgens de grondftellingen der Natuurwijsbegeerte, ten minfte heeft tot nu toe ieder Natuurwijsgeer den anderen met zijne proeven, om ons zoodanig eene theorie te leveren, van de hand gewezen. Ik zal mij derhalve tot de laatfte woorden, welke SCHELLING over dit onderwerp gefproken heeft, bepalen; zij zullen, naar allen fchijn, geenszins de laatften zijn! Ik bepaal mij hoofdzakelijk tot de practifche betrekkingen dezer natuurwijsgeerige Geneeskunde.

De levende Bewerktuiging biedt eene tweevoudige zijde aan. Men vestigt het oog of op haar voorbijgaand aanwezen, hoedanig zij in betrekking tot andere dingen ftaat, of op haren eeuwigen grond, hare wezenlijke zelfftandigheid en oorfpronkelijkheid. De eerfte is de *eindige*, de laatfte hare *oneindige* zijde. De ware wetenfchap moet beide zijden erkennen. BROWN bleef, gelijk zijne voorgangers, het Goddelijke verwaarloozende, bij de eindige zijde der Bewerktuiging ftaan, van welke zij door uitwendige dingen bepaalbaar en fteeds bepaald is; de andere zijde liet hij onbepaald.

De

De Opwekbaarheid echter, in zoo verre zij eene bloote ſtemming tot werkzaamheid door uitwendige inwerking uitmaakt, is geenszins een voorregt van de bewerktuiging, daar zij in zulk eene beteekenis ook de onbewerktuigde en zoogenoemde doode ſtof toekomt, waarvan het ſcheikundige en het geheele dijnamiſche proces vele voorbeelden oplevert.

In de Bewerktuiging is over het algemeen het eindige, door andere bepaalbare, zooals het oneindige, en zelfs als wezenlijk gelegd. Zooals namelijk met de oorſpronkelijke dingen ook even eeuwig de betrekkingen derzelve, echter als eeuwig ijdel in betrekking tot het al geſteld zijn, zoodat de eerſte onveranderlijk van de laatſte beſtaan; zoo ſtelt de levende bewerktuiging, als een gedeeltelijk al, eene tijdelijke eeuwigheid, de betrekkingen van haar leven en de bepalingen, die zij hierdoor verkrijgt, eeuwig als ijdel met betrekking tot zich zelve; en neemt de form van haar aanwezen als eene zelfs wezenlijke en oorſpronkelijke aan. Wat in haar opgenomen is, leeft, zoo lang het geheel beſtaat, een der verwisſeling en den tijd ontrukt leven; alleen het onzelfſtandige heeft zijne met de zelfſtandigheid te gelijk geſtelde wisſeling, en ontſtaat en vergaat gedurig; de oorſpronkelijke geſtalte echter, de tot identiteit met de wezenlijke, verhevene bijzondere form, blijft als door goddelijke bekragtiging, van de eerſte kiem tot de laatſte ontwikkeling, onveranderd dezelfde.

Iedere bewerktuigde werkzaamheid komt daar-

om uit het wezen en het inwendige der Natuur te voorschijn, en kan zoo min als de zwaarte empirisch verder verklaard worden. Opwekbaarheid als indirecte bestemming tot handelen, kan dus niet als eigenschap der bewerktuiging gelden; want het is geenszins die bewerktuiging zelve, als voortbrengsel, welke tot handelen bestemd wordt, maar de zelfstandigheid als de onmiddelijke grond van haar aanwezen. Even min kan de opwekbaarheid als eigenschap der zelfstandigheid als zoodanig beschouwd worden; want ook dit is geenszins op zich zelf en volstrekt beschouwd, maar alleen met betrekking tot de bewerktuiging als een eenvoudig ding, indirect tot handelen bestemd en bestembaar.

Ziekte, Sthenie, Asthenie enz. zijn volstrekt niet uit de bloote *quantitative* betrekkingen der opwekking te begrijpen, maar de beschouwing der opwekking wordt tot aanneming van eene, van de uitwendige bestemming onafhankelijke, oorspronkelijke en wezenlijke overeenkomst gedrongen, welke de Natuurwijsbegeerte als de overeenkomst der *herschepping* opgeeft. Zij is datgeen waardoor de bewerktuiging *geene betrekking tot de uitwendige Natuur*, maar op haar *oorspronkelijk beeld* heeft.

Is het qualitative of wezenlijke der bewerktuiging in het algemeen identiteit van *stof* en *licht*, zoo kan, volgens den algemeenen tijpus, deze identiteit zelve of meer onder de exponenten des *wezenlijken* beginsels, als verbeelding des lichts in de stof, of meer onder die des *idealen*, als oplossing der stof in het licht, of eindelijk als vol-

volstrekte in-eenvorming van beiden, verschijnen. Deze drie mogelijkheden beantwoorden aan de drie afmetingen der stof, en kunnen daarom ook zoo uitgedrukt worden: Het licht is of, de oneindige mogelijkheid, aan de stof slechts voor de eerste afmeting, die van het *in zich zelf zijn*, verbonden; het werktuiglijk wezen bevat alleen de oneindige mogelijkheid zijns eigen zelven als individuum of geslacht; dit oogenblik is door de *reproductie* voorgesteld. Of het licht is aan de stof ook als mogelijkheid van andere dingen verbonden, de uitdrukking van dit aan de tweede afmeting beantwoordend oogenblik, is dat der *Prikkelbaarheid*. Of eindelijk stof en licht zijn geheel en volstrekt een, het ideale is geheel ook het reale, productive, en, omgekeerd, het productive van het eerste oogenblik is vereenigd met het ideale van het andere; dit oogenblik is dat der *gevoeligheid*, welke diensvòlgens aan de derde afmeting beantwoordt. —

Om nu te vinden, hoe *ziekte* ontstaat, en wat *ziekte* zij, moet niet alleen het *onderwerpelijke*, maar ook het *voorwerpelijke* der bewerktuiging voor oogen gesteld, niet slechts de algemeene factoren des levens op zich zelven, maar in betrekking tot de bewerktuigde massa en hare onderscheidene afbeeldsels beschouwd worden. Ziekte is, volgens dit inzigt, in het algemeen eene zamenvereeniging der betrekking van de *Opwekking* met die der *Herscheppinge*, even gelijk daarentegen het evenwigt en de overeenstemming van beiden, de volkomenste toestand des bewerktuigden levens uitmaken.

Dan deze zaak moet nog dieper ingezien worden. In deze voorſtelling verſchijnt de opwekking nog altijd voor zich zelve, onafhankelijk van de betrekking der herſchepping en als middellid tusſchen deze en de uiterlijke invloeden. – Maar wat is opwekking, hoedanig geſchiedt zij? — Alle oorſpronkelijke bepaaldheid ligt ſlechts in de *qualitative* betrekking. Van deze is ook het *quantitative* — de opwekking — zoo zeker een bloot toeval, als het zeker is, dat het aanzijn uit het wezen en niet omgekeerd het wezen uit het aanzijn volgt. De Factoren der bewerktuiging kunnen nimmer ſlechts uitwendig eenſtemmig of in evenwigt zijn, maar zijn altijd inwendig een. Ook kan juist daarom nimmer enkel hare uiterlijke betrekking aangedaan worden, dat iets toevalligs van het inwendige uitmaakt, maar de inwerking van buiten veronderſtelt altijd onmiddellijk eene bepaalde innerlijkebetrekking van beide Factoren, en daar deze inwendige juistheid als afmeting zich uitdrukt, zoo *maakt iedere uitwendige inwerking op de bewerktuiging, in het geheel en in het bijzonder, onmiddelijk de eisch eener bepaalde afmeting* uit, bij voorbeeld der prikkelbaarheid of der reproductie, en dit is de eenige wijze van werking, welke uitwendige oorzaken in het algemeen op een inwendig afkeerig qualitatief geſchakeld en in zich zelf geſloten, in een woord, een bewerktuigd geheel uitoefenen kunnen. Zulk een geheel is niet ſlechts uitwendig beweegbaar, als een hefboom, maar doorgaans alleen in zich zelf beweegbaar en ſteeds werkelijk in beweging. Het *qualitative*

is

is hier onmiddellijk veranderlijk, het *quantitative* alleen middellijk. Dit is een gevolg der algemeene natuurlijke waarheid: dat de hoeveelheid nimmer op zich zelve beſtaan kan, maar alleen door en met de hoedanigheid. Kan echter overal de uitwendige inwerking onmiddellijk de afmetingen der bewerktuiging aandoen, zoo geſchiedt ook iedere verandering der betrekking der herſchepping, *zonder tusſchenkomst der opwekking.*

Geen uitwendige invloed kan in de Bewerktuiging onmiddellijk Aſthenie of Hijperſthenie brengen, maar alleen de ſtelliger te voorſchijntreding van de eene meting (*dimenſie*) boven de andere, der prikkelbaarheid, bij voorbeeld boven de gevoeligheid of reproductie, of omgekeerd. *De ziekte als zoodanig is eene verandering der afmetingen van de bewerktuiging*, waardoor zij ophoudt, zuivere heldere weerſtuiting van het Al te zijn, eene oorſpronkelijke volſtrekt qualitative aandoening.

De verdeeling der ziekten in *Stheniſche* en *Astheniſche* is daarom volſtrekt onvoldoende. Sterkte en zwakte zijn ten allen tijde alleen als toevalligheden des qualitativen toeſtands aan te merken: iedere ziekte moet overeenkomſtig denzelven bebehandeld worden, zonder in aanmerking te nemen de zoogenaamde Sthenie of Asthenie, wier onwezenlijkheid reeds daardoor blijkbaar wordt, dat volgens het voorgeven der Opwekkingstheorie, eene en dezelfde aandoening der bewerktuiging nu eens als Astheniſche, dan weder als Stheniſche ziekte te voorſchijn treden kan en behandeld worden moet. Beſtaan er wezenlijk zoodani-

ge ziekten, bij voorbeeld de ontfteking der long, van welke de tegenwoordige ondervinding geleerd heeft, dat zij niet in alle gevallen eene gelijke behandeling toelaten, maar nu eens het zoogenaamde verfterkende, en dan het verzwakkende, genezings plan vorderen; dan volgt daaruit dat noch de eene noch de andere van beide deze wijzen van behandeling de juiste was, maar dat er eene derde beftaan moet, welke boven deze tegenftrijdigheid verheven en de alleen ware is. Volgens deze volftrekt gelijkduidende, in geene tegenftelling ingewikkelde befchouwing, moeten de ziekten meestal behandeld worden, eer men van de uitfpraken der ondervinding fpreken kan, welke wanneer zij wezenlijk datgeen is wat zij zich beroemt te zijn, onmogelijk ooit in de Natuur eene tegenftrijdigheid vinden kan. —

Van eenen gelijken aard is de verdeeling der inwerkende vermogens in verfterkende en verzwakkende. Geene inwerking van eenig uitwendig beginfel kan volgens hare opwekkende eigenfchap, maar alleen volgens hare betrekkingen tot de afmetingen bepaald worden; en wel is SCHELLINGS grondftelling van deze betrekking, *dat gelijk gelijks voortbrengt*; en geen uitwendig beginfel door zijne *tegenftelling* met de bewerktuigde ftoffe werkt. Door de afwisfelende tegenftelling der afmetingen gefchiedt het, dat hetzelfde middel, dat in de eene betrekking als opwekkend verfchijnt, in eene andere als verzwakkend erkend moet worden. De zoogenaamde waterftofhoudende geneesmiddelen, *Naphta* enz., worden door de op-

opwekkingstheorie als verſterkende aangenomen; echter vertoonen zij zich geenszins als zoodanig, maar als duidelijk verzwakkende, in de aanmerkelijkſte toeſtanden der lijdende reproductie, in buikloopen enz. Hier heeft dezelfde tegenſtrijdigheid plaats als te voren, waar eene en dezelfde ziekte nu van eene Stheniſche, dan van eene Astheniſche natuur zijn zal. Het ware is, dat de *Naphta* op zich zelve noch opwekt noch verzwakt, zij ſchijnt te verſterken in die gevallen, waar zij eigenlijk het ſtellige beginſel der prikkelbaarheid te voorſchijn roept; zij ſchijnt te verzwakken, wanneer zij in die gevallen, waar de reproductie op eene aanmerkelijke wijze gevorderd worden moest, in plaats van deze de prikkelbaarheid oproept.

De wijze van werking der geneesmiddelen is van zulk een gewigt, dat men de verklaring derzelve als den eigenlijken toetsſteen eener ware geneeskundige theorie beſchouwen moet. De eerſte lichtſtraal in deze duisternis brak in de genievolle gedachte van STEFFENS door; tusſchen de qualitative verſcheidenheid der genees- of eigenlijk der vergift-ſtoffen en de werkzaamheden der bewerktuiging, der reproductie, der prikkelbaarheid en gevoeligheid, een parallelismus of gedeeltelijk een antagonismus als waarſchijnlijk daar te ſtellen. Het in het gevoelige ſtelſel heerſchend beginſel der *ſtikſtof* ſtelde hij de *koolſtof* der plantvergiften; — het in het prikkelbare heerſchend beginſel der *koolſtof*, dat der *ſtikſtof* der dierlijke vergiften; — gelijk eindelijk het in het *reproduc-*

tive ſtelſel beſtaande evenwigt van beide ſtoffen, het geſtoord of opgehevene evenwigt dezer ſtoffe in de *Metaalkalken*, tegen.

Aangaande de ſcheikundige grondſtoffen is de voorſtelling van SCHELLING deze: dat de wijze van werking der uitwendige dingen op de bewerktuiging, volgens dezelve, ſlechts in zoo verre bepaald kan worden, als zij zelve eene bepaalde betrekking tot de afmetingen der *ſtof* en der algemeene *dynamiſche werkzaamheid* hebben; wijders, dat iedere uitwendige ſtof in de bewerktuiging, of om juister te ſpreken, in het aan zich, dat de grondſlag van haar aanwezen uitmaakt, *deze haar zelve beantwoordende afmeting* vordert.

De zoogenaamde ſtoffen der Natuur beantwoorden aan even zoo vele dadelijke en werkzame beginſelen, welke als zielen der ſtof afgebeeld, in het *ligchamelijke verzonken* zich vertoonen. Ieder dezer beginſelen heeft zijne eigene ſtrekking, offchoon deze hen onbepaald ſlechts tot aan de grenzen der ſtoffelijke herſchepping volgen kan, terwijl in de concrete voortbrengſelen der Natuur meerdere beginſelen in gemeenzaam bezit van het voortbrengſel verſchijnen. De eerſte, alle dingen der Natuur ingeplante ziel, is *die der zelfheid;* zij is dat beginſel, door welks toedoen de dingen het meest in zich zelven te zijn, in zich zamen te hangen, en zich trachten voort te planten. Dit beginſel is nog het meest aan de zwaarte ondergeſchikt, het eigenlijke aardbeginſel, door de Nieuweren door *koolſtof* aangeduid, dat zich daar-

daarom in de zwaarſte, ſtijfſte en meest zamenhangende ligchamen, in de Metalen en de planten vertoont. — De andere, der ſtof aangebore ziel, is de *ziel des lichts*, welke zich in de ſtof door inſtorting, door oplosſing der aankleving en ontkenning der zelfheid uitdrukt. Dit beginſel is het minſte aan de zwaarte ondergerangſchikt, door de Nieuwere door *waterſtof* uitgedrukt. — Buiten deze twee noodzakelijke en tegenſtrijdige beginſelen, laat zich tot volmaking ſlechts het derde denken, hetwelk uit het *zon- en aardbeginſel te zamengeſteld* aan de eigenſchappen van deze op eene gelijke wijze deel neemt, met het in zich zelf zijn het laatſte, en de drift tot voortplanting; met het laatſte de opgeloste ſtijfheid gemeen heeft. Dit is het in het tegenbeeld eigenlijk tegen afgebeeld, het oorſpronklijke meest gelijkendst, dierlijkſte, levende; het zelfſtandigſte, hetwelk daarom het meest ook vatbaar is, om de goddelijke zaden der ideen in zich op te nemen, en zich in de volkomenſte ligchamen te vormen. Buiten deze drievoudigheid is er niets verder aan te nemen, dan het de drie afmetingen in zich oplosſende zelfs afmetinglooze goddelijke beginſel. Dit verſchijnt als het deze drie beginſelen der Natuur gemeenſchappelijk tegengeſtelde, dat de zelfheid echter het meest vijandelijke, als de *verterende vuurziel der Natuur* door de ſcheikunde in de *zuurſtof* werkzaam erkent, dat uit hoofde van zijn werkzaam tegenſtreven tegen de eerſte afmeting ook als de andere zijde der waterſtof beſchouwd kan worden, gelijk de ſtikſtof als het voor-

voorwerpelijk, de verklaarde zijde der koolſtof.

Deze beſchouwing der vier beginſelen, gepaard met de grondſtelling: *dat gelijk gelijks voortbrengt*, — het als noodzakelijk voorkomen, dat al die dingen, welke bij voorkeur het *aardbeginſel* of, wat hetzelfde is, het *magnetismus* toekennen, in het bijzonder dus de *Metalen*, en onder dezen weder het *ijzer*, de aan het Magnetismus beantwoordende bewerktuigde afmeting der reproductie vorderen. In ieder mogelijk geval van ziekten wordt dat middel gevorderd, hetwelk, het zij dan van eenen vlugtigen of tragen aard, de gevorderde afmeting op het zekerst bekrachtigt. Wat van de Metalen geldt, geldt ook van die voortbrengſelen des plantenrijks, welke men eene levenopwekkende kracht toeſchrijſt. *Zij* oefenen deze werking als vertegenwoordigers van het aardbeginſel, door derzelver magnetiſche betrekking uit, daardoor dus, dat zij de aan hen beantwoordende afmeting der bewerktuigde herſchepping vorderen. Dezelfde plantſtoffen, welke de asſimilatie bepaalder te voorſchijn roepen ſtemmen, in de betrekking als zij in de herſchepping zelve hoger ſtaan, ook het gevoelige werktuig productiver; en wanneer die voortbrengſels der planten, die reeds onder de heerſchappij der aankleving terug gezonken zijn, de ſchorſen bij voorbeeld, zich meer met de Metalen gelijk ſtellen, en onmiddelijk de eigenlijke *reproductie* bepalen, zoo verwekken daarentegen ſtoffen of vochten, die van bloeiſems, zaden en zaadbollen afkomſtig zijn, als voortbrengſelen eener hoogere herſchepping, wel

wel altijd nog de reproductie, maar de reproductie in de gevoeligheid; en werken daarom in den eigenlijken zin als bedwelmend. — Het *Opium* wekt niet op, maar roept het plantenleven in de dierlijke bewerktuiging en bijzonder in het gevoelige geſtel te voorſchijn, in zoo verre, en alleen middellijk, verhoogt het den algemeenen graad der energie of der opwekking.

SCHELLING heeft het nog niet willen ondernemen, over de betrekking der prikkelbaarheid en gevoeligheid tot de uitwendige vermogens, iets afzonderlijks daar te ſtellen; andere daarentegen hebben ons van de koolſtof en hare betrekking op de prikkelbaarheid, gelijk van de ſtikſtof en haren invloed op de gevoeligheid veel en menigerlei weten te zeggen, en ook de werkingen der hierna afgedeelde geneesmiddelen volgens deze beſchouwingen bepaald. SCHELLING meent echter, dat de onkunde deze geheele beſchouwing kwalijk verſtaan en nutteloos gebruikt heeft. Wat er ook van zijn moge, en daar hier alles op bloot gelooven en meenen uitloopt, zoo wil ik nu hier nog eenige meeningen van SCHELLING omtrent de werkingswijze der geneesmiddelen op het prikkelbare en gevoelige ſtelſel bijvoegen.

Der prikkelbaarheid komt eene dubbelde zijde toe, namelijk die der zamentrekking en uitſpanning, der breedte en der lengte. De zuurſtof is die, welke met de zamentrekking, de waterſtof die, welke met de uitſpanning overeenkomt. In ieder ſtelſel der bewerktuiging herhalen zich alle afmetingen; zoo ook in het ſtelſel der prikkelbaar-

heid

heid de eerfte afmeting door den omloop, die van zijne werkzame zijde befchouwd, van alle bewerktuigde bewegingen het bepaaldst den tijd in zich zelve heeft: want overeenkomftig het ontwerp van dit oogenblik, ftaat het overwigt der uitfpanning of der lengte in het flagadergeftel gelijk tegen dat der zamentrekking of van de breedte in het aderlijk geftel. De naaste en onmiddelijkfte betrekking tot die zijde des omloops, zullen dus ook die ftoffen hebben, welke door derzelver hoedanigheid het bepaaldst de eerfte afmeting toebehoort. En zij zullen wel hoofdzakelijk de betrekking dier beweging tot den tijd, dus hare fnelheid of langzaamheid in het geheel, bepalen; vooral fchijnt het noodzakelijk, dat de bedwelmende geneesmiddelen in die betrekking, waarin zij de genoemde werking uitoefenen, de fnelheid der elkander opvolgende bewegingen verminderen, terwijl zij door de bepaalde vordering der eerfte afmeting oorzaak zijn, dat het flagaderlijk ftelfel den tijd volkomener in zich zelven bepaalt.

Waren het hoofdzakelijk de voortbrengfelen van het *Plantenrijk*, welke door alle afmetingen de *reproductie* aandeden; — waren het die, welke uit de *lucht* en uit het *opgeloste plantenleven* afftamden, welke op de *prikkelbaarheid* werkten; — zoo zal het nu het eigenlijk *dierlijk Beginfel* der Natuur, en vooral zullen het de voortbrengfelen der dierlijke herfchepping zijn, welke het bepaaldst de *gevoeligheid* als derde afmeting te voorfchijn roepen en bekrachtigen. — In de prikkelbaarheid be-

beantwoordt de willekeurige beweging de derde afmeting, ja deze is zelfs alleen de omgekeerde zijde der gevoeligheid. De ſtikſtof echter, door de verbinding met de Waterſtof en de Loogzouten, tot medeafmeting naar beneden getrokken, en deze komt daarom de onmiddelijke betrekking tot de willekeurige beweging toe. Maar waarop berust ook de onloochenbare werking der Loogzouten, inzonderheid in die toeſtanden, waar, gelijk in de kramp, een willekeurig bewegingswerktuig tot onvrijwillige verlaagd wordt, anders dan hierop, dat zij aan deze de derde afmeting terug geven, en door dezelve daarin te plaatſen, wederom tot de willekeurige verheft? Eindelijk echter is het onwederſprekelijk algemeen erkend, dat de onmiddelijke betrekking tot de gevoeligheid in de gevoeligheid alleen die hoogere voortbrengſelen van het dierlijke levensproces toekomt, tot welken bij voorbeeld de *Muskus* behoort, wiens eenige en dikwerf uitſluitende werkkracht in eigenlijke aandoeningen van het zenuwgeſtel, de Geneesheeren van alle tijden ondervonden hebben.

Zoo verre de grondſlagen eener Natuurwijsgeerige geneeskundige Theorie, welke in deze oogenblikken nog als de eerſte geldende is, en welke men in vele meer of min onbedachtzaam geſchrevene afſchriften verbreid heeft. Hoe veel daarbij op het *geloof*, en hoe weinig daar en tegen op het *weten* gerekend zij, valt gemakkelijk in het oog. Dus ſlechts eenige korte aanmerkingen hierover.

Wanneer wij van den eeuwigen grondſlag van on-

onze bewerktuiging, van hare betrekking tot de Godheid, tot het All, wezenlijk kennis droegen, dan zou dit alleszins onze wetenfchap zeer te ftade komen. Maar men bedenke dat poezij geene wetenfchap is, en dat wij de deels vernuftig uitgevondene, deels met ruwe willekeur verdichte gelijkheden, tusfchen de geheele en gedeeltelijke Schepping, volftrekt nog niet in den practifchen werkkring over dragen mogen, daar het, volgens zijne natuur, met het voorbijgaand aanzijn van den mensch te doen heeft. Deze eindige zijde met hare menigvuldige betrekkingen tot de buitenwereld, behoort alleen den Arts; waar hij deze overfchrijdt, wordt hij Dichter, geheimzinnig of een Dweeper. Zullen wij eene ziekte juist beoordeelen en genezen, dan moeten wij op de tegenwoordige betrekking der reproductie, der prikkelbaarheid, der gevoeligheid, het oog vestigen, haar naar het individueelfte karakter der ziekte met onbevooroordeeldheid en het onzijdigst verftand trachten te bevatten. Van den God echter, die in de reproductie, prikkelbaarheid en gevoeligheid in het heelal, van het begin af was, is en zijn zal, moge de poezij dichten, of de Dweeperij droomen.

Wat hier boven van de opwekbaarheid en de opwekking tegen de nieuwe leere van BROWN gezegd is, dat zij een *accidens* der ftof, der herfchepping zij; dat de bewerktuiging eerst eene qualitative betrekking hebben moet, eer zij een quantitative kan bezitten; dat geenszins alleen op deze laatfte het ontftaan en de genezing der ziek-

te

te berust, enz., is volkomen gegrond en reeds genoeg herinnerd geworden, eer aan de nieuwſte Natuurwijsbegeerten gedacht is. Wat hebben deze toch in de plaats der eenzijdige opwekkingstheorien geſteld? – Over deze vraag ſlechts twee aanmerkingen. *Vooreerst* verdient wel is waar iedere poging, om ons met de bewerktuigde ſtof en hare herſcheppingen bekender te maken, de volkomenſte goedkeuring; maar onmogelijk kan daarop eene bloote wijsbegeerte, op geloof gegrond, welke naar willekeur met hare ſtoffen handelt, aanſpraak maken; die hare kool, water- en ſtikſtof enz., naar welgevallen plaatst, waar zij die noodig heeft; die op voorgegevene genialiſche gedachten, welke zij zelve ſlechts voor waarſchijnlijk houdt, aanſtonds beſlisſende gevolgtrekkingen bouwt, en welke, hetgeen het merkwaardigſte is, onze Scheikunde geheel geene *a priori* naauwelijks eenige ſtem toeſtaat, waar toch over ſcheikundige onderwerpen moet beſlist worden! IJdele, losſe voorſchriſten zijn het, waaraan wij ons houden moeten. Licht-, zon-, aard-, vuur-zielen, ja zelfs te zamen geronnen zielen, drijven hier een waarlijk zielloos ſpel! Zwaarte, aardbeginſel, magnetismus in ijzer gelijk in rottekruid, in lood gelijk in zilver, in kwikzilver gelijk in koper enz., waaruit wij de werkingen dezer onderſcheidene metalen in nog veel verſchillender ziekteformen begrijpen en verklaren moeten. En nu boomſchorſen, die wegens derzelver grooter aankleving, gelijk metalen werken moeten, vijfvingerkruid gelijk koortsbast, — alles wegens de

aankleving! Op dezen weg moet onze Geneeskundigen weldra in eenen chaos van ijdele droomen verzinken. — *Ten tweeden* kunnen wij eene juist begrepene en aangewende opwekkingstheorie geheel niet ontberen; zij is onder alle voorgeslagene en beproefde de beste en meest voegzaamste, om onze kunst in de werkdadige wereld daarnaar uitteoefenen. Wie kan de levende bewerktuiging hare eigendommelijke opwekbaarheid ontzeggen; die alleszins wel een *accidens* harer stof en menging uitmaakt, die echter niet minder een middellid blijft, zonder hetwelk op deze stof en menging niet gewerkt kan worden! Het *te voorschijn roepen der afmetingen*, het *aanzoeken* van dezelve en dergelijken, zijn alleen nieuwe voorschriften in de plaats van *versterken*, *prikkelen*, *verzwakken* enz. Hij heeft echter geheel geen volkomen inzigt in de werkingswijze der koortsbast of van het ijzer, die naar zijne uitdrukking daarmede de reproductie vordert, even min als een ander, die deze in zijne taal versterken of prikkelen laat. De bewerktuiging, welke aan de eisch harer productie prikkelbaarheid of gevoeligheid beantwoorden, die den aanzoekenden Arts een antwoord geven zal, moet toch zeker gewaar worden wat men van haar begeert, dat is, zij moet opwekbaar voor de indrukken zijn, welke men op haar maakt. Zijn het dus niet wezenlijke woordspelingen, waarachter men het gebrek aan doorzigt verbergt? Te regt werpt men der opwekkingstheorie tegen, dat zij dikwerf de verschillendste dingen, onder den naam van op-

wek-

wekkende of verzwakkende vermogens, zamenſtelde, en dat zij ſomwijlen kortzigtig genoeg was, ſlechts eene graadswijze verſcheidenheid daaronder te laten gelden. Maar maakt de Natuurwijsbegeerte het beter? De reproductie vordert ijzer, ook rottekruid, ook lood, koper en kwikzilver, ook vingerhoedskruid en koortsbast, en honderd andere dingen meer, welke wij in de kunst, volgens derzelver individueelſte betrekkingen, gelijk zij in de ondervinding bevestigd worden, beoordeelen moeten. Wekt kwikzilver op, of eischt het de reproductie, wanneer het de venusſmet geneest? Wie kan zich iets bepaalds, ik wil niet zeggen iets bevredigends en aan het ziekbed aan te wenden, daarbij denken, wanneer hij hoort dat *Valeriana*, *Serpentaria*, *Arnica* en dergelijken, bij de Tijphus niet prikkelen, niet het leven opwekken, maar — dat zij vertegenwoordigers van het aardbeginſel zijn, en door derzelver magnetiſche betrekking op de reproductie werken? — Wanneer anders iemand de *vallende ziekte* met koper of aether of met moschus genas, dan heette het, deze dingen hadden geprikkeld, hadden de *asthenie* opgeheven, waarmede dan over het geheel niet veel gezegd was. Volgens de Natuurwijsgeerige taal is de zieke van zijne vallende ziekte verlost geworden, omdat het koper de reproductie, de aether de prikkelbaarheid, de moschus de gevoeligheid opgeëischt heeft, — waarmede dan wel iets gezegd, echter niets *bewezen* werd. Woorden zijn het dus, welke ons de Natuurwijsgeeren geven, waar zij ons die-

diepere inzigten, dan ze tot dus verre waren, toezeggen. En komt SCHELLING zelf niet tot de voorstellingswijze der Opwekkingstheorie terug, wanneer hij de uitwendige dingen uitdrukkelijk eene betrekking *tot de stof*, echter ook tot de algemeene *dynamische werkzaamheid* der bewerktuiging, toestaat? Het is dus niet ernstig gemeend, wanneer men zegt, dat de opwekkingstheorie in de Natuur-Wijsbegeerte ondergegaan is. Wat men valschelijk als zulk eene theorie verkocht heeft, dat moge immer, en dat moet vroeg of laat ondergaan; maar van de levende bewerktuiging kan er over het algemeen geene andere dan eene opwekkingstheorie, eene theorie der wetten van het bewerktuigde leven, zijn; wil de Natuurwijsbegeerte ons nu daarbij tot wezenlijk voordeel verstrekken, dan moet zij ons met wezenlijke kennis, aangaande die wetten, verrijken, en geenszins naar den krans des geloofs dingen. —

De Natuurwijsgeerige bepaling der ziekte, „dat zij in eene verandering der afmetingen van de bewerktuiging bestaat," — zegt niets meer en niets minder, dan dat wij in de ziekten de reproductie, de prikkelbaarheid en de gevoeligheid in eene verkeerde betrekking aantreffen, gegrondvest in de qualiteit, zoo dat het ligchaam ophouden moet gezond en volkomen te zijn. Wat heeft men nu echter daarmede meer of grondiger gezegd, dan hetgeen de gewone Ziektekunde voor lang reeds geleerd heeft? Wie is het niet, dat bij de uittering en bij een huidgezwel, een gebrek der reproductie, bij de kramp dat der prikkelbaar-

baarheid, bij de tijphus eene verkeerde betrekking der gevoeligheid plaats hebben? Zoodanige blote geschiedkundige opgaven brengen ons in de kennis der Ziekte geene schrede verder, hoe misvormd en dichterlijk de taal ook zijn moge, waarin men ze voordraagt. Alleszins is een gebrekkig mensch, wien de jicht heeft krom gemaakt, of wiens beenderen door het scheurbuik of de venussmet vernield zijn, of die aan krankzinnigheid lijdt, eene zeer onreine en ellendige *weerstuiting* der hoogste volkomenheid van het Al; maar kan ons dat dichterlijke voorschrift iets aangaande de natuur dezer ziekten leeren? Wie gevoelt het beter dan hij, die zelf aan de kramp lijdt, dat hij zijne anders willekeurig te bewegene spieren, nu niet meer vrijwillig bewegen kan? Zal hij nu beter onderrigt worden, wanneer een Natuurwijsgeer hem nadert en hem de oplossing geeft: uw willekeurig werktuig is tot het onwillekeurige vernedert? Niet eene eenige ziekte vind ik, over welks natuur en genezing ons tot nog toe de Natuurwijsbegeerte, ook nu, slechts eene eenige echte oplossing gegeven heeft.

Dat de longontsteking, naar de zich daarbij opdoende omstandigheden, nu naar een verzwakkend, dan naar een opwekkend genezingsplan moet behandeld worden, is eene daadzaak, waartegen bij deskundigen geen twijfel plaats vinden kan. Dat de Natuurwijsbegeerte eene derde, alleen ware, geneeswijze tegen deze ziekte uitvinden wil, is zeer goed en prijzenswaardig; zoo lang zij echter hare uitvinding nog niet gedaan

 heeft,

heeft, moet zij ons bij die geneeswijze laten, door welker behoorlijke aanwending onze zieken genezen worden. — Waarom zal bij een plaatselijk lijden, zoo als de longontsteking is, niet een verschillende toestand des ligchaams mogelijk zijn, waarbij onderscheidene doeleinden der genezing plaats vinden, welke door onderscheidene geneesmiddelen bereikt moeten worden? Is de Natuurwijsgeer een man van wezenlijke ondervinding, dan zal hij weten, dat men bij de longontsteking, volgens omstandigheden, nu eens de reproductie, dan de prikkelbaarheid, nu weder de gevoeligheid vorderen, en soms ook geheel andere oogmerken bereiken moet, en dat een zieke even zoo wel door rijkelijk aderlaten, als een ander door de krachtigste middelen, welke op prikkelbaarheid en gevoeligheid werken, gered kan en gered moet worden. Had SCHELLING onbevooroordeelde opgezamelde ondervinding, welke deze eeuwenlang bekrachtigde daadzaken beslissend wederleiden, dan zou derzelver opgave de geneeskunde veel meer nut aanbrengen dan alle bespiegeling! —

Maar van waar zulke ondervindingen in eene dichterlijke school, welke zich eerst *a priori* een gelijkduidend voorkomen vormt, waarnaar zij de ziekten behandelen wil? Dit is juist van ouds af het ongeluk der geneeskunde geweest, dat de Artsen eerst het voorkomen en naderhand de ondervinding tot derzelver bevestiging maakten! Zal deze verderflijke wanorde nimmer ophouden? Zal zij in eene Wijsbegeerte, bij welke levendig gevoeld

voeld geloof als ondervinding geldt, waar tegen geen twijfel kan plaats grijpen, eenen nieuwen steun vinden? Gewis, echte ondervinding kan in de Natuur nimmer eene tegenstrijdigheid vinden! Maar men onderscheide ook des te zorgvuldiger de natuur van de uitspraken der Natuurwijsgeeren, welke zich maar te dikwijls van dezelve als van eene vijandelijk aspunt wenden. Daarin ligt geheel geene tegenstrijdigheid met de Natuur, dat de longontsteking, volgens omstandigheden op onderscheidene wijzen genezen moet worden! —

Niet weinig in het oog vallende moet het zijn, dat de Natuurwijsgeeren bij hunne beslissende taal over ziekte en geneesmiddelen, het nog geheel niet omtrent het beginsel, waarnaar de laatsten gevonden en aangewend moeten worden, eens zijn. *Gelijken* roepen *gelijken* te voorschijn, en geen uitwendige invloed werkt door zijne *tegenstelling* mét de bewerktuigde stof, — is de grondstelling van SCHELLING; want er bestaat, volgens zijne verzekering, eigenlijk geene tegenstelling in de Natuur. „Neen," zeggen anderen, „wij moeten *directe tegenstelling* opzoeken, alleen door *directe tegenstelling* wordt de genezing bewerkt, en hij alleen is waarlijk de man van ondervinding, die het individueelst karakter der ziekte aantast, en alsdan zoodanige middelen aanwendt, welke hij als *adæquate tegenstellingen* der Natuur heeft leeren kennen." — Anderzins verdroeg men in de Wijsbegeerte geene twee elkander tegensprekende grondstellingen naast elkander, en

meende dat de eene ten minſten geene juiste grondſtelling zijn kon. Maar wat is in de Wijsbegeerte des geloofs niet mogelijk! Die tegenſtrijdigheid ſtaat in een en hetzelfde boek! Wat moeten wij nu in deze zonderlinge verwarring gelooven? — Voor het overige ſtrekt de wijze, waarmede nu de Natuurwijsbegeeren begonnen hebben, om ſpecifique geneesmiddelen tegen afzonderlijke ziektegedaanten op te zoeken, en zelfs naar welgevallen te verdichten, onze kunst tot groot nadeel. Er was voorheen reeds een tijd, waarin de ſpecifique tegenſtellingen, de geliefde *remedia contra*, hare rol ſpeelden; toen beſtonden er geneesmiddelen tegen de koorts, de longtering, het voetëuvel, de vallende ziekte enz., en hoe meer deze beſtonden, des te minder kon men de ziekte, volgens echte grondſtellingen, genezen. Er zullen zich daarna nog eenige oogenblikken vertoonen, volgens welke men de directe tegenſtellingen vinden kan. Zou men het echter gelooven, dat het bijgeloof van de duisterſte tijden zich reeds weder vertoont, dat de *ſignatuur* der geneesmiddelen in aanmerking nam? Volgens reeds voorhanden zijnde proeven, zijn wij geen dag zeker, bij onze Natuurwijsgeeren te lezen, dat de ſpitſe tanden van den ſnoek het zijdewee, de geele *curcuma wortel* de geelzucht, de gevlakte *pulmonaria* de longziekten genezen moeten. Osſenlongen zullen weder de longen van den mensch, de *osſa de corde cervi* het hart, *priapus tauri* of *cervi*, dat deel verſterken, wiens tegenbeeld zij zijn.

Dat

Dat Naphta daar niet gebezigd worden moet, waar men reproductie moet eifchen, dat de zieke, die gebrek aan voedfel en vochten lijdt, zich van Naphta niet voeden kan, maar dat dit middel voornamelijk op de prikkelbaarheid werkt, zijn reeds lang bekende daadzaken. Wie zal echter beflisfen of Naphta bij den buikloop nuttig zijn kan of niet? Immers die Artfen, welke bij verfchillende epidemien van den loop, en bij talrijke afzonderlijke zieken aan den loop, gezien en ondervonden hebben wat zij uitwerkt? Deze Artfen zeggen eenparig, dat er bij den loop gevallen voorkomen, waar de Naphta met een uitftekend goed gevolg gegeven wordt; gevallen, waar juist de toeftand der bewerktuiging zoodanig is, dat de prikkelbaarheid bevorderd worden moet. Wat heeft SCHELLING tegen zulk eene beflisfende ondervinding in te brengen? Zijne eigene, bij de genezing van den loop opgezamelde, ondervinding, of zijn levendig gevoeld geloof, dat de Naphta bij den loop verzwakken moest? Al ware dit geloof ook zoo fterk, dat hetzelve alleszins bergen verzette, dan konden wij hetzelve nogtans in den omvang der geneeskundige kunst, onmogelijk een beflisfend gewigt toekennen. Genoeg, het behoort tot de veelvuldige ijdele invallen, waarmede de Natuurwijsbegeerte haar fpel fpeelt, dat de Naphta bij eene lijdende reproductie onbepaald verzwakt. Zij heeft in ziekten van dezen aard zoo menig eenen hoogst weldadigen werkkring, zoo als ondervindingen, welke boven allen twijfel verheven zijn, bevestigen,

 dat

dat daartegen iedere inval, al had hem ook de grootſte Wijsgeer gehad, in geene aanmerking komt. — Eertijds was men van oordeel, dat alleen de zoodanige een tak van ons weten met goed gevolg bewerken en hem verbeteren kon, die hem in al zijne betrekkingen kende. Om eene kunst tot volkomenheid te brengen moet men zelf kunſtenaar en in hare uitoefening bedreven zijn. Met de geneeskunde is het thans anders geſteld. Wijsgeeren, volſtrekt vreemd in alle empiriſche betrekkingen, zeggen ons, hoe wij zieken beoordeelen en genezen moeten, hoe de geneesmiddelen werken en waar zij nut aanbrengen of ſchadelijk zijn zullen. Dit alles wordt met aandacht, vurig verlangen en geloof, op het hoogſten ſtandpunt der beſpiegeling *a priori* uitgemaakt, en een gedeelte onzer geneesheeren is kortzigtig of geloovig genoeg, de hetzelve aangebodene ijdele invallen, dikwijls louter onzin, als den bloeſem der hoogſte Wijsbegeerte aan te nemen! —

Onder den bloeſem, de zaden en zaadkasten beſtaan er meestal vele ſtoffen, welke bijzonder op de gevoeligheid werken, ook eenige weinige, welke bedwelmende zijn. Wanneer de Natuurwijsbegeerte zulks weet, weet zij het uit de ondervinding, welke in den empiriſchen werkkring opgezameld is. Maar wat geeft haar dan het regt om *allen* bloeſem, alle zaden en zaadkasten, *daarom*, *omdat zij voortbrengſelen eener hoogere herſchepping* zijn, zoo als misſchien de wortels en basten, eene voortreffelijke werkzaamheid op de

de gevoeligheid toe te fchrijven en ze voor bedwelmend op te geven? Wie heeft de werkingen van dezen aard, van het kaf, van de notedoppen en van talrijke dergelijke onwerkzame zaadkasten, zaden en bloefems, door de ondervinding bevestigd? Zullen wij onze empirifche kennis zoo fterk loochenen, dat wij ons op trouw en goed geloof der Natuurwijsbegeerte overreden, dat het kaf bedwelmend zij? Van waar dan het onderfcheid tusfchen den bloefem der *Datura ferox* en van de *roos*, tusfchen dien van de *belladonna* en de *aardbezie*, tusfchen de zaden van de *Lolium temulentum* en die van de *venkel*, — die toch alle voortbrengfelen van dezelfde hoogere herfchepping in het plantenrijk uitmaken? Wat zal er van onze leere der geneesmiddelen, welke zoo zeer eene verbetering behoeft, worden, wanneer niet meer onderzoek en ondervinding, maar befpiegeling van zulk eenen aard, de krachten en gevolgen der middelen bepalen? De tot ellendig fpeelwerk vernederde Dichtkunde, die van Duplicaten en Triplicaten dicht, heeft tot zulk een wanbegrip aanleiding gegeven. Daar moet in geheele en gedeeltelijke Schepping overal, de Drievoudigheid aangewezen worden; drie perfonen in de godheid, drie afmetingen in de bewerktuiging, drie herfcheppingen in het planterijk enz. De geheimzinnigen der vroegfte dagen hebben niet erger met getallen gefpeeld, dan het thans onze Natuurwijsgeeren doen! —

In de geneeskundige Theorien en Stelfels was *Opium* bijna van alle tijden af een klip der eenzij-

zijdigheid en der dwaling. Wat heeft men van die tijden af, toen het *Opium* eene verkoelende kracht toegekend werdt, tot op BROWN's *Opium me hercle non sedat*, of tot het voorgeven van MARCUS, dat hetzelve door terughouding der buikvervuiling de som der opwekking vermeerderde en daardoor de koorts genas, — wat heeft men in deze verschillende tijdvakken niet al over dit middel gebeuzeld! Thans zal het in de bewerktuiging het planten leven te voorschijn roepen. Welk eenen dragelijken, met onze empirische kennis vereenigbaren en het juiste gebruik van het *Opium* op eenigerhande wijze slechts bepalenden zin, laat zich met dit holle voorschrift vereenigen? Komt het de Natuurwijsgeeren als noodzakelijk voor, dat het *Opium* de snelheid van den omloop des bloeds moet verminderen, omdat het waarschijnlijk de reproductie in de slagaderen bevorderen moet, dan hadden zij billijker wijze vooraf van de Empirie moeten leeren, dat het *Opium* dit gevolg slechts onder zekere voorwaarden verkrijgt, echter dat het onder zekere andere bepalingen den omloop zeer in het oog loopend verhaast.

In het *Ammonium*, den *Moschus* en den *Castoreum* bezitten wij drie dierlijke zelfstandigheden, waarvan met regt kan gezegd worden, dat zij beslissend op de gevoeligheid werken. De Natuurwijsbegeerte weet echter hare stellingen algemeen te maken, en wil ons doen gelooven, dat *alle* dierlijke zelfstandigheden hetzelfde bewerken. Zeker moet dit zoo zijn, wegens de zoo geliefde

Drie-

Drievoudigheid; drie afmetingen, drie Natuurrijken, derhalve der reproductie de Mineralen, der prikkelbaarheid de planten, der gevoeligheid de Dieren! De tegenwerping der Empirie, dat buiten deze weinigen, nog honderd andere dierlijke zelfſtandigheden niets gemeens hebben met de gevoeligheid, is reeds *a priori* afgewezen. In hoe verre de *Moſchus* het voortbrengſel eener hoogere dierlijke Herſchepping kan genoemd worden, dan ieder andere afgeſcheïde dierlijke vochtigheid, is niet wel te bepalen. Wie echter heeft reeds gehoord, dat vet, gal, ſpeekſel, urine enz., even als de *Moſchus*, de gevoeligheid te voorſchijn roepen, en in zenuwachtige aandoeningen heilzaam zijn?

Uit al het gezegde moge zich nu wel, zonder eenigen tegenſpraak, het volgende laten afleiden: waar de Theorie der Natuurwijsgeeren van hunne hoogere gewesten in de werkdadige wereld, in den werkkring der Empirie, afgetreden is, daar heeft zij, zonder ergens een wezenlijk voordeel aantebrengen, niets dan verwarring, ijdele invallen, dwaling en tegenſtrijdigheid doen ontſtaan; daar echter, waar zij tot eene vernuftige empirie niet aftreden kan, daar heeft zij nog tot geene overtuiging grond gegeven, dat het der moeite waardig zij, tot haar opteſtijgen. De geheele geſchiedenis der geneeskunde levert het bewijs op, dat de Artſen van alle tijden altijd veel meer *geloofd* dan *geweten* hebben; moet derhalve in onze dagen dit oude gebrek, door eene geheel

heel op geloof berustende Wijsbegeerte, plegtig bekrachtigd worden?

§ 116.

De natuurwijsgeerige Geneeswijze.

Dat er volgens datgeen, wat ik in het vooraf-gaande van de natuurwijsgeerige geneeskunde in het algemeen, en van hare theorie in het bijzonder, opgegeven heb, eigenlijk nog geene *bepaalde natuurwijsgeerige geneeswijze* beſtaan kan, is buiten alle tegenſpraak waar. Aangaande enkelde losſe voorſlagen, welke men tot genezing van bepaalde ziekteformen gedaan heeft, kan ik mij hier niet inlaten, maar blijf ſlechts bij eenige algemeene aanmerkingen over de aanwending van natuurwijsgeerige ſtellingen, op de kunst om ziekten te genezen, ſtil ſtaan:

Natuurwijsgeerige Schrijvers, die tevens der zeer kundige Artſen zijn, hebben zeer veel goeds en met de waarheid overeenkomende, ook aangaande die kunst medegedeeld, hetgeen echter niet nieuw en van *natuurwijsgeerige beſpiegeling volſtrekt onafhankelijk is.* Zoo zeggen zij: de eisch der Therapie is, „ dien genezingsvoortgang, welke door de Theorie als den beſtemden en erkenden *ziekwordings voortgang* tegen overgeſteld is, te voorſchijn te roepen en tot dat einde zoodanige invloeden te kiezen, waardoor ſteeds op eene daaraan beantwoordende wijze, zoowel den genezings- als ziekwordingsvoortgang, volgens de theorie bedongen is. Volgens

gens deze grondſtelling, is daarom ſteeds en noodwendig het eerſte in de genezing: terzijde ſtelling der invloeden, welke den ziekwordings voortgang bedingen, en in het werkdadige leven een verſchil afdwingen; — het *tweede*: toevoering der invloeden, welke de genezings voortgang bedingen en in het werkdadig leven zijne beperkte poging naar den verſchil-toeſtand, verwezenlijken!" — Een ander voegt daarbij: „de wezenlijk man van ondervinding vat eerst het individueelst karakter der ziekte, en wendt als dan zoodanige middelen aan, welke hij als *adaëquate* tegenſtellingen eener grondige en altijd dieper onderzoekende wetenſchap der Natuur geleerd heeft." — Dat alles, en wat anders nog voor de practijk als nuttig door de Natuurwijsgeeren gezegd is, volgt even zoo goed, maar met veel grootere bepaaldheid en zonder vele omwegen en ijdele woordenpraal, uit iedere goede opwekkingstheorie. In het kort, ik ken tot op dit oogenblik *niet eene eenige nieuwe practiſche waarheid*, *welke wij aan de Natuurwijsbegeerte* zouden te danken hebben! Veeleer heeft zij het goede en ware, dat ons weten tot hier toe aanbood, veelvuldig valsch verklaard, verdraaid en mismaakt; zij heeft torenſpitſen in de wolken gebouwd, zonder dezelve op den *aardbodem* eenen vasten grond te geven.

Tusſchen de *theoretiſche ſtellingen* der Natuurwijsbegeerte en van de *genezing* der ziekten, is eene zoo groote klove gevestigd, dat volſtrekt daarin geen zamenhang, geene betrekking der geneesmiddelen op den vooraf vastgeſtelden toeſtand der

der bewerktuiging aangewezen kan worden. Die ftellingen ftaan als eenzelvige dwaallichten, voor welke de practijk haren gang rustig voortzet, zonder van dezelve ergens eenig zuiver licht te bekomen. Befmetting heet het, is het *magnetisch* oogenblik des dijnamifchen voortgangs; — de Practicus vaart daarbij rustig voort, de fchurft met zwavel, de venusziekte met kwikzilver; de honds-dolheid met *belladonna* te genezen, zonder ergens eene betrekking tusfchen zwavel, kwikzilver, *belladonna*, — en een Magnetismus te ontdekken. — Stuiptrekkingen, Jicht en Rheumatismus moeten van de heerfchende *electrieke* oogenblikken afkomftig zijn, maar wat hebben de middelen, welke wij daarin met nut geven, met de electriciteit gemeen? — Heeft hij een duidelijk begrip van de krampftillende werking van de *Valeriana* het *argentum nitratrum*, het *cuprum ammoniacum* enz., die verklaart dat het electrieke oogenblik ophoudt het heerfchende te zijn? Ontfteking, verettering, vurigheid, uittering, verlamming, kwaadfappigheid, vallen volgens fommigen in het *fcheikundig* oogenblik. Neen zegt een ander: „ de ontfteking is het grijpen des electrifchen oogenbliks in de afmetingen.” Maar hij die nu de ontfteking met falpeter, kwikzilver, opium enz. geneest, wat *weet* die van de fcheikundige of electrieke betrekkingen van al deze middelen tot de bewerktuiging? Gelijk men ziet, overal eene Theorie, welke flechts geloofd, en tot de practijk niet gerekend kan worden! —

Merk-

Merkwaardig is het, dat de beſchouwing der ziekten, volgens oudere wijzen van voorſtelling der vochten-pathologie, gelijk ook die geneeswijzen en geneesmiddelen, welke de ruwe Opwekkingstheoriën naauwelijks voor weinige jaren te vuur en te zwaard *zochten* uit te roeijen, — dat al deze in de Natuurwijsbegeerte weder aan de orde van den dag gekomen zijn. Zoo heeft men weder *gastriſche*, *galachtige*, rottige ziekten, geheel volgens oude leerwijzen. Daar worden weer rijkelijk braak- en purgeermiddelen, aderlatingen, zout en vooral ſalpeter, zuren enz. toegediend. Daar treedt de geheele antiphlogistiſche geneeswijze weder in hare oude regten. Sommige artſen ſpelen dermate met hunne overtuiging, dat zij jaarlijks met dezelve verwisſelen en zich daarbij, even als de wisſelhuizen, naar den plaats grijpenden *cours* rigten! Zoo heeft dan de nieuwſte omwenteling in de geneeskunde geheel de wending eener politieke genomen. Eerst eene ſtormende nederſtorting en vernietiging, — dan herſtelling der oude voorſchriften!

En hoedanig herſtelt men de oude formen, welke de BROWNIAANSCHE *barbaarschheid* ter neder geworpen heeft, in de geneeskunde? – Niet ſlechts in derzelver geheele voormalige ruwheid en eenzijdigheid, maar met de inwijding, zalving en de aandacht van het Natuurwijsgeerig geloof, en in eene misvormde, ijdele woordenpraal! Zoo hebben wij onlangs practiſche geſchriften gezien, die volgens hunne ware practiſche gehalte, met de gemeenere Therapien, zoo als zij voor twintig of

dertig jaren verſchenen, geheel op eenen trap ſtaan; maar de taal is nieuw en, zoo veel het ſlechts mogelijk was, misvormd. „ De indicatie bij de ontſteking berust daar op, dat men den overgang der ſlagaderen in de aderen belet." — „ De werking van het *ſalpeter* — dat een algemeen ontſtekinge-werend middel en bij iedere hevige ontſteking aan te wenden is, — in de longontſteking, is geene andere, dan dat het de Longen in de Longen te voorſchijn roept." — „ Gelijk het *ſalpeter* de Longen, dus roept de *kwik* de Lever en de *moſchus* de herſenen te voorſchijn." — „ Het *nitrum* is de ſlagader in de ſlagaderlijkheid, het *kwikzilver* de ſlagader in de aderlijkheid, de *moſchus* de ſlagader in het zenuwgeſtel." — „ Gelijk de zouten de ſlagaderen, de Metalen de aderen, de bloeiſem de zenuwen, ſchijnen de basten het watervaatgeſtel te voorſchijn te roepen. De verwantſchap van het watervaatgeſtel met de aderlijkheid maakt ook wel, dat de Metalen krachtige middelen in alle ziekten van het watervaatgeſtel zijn, echter geven hun de wortelen en basten niets toe." — „ De *kina* geneest de tusſchenpozende koortſen, terwijl zij onmiddelijk het watervaatgeſtel te voorſchijn roept." — Het is niet altijd gemakkelijk, het punt naauwkeurig te bepalen, waarin de uiterſten elkander aanraken, het moeijelijkſte is het wel daar, waar het hoogſte verſtand met het hoogſte onverſtand in tegenſtrijdigheden der grenzen ligt. Wie kan het bepalen, of in al deze raadſelachtig geſtelde ſtellingen, het verſtand het onverſtand,

of

of het onverſtand het verſtand te voorſchijn geroepen heeft, en volgens welke afmetingen het een of het ander geſchied zij? In alle gevallen is het een groot ongeluk *per ſapientiam inſanire!*

BESLUIT.

Uit dit algemeen overzigt der wegen, welke allen tot volkomenheid en zekerheid der geneeskunde voeren zullen, laat zich nu gemakkelijk afleiden, wat wij, in het voortgezette ſtreven naar dit groote doel, te doen en te laten hebben, wanneer hetzelve der kunst van den Arts waarlijk bevorderlijk zijn zal! Ik breng alles tot de volgende ſtellingen bijeen:

1. *Het hoogſte ſtandpunt*, dat de geneeskunde nemen kan, is en blijft altijd de *ondervinding*. Hij, die de ondervinding der Artſen van alle tijden kent; die derzelver ſtelſels, derzelver menigvuldige pogingen, om alle geneeskundige kennis tot wetenſchap te verheffen, met eenen blik overziet; die deze inzigten met die kennis verbindt, welke de gezamenlijke Natuurwetenſchap tegenwoordig aanbiedt; die vrij van verkleefdheid aan eenige leerwijze, in al het weten de mogelijkſte eenheid en harmonie brengt, en in den practiſchen werkkring niets overdraagt, dat aan eene loutere beſpiegeling, een vernuftbegrip, eene bovenzinnelijke wereld behoort; alleen hij en niemand anders, *heeft het hoogſte ſtandpunt bereikt.* Hij daarentegen, die, volgens de ſlechte gewoonte van on-

 ze

ze dagen, met spot en verachting op eene geneeskunde, welke op ondervinding steunt, nederziet; die ons zijne eenzijdige, zinnelijke en bovenzinnelijke voorstellingswijzen, als de eenige juiste opdringt; die den schat van kennis, welke onze voorouders ons hebben overgeleverd, verwerpt, en van de gehaltvolle geschriften, die iedere eeuw opleveren kan, met verachting spreekt; die het gezag van dit of dat stelsel als een afgod daarstelt, dien de geheele geneeskundige wereld bij uitsluiting huldigen moet; die de kunst volgens de vernuftbegrippen eener oude of nieuwe school wil uitgeoefend hebben: — deze kent onze ware behoefte niet; hij werpt neder zonder weder op te bouwen; hij rukt den Arts uit den werkkring, waarin hij als kunstenaar handelen moet; hij ontrooft hem de hoofdbron zijner kennis en zijner beschaving: *Geschiedenis* en *Letterkunde*, en geeft op deze wijze aan zijne pogingen eene valsche rigting; in een woord, hij staat op *het hoogste standpunt van het onverstand.*

2° De geneeskunde staat nog niet op dien trap en zal denzelven welligt nimmer bereiken, dat zij zich van alle onvolkomenheden eener empirische wetenschap ontdoen, en tot een eenvoudige, algemeen geldend, wetenschappelijk beginsel terug gebragt worden kan. Dit ligt in hare natuur, en daarover te klagen en bij alle gelegenheden de echte waarde der kunst te verminderen, ware even zoo onverstandig, als de wiskunde te verachten, omdat zij — geen verhoekigen cirkel bezit! Men overdrijve dus de eischen voor dit be-

beginſel niet, blijve op den weg, die tot echte ondervinding leidt, en ſtelle hare vatbaarheid, om tot in het oneindige uitgebreid en tot volkomenheid gebragt te worden, door geen *vernuftbeginſel* palen, welke reeds de ondervinding van den volgenden dag weder omver ſtooten kan. De menigvuldigheid der verſchijnſelen, welke in de zinnenwereld den Artſen aangeboden worden, is oneindig groot, op de toekomst in het geheel niet te berekenen, zoodat derzelver verzameling in het brandpunt van een eenvoudig beginſel, moeijelijker is dan menig een ſchijnt te gelooven; want hadden wij wezenlijk zulk een beginſel, hadden wij eene *wetenſchappelijke geneeskunst*, – dan bleven immers de Artſen altijd menſchen, op oneindig onderſcheidene trappen van geſchiktheid tot waarneming en van verſtand, die hunne perſoonlijkheid in al hunne handelingen overdragen; en er zou dus aan het verſchillend inzigt der dingen, der tegenſtrijdigheid in de theorien, der dwaling en der onderregting, door dat beginſel, geen einde, – ja ik beweer, dat aan dit alles, tot waar voordeel der kunst, geen einde komen mogt! Wie heeft de trappen gemeten, welke het menſchelijk kenvermogen nog eens zal kunnen beklimmen; wie de grenzen vastgeſteld, buiten welke eene empiriſche wetenſchap niet gaan kan? Men bewerke de geneeskunde nog eeuwen lang, en zij zal dan nog niet als geſloten kunnen worden aangezien. ...

De Theorie moge zich een eenvoudig beginſel naar welgevallen daarſtellen; zij moge het, volgens

de vergelijking der wetenſchappen met eenen kegel, beproeven, om het gezamenlijke groote *aggregaat* van kennis, dat de grondſlag des geneeskundigen kegels uitmaakt, in zijne ſpits te vereenigen; zij moge deze ſpits tot in de gewesten der bovenzinnelijke ſcheikunde of der bovenzinnelijke Wijsbegeerte verlengen en dezelve door bovenkritiſche twistkunde ſcherp maken; zij moge in de oefening des verſtands en der geestigheid behagen ſcheppen — alleen het grootſte practiſche veld van den Arts prange zij niet op deze ſpits bijeen! Wij hebben de tijden beleefd, waarin zuren en loogzout, rotting of kramp, gal of verſtopping, zuurſtof of opwekbaarheid, de ſpitſen waren, om welke de geneeswijze der Artſen draaiden. Immer voerde dit tot misbruik van eenige en verwaarloozing van andere geneeswijzen, die derzelver bepaalden werkkring hadden moeten behouden. Zouden wij ons thans tegen het verwijt, dat wij de opwekkende geneeswijze eenzijdig misbruiken, en daarentegen zoo vele andere onontbeerlijke geneeswijzen verwaarloozen, — wel geheel verdedigen kunnen? Moet de inzigtvolle Arts niet dikwerf tot eene methode, tot een geneesmiddel, tot eene bepaalde verbinding of menging derzelven, toevlugt nemen, waartegen zich juist dat beginſel, dat aan de orde van den dag is, verzet, en waarbij zich echter de zieken zoo wel bevinden?

3° Het gebrek aan een eenvoudig, algemeen geldend beginſel in de geneeskunde, mag echter niet tot die *veelzijdigheid* verleiden, welke onlangs bij

bij eene zekere partij van geneesheeren de overhand nam, en welke ons weldra nadeeliger worden kon, als de beperkste eenzijdigheid. Wanneer het onze kunst ook voordeelig zij, ieder harer onderwerpen uit de verschillenste gezigtspunten te beschouwen, welke zij slechts immer aanbiedt, zoo beware ons toch hare goede Genius voor de zucht tot vereeniging welke de tegensprekendste meeningen, de waarheid en dwaling, overal vrijelijk nevens elkander tracht te plaatsen. De overgang van oude voorstellingswijzen tot nieuwere, spreidt nu dagelijks voorbeelden ten toon van een zoodanig verderfelijk vredeverbond, maar de waarheid is eenig en ondeelbaar, zij moet erkend worden, waar men haar vindt, zonder eenige beperking of opoffering, welke welligt deze of gene zeer kleine inzage op partij, gezag, egoismus en dergelijke Daemons in de letterkundige wereld, mogten vorderen! —

4° Men onderhoude steeds in de geneeskunde eene *verstandige twijfelarij*; — echter niet die twijfelzucht, welke uit eenzijdigheid, uit opgevatte meeningen, uit gehechtheid aan een dierbaar geworden stelsel, uit onbuigzamen hoogmoed, op het alleen bezitten der waarheid, ontstaat; — maar dat veel moeijelijker te bekomen, bescheiden wantrouwen op de waarde onzer inzigten, dat alleen door veel omvattende kundigheid, door beoefening van de geschiedenis en der letterkunde, door de naauwkeurigste kennis van ons onderwerp op de verschillende trappen zijner volkomenheid, kan verkregen worden. Deze twij-

felarij zij de onaffcheidelijke leidsman op den weg tot volkomenheid en zekerheid in onze kunst! —

5°. *De waan van verkregene volkomenheid* maakte reeds van ouds eene pest der geneeskunde uit. Wij mogen voor ons zelven nimmer verbergen, dat wij wezenlijk vele dingen *niet weten!* — Wij hebben nog geene *Phyfiologie.* Wij weten niet, wat ziekte is, noch hoe de geneesmiddelen werken, noch hoedanig de ziekten genezen worden? — Willen wij van dit alles in het toekomende meer, dan het tegenwoordig gebrekkig gefchiedkundig inzigt toelaat, gewaar worden, dan moeten wij al die wegen verlaten, welke men tegenwoordig tot voorgewende volkomenheid der geneeskunde baant. Met nieuwe woorden en fpreekwijzen, met bovenzinnelijke vernuftbegrippen, met fcheikundige en dynamifche onderftellingen, met twist en woorden, met redekunst — en fcheldwoorden, heeft men zedert tweeduizend jaren zoo vele ongelukkige proeven gedaan, dat zich de nieuwfte herhalingen, reeds met derzelver begin als mislukt, aankondigen moesten. Of de weg, langs welken HIPPOCRATES, SYDENHAM en FREDERIK HOFFMANN gingen, voert in de geneeskunde tot volkomenheid en zekerheid; — of wij moeten voor eeuwig van eenen weg, tot dit groote doel, afftand doen! (*) — Voor-

(*) Vele der hevigfte voorftanders van de leere van BROWN, zijn reeds, ter hunner eigene eer, tot dien weg terug gekeerd, door zoo vele oplettende waarnemers, offchoon van vroegere dagen, gebaand Het was de overtuiging, van zich te veel aan die leer overgegeven te hebben, welke een harer ijverigfte voorftanders, ik bedoel den Wilnasfchen Hoogleeraar JOZEPH FRANK, de volgende verklaring, in zijne in het afgeloopen jaar te *Leipzig*

Vooral hoede men zich, de gebreken en gapingen van ons weten met nieuwere *terminologie* te vullen. Waartoe nieuwe woorden, waar het ons aan nieuwe begrippen ontbreekt? Zij misleiden de onkundigen, verzwaren het aanleeren van wetenſchappen, en weerhouden derzelver voortgang. De taalverwarring in de geneeskunde is tot den hoogſten top geſtegen; de tijd, welke de beginnen-

zig uitgegeve *Acta Inſtituti clinici Vilnenſis, annus primus*, deed ter neder ſtellen: „ *Ik ben eenigzins van het regte pad afgeweken. Want offchoon ik wel tot op dit oogenblik van gedachte ben, dat het ſtelſel van* BROWN *vele in de geneeskundige praktijk zeer nuttige voorſchriften bevat; moet ik echter openhartig bekennen, dat ik aan hetzelve te veel toegeſchreven en daarin bijzonder gedwaald heb, dat ik meende, dat de geneeskundige wetenſchap binnen ſtelſelmatige palen gehouden en uitgeoefend kon worden. Het gezond verſtand gaat niet buiten de grenzen der ondervinding. Deze grenzen in geneeskundige zaken daar te ſtellen, zou het werk van een groot verſtand zijn, indien niet in de kunst zeer groote mannen, onder welken het voldoende zij* HIPPOCRATES, SYDENHAM *en* BAGLIVIUS *te noemen, dit reeds hadden volvoerd. Dat zij, die de echte geneeskunde, de kunst om het Vaderland en de zieken nuttig te zijn, leeren willen, deze hunne geſchriften lezen en herlezen.* — Edelmoedige bekentenis voorzeker, en wel in den mond van den man, die weinige jaren te vóren op zulk eenen beſlisſenden toon ten voordeele zijner toen geliefde leer ſprak. Hoe zeer moet zij dan de meesterachtigheid van vele zoogenaamde Brownianen, die het der moeite niet waardig keurden, op de geſchriften van deze, zoo verdienſtelijke mannen een enkelen blik te werpen, den bodem inſlaan! Dan laat ik mij bedwingen, offchoon men op de billijkſte wijze met mijnen hooggeſchatten Leermeester, den Hoogleeraar PARADYS, zou kunnen vragen *hoc ubi agere videas hos vitio creatos eorum, quos ne intelligunt quidem Cenſores; ecquis, quaeſo, tantae vel ignorantiæ vel malitiæ tam patiens, tam ferreus, ut teneat ſe?* (Ziet des Hoogleeraars *Oratio de cognitione Hist. Medicin magno, cum ad Medici in arte Exercenda ſolertiam, tum ad artis amplificationem adjumento.* Lugd. Batav. *apud* HAACK et SOCIOS 1800. VERT.

nende Arts aan het leeren derzelve wijdt, moet hij grootendeels aan de tooverformulieren der onderscheidene Theorien en Stelsels besteden, en wij zijn wezenlijk zoo verre gekomen, dat geen twee Artsen over een en hetzelfde onderwerp hunner kennis spreken kunnen, zonder elkander eerst omtrent woorden en begrippen uitlegging te geven. Dit maakt de grootste bron van eindelooze tegenstrijdigheden in de letterkundige wereld uit, die de wetenschappen haren ondergang bereiden!

6. Wij strijden over de voordeelen van het *scheikundig* en *dynamisch* inzigt der levende bewerktuiging. Men vergete niet, dat beide deze inzigten op zich zelven niets meer en niets minder zijn, dan een noodhulp van ons verstand, van onze gebrekkige kennis van het *leven*. Zoo lang deze kennis gebrekkig is, zoo lang wij slechts verschijnselen waarnemen, aangaande derzelver laatsten grond, echter louter bespiegelingen maken kunnen, blijft iedere theorie, zij heet scheikundig of dynamisch, een spel der verbeelding, een luchtkasteel der bespiegeling, dat ieder nieuw optredend bespiegelend hoofd verandert of omverstoot, en dat de stroom des tijds verzwelgt, gelijk hij reeds eene lange reeks van geneeskundige Theoriën en Stelsels verzwolgen heeft. *De wetten des bewerktuigden levens naar te vorschen, op deze wijze de opwekkingstheorie, volgens de reeds boven (§ 103) aangenomen grondwetten te bewerken: daar heen moeten alle pogingen van onze Artsen, met vereenigde kracht, gerigt zijn!*

GE-

GESCHRIFTEN,

WELKE OMTRENT DE THEORIEN EN STELSELS DER GENEESKUNDE KUNNEN GERAADPLEEGD WORDEN.

I. Omtrent de behandeling der ziekten in de vroegste tijden voor HIPPOCRATES.

C. F HUNDERTMARK, *de incrementis artis medicae per expositionem aegrotorum apud Veteres, in vias publicas et templa, Lipſ.* 1749, 4to.

C. G. KÜHN, *de Philoſophis ante* HIPPOCRATEM *medicinae cultoribus*, Lipſ. 1781, 4to., beiden ook te vinden in J. C. G. ACKERMANN, *Opusc. ad Med. Hist. Norimb.* 1797, 8*vo.*

H. MERCURIALIS, *de arte gymnaſtica, Lib.* VI, *Amſtel.* 1672.

KURT SPRENGEL, *Verſuch einer pragmat. Geſchichte der Arzneikunde,* II *Aufl.* I *Th. Halle* 1800. *S.* 25—363.

DESSEN, *Geſchichte der Medicin im Auszuge,* I *Th. Halle* 1804.

II. Over HIPPOCRATES Stelſel.

HIPPOCRATIS, *Oper. omn. ed.* ANUTIO FOESIO, *Genev.* 1657. *Oeconomia* HIPPOCRATIS *auct.* ANUTIO FOESIO, *Genevae* 1662. *fol.*

J. GORRAEI, *Definitionum medicarum, Lib.* XXIV, *Francof. ad Moen* 1578 *Fol.*

HIPPOCRATES *Werke aus dem Griechiſchen von* J. F. K. GRIM, *Altenburg* 1781—1792, 4 *bande,* 8*vo.*

Bibliothek der alten Aerzte von C. G. GRUNER, *Leipſ.* 1780—1782, 2 *bande,* 8*vo.*

G. BAL-

G. BALLONII, *Oper. omn. Ed.* M. J. THEVART, *Genev.* 1762, 4*to.* IV *voll.*

L. D' RETI, *Interpretationes et enarrationes in Coacas Praenotiones, Lugd. Batav.* 1784, *Fol.*

J. DE GORTER, *Medicina Hippocratica, Amst.* 1755, 4*to.*

H. COPE, *Demonstrationes Prognosticorum* HIPP. *Amst.* 1785.

AUBRYS, *Kommentar über das erste und dritte buch der Volkskrankheiten des* HIPPOCRATES, *aus den Franz. Leipzig* 1787.

A. J. TESTA, *Bemerkung über die periodischen Veränderingen und Erscheinungen im kranken zustande des menschlichen Körpers, aus dem Latein, Leipzig* 1790.

Apologie des HIPPOCRATES *und seiner grundsätze von* KURT SPRENGEL, *Leipzig* 1789, 1792, 2 *Th.* 8*vo.*

III en IV. Over de Dogmatici en Empirici.

A. C. CELSUS, *de Medicina, Lib.* VIII, *Biport*, 1786, 8*vo.* De geheele Voorrede, die eene zeer goede aanwijzing van het dogmatisch en empirisch stelsel bevat.

GALEN, *von Aderlassen, gegen den* ERASISTRAT. *Ubers und met anmerkungen von* D. M. VON SALLABA, *Wien* 1791.

C. G. RICHTER, *de Veterum Empiricorum ingenuitate Götting* 1741, 4to. Ook in de *Opusc. Med. Cur.* ACKERMANN, *Francof.* 1779, 3 *Voll.* 4*to.*

J. C. G. ACKERMANN, *Beiträge zur geschichte der Empiriker nach der zeiten des* GALENUS, *in* P. L. WITTWER. *archiv für die geschichte der Arzneikunde*, I. *B.* I *St. Nurnberg* 1790.

C. SPRENGEL, *resp.* C. J. SCHULZE, *Dissert. de veteris empiricae scholae dignitate, Hal.* 1800. 8*vo.*

C. G. ZIMMERMANN, *von der Erfahrung in der Arzneikunst, Zürich* 1787, 8*vo.*

Ver-

Versuch einer medicinischen Beobachtungskunst, von J. STOLL, *Zürich* 1802, 8*vo.*

§ 36. C. W. HUFELAND, *Journal der praktischen Heilkunde*, II *Band. Jena* 1796, S. 391—465.

Journal der Erfindungen, Theorien und Widerspruchen in der Natur und Arzneiwissenschaft, 22 *Stuck*, S. 48.

S. HAHNEMANN, *Fragmenta de viribus Medicamentorum positivis, sive in sano Corpore Humano observatis, Lips.* 1805, I *Part.* 8*vo.*

V. Over de Methodici.

ASCLEPIADIS *Bithyni Fragmenta. Digesfit. et cur.* C. G. GUMPERT, *Praefat. est* C. G. GRUNER, *Venet.* 1794.

ASCLEPIADES *und* JOHN BROWN, *eine Parallele von* K. F. BURDACH, *Leipzig* 1800.

CAELIUS AURELIANUS, *Oper. omn. ed.* J. C. AMMAN, *Amst.* 1722, 4*to.* Ook in de Stephaansche en Hallersche Verzameling: *Artis medicae principes* etc.

PR. ALPINI, Medicina methodica, Lib. XIII, Lugd. Bat. 1719.

R. C. WERLHOF, *de Medicina Sectae methodicae veteris ejusque usu et abusu, Helmstad* 1723, 4*to.* Ook *in de Opera Med. cur* WICHMANN, *Hannov.* 1775, 4*to*, *P.* I.

§ 40. Over de Pneumatici en Eclectici.

ARETAEUS, *Oper. cum notis* TRILLERI *cur* H. BOERHAVE, *Lugd. Batav.* 1731, *Fol.*

J. C. OSTERHAUSEN, *Diss. exhibens sectae Pneumaticorum medicorum historiam, Altorf* 1791.

VI. Over het Stelsel van GALENUS.

CLAUD. GALENI, *Oper. omn. Venet.* 1625.

J. E.

J. E. HEBENSTREIT, *Palaeologia Therapiae, qua Veterum de morbis curandis placita potiora, recentiorum ſententiis aequantur. Ed.* C. G. GRUNER, *Hal.* 1779. Een voortreffelijk overzigt, bevattende de geneeswijzen der Ouden, uit hunne ſchriften opgemaakt.

VII. Over het Stelſel van PARACELSUS.

De Boeken en Geſchriften van den edelen — Philoſophi et Medici — PARACELSI *genaamd. Door* JOH. HUSERUM, *Baſel* 1589—1590, 10 *Deelen, Fol.*

P. SEVERINUS, *idea Medicinae philoſohicae, Erford* 1616.

P. G. HENSLER, *Geſchichte der Lustſeuche,* I *B. Altona* 1783, *S.* 119.

LE CLERC *en* SPRENGEL *in hunne geſchiedenis der Geneeskunde.*

§ 47. D. G. FONTANI, *Medicina antihermetica in qua dogmata medica contra* PARASELSI *et Hermeticorum placita promulgantur, non rejectis penitus chymicorum inventis etc., Lugd.* 1657. Dit werk bevat tevens eene bijzondere verdediging van de leere van GALENUS tegen VAN HELMONT.

D. SENNERT, *de Chymicorum cum Ariſtotelicis tum Galenicis conſenſu et disſenſu. Witteb.* 1629. Ook in de *Oper. Omn.*

VIII. Wegens HELMONTS Stelſel.

J. B. VAN HELMONT, *Oper. omnia, Francof.* 1682, 4to.

F. O. GREMBS, *arbor integra et rüinoſa hominis. Monach.* 1657.

IX. Omtrent SYLVIUS Stelſel.

FRANC DE LE BOE SYLVII, *Opera medica. Traject ad Rhen. et. Amſt.* 1695.

H. BOER-

H. BOERHAVE, *Oratio de Chemia errores suos repugnante Lugd. Batav.* 1718. Ook *in de Opusc. Hag. Com.* 1738. Hetgeen BOERHAVE alhier der Scheikundige Geneeskunde van zijnen tijd tegenstelt, is op de onze grootendeels toepasselijk (XX.)

B. L TRALLES, *Virium quae terreis remediis adscriptae sunt examen rigorosius etc. Uratislav. et Lips.* 1740.

X. HARVEYS Leere, enz.

G. HARVEY, *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*, Francof. 1628, e. a.

§ 56. S. SANCTORIUS, *de statica medicina aphoristica*, *Venet.* 1634, in het bijzonder C. BAGLIVI *canone ad rectam stätices usum.*

H. HALES, *Statik des geblutes. Mit* SAUVAGES *anmerk. ubers. Halle* 1748.

I. BERNOULLI, *Opera. Lausann.* 1742.

L. BELLINI, *de urinis, pulsibus, missione sanguinis etc. Lugd. Bat.* 1711.

L. KEIL, *tentamina medico physica, quibus accessit medicina statica Brittannica, Londen* 1718,

F. B. DE SAUVAGES, *Nosolog. method. Amstel.* 1768, 2 *Voll.* 4to.

J. G KRUGERS, *Naturlehre, Halle* 1748.

§ 57. C. KRAMP, *de vi vitali arteriarum diatribe, addita nova de febrium indole generali conjectura, Argentor* 1786.

C. KRAMP, *Fieberlehre nach mechanischen Grundsätzen, Heidelberg* 1794.

C KRAMP, *kritik der practischen Arzneikunde, mit ruckficht auf die Geschichte derselben und ihre neueren Lehrgebäude, Leipzig* 1795.

Journal der Erfindungen, Theorien und Widersprüche, 8 *Stuk, S* 54.

XI.

XI. Omtrent de leer van SYDENHAM.

P. G. WERLHOF, *Oper: medic coll.* J. E: WICHMANN, *Hannov.* 1775, III *Vol. Tract. de febribus, caution. medic.* e. a.

C J. STEHR, *Diſſ de mutatis per uſum Cort. Peruv. Systematibus medicis Hal.* 1799

TH. SYDENHAM, *Opusc. omn. Amſtel.* 1683.

RICHAR. MORTON, *Oper. medica, Lugd. Bat.* 1737, 2 *Voll. tract. de febribus*, e. a.

J. HUXHAM, *Oper. phyſ. medica cur.* G C. REICHEL, *Tom* 2, *Lipſ.* 1764, *pag.* 100.

G. BAGLIVI, *Oper. omnia, Antwerp.* 1715.

XII. Aangaande de leer van BOERHAVE.

H BOERHAVE, *Inſtit. medic. Lugd.* 1727. *Aphorismi de cogn. et cur. morbis. ibid* 1787. *Mater. medic. ibid* 1727, en meer andere kleine werkjes. — *Praelectiones Academ. in proprias inſtit. etc. Ed.* A. HALLER, *Taurin* 1742—1745, V *Voll. Methodus dirigendi ſtudium medic. ed.* ALB. AB. HALLER, *Amſt.* 1751.

G. VAN SWIETEN, *Commentaria* in H. BOERHAAVE *Adphorismos, etc. Hildbourghus* 1754—1773, *Voll.* 5, en *Lugd. Batav. apud* VERBEEK, 1742—1772: 5 *Voll. cum indice* GLADBACHII.

J. DE GORTER, *Medicinae compendium. Lugd.* 1731, 2 *Voll.* EJUS *Praxis medicae ſystema; Francof. et Lipſ.* 1755, 2 *Voll.*

A. DE HAEN, *ratio medendi. cum Contin. Vindob* 1757-1779, XVIII *vol.*

R. A VOGEL, *praeleɛt. de Cognoſc. et curand.* C. H. *Affeɛt. Götting* 1772, 8*vo.*

H. D. GAUBIUS, *inftit. pathol. medicinalis*, *Lugd.* 1781, *Deutsch von* C. G. GRUNER, *Berlin* 1791.

XIII. Omtrent FREDERIK HOFFMANN'S leere.

FRIED. HOFFMANNI, *Medicina rationalis Systematica*, *tom* I-IV, *Franc.* 1738.

EJUSDEM, *Commentar. de differentia inter ejus doctrinam medico mechanicam*, *et* STAHLII *medico organicam ed S. E. E.* COHAUSEN, *Francof.* 1746. — *Opera omnia*, *Genev.* 1740—1755, IX voll. Fol., uitmakende de geheele verzameling der werken van HOFFMANN.

XIV. Aangaande de leer van STAHL.

G. E. STAHLII, *Theoria medica vera*, *phyfiologiam et pathologiam fistens*, *Hal.* 1737. — *Disfertat. medicae*, *Hal* 1707, 1712, 2 *vol.*, in het bijzonder de volgende: *de motu tonico vitali*, *de aestu fanguinis microcosmici*, *de mechanismi et organismi differentia*, *de motibus humorum fpasmodicis*, *de fundamentis theoriae medicae et pathologicae*, *de morbis aetatum*, *de empiria rationali*, *de autocratia naturae. etc.*

D. J. JUNCKER, *Confpect. Patholog.* — *Therapiae generalis* — *fpecialis* — *ad dogmata Stahliana*, *Hal* 1736—1750.

J. S. CARL, *Synopfis Medicinae Stahlianae*, *Buding* 1724.

G. E. STAHLS *Theorie der Heilkunde dargeftelt von* W. RUF, *Halle* 1802.

§ 72. C. PLATNER, *neue Anthropologie für Aertze und Weltweize*, *Leipzig* 1790. *Vergl. des Verf. Auffätze zu* A. DE HAEN, *Heilmethode*, *aus dem Latein*, *Leipzig* 1779—1783.

F. W. VON HOVEN, *Verfuch über das Wechfelfieber*, *Winterthur* 1789.

§ 76. W. CULLEN, *Kurzer inbegriff der medicinischen Nosologie, oder systematische eintheilung der Krankheiten von* CULLEN, LINNÉ, SAUVAGES, VOGEL *und* SAGAR, *Leipzig* 1786, 2 *Theile*, 8vo.

F. B. SAUVAGES, *Nosologia methodica. edit* C. F. DANIEL, *Lips.* 1791—1797, V *tom.*

C. F. DANIEL, *Pathologie; aus dem Latein, Weisenfels und Leipzig* 1794, 2 *theile.*

C. G. PLOUCQUET, *delineatio systematis Nosologici naturae accommodati, Tübing* 1791—1798, IV *voll.*

XVI. Omtrent het Stelsel van CHRISTOFFEL LODEWYK HOFFMANN.

C. L. HOFFMANNS, *Vermischte medicinischen Schriften, herausgegeben von* H. CHAVET, *Munster* 1790—1795, 4 *theile*, 8vo.

C. L. HOFFMANNI, *Opuscula latina, curavit et praefatus est* H. CHAVET, *Monast* 1789.

C. L. HOFFMANN, *von Scharbocke, von der Lustseuche, von der Verhutung der pocken im angesichte, von der ruhr und einigen besonderen Hulfmitteln, u. s. w. Munster* 1795. — *Abhandlung von dem Pocken*, I *theil, Munster und Hann* 1770, 2 *th.* — *Abhandlung von der Empfindlichkeit und reizbarkeit der theile, zweite auflage, Mayens.* 1792. *Die Schriften* WEDEKINDS, die de *Idéen* van HOFFMANN met nieuwere wijzen van voorstelling heeft zoeken te vereenigen.

XVII. Omtrent het stelsel van CULLEN.

W. CULLENS, *Anfangsgründe der theoretischen Arzneikunst, aus dem Engl., Leipzig* 1786. — *Abhandlung über die Mat. Med. übersetst von* S. HAHNEMANN, *Leipzig* 1790,

1790, 2 *theile*, *Aufansgründe der practischen Arzneikunde*, *dritte ausg.*, *Leipzig* 1800, 4 *th.*

XVIII. Aangaande de leer van STOLL.

M. STOLL, *rat. med. Pars* I—VII, *Vienn.* 1777-1790. De Duitsche uitgave van FABRI bevat vele belangrijke aanmerkingen over zijne leer.

EJUSDEM, *Aphorismi de Cogn. et Cur. febribus*, *Vindob* 1786. *Prælectiones in div. morbos chronicos*, *ibid* 1788, 1789, 2 *voll.*

B. J. REYLAND, *Abhandl. von den verborgenen und langwieriger Entzundungen*, *Wien* 1790.

XIX. Omtrent de Theorie der Verstoppingen, KÄMPF's Leer.

J. KÄMPF, *fur Aertze und Kranke bestimmte Abhandlung von einer neue methode, die hartnäckigsten krankheiten*, *enz. enz*, *zweite auflage*, *Leipzig* 1786, hetzelfde werk is vertaald door W. J. DE KONING, *te Utrecht bij* G. VAN DEN BRINK 1787. — Vergelijk J. F. BLUMENBACH, *Medicinische Bibliothek*, 2 *band.* *S.* 91.

§ 85. G. F. HILDEBRANDT, *Geschichte der Unreinigkeiten im Mage und den Gedärmen*, *Braunschweig* 1789, 1790, 3 *voll.*

TISSOTS, *Geschichte des gallenfiebers zu Lausanne*, *in dessen Sämmtliche Schriften*, *Leipzig* 1784, 7 *theil.*

L. E. FINCKE, *de morbis biliosis anomalis*, *Monast* 1780.

J. C. REIL, *Tract. de Polycholia*, *Hal* 1782, 1783, 2 *part.* — *Memorabilia Clinica*, *Hal.* 1790—1795, IV *Fasc.* — *Fasc.* 2, *pag.* 18. *Fasc.* IV, *pag.* 48, 167.

S. GOLDWITZ, *Pathologie der Galle*, *Bamberg* 1789.

G. WEDEKIND, *Auffätze über verschiedene wichtige* ge-

gegenſtände der Arzneiwiſschenſchaft, *Leipzig* 1791. — *De morborum primarum viarum vera notitia et curatione*, *Norimb.* 1792.

G. A. GRAMBERG, *de Vera notione et cura morborum primarum viarum commentatio*, *Erlang* 1793.

XX. De nieuwſte Scheikunde-Theorie; de leere van REIL.

§ 87. J. A. SCHERER, *Beweisſ. dasſ.* J. MAYOW *vor hundert jahren den grund zur antiphlogiſtiſchen Chemie und Phyſiologie gelegt hat*, *Wien* 1793. — *Beweisſ dasſ* MAYOW *und* PECHLIN *den grund zu den neueren Theorien des lebenden Organismus gelegt haben*, *Wien* 1802.

§ 88. J. PRIESLEY, *Verſuche und beobachtungen über verſcheidene gattungen der Luft*, *aus dem Engl.* *Wien* 1778—1780, 3 *th.* Ook in onze taal uitgegeven te *Amſterdam* 1778, 2 *deeltjes.*

A. CRAWFORD, *Verſuche und beobachtungen über die Wärme der Theorie. Aus den Engl. von* L. VON CRELL, *dritte aufl.*, *Leipz.* 1799.

E. RIGBY, *Verſuch über den urſprung der thieriſchen Warme. Aus den Eng. von* A. F. A. DIEL, *Altenburg* 1789.

De Geſchriften over het inademen van gedephlogiſtiſeerde lucht in bijzondere ziekten van ACHARD, SELLE, FERRO, SCHERER, enz.

§ 89. MESMER, *Abhandlung über die Entdeckung des thieriſchen magnetismus*, *Carlsruhe* 1781. — *Geſchichte des thier. Magnet. ibid* 1783.

E. GMELIN, *über thieriſchen Magnetismus*, *Tubinge* 1787. *Desſen materialien für Anthropologie*, *Heilbronn* 1791, 1793, 2 *th.*

A. WIENHOLT, *Heilkraft des thier. Magn. nach eigenen beobachtungen*, *Lemgo* 1802, 1803, 2 *theilen.*

J. HEI-

J. HEINECKEN, *Ideën und Beobachtungen, den thierischen Magnetismus und desſen Anwendung betreffend*, Bremen 1800.

C. L. TREVIRANUS, *Unterſuchungen über wichtige Gegenſtände der Naturwisſenſchaft und Medicin*, I *theil*, *Göttingen* 1803.

Jahrbücher der Medicin als Wisſchenſchafft von MARCUS *und* SCHELLING, II *band.*, *Tubingen* 1807.

Der electriſche System der Körper. Ein verſuch von J. W. RITTER, *Leipzig* 1805.

Ik voeg er bij FLORENTII JACOBI VOLTELEN, *Oratio de Magnetismo animali*, *Lugd. Batav.* 1791.

§ 98. G. C. REICH, *vom Fieber und desſen behandlung überhaupt*, *Berlin* 1800, ook in onze taal overgebragt door wijlen LAMBERTUS NOLST, *Haarlem bij* P. LOOSJES 1801.

G. M. W. E. RAU, *über die Reichiſche Fiebertheorie*, *Erlangen* 1801.

REICH, *erlauterung der Fieberlehre*, *Berlin* 1805, 1806.

§ 93. *Esſai d'un Systeme chymique de la Science de l'homme. Par* J. B. T. BAUMÉS *à Paris* 1798, in 't Duitsch van C. J. B. KARSTEN, met gewichtige aanmerkingen tegen de Scheikundige Theorie van HERMBSTÄDT, Berlin 1802.

Recherches ſur la Medicine ou l'application de la Chimie a la Medicine, *par* FRANCOIS BLANCHET, *New-York* 1800.

§ 94. A. N. SCHERER, *Allgemeines Journal der Chemie*, *Leipzig* 1798.

J. HORKEL, *Archiv für die Vegetabiliſche und Animaliſche Chemie*, *Halle Seit* 1800.

C. W. JUCH, *Ideën zu einer Zoochemie*, *Erfurt* 1800.

§ 95. J. C. REIL, *Archiv für die Phyſiologie*, *Halle*

 Seit

Seit 1796. *Uber die erkenntnisʃ, und cur der fieber. Zweite aufl.*, *Halle* 1799—1804, IV *band*.

§ 96. J. ROLLO, *Abhandlung des Diabetes mellitus &c. Herausgegeben von* J. A. HEIDMANN, *Wien* 1801.

W. A. STUTZ, *Abhandlung über den Wundſtarrkrampf*, *Stutgard* 1804.

B. HOFRICHTER, *verſuch über das entzundungs Fieber und die entzundung*, *Breslau* 1806.

J. C. BÄHRENS, *uber Fieber und Salzſäure*, *Osnabrug en Leipzig* 1802.

H. G. WÜSTNEY, *die wohlthätigen Werkungen der Sauren bei innerlichen und äusſerlichen Krankheiten*, *Roſtock und Leipzig* 1806.

G. C. F. KAPPS, *Systematiſche darſtellung der durch die neuere Chemie in der Heilkunde bewerkten Veränderungen und Verbesſerungen*, *Hof* 1805.

§ 97. F. A. VON HUMBOLT, *Verſuche über die gereitzte Muskel- und Nervenfäſer, nebst Vermuthungen über den chemiſchen Procesſ. des Lebens in der Thier und Pflanzenwelt*, *Berlin* 1797, 1799, 2 *bände*.

C H. PFAFF, *über thieriſche Elektricität und Reizbarkeit*, *Leipzig* 1795.

J. W. RITTER, *beweisſ. das ein beſtändiger Galvanismus den Lebensproces in dem Thierreiche begleite. Weimar.* DESSEN *beiträge zur näheren kenntnisſ des Galvanismus*, *Jena. Seit* 1800.

J. C. L. REINHOLD, *Geſchichte des Galvanismus nach Sue frei bearbeitet*, *Leipzig* 1803.

J. B. TROMSDORFF, *Geſchichte des Galvanismus*, *Erf.* 1803.

Verzameling van Stukken en Bijdragen tot het Galvanismus, enz. enz., *door* W. VAN REES, *Arnhem* 1793—1805, 2 *deelen*.

XXI.

XXI. Omtrent het Stelſel van BROWN.

J. BROWNS, *System. der Heilkunde*, *von* C. H. PFAFF, *dritte auflage*, *Kopenhagen* 1803.

C. GIRTANNER, *Ausfuhrliche Darſtellung des Brownſchen Systeme der praktiſchen Heilkunde*, *Göttingen* 1797, 1798.

J. BROWNS *Sammtliche Werke*, *herausgegeben von* A. ROSCHLAUB, *Frankfurt an Main* 1806, 1809, III *bande.*

Men zie ook NAEGELE, *het worden, het leven, de gezondheid, de ziekte en de dood des menſchelijken Ligchaams, volgens de leer van* BROWN, *voorgeſteld, enz. Uit het Hoogduitsch, te Haarlem bij* F. BOHN. *Tweede druk*, 1808.

De overige talloze geſchriften over het BROWNSCHE Stelſel zijn in hun geheel aangevoerd in het *Journal der Erfindungen, Theorien und Widerſpruche, vom* 15 *Stuck an,*

XXII. Omtrent de Theorie der Opwekbaarheid.

A. ROSCHLAUB, *Unterſuchungen über Pathogenie oder Einleitung in die Heilkunde*, *Frankf. an M.* 1800, 3 *th.* Van dit werk zag in 1805 het eerſte deel in onze taal het licht, te *Rotterdam bij* W. LOCKE en COMP.

A. ROSCHLAUB, *Lehrbuch der Noſologie*, *Bamberg und Wurtzburg* 1801 — *der allgemeinen Therapie*, *Frankf. an Main* 1803.

M. H. MENDEL, *Grundzüge der neueren Theorie der heilkunde und ihres einflusſes auf die Heilkunst. Nach* ROSCHLAUBS *unterſuchungen*, *Kopenhagen und Leipzig* 1801.

C. E. MATHAI, *Handbuch der von* J. BROWN *zuerst vorgetragenen Erregungstheorie*, *Göttingen* 1801.

C. A. LIFFMANN, *Ideen zu einer neuen darſtellung des*

des BROWNSCHEN *Systemes, Göttingen* 1800, 1802, 2 *th.*

C. H. PFAFF, *Grundzuge einer allgemeine Physiologie und Pathologie des menschl. Korp., Kopenhagen* 1801.

C. W. HUFELAND, *Pathologie. Erster band. Pathogenie, Jena* 1799, in 't Nederduitsch uitgegeven bij A. en J. HONKOOP *te Leyden.*

System. der Praktische Heilkunde, erster band, Jena 1801.

J. J. DÖMLING, *giebt es ursprungliche Krankheiten der Säfte, welche sind es, und welche sind es nicht? Bamberg und Wurzburg* 1800. — *Kritik der Vorstellingsarten über Organisation und Lebensprincip, Wurzburg* 1802.

A. MOSCATI, *de usu Systematum in Medicina practica Ex Ital. vert* A. CARENO, *Lips.* 1801.

J. FRANK, *Erläuterungen der Erregungstheorie, zweite auflage, Heilbronn und Rothenburg* 1803.

E. HORN, *Beitrage zur medicinischen Klinik, Braunschweich* 1800, 2 *theile.*

——— *Archiv für medicinische Erfahrung, Leipzig vom* 3 *bande, an Berlin seit* 1801.

S. HOCHHEIMER, *Abhandlung über Krankheiten aus Swäche und deren Behandlung, Frankf. an Main* 1803.

C. W. SCHMID, *Kritik der lehre von den stenischen Krankheiten, zur beurtheilung der neueren medicinischen Theorie und Praxis, Jena* 1803.

C. J. KILIAN, *Differenz der ächten und unächten Erregungstheorie, Jena* 1803.

A. HENKE, *über die vitalität des bluts und primäre Säftenkrankheiten, Berlin* 1806. — DESSEN, *Handbuch der Pathologie,* I *band, Berlin* 1806.

A. F. MARCUS, *Prüfung des Brownschen Systems,* 1—4 *stuck, Weimar* 1797—1799. *Magazin für die Specielle Therapie, Jena seit* 1802.

C. H. PFAFF, *Revision der Grundsätze des Brownischen Sys-*

Systems mit besonder Hinsicht auf die Erregungstheorie, Kopenhagen 1804.

F. W. VON HOVEN, *Handbuch der praktische Heilkunde, Heilbronn und Rothenburg* 1805, II *bände.*

F. L. AUGUSTIN, *Handbuch der medicinischen Therapie, Berlin* 1800.

TREVIRANUS, *Untersuchungen über wichtige gegenstände der Naturwissenschaft und Medicin,* I *band, Hannover* 1809.

A. WINKELMANNS, *Entwurf der dynamischen Pathologie, Brunschweig* 1806.

F. G. WEZEL, *Briefe über* BROWNS *System. der Heilkunde, Leipzig* 1806

C. C. F. JAGER, *über die Natur und behandlung der Krankhaften Schwäche des menschlichen Organismus, Stuttgardt* 1807.

Meerdere zoeke men in REILS *Archiv*, ROSCHLAUBS *Magazin* en andere Tijdschriften.

§ 104. A. F. HECKER, *über die Nervenfieber, welche in Berlin im Jahre* 1807 *herrschten, nebst bemerkungen über die reizende, stärkende und schwächende Kurmethode, Berlin* 1808. Dit werkje zal eerdaags, door Vertaler, overgezet, in 't licht bij L. VAN ES, te Amsterdam, verschijnen.

§ 105. J. C. REIL, *Rapsodieen über die anwendung der Psychis. Curmethode auf Geesteszerrutterungen, Halle* 1805.

J. C. HOFFBAUER, *Untersuchungen über die Krankheiten der Seele, Halle* 1802—1807, 3 *theile.*

XXIII. Aangaande de Leer van DARWIN.

E. DARWIN. *Zoonomie, oder gesetze des Organischen Lebens. Aus dem Engl. von* J. D. BRANDIS, *Hannover* 1795—1799. 3 *theil.*

E. GIRTANNER, *ausführliche Darstellung des* DARWINISCHEN *Systemes der Heilkunde, Götting* 1799. Is niet voleind.

XXIV. Omtrent de op hoogere Beginselen der bovenzinnelijke Wijsbegeerte, in 't bijzonder op de bespiegelingen der Natuur-Wijsbegeerte, gegronde, geneeskundige Theorie.

§ 109. *Uber dass verhältniss der Philosophie zur Erfahrung überhaupt, und zur Medicin insbesondere, vom* J. M. *in* HUFELAND, *Journal der prakt. Heilkunde*, XVII *band.* 4 *stuck.*

J. P A LEISLER, *über die medicinische Wahrheit und über die Mittel sie zu erlangen. Nebst einige bemerkungen über die anwendung chemischer hypothesen auf die Medicin, von* G. WEDEKIND, *Frankf. an Main* 1802.

J. C. A. GROHMANN, *Philosophie der Medicin, Berlin* 1808.

C. A. ESCHENMAYER, *die Philosophie in ihrem uebergangen zur Nichtphilosophie, Erlangen* 1803.

P. K. HARTMANN, *von dem einflusse der Philosphie in die Theorie der Heilkunde in der Salzb. medic. chir. Zeitung* 1809, II *band. S.* 19.

J. J. WAGNER, *von der Philosophie und der Medicin, Bamberg und Wurzburg* 1805.

Philosophie der Medicin, von J. C. A. GROHMANN, *Berlin* 1808, 8vo.

§ 110. F. W. J. SCHELLING, *Ideen zu einer Philosophie der Natur, Landshut* 1803. — *Von der Weltseele, Hamburg* 1798. *Entwurf eines Systemes der Naturphilosophie, Jenu* 1799. — *Einleitung zu seinem entwurf eines Systemes der Naturphilosophie, Jena* 1799.

Zeitschrift für Spekulative Physik, herausgegeben von SCHEL-

SCHELLING, *Jena und Leipzig* 1800, 1801, 2 *banden.* — *Kritischen Journal der Philosophie, Tubingen, Seit* 1802.

Sonnenklarer Beweis dass in des Prof. SCHELLINGS *Naturphilosophie, nur die von den Hofr. und Prof.* VOIGT *in Jena, schön längst vorgetragenen Grundsätze der Physik wiederholt werden, Leipzig* 1803.

§ 112. C. J. KILIAN, *Entwurf eines Systemes der gesammten Medicin, Jena* 1802.

D. TROXLER, *Ideen zur grundlage der Nosol. und Therap., Jena* 1803.

J. GÖRRES, *Aphorismen über die Organomie, Kobl.* 1803.

J. J. WAGNER, *von der Natur der Dinge, Leipz.* 1803.

§ 113. REINHOLD, FICHTE *und* SCHELLING, *von* J. FRIES, *Leipzig* 1803.

Regulative für die Theraperitik, von J. FRIES, *Leipzig* 1803.

SCHELLINGS *Lehre oder das ganze der Philosophie des absoluten Nichts von* KOPPEN. *Nebst drei briefen verwandten Inhalts von* J. H. JAKOBI, *Hamburg* 1803.

C. WEILLER, *der Geest der allerneuesten Philosophie des Herrn* SCHELLING, HEGEL, *etc., Munchen* 1803.

§ 114. H. STEFFENS, *beitrage zur innern Naturgeschichte der erde, Freiberg* 1801.

J. J. DÖMLING, *Lehrbuch der Physiologie des Menschen, Göttingen* 1802.

Dr. TROXLER, *Versuche in der organischen Physik, Jena* 1804.

J. GÖRRES, *Exposition der Physiologie, Koblenz* 1805.

J. DOLLINGER, *Grundriss der Naturlehre des menschlichen Organismus, Bamberg und Wirzburg* 1805.

A. E. KESLER, *über die Natur der Sinne, Jena* 1805.

Dr. OKEN, *die Zeugung, Bamberg und Wirzburg* 1805.

S. WOLF,

S. WOLF, *Handbuch der Jatrotechnischen Pharmacologie naturphilosophisch bearbeitet*, Manheim 1806.

G. F. LINK, *über Naturphilosophie*, *Leipzig und Rostock* 1806.

F. A. VON HAGEN, *Methodologie der gesammten Medicin*, *Wirzburg* 1806.

Dr. TROXLER, *über das Leben und sein Problem. Göttinge* 1807.

D. H. C. A. OSTHOFF, *Rhapsodien aus der lehre von der assimilativen und reproduktiven Function des Organischen als Materialien für ein kunftiges System. der Trepsologie*, *Erlangen* 1806.

P. E. WALTHER, *Physiologie des menschen*, *Landshut* 1807. — *Uber den egoismus in der Natur, nebst einem anhang die wirkunsart des Sauerstoffs betreffend*, *Nurnberg* 1807.

§ 115. F. W. J. SCHELLING *und* F. A. MARCUS, *Jahrbucher der Medicin als Wissenschaft*, *Tubingen Seit* 1805.

TROXLER, *Grundriss der Theorie der Medicin*, *Wien* 1805.

§ 116. F. A. MARCUS, *Entwurf einer speciellen Therapie*, *I theil*, *Nurnberg* 1807.